

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol. XX.

POET PREMANAND'S
MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántaválá
and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું, એજ ઇશ્વરદયાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અનદ્વિજાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસ્તુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખશુદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે; પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાલય આદિથી શરીરની સુખકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, અંધશુદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાનુકૂળ ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા દિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વર્થ જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રયત્ન છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અશ્વય દીર્ઘિને પામે છે, એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેલ સમશેર બહાદુર એમના પૂરોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વે સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દર્શતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ની એક રમરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઈ ગયેલા શુરૂર કવિ-જ્ઞાના અપ્રસિદ્ધ મંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તે સારં.

પ્રાચીનકાવ્યસંમદ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઓફ પર્નાક્યુલ્ચર ઇન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ દરગોવિંદદાસ દ્વારાદાંસ તથા વડોદરાનિવાસી શાસ્ત્રી નાથાસંકર પૂનશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઇ ચૂકેલો હતો, અને તે સારું થયું હતું. તિપાન પ્રવલ્નથી દરલસિખિત ગ્રંથનો સારો સંમદ તેમણે કયો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે મુજબત થયાપછી આ સંમદ આજનં મેં તપાસ કરી. તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે, તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના બંડાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે બંડારને પ્રમતના ઉપયોગસાર બાજ લાવી તે દ્વારા સહવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલજી, દયારામ, હરિદાસ, બોબ્નેમકત, ધીરમકત, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાખાંડ તથા દીવાળીખાંડ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સંમદ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને દીક્ર સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સંયાશ્રય ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦ બારહાતરની રકમ મંજૂર કરી દીધી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધમાં આવી શકશે. આ ઉદાર અનુયાયી ગુર્જરપ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે, એમ સર્વ સમજી જનોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિશે એક ઈંગ્લેજ કવિ લખે છે કે:—

Poetry is itself a thing of God;
 He made his prophets poets, and the more
 We feel of poesy do we become
 Like God in love and power.

BAILEY.

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઇશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિધ્યદાત્રી કર્યા છે. અને કવિનાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઇશ્વર પેઠે યજ્ઞએ છીએ.

કવિ વિશે વર્ણવર્થ કહે છે કે:—

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને સ્વિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે.

સ્વદેશમાં કોટ, રાજગહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્થંભ પૂર્વેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો છલ્લોદ્કાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વે પ્રજાના સુખભોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે.

કવિના દ્રવતા અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોના અંતઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો છલ્લોદ્કાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ-રંકેથી શ્રીમાન સુખી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે. એવા એક સુખપ્રદ સા-

ધનનો છૂટોદાર પ્રમદના દસ્યાણુસાર શ્રીમંત મદારાગ્નધિરાજ કરાવે છે
એ તેમના પ્રમદરંજન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્દ છે.

વંડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા
અંબાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમવામાં
આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બદાદુર મશ્હુમાઈ જરામાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબદાદુર અંબાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.

ખાનબદાદુર જમસેદજી અરદેસર દલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.

રાવસાહેબ પીતાંબરમાઈ જોડામાઈ.

રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ દારકાલામ.

દરેક શ્રંધની જનના સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિં-
દલાલની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજારાંકર તથા કવિ છોટાલાલ
નરોરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંજ્ઞા-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફથી છે. કમિટિમાંથી
કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સંબંધમાં ન હતાં. માત્ર લોકહિતાર્થ
કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વંડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત યુજરાતના બીજા
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ધણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ
તથા શાસ્ત્રી નાથાશંકરની પ્રશંસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે
જથ્થો એકઠો કરવા પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે.
આ સર્વ કવિતા પછું પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે
ઉદ્યમ સફળ થવા ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુંદર તથા ખોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસચુતા, રસિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં થઈ જઈ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય કર્તાઓ તરફથી તથા ખીન્ન ઘણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડેદારા.

સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦, રવિવાર.

}

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

મહાકવિ પુરાણનો આ છેલ્લો અને પાંચમો ગ્રંથ છે. એમાં મુખ્યત્વે કરીને મોટા મોટા રાજાઓનાં બોધકારક ચરિત્રો અને આખ્યાનો છે. એમાં ગ્રંથમાં મન્વંતરકથાઓ કહેવામાં આવી હતી તેમાંના જે— રૌત્ર્ય અને ભૌત્ય નામે મન્વંતરનું કથન પણ આમાં કરેલું છે. દુર્નીઆદારીમાં વસનાર જ્યાર સસાર ન માડતાં વેરાગી જેવાં યજ્ઞ બટકતો દૂર છે ત્યારે તેથી વિતરૂપી પરમેશ્વર રાજી થતા નથી. અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમી યજ્ઞને સંતાન ઉત્પન્ન કરી તેવડે આ લોકને તથા પરલોકને ઉપકારી યજ્ઞ એવા ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. એ ધર્મ બળજબાં શિવાય કોઈ મનુષ્ય ઉદાસીન-પણાથી બીજાનાં મેદુનત ઉપર જીવકા ચલાવી બટકતો દૂરવા ઇન્છે તો તે પ્રવૃત્ત માર્ગેના આચારોને પસંદ પડતું નથી. એ વાત સમજાવવાને રૌત્ર્ય પ્રજાપાતની કથા કહી છે. એ રૌત્ર્ય પ્રજાપાતનો પુત્ર જે મનુ યજ્ઞ તે રૌત્ર્ય નામે મનુ કહેવાય છે. એની વાત પાછળ આવી ગઈ છે.

જૂત નામે મહાક્રોધી બ્રાહ્મણનો પુત્ર મનુ થયો તેનો મન્વંતર તે ભૌત્ય મન્વંતર કહેવાય છે. આ મન્વંતરની કથાનારા કાષ્ઠી સર્વે ક્રોધ કેવા ત્રાસે છે તથા ક્રોધ એ બીજાનું તથા પોતાનું પણ કેટલું આહત કરનારો છે તે બતાવી આપ્યું છે. કદાચિત્ ક્રોધ મહાતેજસ્વી પુરુષના ક્રોધથી બચ પામેલાં બીજાં મનુષ્યો કે પ્રાણીઓ તેના વિરુદ્ધ કાષ્ઠ પ્રતીકાર કરવાને પણ ડર છે એ વાત ખરી છે, પણ સવ ક્રોધે તેવા ક્રોધાને મળવાને કે તેની સાથ કામ ખાડવાને રાજી હોતાં નથી; અને તેના સબધી જે કાર્ય સંપાદન કરવાનું માયે આવી પડતું હોય છે તે વેડની પેઠે માથેથી ઉતારી નાખી તેનાથી દૂર રહેવાને સદા રાજી હોય છે. એ વાત જૂત મુનિના ક્રોધથી બચ પામેલાં ઋષિઓ અને વાલુના કર્તવ્યથી સ્પષ્ટ થાય છે. શરૂ આવા ક્રોધી છતાં પણ ઉત્તમ શિષ્ય તેને કેવા અનુવર્તે છે તે જૂત મુનિના શિષ્યના દર્શાવથી બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. વિનય ગમે તેવા ક્રોધીને

વશ કરે છે અને ગુરૂની આજ્ઞા સંપાદન કરવાથી પરિણામે લાભજ થાય છે, એ સંબંધી આ ભૂતિ ઋષિનો શિષ્ય એ ઉત્તમ નિર્દેશન છે.

આ મંથમાં એ પછી સૂર્યવંશના મોટા મોટા રાજાઓનાં ચરિત્ર કહેવા માટે સૂર્યની ઉત્પત્તિ કહી છે અને સૂર્યના સંબંધથી કશ્યપ મહામુનિથી સઘ-ળી સૃષ્ટિ કેમ પ્રકટ થઈ તે કહ્યું છે. સૂર્ય અને સંજ્ઞાની કથા પાછળ કહેવાઈ ગઈ છે એમ છતાં પુરાણકર્તાએ તેની તેજ કથા ફરીને દાખલ કરી છે તે મહાકવિ પ્રેમાનંદને પસંદ પડ્યું નહિ; તેમ છતાં બાપાંતર કરવાના મથ-માંથી કોઈ ભાગ પડ્યો મૂકવો તેને ઉચિત નહિ લાગ્યાથી પોતે તેની પણ કવિતા લખી છે. તથાપિ તે સઘળું લખી રહ્યા પછી તે લખે છે કે—

“પિષ્ટ પેપણુ કરતું પડ્યું; પુરાણીકેરે માત્ર;

કે’શે કઠિન ભાગ એ હતો, તેણે તજ્યો પામી ઉચાર.”

સૂર્યની કથા કહી રહ્યા પછી રાજ્યવર્ધન નામે રાજાની કથા કહી છે અને તે દ્વારા આ લોકનું વિનાશિત્વ બતાવી આપ્યું છે. રાજ્યવર્ધનની સ્ત્રીએ રાજાના માથામાં એક પગિયું જોયું તેથી તેને મોટો ખેદ ઉપન્યો અને એ વાત રાજાના જાણુવામાં આવતાં તેણે સ્નાને સ્નાનની ક્ષણિકતા અને અસ્થિ-રતા વિશે બોધ કરી પોતાના વેરાગ્યનું એ કારણ છે એમ જણાવ્યું તથા વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં જવાની ઇચ્છા કરી. પણ તે રાજાના રાજ્ય કારબારથી પ્રસન્ન થયેલી પ્રજા રાજાના તેવા દરાવથી દિલગીર થઈ અને રાજાને જવા દેવાની સાફ ના પાડી. પ્રજાએ સૂર્યનું તપ કરીને રાજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરી આપ્યું. રાજા તેથી હિલટો સંતપ્ત થયો. એવા વિચારથી કે જે પ્રજા મારા ઉપર આટલી બધી આસક્ત છે તે મારા દેખતાં મરણ પામે અને મારે જીવવું એ કેવળ વિડંબના છે. આથી રાજાએ પણ સૂર્યનું તપ કરી પોતાની સમગ્ર પ્રજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય સંપાદન કરી આપ્યું!!

ઉપરના દૃષ્ટાંતથી રાજા પ્રજાને કેટલો બધો બોધ લેવાનો છે! પ્રજાને પોતાની પ્રજા તુલ્ય ગણી તેમને મુખે મુખી અને તેમને દુઃખે દુઃખી એવા રાજ્યવર્ધન જેવા રાજા, અને રાજા પ્રાત પિતા સમાન પ્રેમાળ પ્રજા, એ બંને વાતો જો કે દુર્લભ છે તથાપિ તે અસંભાવ્ય નથી. કોઈ મહાત્મા રાજા

ધારે તો રાજ્યવર્ધન જેવો પ્રગ્લહિતને માટે પોતાનું સમય હૃદય સમર્પણ કરી રાકે અને તેમ થાય તો પછી પ્રગ્લ તેનાપ્રતિ કૃતદ્વ હોવાનું દર્શાત નથી.

એના પછી સુદુમ્ન રાજની કથા છે. આ અદ્ભુત કથાને પ્રેમાનંદે પણ અદ્ભુત રીતે વર્ણી છે. સુદુમ્નના આપે પુત્ર ઉપન્ન કરવાને યત્ન કર્યો તેમાં ઋત્વિગની ભક્તી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય એવું કાંઈ બની ગયું, જેથી તે પુત્રી શુદ્ધ. તેને મુનિઓએ પોતાનાં સામર્થ્યથી પાછો પુત્ર કર્યો અને વળી દેવથોગથી અરણ્યમાં ફરતાં તે પાછી સ્ત્રી યદ્ય ગઈ ! પુરૂષ મરીને થએલી આ સ્ત્રીને બુધ નામે દેવે જોઈ તથા તે બન્નેની પરસ્પર પ્રીતિ થતાં તેને પેટ એક છોકરા થયો. આ છોકરા તે વિક્રમાર્ચથી ગ્રામમાં શ્રીમન્મહાકવિ કાલિદાસે વર્ણવેો રામ પુરૂષા. સુદુમ્ન સ્ત્રીએ યત્ન કર્યો અને તેથી વળી તેને પુરૂષત્વ પ્રાપ્ત થયું. આ આખ્યાન આવું અમલકારિક છે ત્યારે પ્રેમાનંદે પણ તેને ઘટતું વર્ણવેો શોભાવ્યું છે.

મનુષ્યે વેગર વિચાર્યો કાંઈ કાર્ય કરવું નહિ, એવો બોધ કરવાને પૃથક્ રાગનું આખ્યાન લખ્યું છે. આ રાગએ એક આદ્યજ્ઞની ગાયને વનમાં ચરતી જોઈને મૃગયાના આવેશમાં તેને વરાહ જાણી તેના વધ કર્યો હતો અને તેથી ને રુદ્રત્વને પામ્યો હતો. ગાય જેવા ઉપયોગી પ્રાણીને આર્યો મૃગથી પૂજ્ય અને પવિત્ર ગણતા આવેલા છે, તેનું આ દર્શાત છે.

નાભાગનું ચરિત્ર વાંચનારના મનને વધારે આનંદ આપે એવી રીતે વર્ણવ્યું છે. નાભાગની હઠીલાઈનું પ્રથમ વર્ણન કરી પછી તેવી હઠનો પ્રસંગ આવ્યો છે. એવી રીતે કે એક વૈશ્યકન્યા અતિ સુંદર હતી તેને જોઈને તે મોહિત થયો. તેના પિતા વગેરેએ તેને તે કન્યા સાથે પરણવાને ના પાડી પણ તે તેણે પોતાની હઠીલાઈને લીધે માન્યું નહિ, અને એમ કરીને રાજ્ય ઉપરનો પોતાનો હક તેણે ખોયો. પિતાની આરા ન માનવાથી અને પોતાના હઠાપહને વળગી રહેવાથી મનુષ્ય કેવી રીતે અધમતા પામે છે તે સંબંધી એમાંથી બોધ મળે છે. એમા વૈશ્યકન્યાના રૂપનું વર્ણન મહાકવિ પ્રેમાનંદે ઘણું સરસ કર્યું છે. વૈશ્યકન્યાથી નાભાગને જનંદન નામે પુત્ર થયો તેને તેની માએ કહ્યું કે દીકરા, “ જોપાળ થા ” જોપાળ (જોવાળ) થવું એ વૈશ્યવૃત્તિને ઉચિત કર્મ જતાં આ ક્ષત્રિયપુત્રના સમજવામાં જોપાળનો તેવો

અર્થ આબોયો નહિ, પણ ગોપાળ એટલે પૃથ્વી પાળનાર ધા, એવી માતાની આજ્ઞા છે એમ તે સમજ્યો. કેટલેક કાળે શત્રુઓ વિવામાં પ્રવીણ થઈને પોતાના પિત્રાદ્યો પાસેથી રાજ્ય છૂટીને તેણે પોતાના આપને નિવેદિત કર્યું. પણ નાભાગે કહ્યું કે, રાજ્ય લેવા કરતાં રાજ્ય ન લેવા રૂપ મારા આપની આજ્ઞા મારે માનવી એજ હું શ્રેષ્ઠ માનું છું. અને એવી રીતે તેણે પિતાની આજ્ઞાને ખાતર રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો.

એજ બાબતમાં સુદેવ અને નળ એ નામના, જે રાજાઓની વાત આવે છે. એ બંને પરમ મિત્ર હતા. એમાંના નળે કોઈ બ્રાહ્મણનો અપરાધ કર્યો હતો તેથી તે બ્રાહ્મણે સુદેવ રાજાને કહ્યું કે તું અપરાધી નળને શિક્ષા કર. પણ સુદેવના મનમાં ક્ષત્રિયધર્મ કરતાં મિત્રપ્રેમ વધારે વજનદાર લાગવાથી તેની તેણે અવગણના કરી, જેથી તે બ્રાહ્મણે નળનો નાશ કરી સુદેવને વૈશ્ય બનાવી દીધો. આ વૈશ્ય તે ઉપર કહેલા ન બાગના ચ.રેત્રમાંની નાથિકા વૈશ્યકન્યાનો રક્ષક પિતા હતો.

આ કથા પછી, વત્સપ્રી નામે રાજાનું આખ્યાન વર્ણવ્યું છે. ઉપરના જેવીજ આ પણ સરસ કથા છે. કથાની સંકળના મહાકવિ પ્રેમાનંદે હીક શોભાવી આપી છે. દૈત્યના-મુસલ્માને બ્રાહ્મણે કવિએ અથવા અંધકારે મનુષ્યને ઈન્દ્રિયજિત થવાનો ઉત્તમ બોધ કર્યો છે. એ આખ્યાન સંપૂર્ણ થવાની સાથે એક ભક્ષા રાજાનું આખ્યાન શરૂ થાય છે. એ રાજાનું નામ ખનિવ્ર હતું. તે શત્રુ કે મિત્ર સર્વનું બધું ઈચ્છતો હતો. પણ મલાની દુનિયા નથી, એ ન્યાય તે બિચારાને પણ લાગુ પડ્યો. તેના બાઈઓ જે જૂદા જૂદા દેશના રાજાઓ હતા તેમના મંત્રીઓએ તેમને બબેરીને, એકસ પેઢી કરીને ખનિવ્રનો પ્રાણ-ભેરને કાવતરું કર્યું. પણ તે કાવતરાનું પરિણામ એ થયું કે તે 'કાવતરું' કરનારા મંત્રીઓના નાશ પામ્યા ! ભક્ષા ખનિવ્રે આ વાત જાણી ત્યારે તે પોતાનો ધિક્કાર કરાવે સંતાપ કરવા લાગ્યો કે, અરે ! 'મારું બૂંડું' કરતાં બિચારા મંત્રીઓ માર્યા ગયા ! ! જો હું ન જન્મ્યો હોત, તો એ મંત્રીઓને મારા નિમિત્ત મરવા વારે ન આવત ! મારે મારા જન્મને ધિક્કાર છે, ઇત્યાદિ. દૃષ્ટ મંત્રીઓ કેવાં કાવતરાં કરે છે, તથા પોતાના રાજા જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારા હોય છે તેમનું મન બમાલીને તેમની પાસે કેવા અનર્થ કરાવે છે, તે સંવેદના વધાર્યે ચિતાર આમાં મહાકવિ પ્રેમાનંદે આપ્યો છે.

અનિત્ર પછી ક્ષુપ રાજ્યનું ચરિત્ર છે. એણે ધણા યગ કર્યા હતા તથા મન્નના તમામ કર એણે માફ કર્યા હતા, એ વિના-એમાં વિશેષ જાણવા જેવું નથી. વિવિંશ રાજ્ય પશ્ચ બક્ષો હતો તેને શત્રુઓએ કપટથી માર્યો. ખનીનેત્રના ચરિત્રમાં એ દરણી વાત જાણુ રમજ્ઞ ઉપજ્ઞવનારી છે એક દરણ વાંઝિયું હોવાથી મરવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે બીજું દરણ બોહોળું કટુંબી હોવાથી મરવાને આહ્વાન કરે છે. આ ઉપરથી જન્મે સ્થિતિઓ દુઃખદાયક છે એમ બોધ કર્યો છે. કર્ધમના પુત્ર અર્વક્ષતનું ચરિત્ર વાંચનારની મનોવૃત્તિને લગાર વધારે વિરિમત કરે એવું છે. અર્વક્ષતની માતાનું નામ વીરા હતું. વીરા રાજ્યકાન્તમાં કુશળ હતી, તે જણાવવાને તેની કિમ્બ્છક વ્રતની યુક્તિ વર્ણી છે. જે કાંઈ જે કાંઈ માગે તે આપવું, એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી તેને કિમ્બ્છક વ્રત કહે છે. તેનો પુત્ર એક સ્વયંવરમાં ગયો હતો ત્યાં બીજા રાજ્યોથી દાયો હતો તે દિવસથી પ્રતિજ્ઞા કરી બેઠો હતો કે મારે સ્ત્રી પરજવી નહિ. પણ તેની માની ઉપરની યુક્તિથી તે પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને તેને સ્ત્રી પરજવાની ફરજ પડી હતી. વેદનાં ઉપનિષદોમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો મરુત રાજ્ય એ અર્વક્ષતનો પુત્ર હતો. મરુત રાજ્યએ મોટા મોટા યગ કર્યા હતા. એની મા જ્યારે વનમાં તપ કરતી હતી ત્યારે નાગસોડો એ તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો તેના જદલામાં પ્રસંગ આવ્યે તેના પુત્ર-થી બચવાનું વરદાન નાગસોડોએ મેળવ્યું હતું. આથી જન્મત થયેલા નાગસોડોએ મરુતના રાજ્યમાં વસનારા ઋષિઓને દંશ કર્યો તેથી તે મરી ગયું. મરુતે તે જાણીને નાગસોડોને શિક્ષા કરવાને તૈયારી કરી તે વારે તેના આપ અર્વક્ષતે તેને વાંચ્યો. પણ તે તેણે ન માન્યું અને કહ્યું કે, પિતાનું વચન માનવા કરતાં પ્રગતનું રદાણ કરવું એ હું ઉત્તમ ક્ષત્રિયધર્મ માનું છું. આથી આપ દીકરા વચ્ચેયુદ્ધ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો, પણ બીજાઓએ વચમાં પડી તે માંડી વાળ્યો. નરિષ્યંત અને દમ રાજ્યનાં ચરિત્ર પણ તેવાંજ બોધક છે 'પિતાનું વેર લેવું' એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે એવો બોધ દમરાજના ચરિત્રમાંથી મળે છે. છેવટે અંધના સ્ત્રોકની સંખ્યા, પુરાણ સાંભળવાનું ફળ વગેરે લખી પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

આ અંધ આદિથી અંત સુધી વાંચનારને સમજાશે કે એમાં દામદામ પ્રવૃત્તિ માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે તથા તેની સાથે નિવૃત્તિ

માર્ગને પણ વખાણ્યો છે ત્યારે એ ઉપરથી એમ સમજવામાં આવે છે કે મનુષ્યે 'વ્યવહારમાં રદીને વ્યવહારે' પ્રતિપાદન કરેલા નીતિના ધારાઓનો અભ્યાસ કરવો, શુદ્ધ થવું, ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું, ઉપા-
ર્જીતું ધન કુટુંબપોષણાર્થે અને પરોપકારાર્થે ખર્ચવું, નીતિને માર્ગે વર્તવું, સંસારનો તમામ પમારો સ્વપ્નવત્ જાણીને તેમાં વૃદ્ધિદાનિથી હર્ષ શોક ન કરવો અને મૃત્યુને માટે સદૈવ તૈયાર રહેવું, એ આ મંથનો સારરૂપ ઉપદે-
શ છે. આખા મંથને એક વાર ફરીથી ફરવી જોઈએ તો આપણને તેમાં શું દેખાય છે ? પદ્મીઓની કથા, તેમને કરેલા નૈમિનિના પ્રશ્ન, દરિશંદ્રાખ્યાન (સત્યમત), જડની કથા (પરલોકગ્ઝાન), મદાક્ષસાખ્યાન (દંપતીની પર-
સ્પર અચળ પ્રીતિ) અલકાખ્યાન (માતાનું મગતા સહિત શિક્ષણ) મન્વંતરની કથાઓ, અને રાગ્નઓનાં ચરિત્ર. સઘળાં વર્ણનમાં પ્રેમાનંદની આદિથી અંતસ્કુદી એકજ શૈલી માલમ પડે છે. આ પુસ્તક સંવત્ ૧૭૬૫ ની સાલમાં લખાયું છે એમ કવિ કહે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પ્રેમાનંદની મધ્યકાળની આ કવિતા છે અને તેથીજ પરિપક્વ વિચારવાળી છે. એકજ વર્ષમાં આવડા મોટા આખા પુરાણનું આપાંતર કવિએ રચિર-
પણે કરી નાખ્યું છે અને તે પણ તે પોતેજ એક જગોએ. કહે છે તેમ ધન વગેરેની ઇચ્છા રહિત, એ બહુ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર છે. કવિની દૃઢતા, ટેક, ધીરજ વગેરે ગુણોને બતાવનાર એ મોટું દૃષ્ટાંત છે. આ અથ દેશીગદ્ય છે તથા દેશીઓમાં ચરણો નાનાં મોટાં જણાય છે તેથી કવિતા કરવાની કેટલીક ત્વરા કવિએ કરી હશે એમ લાગે છે પણ તે સાથે આશ્ચર્ય એ છે કે જ્યાં કવિને જરૂર લાગી છે ત્યાં તેણે-છંદ, વૃત્ત, પણ લખ્યાં છે અને તેમાં કોઈ જગોએ લેશ વધતું ખૂટતું નથી. ગાનશાસ્ત્રને જાણનારાં કહે છે કે એ દેશીઓ પ્રમાણે ગાતાં કાંઈ વધઘટ બાંધ કરતી નથી, અને પ્રેમાનંદને ગાનશાસ્ત્રનું સારું જ્ઞાન હતું એ તો તેના અંથે વાંચનારના જાણવામાં આવ્યું હશેજ, તો એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે ત્વરાથી કવિતા કરવા માટે નહિ પણ દેશી-
ઓ જે અમુક રાગ પ્રમાણે ગવાય છે તેમાં તેવો વધારો બાંધ કરી ન હોવા-
થી શુદ્ધિપૂર્વકજ એવો વધારો થવા દેવામાં કવિએ હરકત લીધી નથી. જો એમ ન હોય, અને ત્વરાના કારણથીજ પદો નાનાં મોટાં થયાં છે એમ મા-
નીએ, તો તે ત્વરાના કામમાં અક્ષરમેળ અને માત્રામેળ છદો તે દાખલ કરત નહિ.

રૌચ્યમન્વંતરાખ્યાન.

કડબું ૧૬૫ મું.

રાગ સામેરી.

- નમું ગુરૂ ગણનાયક દેવ, સાધુ ઉભયની સમ્યક્ રોવ;
તણ તન મનથી અહમેવ, પ્રસન્ન થાઓ ઉભય તતખેવ. ૧
- શારદા માત કહેં પ્રણામ, કરો કૃપા મુને મહાધામ;
કામના માર્કડેય કરવા પૂર્ણ, આઈ કરો વિદ્ય મારાં શૂર્ણ. ૨
- અબિકા દંભિકા સંહાર્ય, ભક્તિ વિમની ધ્યાને ધાર્ય;
નથી અર્ચકાને ઉદ્યોગ, કરવો પ્રાકૃત સંસ્કૃતનો સંજોગ. ૩
- મોહું કામ લીધું મેં માથે, જાણી મૂઢમતિ સા' હાથે;
પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કરાવે, આઈ તારો તો દિવ્વ કા'વે. ૪
- લોક લાડીલો કે'તા આવે, સરસ્વતી ઉપાસક દિવ્વ કા'વે;
એવુ વોણુ કરાવો સત્ય, માગું અદ્યપમતિ મહામન્ય. ૫
- હવો કહેં કથાનો આરંભ, કરજે નારા અરિકેરો દંભ;
માર્કડેય કહે કૌશલકિ મુણ્ય, રૈવ્ય મન્યંતર મહાપુણ્ય. ૬
- જામું મન કરે રખે તુંય, આ મન્યંતર કહું હુંય;
રૂચિ નામે પ્રજાપતિ પૂર્વે, અહંમમતા તણ અપૂર્વે. ૭
- જેણે છત્યાં નિદ્રા ને ભય, કરતા અઢન અર્વાનપર મહાવય;
તેને અગ્નિહોત્ર વિનાના જોઈ, જેને ઘરખારકેરી નવ સોઈ. ૮
- કરતા બોજન મળતું તેહ, આશ્રમ બાંધી ન રે'તા જોહ;
સંગે રહિત રે'તા સદા, જોયા તેના પિતૃએ તેને કદા. ૯

૩ દંભિકા-દંભિક મતુખોને. અર્ચકાને-ધન મેળવવામાટે. ૫ લાડીલો
—(સરસ્વતીનો). ૬ આશ્રમ ઈન્દ્ર-ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારીને કે અમુક સ્થાન
વસવા માટે મુકરર કરીને.

- પિતૃઓ મળી સર્વે ભાખ્યા, તેમણે ગૃહસ્થના ધર્મ દાખ્યા;
 પિતૃઓ કહે સુણ્ય તું પુત્ર, કેમ તેં માંડ્યું નથી ઘરસ્થ. ૧૦
 પુણ્યકારી પત્નીશ્રદ્ધાણુ કેમ, કર્યો નથી ધરી શું વેમ;
 સ્ત્રી પરણીને ગૃહસ્થ થાવું, છે એ હેતુ સ્વર્ગ મુક્તિએજેને જાણું. ૧૧
 નિરંતર સ્ત્રીરહિત રે'તા જેહ, પડે તે બંધનમાં નિઃસંદેહ;
 ગૃહસ્થાશ્રમી નર નિર્વાણુ, સમસ્ત સુર નાષિ પૂજે જાણુ. ૧૨
 પિતૃ અતિથિ પૂજે તેહ, તેવડે પરલોકે સુખી કરે દેહ;
 સ્વાહા ઉચ્ચારે કરી દેવ, કરે સ્વધ્મા ઉચ્ચારે પિતૃની સેવ. ૧૩
 અતિથિ ભૂતાદિક જેહ, અન્ન અર્પ્યે આનંદ તેહ;
 તો ક્યમ તું રહેા આમ, ન સાધ્યું અમારા નાણુતું કામ. ૧૪
 મનુષ્યકાણુ જાળવી નવ જાણ્યું, દેવકાણુ પૂરું ન પિછાન્યું;
 ભૂતાદિકકાણુ ભૂડી ગયો તુંય, દિન દિન મત્યે બંધાયે શુંય. ૧૫
 પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા પાપે, અલ્યા નાકે તુંને કોણુ રાખે ?
 દેવ પિતૃ ને ભૂતાદિક, તેં તૃપ્ત કર્યા ન હીકાહીક. ૧૬
 તોય મૂઢપણથી શુંય, રૂડી ગતિ વાંચે છે તુંય;
 હે પુત્ર માનવું અમારું એવું, કહીએ સુણ્ય તને છે જેવું. ૧૭
 તારે આ જન્મે મૃત્યુલોકે, રે'વું પડશે ભોગવી દુઃખ શોકે;
 મૃત્યુ થયા પછી નિર્વાણુ, થઈશ તું નરકભોકતા મમાણુ. ૧૮
 આવી મળશે અન્ય જન્મે દુઃખ, નહિ કોઈ ત્યાં જીએ તારું મુખ
 રૂચિ કે' સુણો પિતૃદેવ, જે કરવો સંસાર દૂરો અહમેવ. ૧૯
 તે મહાદુઃખ ને પાપકેરો, સમજ્યો સાચેસાચો એ કેરો;
 છે અધોગતિનું કારણુ એહ, થયા હું પૂર્વથી નિઃસંદેહ. ૨૦

૧૧ પત્નીમહાણુ—સ્ત્રીનું મહાણુ કરવું—સ્ત્રી પરણવી. ૧૪ ન સાધ્યું છું—અર્થાત્ અમારું નાણુ કેમ આદા ન કર્યું ? ૧૬ નાકે—સ્વર્ગમાં. ૧૮ નરકભોકતા—નરકનું દુઃખ ભોગવનારો.

એમ સમગ્ર પાણિત્રહણ નથી કર્યું, એમાં ધુ' પ્રહય મેં મારું હર્યું;
હું જે માણુયમ કરીને જાણુ, કરું છું આત્માસંયમ પ્રમાણુ. ૨૧
તે મુક્તિ આપનારું નિર્ધાર, નવ તારે કદાપિ નાર;

સ્ત્રીપાણિત્રહણ કરવાયકી, આત્મસંયમ રે' નવ ટકી. ૨૨

મમતા રૂપ કર્દમે ખરડાયો જેહ, એવો થયો અજાણુ આત્મા જિંહ;

*તેને ત્યાગી પુર્યો ચિત્તરૂપ જળે, નિત્યપ્રતિ ધુએ મહાબળે. ૨૩

એહ માર્ગે ઉત્તમ મેં માન્યો, જે નથી વેદાદિકમાં કંઈ જાનો;

અનેક જન્મથી સિંચાયલો જેહ, કર્મરૂપ કર્દમે ગુંદાયલો એહ. ૨૪

આત્મા જેહ મોટો અપાર, તેને ઈંદ્રિજીત જાણે નિર્ધાર;

પછે સમ્યક્ વાસનાજળે તેને, જાણે ધોવો જીવજે જેન. ૨૫

કહે પિતૃ ઈંદ્રિયજીત નરે, જીવજે આત્મા ધોવો એવું ધરે ઉરે;

એહ ખરી કથા કહી તેં સુત, પણ જે તું પધે ચાલેછે તે તૂત. ૨૬

નથી ઘટિત મારગ એહ, તેના ટાળું સહુ સંદહ;

ફલેચ્છા કર્યાવિના જાણુ પાંચ, સ્વાધીન કરવાં તારે સાચમાચ. ૨૭

પૂર્વ કર્મથી ઉપજેલાં જેહ, ભલાં ભુડાં ફળ તો તેહ;

ભોગવવાવડે નિર્વાણ, પાપનાશક યાય પ્રમાણુ. ૨૮

* એ પેર ફલેચ્છા વિહીન, અહૈતુક કર્મ કયેં થવાય ન દીન;

એમ ધાર્યે બંધનમાં ન પડાય, ગૃહસ્થધર્મે ન કાંઈ અડાય. ૨૯

હે સુત નરે પૂર્વજન્મે કરેલાં પાપ, પ્રહયફળ સુખદુઃખ અમાપ;

જે પ્રાપ્ત યાય છે પ્રમાણુ, તે રોજ ભોગવ્યાથી નિર્વાણ. ૩૦

યાય પૂર્વકરોં કર્મનો હય, એમ માન્યો શાસ્ત્ર પુરાણે ઉદય;

૨૪ ગુંદાયલો—ખરડાયલો. ૨૫ સમ્યક્ ઇ—સમ્યક્ (સારી) વાસના રૂપી જળથી. ૨૭ ફલેચ્છા ઇ—ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના તારે પાંચ જાણુ સ્વાધીન કરવાં-અર્થાત્ અદા કરવાં. ૨૯ અહૈતુક-ફળના હેતુવિનાનાં.

- વિવેકીજન તો એવી રીત, કરે આત્માશુદ્ધિકેરી પ્રતીત. ૩૧
- વળી કરે રક્ષણ આત્માનું એમ, સદા સર્વદા ધારી દોમ;
- કિંતુ અવિવેકે કરી સત, પાપ રૂપ કર્દેમે લેપાય ન નૂત. ૩૨
- રૂચિ કહે સુણો પિતૃદેવ, વેદ કર્મમાર્ગ અવિધા કહી છે એવ;
- તો તમે કેમ કરો ઉપદેશ, મુને કર્મ માર્ગે કરાવવા પ્રવેશ. ૩૩
- પિતૃઓ કહે તારી જે વાત, સર્વ સાચી છે પ્રખ્યાત;
- કર્મ એ અવિધા પણ સત્ય, અસત્ય નથી હે અપત્ય ! ૩૪
- કિંતુ વિધા પ્રાપ્તિ કરવાનો હેતુ, માન્ય નિશ્ચય કર્મ એ તું;
- વિહિત કર્મ ન કરવાવડે, અસત પ્રરૂપો સંયમે અડે. ૩૫
- એ સંયમ સુક્તિ ન આપે જાણ, નાખે અધોગતિએ નિર્વાણ;
- હે મુત વિહિત કર્મના કરી ત્યાગ, તું માને થયો મનથી મહાભાગ. ૩૬
- હું કરું આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપી, પણ ખરું જોતાં તું કરે કરૂપી;
- તું તેના લોપ કરવાવડે, ઉપજેલા પાપે લેપાઈ પડે. ૩૭
- સુક્તિપુરઃસર ચોજ્યું વિષ, તેની પેરે કરી કંઈ મિષ;
- અવિધા ચોજી જો હોય, તો નર ઉપકારકારી થાય સોય. ૩૮
- કિંતુ અવિવેકે જો ચોજાય, તો તો સત્ય બંધને પકાય;
- એમ છે માટે મુત સાક્ષાત, કરચ વિધિ પૂર્વક સ્ત્રીગ્રહણની વાત. ૩૯
- પરલોક સિદ્ધિ કર્યા વિના તારો, જન્મ નિષ્ફળ આ જાઓ સારો;
- રૂચિ કહે હો પિતૃદેવ, હું વયવૃદ્ધ થયો છું એવ. ૪૦
- તેની કરે કયી કન્યકા સેવ, કે કોણુ દે કન્યા તતખેવ;
- પરાણુવી પત્ની દરિદ્રી નર, છે હે પિતૃઓ તે દુષ્કર. ૪૧

૩૨ નૂત—નવીન (કર્દેમ). ૩૪ અપત્ય—પુત્ર । ૩૫ વિહિત કર્મ—જે કર્મ કરવાની ફરજ છે એવી શાસ્ત્રે જેના વિષે આદ્ય આખી હોય એવાં કર્મ. સંયમે અડે—સંયમ સિદ્ધ થતો નથી.

પિતૃઓ કહે સુત તુંય, અમારું વચન માને ન તુંય ?
હા ! તેથી પડવું પડશે અમારે, તું તેણે અધોગતિનિશ્ચય ધારે. ૪૨
માર્કંડેય કહે મુનિસત્તમ, એ રીતે વચન કહી ઉત્તમ;
તેના પિતૃઓ આવ્યા હતા નેહ, તે તેના દૃષ્ટતાં નિઃસંદેહ. ૪૩
જેમ વાયુએથી દીવો ઓલાય, તેમ એકાએક અદર્શ તે થાય;
આવું આવું પુરાણી ગાય, કર્મપુરુષ સાહી મકલાય. ૪૪
કરે ઘેર ઉતરવા દઢભાવ, સાધી લે સધામ તેટલો દાવ;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રૂચ્યુપાખ્યાને પ્રમાણે. ૪૫
થયો પંચનવતિતમોધ્યાય, જે દિન પુરાણી કાળે ગાય;

વસણ.

દિન પુરાણી કાળે ગાય નિશ્ચે, પુરાણકેરી પેર રે;
માધવ ઉમાધવ દિન ઉપર, કરશે સમ્યક્ મે'ર રે. ૪૬

ક્રીડવું ૧૬૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દિનરાજ છ, કયા કહું છું તારે કાજ છ;
રૂચિને પિતૃવેણે થયો ખેદ છ, સર્વાંગે થયો અતિ પ્રસેદ છ. ૧

ઢાળ.

પ્રસેદ થાતો અંગ અતિશે, રૂચિને નિર્વાણ;
તે દિનકન્યા ઇચ્છિતો, ફરતો સકળ પૃથ્વી પ્રમાણ. ૨
કિંતુ કન્યા તેહને, નવ મળી કંઈથી પિત્ર;

- પિતૃવચન રૂપી અગ્નિ જેને, શાગુ શાગુ વાગ્યો સિમ. ૩
- તેવડે બળતો નથી કરતો, ઉદ્દેગ મરતો મન;
- ચિંતા ચતુર કરતો ધાત્રી તે, હું શું કરું કે' અનુદિન. ૪
- હું ક્યાં જાઉં ને ક્યાં રહું, ક્યાં મળે સત્તાર નાર;
- પાશ્વિમહાણ કરું કેમ પેરે, જેણે પિતૃઉદય ધાય નિર્ધાર. ૫
- એ રીતે વિચારકરતાં, તે મહાત્માને ત્યાંહી;
- મતિ સૂઝી સદે લેઈ, જાણું કેમજન્મ જ્યાંહી. ૬
- આ દેહવડે ક્યાં જવાયે, એમ વળી આવતો વિચાર;
- પછે પ્રભાકેરું આરાધન કરવા, ક્યો તેણે નિર્ધાર. ૭
- આસન વાળી સુખ ટાળી, બેઠા વિધિ આરાધવા;
- નિયમ પાળી યમ ધારી, બેઠા નારી પ્રામવા. ૮
- સત સંવત્સર સુરકેશ, તે કરતો તપ નિર્વાણ;
- જેઈ કુઃખી તેને રીઝિયા, પછે પરમેશી મમાણ. ૯
- જે જ્યોતપિતામહ પ્રજા ભારે, તેણે આપિયું દર્શન;
- માગ્ય માગ્ય એમ કહ્યું મુખથી, હું થયોહું મસજન. ૧૦
- તવ જગતકેરી ગતિકર્તા, જોયા પ્રભાદેવ;
- શિરસાષ્ટાંગ નમી તેને, કરતો રૂચિ સમ્યક્ સેવ. ૧૧
- પિતૃકેશ વેણુથી જે, કરવાની ઇચ્છા હતી;
- તે મનસા પોતાતણી, વિધિપાસ કરતો હતી. ૧૨
- તેનું ઇચ્છિત સર્વ સાંભળી, રૂચિ દિવને કે'તા દેવ;
- વધા પ્રભા ભાવણ, તું મળપતિ થઈશ તતખેવ. ૧૩
- તારે મળ ઉપજવવી, કરવા પુત્ર ઉત્પન્ન;
- કર્મ કરતાં અધિકારવાળો, તું સિદ્ધિપ્રાપ્ત થઈશ પાવન. ૧૪
- તાશ પિતૃઓએ કહ્યું તુજને, તે મમાણે કરચ નારી;

- એ મનોરથનું ધ્યાન ધરીને, કરચ પિતૃપૂજા સારી. ૧૫
- એમ અતોપાશે પિતૃ તારા, ત્યારે તુંને આપશે પત્ની પુત્ર;
પિતામહ સંતોષાયલા તે, મંડાવી દે ધરમ્મન. ૧૬
- તે મનવાંચિત્ત સર્વ આપે, એમ વદ વેદ પુરાણ;
માર્કંડેય કહે કૌંઠકૃષ્ણિ એવી, અવ્યક્તજનના વિધિ ભાષિવાણ. ૧૭
- એવું વચન શ્રદ્ધાનું સુણીને, તે દિવસ ગયો સરિતાતીર;
એકાંત સ્થળપર બેસી તેણે, પિતૃતર્પણ કયું ધરી ધીર. ૧૮
- ભક્તિએ કરી નમાવ્યા છે, ઉભય જોણે સ્તંધ;
તેણે અપૂર્વ આદરે કરી, તોડ્યા અન્ય ધર્મના બંધ. ૧૯
- એકાગ્રચિત્ત કરી અહરનિશ, આ સ્તોત્ર વદતો મુખ;
તેણે સ્તુતિ કરી જે પેર તે હું, સમ્યક્ જાણાવું સુખ. ૨૦
- રૂચિ કહે જે દેવથી ખણ, ઉર્ધ્વ લોકે વસતા;
એવા પિતૃને હું ભક્તિભાવે, કરું નમસ્કાર ઉદ્ભવના. ૨૧
- છે સ્વધ્યા શબ્દ જેના અંતમાં, એવા મંત્રે કરી નિર્ધાણ;
શ્રાદ્ધ સમયે શૂર જેનું, તર્પણ કરે પ્રમાણ. ૨૨
- ભોગયૈભવ વા મુક્તિદંત્રી, જે મહર્ષિ કે'વાય;
તે મનોમય શ્રાદ્ધે કરી જેમનું, તર્પણ સ્વર્ગ કરે સુખદાય. ૨૩
- નમસ્કાર તે પિતૃજ્ઞાને, મારો સદા સર્પદા હોય;
સ્વર્ગે શ્રાદ્ધ સમયે સિદ્ધ લોકો, જેને વીસરે નવ શોય. ૨૪
- સર્વ અનુત્તમ દિવ્ય બલિદાને, જેમને વ્રત કરતા સાર;
તેવા પેવિત્ર પિતૃને સદા, હું કરું નમસ્કાર. ૨૫
- આત્યંતિક સિદ્ધિને વાંચતા, તે વળી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ;
એવા શુભકો પિતૃભક્તિએ, સહુ ત્યાગતા દુઃખ નેષ્ઠ. ૨૬

- શુદ્ધ અંતઃકરાગ્નિ કરીને, જેનું કરે પૂજન અપાર;
તેવા પિતૃને ભક્તિ સહિત હું, કરું નેહ નમસ્કાર. ૨૭
- અભીષ્ટ જનને પ્રિય હાતા, જે પિતૃ કરું શ્રાદ્ધ;
તે સમયે શ્રદ્ધાપૂર્વક સહુ, જગતી પરના જન તથા બાધ:- ૨૮
- પૂજન કરેછે મેમથી અતિ, સર્વથી શ્રેષ્ઠ માની નિર્ધાર;
તેવા પિતૃને ભાવેકરી હું, કરું નમી નમી નમસ્કાર. ૨૯
- ઇચ્છિત અભીષ્ટ મનોરથ પૂરનારા, મન્નપતિપણ આપનારા જેહ;
જે પૃથ્વીપર પૂજન થે અતિ, થઇ પિતૃદેવ નિઃસંદેહ. ૩૦
- જન મેમ અતિશે ધરે જે પર, તે પિતૃદેવને વારંવાર;
હું ક્ષેમ થાવા વેંમ તજીને, કરું નિરંતર નમસ્કાર. ૩૧
- અરણ્યવાસી મિતાહારી, જેગે તપે પ્રસાદ્યાં પાપ;
એવા ઋષિઓ વનમાં ઉપજેલાં, જે પુષ્પદ્મ અમાપ. ૩૨
- તેવડે શ્રાદ્ધમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક, કરે પૂજન જેનું અવિધાર;
તેવા પિતૃને નેહે કરી હું, કરું વારંવાર નમસ્કાર. ૩૩
- નૈષ્ઠિક વ્રતને આચરનારા, મન સ્વાધીન કરતા જેહ;
એવા બ્રહ્મચુનિ પણ સદા જેનું, કરે શ્રાદ્ધ રહિતસંદેહ. ૩૪
- તે સમાધિએકરી શ્રાદ્ધ કરતા, નિત્યપ્રતિપૂજી પામતા પાર;
તેવા પિતૃસત્તમને સદા હું, કરું નેહ નમસ્કાર. ૩૫
- ત્રિલોકીમાં ક્ષણ આપનારા, જે પિતૃઓને સહુ ક્ષત્રિય સાર;
કરે તૃપ્ત વિધિપુરઃસર કલ્પે, તેને હું કરું નમસ્કાર. ૩૬
- સ્વર્ગમાંસક્ત જે વૈશ્ય કા'વે, તે પુષ્પ ધૂપ અન્ન ને વાર;
ઇત્યાદિવડે કરે પૂજન જેનું, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૩૭
- જે મહીપર કે'વાય મુકાલિન નામે, શૂદ્રે શ્રાદ્ધે અરચિયા અપાર;

ને અભિલાષીના અભિલાષ પૂરે, એવા કૃપાળુ થાઓ.	૪૯
સુરપાણું ને દંદ્રપાણું, એથી અધિક વૈભવ આપે;	
ને પુત્ર પશુ બળ મંદિર આપે, કેટલે કડાં કાપે,	૫૦
ને ચંદ્રકેશ દ્વિરાણમાં, સૂર્યચિંત્રમાંદે જાણુ;	
ઉજ્જવળ વિમાને વાસ વચ્ચતા, સદા સર્પદા પ્રમાણુ.	૫૧
તે પિતૃઓ આ શ્રાદ્ધ મધ્યે, અર્પેલા અન્ન જળે આજ;	
ગંધાદિકે કરી પ્રદિ પામે, થાઓ તૃપ્ત પિતૃ મહારાજ.	૫૨
ને અગ્નિમાં હવિષ્ હોમે, તૃપ્તિ પામે પૂર;	
ને દિવ્યશરીરમાં વાસ વરીને, જોજન કરે મધુર.	૫૩
ને પિંડદાને હર્ષ પામે, તે પિતૃ આને સર્વ;	
આ અર્પેલા શ્રાદ્ધે કરી, અન્નજળથી પામે ધર્મ.	૫૪
ગેંડાકેશ આભિપવડે, ઉત્તમ મહુર્ષિઓ જાણુ;	
દિવ્ય મનોહર સુરમિય ને, શ્યામ તિલ નિર્ધાર.	૫૫
ત્યમ સમય પર ને શાક મળતું, તેવડે જેને કરાય પ્રસન્ન;	
તે પિતૃ આ સ્થળમાં સદા, મુજ્જવર રીતો મહામન.	૫૬
ને સુરે અર્પેલા પિતૃને, અતિ મિષ કવ્ય નિર્ધાર;	
તે સમાન મેં અર્પેલાં સહી, થાઓ કુસુમ ગંધ ને આરં.	૫૭
સર્વ દર્શતિથિએ અષ્ટમીએ, સાંપત્સરિક શ્રાદ્ધ મોઝાર;	
નાંદીશ્રાદ્ધે થાય જેનું, પરમ પૂજન અવિધાર.	૫૮
પૃથ્વીપર પ્રત્યેક દિવસે, ને ગ્રહણ કરે પૂજન;	
તે મારા પિતૃ આ શ્રાદ્ધથી, થઈ તૃપ્ત થાઓ પ્રસન્ન.	૫૯
તે દિવ્યપૂજ્ય સમયે છે, ઉજ્જવળ કેમળ સમાન;	
મૃગલાંચન વિણુ ચંદ્ર જેવા, કોઈ કહે મહાન.	૬૦

૫૮ દર્શતિથિએ — અમાવાસ્યાએ. નાંદીશ્રાદ્ધ — નાદીમુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ ને ગાંગસિક અવસરે કરવામાં આવેછે તે.

- સત્રિયન્નને જેહ છે, પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા;
જે વૈશ્યને સુવર્ણ સરખા, શુદ્ધ કે'વા એવા. ૬૧
- ગાંધી જેવા રંગના જે, શૂદ્રને નિર્વાણ;
તે પિતૃઓ મેં નિવેદેલાં, ક્રુપ ગંધ ધૂપ પ્રમાણ. ૬૨
- અન્નજળ આદિક ને, અગ્નિ વિષે કરિયો દોષ;
તેવડે થઈ મસત મુગ્ધને, અતોષાઓ પિતૃ સોમ. ૬૩
- હું સદા સર્વદા તેમને, કરું મેમ ધરી પ્રણામ;
જેઓ તૃપ્ત થવાને કારણે, મુરે પૂર્વે અદેલાં તમામ. ૬૪
- પછે અર્પણ કરેલા કલ્યાણનું જે, ભોજન કરતા મહાન;
તૃપ્ત થયેલા જે તેવડે, આપી પૈભવ કરે સ્વસમાન. ૬૫
- તે કરેલા આ શ્રાદ્ધમાં, યાઓ તૃપ્ત સમ્યક્ પેર;
હું પ્રણામ કરીને સદા વાંચું, તે પિતૃદેવની મેંર. ૬૬
- જે યાનુધાન જૂત લયાનક અમુરનો, કરે મળઅશુભઅર્થનો નારા;
જે પ્રથમ મનાએ દેવમાં, જેને પુરંદર પૂજે મકાશ. ૬૭
- તે આ મારા શ્રાધ્ધે તૃપ્ત થાઓ, મારો માની લ્યો પ્રણામ;
મેં તૃપ્ત કરિયા જેહને, એવા અગ્નિજ્વાતા નામ. ૬૮
- અહિર્વેદ આજ્યપા ને, સોમપા પિતૃ દેવ;
આ મારે શ્રાધ્ધે તૃપ્તિ પામે, કર્યું મેં શ્રાદ્ધ તજી અહુમેવ. ૬૯

૬૧ પ્રગટતા પ્રભાકર જેવા—ઉગતા સૂર્ય જેવા. ૬૪ જેઓ છં—જેમની તૃપ્તિ થવાને અર્થે અર્પણાં અગ્નિદાન જે પ્રથમ દેવો મહાત્મ્ય કરીને પછી પિતૃઓને અર્પણ કરેછે.

૬૫ કલ્યાણ—શ્રાદ્ધમાં આપવાતું માંસ રૂપ અન્ન. ૬૮ અગ્નિ-જ્વાતા—એ નામના પિતૃઓ. ૬૯ અહિર્વેદ—પિતૃઓતું નામ. આજ્યપા—ધી પીનારા પિતૃઓ. સોમપા—સોમરસ પીનારા પિતૃઓ.

- અગ્નિજ્વાતા પિતૃગણુ જે, રક્ષણુ કરો માચી દિશા;
 બહિર્વદ દક્ષિણુ દિશામાં, પશ્ચિમે આજ્યપા રક્ષો નિશા. ૭૦
- સોમપા ઉત્તર દિશામાં, રક્ષણુ કરો નિર્ધાર;
 અર્ધમા ઉર્ધ્વે રક્ષણુ કરજો, કલ્પવાડનલ અધોએ આ વાર. ૭૧
- યાતુધાન ભૂત પ્રિશાચથી, અસુર દાષથી સર્વ દિશાય;
 રક્ષણુ કરજો પિતૃઅધિપતિ, હે યમ વીરા વશાય. ૭૨
- વિશ્વ વિશ્વલુક આરાધ્યને, ધર્મ ધન્ય શુભાનન સાર;
 ભૂતિદ ભૂતિકૃત અને ભૂતિ, એ નવ ગણુ પિતૃના નિર્ધાર. ૭૩
- કલ્યાણુ કલ્પદ કર્તા અને, કલ્પ કલ્પાંતરાશ્રયનામ;
 પાપરહિત કલ્પહેતુ, એ ષટ્ ગણુ મહાઉદામ. ૭૪
- વર વેરણ્ય વરદ પ્રુષ્ઠિદ, તુષ્ઠિદ વિશ્વપાતા જેહ;
 ધાતા સહિત છે સર્વ ગણુ એ, કૌબુકિ નિઃસંદેહ. ૭૫
- મહાન મહાત્મા મહિત ને, મહાબળ ને મહિમાવાન;
 એ પાપનાશક પિતૃકેરા, છે પંચ ગણુ મહાન. ૭૬
- તે પેર સુખદ ધનદ ધર્મદ, ભૂતિદ એવા આર;
 પિતૃકેરા ગણુ ગણાવ્યા, પુરાણમાં નિર્ધાર. ૭૭
- એકત્રિંશ એવા પિતૃકેરા, ગણુ નામથી ગણાય;
 તે અખિલ વિશ્વમાં રહ્યા વ્યાપી, જે શ્રાદ્ધથી સંતોષાય. ૭૮
- તે સહુ તૃપ્ત થઈ સંતોષ પામે, કરો સર્વદા માર્ગ કલ્યાણુ;
 જો જાણે પુરાણી સ્તુતિ આવી, તો લેવા ન રૂચિ કે' માણુ. ૭૯

૭૧ અર્ધમા, કલ્પવાડનલ—એ એ પિતૃઓનાં નામ છે. અધો—નીચેની દિશા. ૭૪ પાપરહિત—(કલ્પહેતુનું વિશેષણ).

૭૯ તો ઈન્—તો તેમના પ્રાણુ લેવાનું રૂચિ (મુનિ) કહેતો નથી; પણુ જો એવી સ્તુતિ ન કરે તો ઇન્—રૂપે છે.

મનોરથ પૂરાણ કરો રે, સુરનરનો પિતૃ દેવ;	
નમન હું ભાવે કરું રે, તણ તન મનથી અહમેવ.	૭
મન્વાદિ મુનિ મહા રે, સવિતા શશિ મુખાણ;	
અઘવસુ દેવતા રે, યમ અશ્વિનીકુમાર પ્રમાણ.	૮
પિતૃઓ તેતણા રે, જળ જલધિએ વ્યાપ્તમાન;	
હું એવા દેવને નમું રે, જેને શાએ માન્યા મહાન.	૯
નક્ષત્ર ગ્રહ અને રે, વાયુ વહિ ન વ્યોમ;	
અંતરિક્ષ આદિતાણા રે, પિતૃઓ પૂરા અખિલ ભોમ.	૧૦
કર જોડી તેમને રે, કરું નહિ નમસ્કાર;	
દેવર્ષિઓતાણા રે, જેહ ઉત્પન્ન કરનાર.	૧૧
સહુ જને વંદિયા રે, નિરંતર અક્ષય આપણહાર;	
એવા પિતૃદેવને રે, કરું હું નહિ નમસ્કાર.	૧૨
પ્રજાપતિ કર્યપ મુનિ રે, ચંદ્ર વરૂણ આદિક દેવ;	
ચોગીશ્વર સર્વની રે, કરું હું હરત જોડીને સેવ.	૧૩
સપ્તલોકે રહ્યા રે, સપ્તગણ રૂપે મહાન;	
છે જેને ચક્ષુ ચોગની રે, એવા સ્વયંભૂ શ્રદ્ધા ગુણવાન.	૧૪
નમું હું તેમને રે, યાઓ પિતૃદેવ પ્રસન્ન;	
ચતુર ચંદ્રતાણા રે, જેહ આધારભૂત ઉત્પન્ન.	૧૫
ચોગમૂર્તિ મહા રે, એવા પિતૃગણને આજ;	
જગતપિતા ચંદ્રને રે, નમું થાવા માડું કાજ.	૧૬
અન્ય અગ્નિ રૂપી રે, જે પિતૃઓ કે'વાય;	
નમન કરું તેમને રે, જેથી મુખ શાંતિ અતિ થાય.	૧૭
કારણ એમ કરવાતાણું રે, હું આજ કરું વિખ્યાત;	

- છે સમગ્ર વિશ્વતાણા રે, આધાર સોમ અગ્નિ પ્રખ્યાત. ૧૮
- ને તેજ ને વજ્ર વિષે રે, છે અંદ્ર સૂર્ય મહાન;
- મહાપાવકતાણી રે, રહી શ્રુતિઓ દેદીપ્તમાન. ૧૯
- ને વગત રૂપી મહા રે, ભણે પ્રહ્લદપો નિગમ જ્ઞાણ;
- એવા સહુ યોગીને રે, વળી કરી પિતૃઓને પ્રમાણ. ૨૦
- હું સ્થિર ચિત્તે કરી રે, વારંવાર નમું નિર્ધાર;
- સ્વધાભક્ષક સદા રે, યાઓ મસન મુજને સાર. ૨૧
- માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ રે, એ પેરે રતવિધા જોહ;
- દશે દિશા વ્યાપી રહ્યા રે, કરતા મકારા પૂરાણ તેહ. ૨૨
- એવા પિતૃઓ નીકળ્યા રે, એકાએક બાહેર ત્યાંય;
- રૂચિએ સુમન ઘાણું રે, ગંધાદિક નિવેધાંતાં જ્યાંય. ૨૩
- અલંકૃત તેવડે રે, ઊભા સ્વયં પાસે પિતૃદેવ;
- રૂચિએ નેહે નિરખિંપા રે, કે મહામુનિ રીઝયો તળખેવ. ૨૪
- પુનઃ ભક્તિવડે રે, કરતો હસ્ત જોડી પ્રાણમ;
- મત્યેકને ઓળખી રે, વારંવાર ઉચરતો આમ. ૨૫
- તમને નમન કરું રે, વળી કે' કરું તમને નમસ્કાર;
- * એમ મહાભાવધી રે, કે'વાં લાગ્યો વારંવાર. ૨૬
- 'વરંબ્રહ્મિ' બોલિયા રે, ત્યારે નેહ નમિયો તેહ;
- શિરસાબ્દાંગ કરી રે, તે બોલ્યો તે કહું જોહ. ૨૭
- હરત જોડી રૂચિ કહે રે, અધુના મુજને પ્રજ્ઞાદેવ;
- મળ ઉપજવત્તા રે, કહ્યું છે સત્વર તજી અહુમેવ. ૨૮
- મારે આજ્ઞા તેમની રે, માનવી પિતૃદેવો સાર;
- માટે મળ ઉપજે સહી રે, એવી આપો મુજને નાર. ૨૯

- મહાભાગ્યવતી રે, ઇચ્છુ' દિવ્ય દારા હુ'ય;
 પિતૃઓ કહે રે, શુ' સુત એવું ઇચ્છે તુ'ય. ૩૦
- તો મન આનંદદા રે, મળો અહિયાં પત્ની આજ;
 વાર યાઓ નહિ રે, એમ વધા પિતૃ મહારાજ. ૩૧
- તે નારી વિપે રે, જે થશે તુજથકી પુત્ર ઉત્પન્ન;
 તે મહામનુ થશે રે, જે નિરખી થશે સર્વ પ્રસન્ન. ૩૨
- તે મન્યંતરાધિપતિ રે, થશે બુદ્ધિવાન ને ગુણવાન;
 તારા અભિધાનથી રે, તે તો ઝાળખાશે મહાન. ૩૩
- શૈવ્ય રૂચિનો સહી રે, કેવાશે ત્રણ લોકની માંય;
 પ્રસિદ્ધ પૂરો થશે રે, બાકી નહિ રે' તેમાં કાંય. ૩૪
- તેના પુત્ર ઘણા થશે રે, તે પણ થશે મહાબળવાન;
 પરાક્રમી પૂરા થઇ રે, પૃથ્વી પાલન કરશે મતિમાન. ૩૫
- ધર્મજ્ઞ તું સદા રે, થઇશ મળપતિ પ્રમાણુ;
 ચાર પ્રકારની રે, મળ ઉપજવીશ સુખાણુ. ૩૬
- વળી કર્મને વિષે રે, સમાપ્ત કરીકારવી અધિકાર;
 મેળવીશ સિદ્ધિ મહા રે, પછે આનંદીશ અપરમપાર. ૩૭
- જે નર ભક્તિએ કરી રે, સ્તુતિ આ સ્તોત્રે કરશે સાર;
 તેના પર પિતૃ સહુ રે, અમો પ્રસન્ન થઇશું અપાર. ૩૮
- સંતુષ્ટ થઇ તેહને રે, અરપીશું ભોગ યોગ પાવન;
 આત્મજ્ઞાન ઉત્તમ સહી રે, આપીશું નિરોગિતા અનુદિન. ૩૯
- ધન અતિ અપીશું રે, વળી પુત્રપૌત્રાદિક પ્રમાણુ;
 જેને ઇચ્છા સહુતાણી રે, તેણે આ સ્તોત્રે જપવા જાણુ. ૪૦
- પ્રસન્ન અમો થજ રે, આ સ્તોત્રે કરી અપાર;

૩૪ શૈવ્ય છં—રૂચિનો પુત્ર માટે તે 'શૈવ્ય' મતુ કહેવાશે.

૩૬ ચાર પ્રકારની—બ્રહ્મા, ક્ષત્રિય; વૈશ્ય અને શૂદ્ર. ૩૯ અનુદિન—નિત્ય.

- શ્રાદ્ધ જમતા દિનકને રે, આ સ્તોત્ર ભણે ને સારં. ૪૧
- મીતિ અમને ઉપજે ઘણી રે, યડ મગટ તે શ્રાદ્ધ મોઝાર;
- અનુરાગ આણીને રે, રહું વરી તે ઠાર. ૪૨
- વળી આ સ્તોત્રથી રે, અમને અક્ષય મળશે શ્રદ્ધ;
- એમ પ્રાપ્ત પૂરું થશે રે, શ્રાદ્ધકર્મ રહિત બાધ. ૪૩
- વળી આ સ્તોત્ર ભણુવાયકી રે, ને શ્રાદ્ધ શ્રોત્રિયવિનાનું હોય;
- દાપ ને પામિયું રે, અઘટિત દ્રવ્ય ઉપાર્જેલું સોય. ૪૪
- વિપરીત રીતે કર્યું રે, શ્રાદ્ધે કામ ન આવે એવી;
- દાપ પામી સહી રે, સહુ સામગ્રી તજવા જેવી. ૪૫
- દશ કાળતાણા રે, દાપ સંયુક્ત દયા હોય જાણ;
- વિધિવર્જિત કર્યું રે, વળી દંભથી શાસ્ત્ર પ્રમાણ. ૪૬
- તોપણ વૃષ્ટિ થશે રે, અમને સ્તોત્રપાઠયકી સુજાણ;
- અમને સુખદા રે, છે આ શ્રાદ્ધે સ્તોત્ર મહાન. ૪૭
- દ્વાદશ વર્ષની રે, વૃષ્ટિ આ સ્તોત્રે નિર્ધાર;
- આ શુભ સ્તોત્રેયકી રે, હેમંતઋતુ મોઝાર. ૪૮
- દ્વાદશદશ વર્ષની રે, અમને થાય વૃષ્ટિ મહાન;
- દ્વિગુણી શિશિર વિષે રે, થાય પ્રાપ્તિ બુદ્ધિમાન. ૪૯
- વસંત ઋતુ વિષે રે, સોળ સવત્સરની જાણ;
- શ્રીભે પાણુ તેટલી રે, સ્તોત્ર શ્રાદ્ધે ભગુતાં નિર્વાણ. ૫૦
- વિધિરહિત કર્યું રે, શ્રાદ્ધ જેણે જાણી નેધ;
- કિંતુ આ સ્તોત્રપાઠ કરી રે, અમો સમજીલેઈ સમ્યક્ સોઈ. ૫૧
- વળી વર્ષા ઋતુ વિષે રે, અક્ષય વૃષ્ટિ કરનારું થાય;
- એવો મહિમા સ્તોત્રનો રે, અમારા સર્વ પિતૃગણ ગાય ૫૨
- સરદઋતુ વિષે રે, ને નર શ્રાદ્ધકાળની માંય;

આ સ્તોત્ર પાઠ પૂરો કરે રે, તે કહું તૃપ્તિ કેવી ત્યાંય.	૫૩
પંદર વર્ષની રે, અમને તૃપ્તિ આપે તેહ;	
જે ગેહ વિષે સદા રે, હોયે સ્તોત્ર લિખિત એહ.	૫૪
તે નિરંતર રહે રે, તેને ત્યાં શ્રાદ્ધ સમયે સાર;	
સદૈવ સન્નિધાનતા રે, અમો કરીએ અર્પણ નિર્ધાર.	૫૫
એવું છે માટે રૂચિ રે, તારે નિત્ય કરવું મહાભાગ;	
શ્રાદ્ધ વિધિએ કરી રે, ત્યારે કરવો ન આનો ત્યાગ.	૫૬
દિવ્જ જન્મતા લહી રે, અમને પુષ્ટિ કરનારું બાણ;	
આ સ્તોત્ર તારે સહી રે, બાણવું તેમના સમીપ પ્રમાણ.	૫૭
જે હશે પુરાણી સમો રે, તેમાં કોઈરૂચિ ! જન્મનાર;	
તો નહિ અમે થશું રે, તારા પર પ્રસન્ન નિર્ધાર.	૫૮
નહિ તો સદા રે, આ સ્તોત્રે થઈશું પ્રસન્ન;	
કામ પુરાણીનાં રે, અમને અતિ ભય કરે ઉત્પન્ન.	૫૯
માર્કંડેય પુરાણમાં રે, ઇતિશ્રી હવો અધ્યાય;	
રૌચ્યેમન્વંતરે રે, પિતૃવરપ્રદાનની માંય.	૬૦
સપ્તનવતિતમો રે, અહીં અધ્યાય પૂરો થાય;	
દિવ્જ યથામતિ રે, ગુણગણ ભાવે કરી ગાય.	૬૧

વસણ.

ગુણ ગણ ગાયે ભાવથી, સુણો શ્રોતા વડેતા જન રે;	
પ્રયાસ આ પુર.ણી કાજે, સહુ માનો મહાસગ્ગજન રે.	૬૨

કંડુ ૧૬૮ મું.

રાગ નટની દેશી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય તું રે, કહું કયા વિસ્તારી હું રે;
 પછે તે સરિતા મધ્યમાં રે, મનને આનંદ કરતા ત્યાં રે. ૧
 પ્રભોઆ આભિધાનવાળી રે, તન્વંગી તરૂંથી ઊપજી બાળી રે;
 અનુત્તમ અપ્સરાકેરી જાતિ રે, એકાએક આવી ત્યાં જાતી રે. ૨
 આવી રૂચિ પાસે ઊભી રે'તી રે, જ્યાં સરિતા સમ્યક્ વે'તી રે;
 શ્રેષ્ઠ ભૂકુટિવાળી બાળી રે, પ્રભોઆ અપ્સરા યોદ્ધા સંભાળી રે. ૩
 નમ્રતાપૂર્વક રૂચિને ક્રે'તી રે, મધુર વચ્ચે હરી ચિત્ત લેતી રે;
 હે તપસ્વીમાં મહા શ્રેષ્ઠ રે, હું નારી નથી કંઈ નષ્ટ રે. ૪
 વરૂણપુત્ર મહાત્મા પુષ્કર જેહ રે, તેનાથકી મુને ઉપજી તેહ રે;
 અત્યંત રૂપવતી એક કન્યા રે, મારે વિષે અવતરી ધન્યા રે. ૫
 મુજને થયું એક એ સંતાન રે, તે પ્રશંસનીય કન્યા મહાન રે;
 હું તમને તે કન્યારૂપે અર્પું રે, તમ તન પિતૃવચ્ચને તર્પું રે. ૬
 તેના સ્વીકાર કરો ભૂદેવ રે, તે સાધશે સમ્યક્ તમારી સેવ રે;
 તેને વિષે મહાબુધ્ધિશાળી રે, મનુષ્ય થશે ભાગ્યશાળી રે. ૭
 માર્કંડેય કહે ભાવતું હતું રે, તે ઔષધ વેદે કૌંઘું છતું રે;
 તેની મૂઠ કહે નવ નાય રે, એ ન્યાયે રૂચિ ક્રે'તો હાય રે. ૮
 જ્યારે હા કહી તેણે જાણુ રે, અપ્સરા વચ્ચે કર્યું પ્રમાણુ રે;
 ત્યારે અપ્સરાએ નદીમાંથી રે, કાંતિમતી માલિની તેડી ત્યાંથી રે. ૯
 સ્વકન્યાને બાહેર આણી રે, જોઈ રીઝ્યો રૂચિના માણી રે;
 તે મુનિસત્તમ રૂચિએ ત્યાંહી રે, મહર્ષિ તેડાવ્યા જ્યાંહી રે. ૧૦

- તેણે તે નદીના ઉપર રે, જ્યાં મળ્યા મહર્ષિ આદિક મહાવર રે;
તંદા વિધિ પુરઃસર કન્યાના જાણુ રે, પાણિગ્રહણ કર્યો પ્રમાણુ રે. ૧૧
- પછે ગૃહસ્થાશ્રમી થયો તેહ રે, પિતૃવચનથી નિઃસંદેહ રે;
પછે રમાણુ કરતો રામા સાથે રે, રમ્ય વન દ્વરતો સતી ઝાલી હાથે રે. ૧૨
- કેટલાક દિન ગયા પૃથે નિરવાણુ રે, ઉપન્યો પુત્ર માલિનીથી પ્રમાણુ રે;
મહાવીર્યવાન ને બુદ્ધિમાન રે, પંકજો પિતાનામથી મહાન રે. ૧૩
- પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યો એહ રે, રૈવ્ય નામે નિઃસંદેહ રે;
થયા તેના મન્વંતરમાં જે રાય રે, સુર સપ્તર્ષિ મહાકાય રે. ૧૪
- તે મેં કહ્યાછે પ્રથમ તું ને રે, જેવું અવગત હું તું હું ને રે;
આ મન્વંતર સાંભળે જેહ રે, તે નર ધર્મિષ્ઠ થાય નિઃસંદેહ રે. ૧૫
- તેના ધર્મની વૃદ્ધિ પામે રે, આરોગ્યતા અહર્નિશ જામે રે;
ધન ધાન્ય મળે પુત્રાદિક રે, ટળે જન્મ મરણકેરી બીક રે. ૧૬
- એમાં સંદેહ નહિ તલભાર રે, સહુ સાચે સાચું અવિધાર રે;
હે મહામુનિ પિતૃઓના ગણુ રે, પિતૃસ્તોત્ર સાંભળવાથી પણુ રે. ૧૭
- કૃપાવંત પિતૃઓના થાય નર રે, અભીષ્ટ સર્વ પામે તે મહાવર રે;
આતા વક્તા વસે સ્વર્ગે રે, ઇચ્છા હોયે તે જાય અપવર્ગે રે. ૧૮
- પણુ એ મળે કયારે સર્વ રે, જદા ન જુએ પુરાણી ભરિયા ગર્વ રે;
જા કરે દર્શન તેમનું કોઇ રે, તો તો રહે ભયોભવ રોઇ રે. ૧૯
- ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણુ રે, માલિનીપરિણય પ્રમાણુ રે;
થયો રૈવ્યમન્વંતરસમાપ્ત રે, સુણુ જાણુ તેને મળે આપ્ત રે. ૨૦
- થયો અષ્ટનવતિત્રોધ્યાય રે, જેમાં રૈવ્યમન્વંતરની કથાય રે;

વસણુ.

કયા જેમાં વ્યઘાટાળક, રૂચિરૈવ્યકેરી જાણુ રે;
વિપ્ર મેમાનંદ કાંઈ ન જાણુ, છે પુરાણી જાણુ સુજાણુ રે. ૨૧

—૦*૦—

ભૌત્યમન્વંતરાલ્યાન.

કરુણું ૧૬૯ મું.

રાગ કેદારો.

- કરુણું ગુરુ ગણપતિને પ્રણામ, ભણું હર હરિ વિધિ મહાનામ;
કરો કામ માંડું કરુણા કરી રે. ૧
- શારદ નારદ નામું શિર, અર્પેા ધણીરણી થઈ ધોંગી ધીર;
કરો વીર તરું કવિતાસરી રે. ૨

ઢાળ.

- સુરસરિ કવિતા સહી, મેં માની સરસ્વતી માત;
પાવન થાણું હરિગુણ ગાણું, ધાણું કમાણું સાક્ષાત. ૩
- એ સર્વ કવિતામાંહી મારે, કરુણું અંતર્ધાન;
ધરી ઇચ્છા એવી મનમાં, તે કરો સદૃશ માત મહાન. ૪
- હવાં નમન કરી સહુ દેવને, વહું ભૌત્યમન્વંતર આજ;
ગુરુચરણ જે સેવ્યાં હશે તો, યશે દિગ્ગણું કાજ. ૫
- માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ મુણિ, કરુણું ભૌત્યમન્વંતર જેહ;
તેની ઉત્પત્તિ જે પેરે યદ્ય, કોણુ દેવ કપિ યયા તેહ. ૬
- વળી તે મનુકેરા પુત્ર જે, યયા મહારાજનન;
તે એકચિત્તે સર્વ સુણ્ય પું, હું કરુણું સર્વ મહાન. ૭
- અંગિરાનો શિષ્ય હતો, ભૂતિ નામે એક;
તે મહાક્રોધી શોધી ન્તેતો, અપરાધ તજી વિવેક. ૮
- અદ્ય અપરાધ કરે કાઈ, તો કઠોર ભાષણુ મુખ કરી;
મહાધોર શાપે શાપતો દિગ્ગ, દોષબોધ ધ્યાને ધરી. ૯

- તેના આશ્રમ વિષે લહી કોધી મુનિને, વળી પ્રતાપી ભરપૂર;
 એવા મુનિભયથી નિઃકુર વાયુ, નવ વાતો હતો મહામુર. ૧૦,
 અતિ સર્વ તપતો નહિ કદી, ત્યાં મેઘ કર્દમ નવ કરે;
 કિરણોથકી સંપૂર્ણ શશિ ત્યાં, અતિ શીતળતા ધ્યાને નવ ધરે. ૧૧
 મુનિઆજ્ઞા માનીને, ઋતુઓ કરતી આમ;
 ક્રમ ત્યાગી વિધિકેરો, કરતી મનવાંચિત કામ. ૧૨
 તેના આશ્રમકેરા વૃક્ષને, સર્વ કાળ અર્પતી ફૂલ;
 ફળ ઋતુ સર્વ મળીને અર્પતી, થઇ ઋષિવરને અનુકૂળ. ૧૩
 તેના આશ્રમ નિકટનું જળ, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વે'તું;
 તે મહામુનિના ભયથી, જળ કમંડલુ ભરી દેતું. ૧૪
 અત્યંત કોપાવિષ્ઠ તે દિન, ક્લેશ શરીરે નવ સે'તો;
 તે અપુત્ર દિન હતો સહી, ચિંતાતુર તેથી રે'તો. ૧૫
 તેણે તપ કરવાનો વિચાર કીધો, કરી પુત્રની અભિલાષા;
 નિયમ પાળી બોજન કરતો, સે'તો વાયુ શીત ધરી આજ્ઞા. ૧૬
 તપ કરીને તાપ સે'તો, પુત્ર પ્રાપ્તિકેરી આશે;
 તદપિ તેને દુઃખ ન થાતું, તે સર્વ કરે પ્રકાશે. ૧૭
 તપન અધિક તાપ ન તેને, વાયુ અધિક સમીર નવ ઉપજાવે;
 અંદ્ર શીતળતા નવ કરે કદી, ધારે રખે આવીએ દાવે ! ૧૮
 જ્યારે એવું થયું ત્યારે મુનિને, શીતતાપાદિક દંદ;
 એ ક્લેશ કાંઇ કરી શક્યાં નહિ, ફાગટ ગયા મનોરથદંદ. ૧૯
 અનેક વર્ષ તપ કરિયું તેણે, તોય થયું નહિ કંઇ કામ;
 પછે તે મહામુનિ ત્યહાં, પામ્યો તપથી વિરામ. ૨૦
 તે મુનિકેરો બ્રાતા હતો, સુવર્ચ્ચા એવે નામે;

- તેણે યજ્ઞમાં નિમંત્રણ કરીને, આ મુનિ તેડિયો મહાક્રમે. ૨૧
- તેણે જતાં જતાં બોલાવિયો, મહામતિમાન સ્વયં શિષ્ય;
અભિધાન શાંતિ હતું તેનું, જે જાણતો ભણું ભુંડું ભવિષ્ય. ૨૨
- તે ઉદાર મનનો શાંત ગુણી, હતો વિનયસંયુક્ત;
ગુરુ કાર્યે તત્પર સદા, શુદ્ધ આચરણવાળો પુક્ત. ૨૩
- ગંભીર મનનો વીર મુનિ તે, હતો સમ્યક્ પેર;
તેને બોલાવતો ત્યાં મહામુનિ, વદતો ભૂતિ આણી મે'ર. ૨૪
- મારા બ્રાતા સુવર્ચાએ, મુનિ યજ્ઞમાં તેડાવ્યો;
ત્યાં હું જવાનો નિશ્ચય કરું છું, તું અહીં રહે હું ઝટ આવ્યો. ૨૫
- હું આવું ત્યાં સુધી તારે, શું કરવું તે ભાણું;
મમાશ્રમે તને સદા સર્વદા, અગ્નિ પ્રદિષ્ટ રાખવા દાણું. ૨૬
- યત્ન કરવો ગમે તેવો, કિંતુ અગ્નિ થવા ન દેવો શાંત;
માર્કડેય કહે એમ આજ્ઞા કરતો, ભૂતિ જોઈ શિષ્ય મહાદાંત. ૨૭
- આજ્ઞા સુણી શાંતિ શિષ્ય કે', ઠીક એમ કરીશ મહારાજ;
તદા ગયો લઘુ બ્રાતને ઘેર તે, શુભ યજ્ઞકેરે કાજ. ૨૮
- તે શાંતિ વન મધ્યેથી લાવી, સમિધ પુષ્પ ફળ આદિક;
પોષણ કરતો માહાત્મા ગુરુનું, અનુસરી ગુરુલક્ષિતએ ધરી બીક. ૨૯
- વળી બીજાં કારજ તેહ કરતો, ગુરુ આશ્રમનાં સર્વ;
એવામાં જે ભૂતિએ અગ્નિ ગ્રહોતો, માની અગ્નિહોત્રકેરું પર્વ. ૩૦
- તે વનિહ હોલાઈ ગયો ત્યાં, તે જોઈ ભય શાંતિ પામ્યા ત્યાંય;
ગુરુ આવશે તેને કહીશ શું હું, મતિમાન વિચારતો મનમાંય. ૩૧
- અતુર ચિંતા કરતો ઘણી, સજતો ન એક ઉપાય;
હવાં શું કરવું એમ અહર્નિશ, વિચારતો સદાય. ૩૨

૨૨ બોલાવિયો—(પોતાની ગેરહાજરીમાં આશ્રમાદિકની વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવાને). ૩૧ તે જોઈ—તે જોઈને શાંતિ મુનિ ભય પામ્યો.

- ગુરુ આવશે તેને કયી રીત હું, દખાડીશ મારું મુખ;
હું શું કરું કે દુઃખ જાણે, થાય મુને શાંતિમુખ. ૩૩
- જો ગુરુ આ સ્થાનક આવી જશે, અગ્નિરહિત નિર્વાણુ;
તો આવી મુજને શાપદેશે, નાખશે મહાસંકટે પ્રમાણુ. ૩૪
- જો હું આ સ્થાને અન્ય અગ્નિ, લાવી મૂકું નિર્ધાર;
તો તે મહામુનિ સર્વ મત્યક્ષ પેરે, છે જાણનાર વિચાર. ૩૫
- એવું કરતાં નિશ્ચય મુજને, કરે જાળી ભસ્મ મુનિ દેવ;
હવાં ઉગરવાનો ઉપાય મુજને, નથી સૂઝી આવતો એવ. ૩૬
- ગુરુ કોપને વળી શાપકેરો, હું છું હેતુ રૂપ મહાપાપી;
મારો અપરાધ મેં કંઈ કયો હોત તો, તે ગુરુ નાખત ઉપાપી. ૩૭
- કિંતુ ગુરુઅપરાધ કયો મહા, તે છે મહાશોકનું સ્થાન;
ઉપાય ઉગરવાતણો નથી કંઈ, એમ વિચારતો મુનિ ભગવાન. ૩૮
- શાંત થયેલા અગ્નિને જોઈ, નિશ્ચે ગુરુ દશે શાપ;
કોપેલા અગ્નિ સમા છે, મહાવીર્યવાન ગુરુ આપ. ૩૯
- એમના પ્રભાવથી ભય પામી, વર્તે આજ્ઞામાં દેવ;
તે ગુરુકેરો મેં અપરાધ કીધો, હા ! મુને જાળી દશે તતજેવ. ૪૦
- એવી શી યુક્તિ પ્રયુક્તિ રચું, કે નવ ગુરુનો પામું શાપ;
એમ વિચારગ્રસ્ત થઈ સ્થિર થાતો, કહે માર્કંડેય કરી સંતાપ. ૪૧
- ધણે પ્રકારે વિચાર કરતાં, નવ ટળ્યો ભય ગુરુકેરો;
ખછે અગ્નિકેરે શરણુ જાતાં, તેણે વિચારિયો સફળ ફરો. ૪૨
- અગ્નિને પ્રસન્ન કરવા, તેણે વિચારો મત્ય;
પૃથ્વી પર ઘૂંટણ મૂકી ખેઠો, દય કર જોડી સાધી સત્ય. ૪૩
- મન સ્થિર કરી કારજ ધરી. લાગ્યો સ્તુતિ કરવા તેહ;
જાણ્યા તારનાર ઉદારનાર, અગ્નિદેવ નિઃસંદેહ. ૪૪

થાય વૃદ્ધિ તેમની તુંધકી, થાય શાંતિ તુંધકી સાર;	
તે સર્વ ઉપજે તુંધકી, કરે તે સર્વનો તું સંહાર.	૫૬
હે દેવ તું જળને ઉપજાવે, તેને ભક્ષી જાયે તુંધ;	
પાચન કરે તું તેહને, ત્યારે થાય છે શુંય.	૫૭
પુષ્ટિકેરૂં પ્રાણીઓને, થાય કારણ જાણ;	
તું સહુ દેવમાં તેજસ્વી છે, સિંધમાં કાંતિ રૂપ મહાનં.	૫૮
વિષરૂપે નાગમાં વશી, રહ્યો પક્ષીમાં વાયુરૂપ;	
ક્રોધરૂપે મનુષ્યમાં તું, પશુપક્ષીમાં મોહસ્વરૂપ.	૫૯
વૃક્ષમાં આધારરૂપે, કઠિનતારૂપે જગતી માંહી;	
રસરૂપે જળમાં વરચો તું, વેગરૂપે વાયુમાં વશિષ્ઠો જ્યાંહી.	૬૦
વ્યાપકરૂપે વ્યોમમાં, તું વશી રહ્યો પ્રમાણ;	
સર્વ પ્રાણીના અંતર વિષે તું, પલાયનરૂપે વિચરે મહાન.	૬૧
સુધરે જન કહે તુજને, એકરૂપે સાર;	
વળી ત્રણરૂપે કહે તુજને, વળી કલ્પી કરે અષ્ટ પ્રકાર.	૬૨
એ પેર કલ્પ્યો છે તુંને, મખવહન કરનાર;	
મહર્ષિ ક્રે'તા સર્વ તુંને, આ વિશ્વનો ધરનાર.	૬૩
વળી ક્રે' વિશ્વ સારજીવું તેં સહી, હે હુતાશન મહાદેવ;	
તુજ વિના આ જગત સઘળું, પામે નાશ તો તતજેવ.	૬૪
દિવ્ય સ્વાહા સ્વધા શબ્દોચ્ચારે, કરે પૂજન તારૂં પ્રમાણ;	
સ્વકર્મે કહેલી શાંતિ પામે, મહાગુનિ જાણ સુજાણ.	૬૫
હે દેવકેરા પૂજ્ય પૂરા, તુજથી નીકળી જો જ્યાળ;	
તે પ્રાણીપરિણામ રૂપી, વીર્ય સ્વરૂપી વિકાળ.	૬૬
એવાં જૂતગણને ભસ્મ કરતી, હે મહાતેજસ્વી અગ્નિદેવ;	
આ વિશ્વકેરી સકળ વ્યાપ્તિ, ઉત્પત્તિ આદિક એવ.	૬૭
એ સર્વ તારી છે ક્રિયા, વૈદિક કર્મે તારૂં સાર;	

- ભૂતાદિક કેરા મનોરથ, પૂરનાર સુંદર જોહ;
લોહિતા હાંફા તારી છે, મુનિગણ કહેતા જોહ. ૭૪
- જન માનને રોગ કરતા, ધૂમ વર્ણ હાંફા તારી;
સર્વત્ર પીળી સ્ફુલિંગીની, તારી રસના અધિકારી. ૮૦
- સર્વ લોકને શાંતિ કરનારી, છે જીભ વિશ્વા નામે;
તેવડે કરીને પાપ મારાં, કરચ ચૂર્ણ હે મહાનામે. ૮૧
- આ લોક કેરા બૃહદ્ ભયથી, રક્ષણ કરચ દેવાધિ દેવ;
સમ્યક્ પ્રકારે તારી સાધુ, ક્યમ કરી દિવ્વ હું સેવ. ૮૨
- છે પિંગળ નેત્ર ને રક્ત કંઠ જોના, વન્હિ શ્યામ વર્ણ છો આપ;
મારું સર્વ દાષથી કરો રક્ષણ, ટાળી પાપ તાપ સંતાપ. ૮૩
- આ સંસારથી ઉદ્ધાર મારો, રોહિતાશ્વ કીજે આજ;
હું દય કર જોડી નમ્રું તુજને, કરો મારું સર્વે કાળ. ૮૪
- વન્હિ સપ્તાયિ કૃશાનુ ને, હંવ્યવાહન અગ્નિ દેવ;
પાવક શુક્ર આદિકે અષ્ટ છે, નામ તાહરાં એવ. ૮૫
- એ નામે કરી મેં સ્તુતિ કીધી, થા પ્રસન્ન પાવક પૂર;
સર્વે પ્રાણીયકી વન્હિ, તમે પ્રથમ ઉપન્યા મહાચર. ૮૬
- હે વિભાવસુ અગ્નિ અને, નિર્ધિકાર હાવ્યવાહ;
પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, મુણી મારી સ્તુતિનો પ્રવાહ. ૮૭
- અક્ષય વન્હિ તુંજ છે, તારું અચિંત્ય છે સ્વરૂપ;
તું મહા સમૃદ્ધિવાન છે, કોથી ધર્મણુ થાય નવ તુંજ રૂપ. ૮૮
- એવા તીવ્ર રૂપી તમે છો, સર્વ લોક વૃદ્ધિ કરનાર;
તમારું સ્થિર ને ભયકારી વીર્યજ, સઘજે શોભી રહ્યું નિરધાર. ૮૯

- હે સમગ્ર જગતના સત્ત્વ રૂપી, તું હૃદયકમળ માહે નેહ;
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ને છે, અંતર રહિત તત્ત્વ ઉનેહ. ૯૦
- હે હુતાશન તેં આ નંગત, સમગ્રગર વિસ્તારિયું;
તારું રૂપ એક છે નિશ્ચમાં, છતાં અનેક રૂપે ભાશિયું. ૯૧
- તું અક્ષય રૂપે ને પર્વત સહિત, છું વન વસુંધરા સમેત;
અર્ધશશિ સહિત તું છે, મહલોક સ્વર્ગલોકના કેત. ૯૨
- વ્યોમ વ્યાપી રહ્યો છે તું, છે તેહ રૂપે.તુંજ;
તું મહાસાગરકેરા ઉદરે વસી, ધરતો વ્યાપકરૂપ ભાખું હુંજ. ૯૩
- પડવાનળ થઇને કરતો તું, વારિકેરું પાન;
હે હુતાશન મહાયજ્ઞમાં, નિયમયુક્તે રહી ઋષિમહાન. ૯૪
- એ પ્રકારે કરેછે તારું, અહોં નિરા પૂજન;
તું સ્તુતિ કરેલો છું સુરે, રહ્યો મખસોમપાન કરી અનુદિન. ૯૫
- વૃદ્ધિ કરવા માટ તુંને, વષ્ટપારપૂર્વક નેહ;
આહુતિઓ ઝુનિ આપતા તે, તું કરે છે ગ્રહણ નિઃસંદેહ. ૯૬
- આ લોકમાં ફળ પ્રાપ્તિ અર્થે, કરે દિન નિરંતર તારું યજન;
સર્વ વેદાંગો વિષે છે તારું, ગાન પાવક પાવન. ૯૭
- જે યજન પરાયાણુ એક બ્રાહ્મણુ, તારે અર્થે નિરંતર સર્વ;
વેદાંત વિજ્ઞાનજ્ઞ ગ્રહે છે, તજી તન મનકેરો ધર્મ. ૯૮
- યજ કરવા થયા તત્પર, દિન વિષ્ણુ મહેશ;
ઈંદ્ર અર્ચમા વશુ સૂરજ, અંદ્ર સર્વ સુર ને શેષ. ૯૯
- વળી અસુર સઘળા તુંને સંતોષી, મનવાંચિત ફળ પામે;
ઝોટા ઉપધાતકેરા દોષ પામ્યા, તે પદાર્થ તારી જ્વાળથી શામે. ૧૦૦
- તુંજ જ્વાળા અડતાં પરમ પવિત્રજ, થાય તે પ્રમાણુ;

૯૨ કેત—(ધર્મ) રૂપ. ૯૯ અર્ચમા — પિતૃઓનો મુખ્ય દેવ.

- ભસ્મસ્નાન રનાન વિષે જે, અતિ ઉત્તમ મેનાય મુજાણ. ૧૦૧
 તેણે કરી સંધ્યાવંદને મુનિઓ, કરે તારી સેવના અતિસાર;
 હે શુચિ અભિધાનવાળા, વનિહ તેજસ્વી વિમળ અપાર. ૧૦૨
 વાયુ નામક વનિહ તું છે, હે વિદ્યુત નામક અગ્નિ;
 આજ પ્રસન્ન થા તું મુજ ઉપર, લક્ષણવંત લાવે લગ્નિ. ૧૦૩
 હે હવિષ્કેરૂં બોજન કરતા, અગ્નિદેવ મહાન;
 પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, કરો મમ રક્ષણ મતિમાન. ૧૦૪
 કે અગ્નિદેવ કે મહાદેવ મોટા, જે રીતે પિતા પ્રમાણ;
 ઔરસ પુત્રકેરૂં રક્ષણ કરે છે, ત્યમ કર્યું તું સ્તુતિએ ભાણ. ૧૦૫
 જે રૂપ તારૂં કલ્યાણકારી, જે તારી સપ્ત છે જવાળ;
 તેવડે રક્ષણ કરી મારૂં, સર્વ દુઃખ વનિહ ટાળ. ૧૦૬
 મેં પુરાણી જેવા આચરણે, નથી કરી સ્તુતિ દેવ;
 તો સત્વર થાઓ પ્રસન્ન મણુ જી, હું સાધું સત્વર સેવ. ૧૦૭
 ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અગ્નિસ્તોત્ર છે જે માંય;
 નવનવતિમેધ્યાય થયો પૂરાણ, આદરવડે તો આંય. ૧૦૮

વલણ.

આદરવડે તો થયો અહિંયાં, અધ્યાય પૂરેપૂરો રે;
 યથામતિએ કંઈ નથી રાખ્યો, જે શ્લોકાર્થ તેહ અધૂરો રે. ૧૦૯

કડવું ૧૭૦ મું.

રાગ મારૂ.

માર્કંડેય કે કૌષ્ઠકિ મુનિ, કહું કયા તુંજને આજ;
 એ રીતે સ્તવન દિને કર્યું, તેને રીઝીઆ પાવક રાજ. ૧

- જ્વાળાપંક્તિએ વિંટાયલું, જેનું વધુ એવા ભગવાન;
વનિહ દેવ ત્યાં આવ્યા, ધરી રૂપ મહાન. ૨
- હે દ્વિજસત્તમ આ સ્તોત્રથી, અતિ મીતિ પામ્યા અગ્નિદેવ;
વળી પાય લાગી શાંતિએ કરી, સમ્યક્ પ્રકારે સેવ. ૩
- તદા મેઘ સમ ગંભીર રવથી, વધા અગ્નિ સુર;
હે વિપ્રર્ષિ પ્રસન્ન થયો હું, આજ તારી ભક્તિએ ભરપૂર. ૪
- તેં સ્તુતિ મારી કરી તેણે, હું દેહું તુંને વરદાન;
માટે અભીષ્ટ માગ્ય તું તાડશે, હે દ્વિજ મહાગુણવાન. ૫
- કહે શાંતિ દેવ મોટા, મેં લહ્યા રૂપ ધારી આપ;
તેથી કૃતારથ થયોછું હું, મારા ટળ્યા સર્વ સંતાપ. ૬
- તોય ભક્તિએ નમ્ર જે આ, વદે સેવક વાણુ;
તે સર્વ સાંભળી કાર્ય કરશે. હે મહાઅગ્નિ ગુણુની ખાણુ. ૭
- મારા આચાર્ય સ્વઆશ્રમથકી, ગયા પ્રાતૃપરો જાણુ;
તે આવે આ સ્થળે જ્યારે, ત્યારે અગ્નિ જ્વલે જાજ્વલ્યમાન. ૮
- અનાથ આ સ્થાનક થયું છે, તે થાય તમવડે સનાથ;
મારા અપરાધથી તજી ગયા તમે છો, આ અગ્નિસ્થાનકેરો સાથ. ૯
- તે તમચુકત પાણું દેવ મોટા, દ્વિજ દષ્ટિએ પડે;
તેમ જો કૃશાનુ કૃપા કરો તો, દ્વિજ વાધે તમવડે. ૧૦
- અન્ય માર્યના કર્મ મેમથી હું, છે મારા ગુરુ જેહ અપુત્ર;
તેમને શ્રેષ્ઠ પુત્ર થાયે સહી, જે રહે માંડીને ઘરસૂત્ર. ૧૧
- તે જેવી કરે મીતિ પુત્ર ઉપર, તેવી કરે સર્વ જંતુ પરે;
એવું થાયે કેમજ મન તેમનું, એ વરદાન આપો મહાવરે. ૧૨
- હે અવ્યય જે પ્રસન્ન મુખ પર, થયા છો પૂરેપૂરા;

- તો આ સ્તોત્ર પાઠ જે જન કરે, તે નવ રહે કદા અધૂરા. ૧૩
- તમે જાતે જઈ વરદાન તેને, સ્તોત્ર સુણી આપવું;
સર્વ કૃપા મુજપર કરી આપે, છે એવું મારું માનવું. ૧૪
- માર્કડેય કહે આ સ્તોત્ર સાંભળી, વળી ગુરુભક્તિ જોઈને;
ઉભયવડે સંતુષ્ટ અતિશે, થયા અગ્નિ જોઈ સોંધને. ૧૫
- વચન એવું સાંભળી વનિહ, દિજને કે'વા લાગિયા;
અગ્નિ કહે હે મુનિસત્તમ, તે વરદાન વર અતિ માંગિયાં. ૧૬
- તે ગુરુ અર્થે સર્વ માગ્યું, સ્વાર્થે નવ પ્રીતિ કરી;
તેણે કરી હું પ્રસન્ન તુજપર, અધુના થયો કહું ઉચ્ચરી. ૧૭
- તેં જોઈ માગ્યું તેહ સર્વે, તારા આચાર્યને પ્રાસજ થશે;
સર્વ ભૂતપર પ્રીતિ થશે ને, રૂડો સુત મુનિ પ્રગટાવશે. ૧૮
- તારા ગુરુને ભૈરવ નામે, મહાતીર્થવાન ને બલિષ્ઠ;
મહાજ્ઞાનવાન મન્વંતરપતિ થાશે, સુત તો વરિષ્ઠ. ૧૯
- આ સ્તોત્રથી કોઈ એક ચિત્તે, જે સ્તુતિ મારી કરે;
તેનું અભીષ્ટ સિદ્ધ થાશે સહી, પુણ્યશ્લોક નામ તે ધરે. ૨૦
- મખ મધ્યે કે પર્વકાળે, તીર્થ કે પૂજા વિષે;
હોમ કર્મે ધર્મ અરથે, જે સ્તોત્ર લાણશે સહુ મિથે. ૨૧
- તેના પર સંતુષ્ટ હું દિજ, થઈશ જા વરદાન છે;
વળી વધુ કહું છું તુંજને, તુંજ આ સ્તોત્ર અતિ મહાન છે. ૨૨
- એક વાર આ સ્તોત્ર સુણતાં, ક્ષપાદિવાકેરૂં પાપ;
નિશ્ચય નાશ થાશે સર્વનું, ટળશે પાપ ને સંતાપ. ૨૩
- એ પરમ પ્રુષ્ઠિ આપનારું, છે શાંતિ મુજને સ્તોત્ર;
મારી સર્વ સેવા કરી માનું, વળે આ સ્તોત્રથી અગ્નિહોત્ર. ૨૪

વૃત્તાંત આરંભથી અંતમુધી, કહ્યું યથાવત ત્યાંય;	
તે સાંભળી સ્નેહાર્દ્ર થાતાં, લોચન મુનિનાં જ્યાંય.	૩૬
એવા ગુરુએ સ્વશિષ્યને, આદિગિયો અપાર;	
તે મહાત્માને અંગ ઉપાંગે, વેદ અર્પણો તે વાર.	૩૭
તે ભૂતિ મુનિની ભાર્યાથી, ભૌત્ય પુત્ર પ્રગટ્યો જેહ;	
ભૌત્ય મનુ તે થયો નિશ્ચે, કૌબ્દુકિ નિઃસંદેહ.	૩૮
તેના મન્વંતર મધ્યે જે, થશે દેવ ઋષિ રાજ;	
પ્રસિદ્ધ પરાક્રમી ઇંદ્ર થશે તે, કહ્યું વિસ્તારી તેની માઝા.	૩૯
આશુષ કનિષ્ઠ પવિત્ર ને, બ્રાહ્મિન ધારાવૃક નામ;	
એ દેવગણુ તો પંચ થાશે, વળી મહાબળ ઉદામ.	૪૦
મહાવીર્યવાન વાસવ થશે, ઇંદ્રગુણ સંયુક્ત;	
દેવાધિદેવ તે શુચિ નામે, થશે મોટો મુક્ત.	૪૧
અગ્નિવ્ર અગ્નિબાહુ શુચિ, મુક્ત માધવ શુક;	
અણ્ણત સપ્તર્ષિ નામના એ, થશે તેજસ્વી જેવા શુક.	૪૨
ગુરુ ગંભીર ઋધન ભરત ને, સ્ત્રીમાની અનુગ્રહ પ્રતીર;	
પિષ્ણુ સંકંદન તેજસ્વી થશે, મુળસ ભૌત્યસુત મહાવીર.	૪૩
એ રીતે મેં કહ્યા તુજને, ચતુર્દશ મન્વંતર સાર;	
હે મુનિસત્તમ મન્વંતર કથાને, જે નર સાંભળે નિર્ધાર.	૪૪
તેને પવિત્ર પ્રણય ને અક્ષય સંતતિ. મળે કૌબ્દુકિ બાણ;	
પૂર્વ મન્વંતર સાંભળ્યાથી, નરને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણ.	૪૫
સ્વારોચિષ સાંભળવાથી, સહુ મનોરથ સિદ્ધ થાય;	
ઐત્તમ મન્વંતર સુણ્યાથી, ધનિક નરવર કેવાય.	૪૬

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;
 સંશય નહિ એ વાતમાંહે, એક પુરાણી નવ તરતા કદા. ૫૮
 સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, જે શાસ્ત્રથી જાણાય છે;
 તે પ્રમુખ થઈ ખોટું કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે. ૫૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;
 કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆં, યથામતિ દિને કહ્યાં. ૬૦
 શતતમો અધ્યાય અહીંઆં, થયો આજ પૂરો સહી;
 સંસ્કૃતકેરું પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં. ૬૧

વસણ.

ગુણગણ ગાયા દિને અહિંયાં, સુણો શ્રોતા વડતા જન રે;
 મનુકથા ભાવે કરી સુણતાં, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. ૬૨

મૂપતિવંશાખ્યાન.

કડલુ* ૧૭૧ મું.

રાગ ગોડી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને શિર નામી, ભાવે ભજું સીતાનો સ્વામી;
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ વૃત્તધારી, રાજ્યવજ્રોચન મનસા સારી. ૧
 પિતૃવચન પાળ્યું જેમ, પળાવો દિવને પ્રભુ તેમ;
 ઉધારી અહંકાર હરિ રને, નારી શબરી રહી તુંને ભને. ૨
 ક્યોં મિત્રકાળે તેં અન્યાય મોટો, લહી વાળી વાનર હણિયા મોટો;

- કર્પા તેનાં કારણ તેં અનેક, ધરત્ર એવો વિપ્રકાને વિવેક. ૩
- રાજકેશં ચરિત્ર સર્વ, આજ કહું તણ તનનો ગર્વ;
કહું પુરાણીને હું અલ્પમતિ, કૌષ્ઠકિને કહે મહામતિ. ૪
- કૌષ્ઠકિ કહે હે ભગવન, કરી કૃપા મુને કર્યો પાવન;
કરી તમે અનુક્રમે વિસ્તાર, કહ્યા મન્વંતર સમ્યક્પ્રકાર. ૫
- સ્થિતિ રીતિ કહી સર્વત્ર, મેં એકે ચિત્તે સુણી રહી અત્ર;
હે દિવ્યસત્તમ મહામુનિ આજ, બ્રહ્માદિક સહુ નૃપ મહારાજ. ૬
- તેમના વંશ સાંભળવા મારે, ઇચ્છા ઉપની મુનિ આ વારે;
સમ્યક્ રીતે ભાષો એહ, ન્યમ ટળે મારો સંદેહ. ૭
- માર્કંડેય કહે હે મુત, જગત્પૂજ્ય રૂપ કહું અદ્ભૂત;
આદિપુરૂષ મળપતિ માની, સર્વ નૃપ ઉત્પત્તિ કહું તને છાની. ૮
- સંભળાવું ચરિત્ર તેમનાં આજ, યજ્ઞકર્તા કહું મહારાજ;
ન્યશાળી સંગ્રામે જેહ, ધરી જેણે ધર્મને કાળે દેહ. ૯
- સંખ્યાવધિ પૃથ્વીપતિ એવા, કહું દિવ્ય સાધી તેં સમ્યક્ સેવા;
જેણે દીપાવ્યા વંશ પોતાકેશ, જેણે કર્યો સફળ ભવના ફેરા. ૧૦
- મહાત્મા રાજાઓની ઉત્પત્તિ, સુણતાં ચરિત્ર થાય ઉન્નતિ.
મુક્ત સકળ પાપથી થાય, જે નર નૃપચરિત્રને ગાય. ૧૧
- યથા જેમાં મનુ મોટા મહારાજ, રણુવન્ય ઇક્ષ્વાકુ કુળની માઝા;
મહાભગીરથાદિક પાવન, એવા એવાએ કર્યું પૃથ્વીપાલન. ૧૨
- ધર્મ જાણનારા મહાચર, યજ્ઞ કરનારા ભરપૂર;
પરમ તત્ત્વના સર્વે જાણ, અનેક રાજા થયા પ્રગાણ. ૧૩
- વંશ સાંભળવાથી તેના, પાપભાર ઝાઝો થાય જેના;
એવો વંશ વિસ્તારી ભાષું, કાંઈ ભાગી નહિ હું રાષ્ટ્ર. ૧૪

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;
 સંશય નહિ એ તાતમાંહે, એક પુરાણી નવ તરતા કદા. ૫૮
 સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, જે શાસ્ત્રથી જાણાય છે;
 તે પ્રમુખ થઈ ખોટું કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે. ૫૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;
 કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆં, યથામતિ દિને કહ્યાં. ૬૦
 શતતમેા અધ્યાય અહીંઆં, થયો આજ પૂરો સહી;
 સંસ્કૃતકેરૂં પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં. ૬૧

વસણ.

ગુણગુણ ગાયા દિને અહિંયાં, સુણો શ્રોતા વડતા જન રે;
 મનુકથા લાવે કરી સુણતાં, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. ૬૨

ભૂપતિવંશાખ્યાન.

કડવું ૧૭૧ મું.

રાગ ગોડી.

શ્રીગુરૂ ગણપતિને શિર નામી, લાવે ભણું સીતાનો સ્વામી;
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ વૃત્તધારી, રાજવંશોચ્ચન મનસા સારી.
 પિતૃવચન પાઞ્ચું જેમ, પળાવો દિવને પ્રભુ તેમ;
 ઉધારી અહુડ્યા હરિ રને, નારી રાણરી રહી તુંને ભજે.
 ક્યોં મિત્રકાળે તેં અન્યાય મોટો, લહી વાળી વાનર હણિયો ખે.

- કહો સૂર્ય દેવકેરું સ્વરૂપ, ક્યમ આદિદેવ કશ્યપસુત અનુપ;
 થયા કાંઈ દાપથી કે સંતોષે, જેને જોઇ દાપના કોશ શોષે. ૨૬
- થયા હશે પ્રસન્ન તે જાતે, સર્વે સંભળાવો સમ્યક્ વાતે;
 માર્કંડેય કહે પ્રગટ એવી, વિશેષે કરી વિદ્યા દવી. ૨૭
- સનાતન તેજમય સ્ફુટ કાંતિ, મોક્ષ સંબંધી જ્ઞાનની શાંતિ;
 પ્રગટ થવાની સત્તા જોહ, સ્વતંત્રાચરાણ નિઃસંદેહ. ૨૮
- જ્ઞાનસત્તા ને બોધમત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ને મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપનાં છે લક્ષણ, કરે જોહ વિશ્વતાણું રક્ષણ. ૨૯
- તેં મુને પૂછિયું જે મહાભાગ, સૂર્ય કેમ પ્રગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહું તુજને તેહ, સાંભળ એક મને થઈ એહ. ૩૦
- આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ બાણ, નો'તું કંઈ નિર્ધવા જેવુ પ્રમાણ;
 અંધકારે વીંટાયલું હતું, ત્યારે સર્વ કારણ રૂપ થયું હતું. ૩૧
- અક્ષર એવું અંક મહાન, ઉત્પન્ન થયું હે મતિમાન;
 મધ્યમાં રહેલા ભગવાન, પ્રપિનામહ પદ્મયોનિ મહાન. ૩૨
- જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઈ અડને સાધી સેવ;
 પ્રછે તેને કાંડયું તેમણે સાર, થયો તેમના મુખમાંથી ઉચ્ચાર. ૩૩
- ઓમ્ એવો રવ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૂઃ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવઃ નીકળિયો શબ્દ, પછે સ્વર્ એવો થયો ઉપલબ્ધ. ૩૪
- એ ત્રણ વ્યાહતિઓ દિનભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનુ સ્વરૂપ;
 તે રાશ્પથી સૂર્યનું રૂપ, થયું પરમ સૂક્ષ્મ ઓમ અનુપ. ૩૫

૨૭ માર્કંડેય ઈ૦—માર્કંડેય કહેછે કે વિશેષે કરીને પ્રકટ એવી વિદ્યાદેવી
 (વગેરે હવે પછી કહેવાશે તે સૂર્યના રૂપનાં લક્ષણ છે). ૩૧ સર્વકારણરૂપ
 —સૂર્યનું કારણ રૂપ (અંક). ૩૫ વ્યાહતિઓ —ઉચ્ચારણ.

વડકેરી વડવાઈ જેમ, જૂદા જૂદા થયા રાય તેમ; *
 હે દિવસસતંત્ર વિવિધ પ્રકાર, મળ ઉપજવવી નિર્ધાર. ૧૫
 એવી ઇચ્છા મળપતિ પ્રહ્લાની જાણુ, એકદા થઈ પૂરી પ્રમાણુ;
 દક્ષિણ અંગુષ્ઠકી જ્યારે, દક્ષ મળપતિ ઉપજવ્યા એક વારે. ૧૬
 જગત પરમ કારણુ એવા, વ્યાપ્તમાન કરીએ વિધિની સેવા;
 તેમણે વામ અંગુષ્ઠકી નિર્ધારુ, જગતપ્રસૂતા દક્ષપત્નીપ્રમાણુ. ૧૭
 તેને ઉપજવી વિધિએ સાર, તે દક્ષને કરી આપી નાર;
 ક્યમ કે'વાય મુખે આજ, ઘરગાર માંડયું ભાઈએને કરી કાજ. ૧૮
 આજની રીતિ ભાતિ જોઈ, કે' લાગે મૂઢમતિને એવી સોઈ;
 કિંતુ દક્ષે તે પત્નીથી વર, અદિતિ કન્યા ઉત્પન્ન કરી સુંદર. ૧૯
 તે આપી કશ્યપ મુનિને જોઈ, સાધી તેમાંથી તેણે સૂર્યની સોઈ;
 એમ સૂર્ય દેવ થયા ઉત્પન્ન, ત્યારે અદિતિ થઈ અતિ પ્રસન્ન. ૨૦
 કે'વા સૂર્ય છે તે કહું આજ, એક ચિત્તે મુણતાં થાશે તારું કાજ;
 છે પ્રહ્લાસ્વરૂપિ સૂર્ય ભગવાન, આપે સર્વ જગતને જે વરદાન. ૨૧
 સૃષ્ટિઉત્પત્તિમાં આદિભૂત, સ્થિતિકાળ મધ્યે જે મધ્યભૂત;
 મત્સ્યકાળમાં અંતભૂત દેવ, સાધે તેની સુરસનકાદિક સેવ. ૨૨
 જેણે દેવ અસુરને માનવ, કર્યું જગત ઉત્પન્ન સૂર્ય મહાભવ;
 સૂર્યવિષે વ્યાપી રહ્યું છે જગત, વિશ્વ રૂપે છે એ અવ્યક્ત. ૨૩
 છે સૂર્ય ભૂતમય મહાભૂપ, છે સર્વકેશ આત્મ સ્વરૂપ;
 સનાતન પરમાત્મા છે એહ, થયા પ્રસન્ન અદિતિપર જોહ. ૨૪
 પૂર્વે અદિતિએ આરાધના કરી, તેણે સૂર્યદેવે કાયા તહીં ધરી;
 ક્રોધુકિ કહે માકેડેય, કયા મુને માંડી કહો તેય; ૨૫

કહો સૂર્ય દેવકેરું સ્વરૂપ, ક્યમ આદિદેવ કશ્યપસુત અનુપ;
 યથા કાંઈ દાપધી કે સંતોષે, જેને જોઈ દાપના કોરા શોષે. ૨૬
 યથા હશે પ્રસન્ન તે જાતે, સર્વે સંભળાવો સમ્યક્ વાતે;
 માર્કંડેય કહે પ્રગટ એવી, વિશેષે કરી વિદ્યા દેવી. ૨૭
 સનાતન તેજોમય સ્ફુટ કાંતિ, મોક્ષ સંબંધી જ્ઞાનની શાંતિ;
 પ્રગટ થવાની સત્તા જેહ, સ્વતંત્રાચરણ નિઃસંદેહ. ૨૮
 જ્ઞાનસત્તા ને યોગસત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ને મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપનાં છે લક્ષણ, કરે જેહ વિશ્વતણું રક્ષણ. ૨૯
 તેં મુને પ્રીતિયું જે મહાભાગ, ધર્મે કેમ પ્રગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહું તુજને તેહ, સાંભળ એક મને થઈ એહ. ૩૦
 આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ જાણુ, નો'તું કંઈ નિર્ભવા જેવુ પ્રમાણુ;
 અંધકારે પીંટાયલું હતુ, ત્યારે સર્વ કારણ રૂપ થયુ છતું. ૩૧
 અક્ષર એવું અંડ મહાન, ઉત્પન્ન થયું હે મતિમાન;
 મધ્યમાં રહેલા ભગવાન, પ્રપિતામહ પદ્મયોનિ મહાન. ૩૨
 જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઈ અંડને સાધી સેવ;
 પ્રછે તેને કાંડયું તેમણે સાર, થયો તેમના મુખમાંથી ઉચ્ચાર. ૩૩
 ઓમ્ એવો રવ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૃઃ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવઃ નીકળ્યો શબ્દ, પછે સ્વર્ એવો થયો ઉપલબ્ધ. ૩૪
 એ ત્રણ વ્યાહતિઓ દ્વિજભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનું સ્વરૂપ;
 તે રાહપથી સૂર્યનું રૂપ, થયું પરમ સૂક્ષ્મ ઓમ્ અનુપ. ૩૫

૨૭ માર્કંડેય ૬૦—માર્કંડેય કહેછે કે વિશેષે કરીને પ્રકટ એવી વિવાદની
 (વગેરે દેવે પછી કહેવાશે તે સૂર્યના રૂપનાં લક્ષણ છે). ૩૧ સર્વકારણરૂપ
 —સર્વનું કારણ રૂપ (અંડ). ૩૫ વ્યાહતિઓ—ઉચ્ચારણ.

પછે તેના થકી મહર્ષે સ્થૂણ, રૂપ જન સ્થૂળ તેનાથી મહામૂલ્ય;
 પછે તપ સત્ય એવાં મૂર્તિમાન, થયાં સખ રીતે સર્વરૂપ મહાન. ૩૬
 તે તો ઉપજે છે વારંવાર, વળી થાયે નાશ તે તો નિર્ધાર;
 એમાથકી પ્રગટ રૂપ જોહુ, તેને મિથ્યા સમજવું નિઃસંદેહ. ૩૭
 જોણું કરી નિશ્ચય પદને પમાય, એવું કહી ગયા દિવસાય;
 તે પરમ સુક્ષ્મ ને રૂપરહિત, સત્તાત્મક સ્વરૂપસહિત. ૩૮
 પરમ આદિ આંકાર જોહુ પ્રમાણ, મેં કહ્યું પરબ્રહ્મનું અંગ નિર્વાણ;
 મુણી થાઓ પુરાણી જન પ્રસન્ન, હાવાં થાવું તમારે તો ઉત્પન્ન. ૩૯
 પૃથ્વીના નૃપમાં તમે આવો, ભર્તૃખંડમાં લેવા લાવો;
 ઠગકૃત્ય કરીને ધરતા દાવો, અન્ય બેઠાઊઠ્યાને દુઃખ ઉપજાવો. ૪૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, વંશાનુકીર્તન આરંભ્યું જાણ;
 થયો અંકાધિક્ષતતત્તોષ્યાય, દ્વિજ પુરાણી કાળે ગાય. ૪૧

વલણ.

પુરાણી કાળે ગાય દિવજન, આતુર્ષિંશી કુળ ઉત્પન્ન રે;
 વીરક્ષેત્રમાં વાસ વસતાં, રહે અહોનિશ પ્રસન્ન રે. ૪૨

કંડુ ૧૭૨ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે ક્રૌંષ્ઠકિ સાંભળ્ય, તે બેદાયલું અંડ રે;
 તે મધ્યેથી પ્રગટ થયા'તા, અન્યક્તજનમા વિધિ પ્રત્યંડ રે. ૧
 તે બ્રહ્માકેરા મુખમાંથી, ઉપજ્યા નગવેદકેરા મંત્ર રે;
 તે જપાપુષ્પ સરખી કાંતિગાળા, તેજમય મહાતંત્ર રે. ૨
 બિન્ન બિન્ન છટે છૂટા, જૂદ જૂદ જાણુ રે;

- એવા અર્થવાળા તે હતા, રન્નેગુણુ ધારતા પ્રમાણુ રે. ૩
- દક્ષિણુ મુખથી છૂટા છૂટા, તેમ વળી ભિન્ન ભિન્ન રે;
- મુવણુ સરખી કાંતિવાળા, નીકળ્યા યજ્ઞુર્વેદ મંત્ર તે દિન રે. ૪
- પરમેષ્ઠિ વિભુ પરમેશ્વરવિધુ—કેરા પશ્ચિમ મુખથી રે;
- કુંદ સરખા પ્રકાશિત નીકળ્યા, શ્યામવેદ મંત્ર સ્વેત મુખથી રે. ૫
- વિધિ ઉત્તર મુખથી બેદાયલા, કન્નલ સરખા શ્યામ રે;
- ધોરાધોર સ્વરૂપવાળા, મંત્ર નીકળ્યા ઉદામ રે. ૬
- આભિચારિક શાંતિક એ બે, કર્મ પ્રતિપાદન કરનાર રે;
- એવા અર્થર્વણુ ઉત્પન્ન થાતો, જેને વિધિ મુખ ધરનાર રે. ૭
- તે મુખ સૌમ્યાસૌમ્ય સ્વરૂપવાળું, સત્વ તમોગુણુ સાર રે;
- તેતાણા અધિક્યવાળું, મુખ મહાનિર્ધાર રે. ૮
- ઋગ્વેદ તે તો રન્નેગુણી છે, યજ્ઞુર્વેદ સત્વગુણી જાણુ રે;
- સામવેદ તમોગુણી માન્યા, પૂરાં આપી પ્રમાણુ રે. ૯
- અર્થર્વવેદ સત્વતમોગુણુ યુક્તો, એમ એ અનુપમ ચાર રે;
- છે તેજથી મજ્જવિત પૂરા, પૂર્વકલ્પ પેર નિરધાર રે. ૧૦
- ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનકવાળા થયા તે, આદિ તેને ઓમ્ કે'વાય રે;
- તેના પ્રભાવથી જે તેજ તે, ઋગ્વેદ રૂપ લે'વાય રે. ૧૧
- યજ્ઞુર્વેદમય તેજ જે છે, સામવેદમય જે તેજ રે;
- એ આધારરૂપ સર્વોત્તમ સહી, એક રૂપ તેને એજ રે. ૧૨
- શાંતિક પૌષ્ટિક આભિચારિક, એ ત્રય ઋગ્વેદાદિ ત્રયમાં લીન રે

૩ જવાપૂષ્પ—જાલ રંગનું એકખતનું ફૂલ. ૫ પરમેશ્વરવિધુ—પરમેશ્વર રૂપી વિધુ (ચંદ્ર) કુંદ—મોગરાનું પુષ્પ. ૬ ધોરાધોર—ધોર (બયાનક) અને અધોર (સૌમ્ય). ૭ આભિચારિક—મારણ વગેરે કર્મ કરનાર. શાંતિક—મારણ વગેરે કર્મની શાંતિ કરનાર. ૧૦ પૂર્વકલ્પ પેર—પાછલા કલ્પમાં જેવા દંતા તેવા.

- થાય છે ને થતું આઘ્યું, નથી વિમ ક્રપિ કંઈ ભિન્ન રે. ૧૩
- એમ આધકાર નાશ થાતાં, આ જગત થયું નિર્મળ રે;
ઉર્ધ્વ અધોગતિ વક્ર સ્થાને, લાઘ્યું શોભવા મહાખળ રે. ૧૪
- પછે તે વેદમય તેજ એકત્ર થઇને, પરમાત્માકેરા તેજમાં સારરે;
સાચે રહી એકત્વ થાતું, તું માન્ય બુદ્ધિ નિરધાર રે. ૧૫
- આદિત્ય કરી જન કહે તેને, તેતું કારણ કહું સુખાણ રે;
આદિ કાળે ઉપન્યું એ, મહાતેજ પ્રમાણ રે. ૧૬
- હે મહાભાગ તે આ વિશ્વતું છે, નિવિકાર કારણ રૂપ રે;
ઋગ્યજુસ્ સામરૂપી છે, વેદત્રયી અનુપ રે. ૧૭
- પ્રાતર મધ્યાન્હ અપરાણહ સમયે, તે તપે છે સુખાણ રે;
હે દિવસતતમ દિવા પૂર્વભાગે, ઋગ્વેદ રૂપ પ્રમાણ રે. ૧૮
- મધ્યાન્હે યજુર્વેદ રૂપે, અપરાણહે સામવેદ સ્વરૂપ રે;
તપન તપે છે સર્વદા, જે મહાભવનો બૂપ રે. ૧૯
- પ્રાતરે ઋગ્વેદ મધ્યે, શાંતિક વસે છે સહી રે;
મધ્યાન્હે યજુર્વેદ મધ્યે, પૌષ્ટિક વાસ કરે રહી રે. ૨૦
- અપરાણહે સામવેદ મધ્યે, આભિચારિક રૂપ દેખાય રે;
સૃષ્ટિકાળે ઋગ્વેદમય છે, સાક્ષાત વિધિ મહાકાય રે. ૨૧
- સ્થિતિ કાળે હરિ યજુર્મય છે, હવાં કહું પ્રલયકાળ સ્વરૂપ રે;
સામમય રૂદ્ર છે પ્રલય કાળે, મહાકૂરરૂપ અનુપ-રે. ૨૨
- તેણે કરી તેના શબ્દ જે છે, તે અપવિત્ર ગણાય રે;
એ રીતે સૂર્યદેવ વશિયા, વેદ રૂપે મહાકાય રે. ૨૩
- એ વેદમાં વશી રહેલા, વેદ વિદ્યા રૂપ કે'વાય રે;
પર પુરૂષ પણ કે'વાય છે એ, વળી સનાતન રૂપ થાય રે. ૨૪

ઇષ્ટિસ્થિતિલય હેતુ એ છે, રજસત્વાદિક ગુણ જોહ રે;
 એના આશ્રયધરી પ્રજ્ઞા વિધાયુ, આદિક સંજ્ઞા પામે એહ રે. ૨૫
 વેદ કરી ને જાણવાનો, તે પુરૂષ તેજ પ્રમાણ રે;
 તેજ વેદમૂર્તિ મૂર્તિરહિત વળી, આદિ પુરૂષ મુજાણ રે. ૨૬
 સૌ દહધારીકેસ એ છે, દહધારી રૂપ અનુપ રે;
 જગતાધાર ભૂત જ્યોતિ એહ છે, અજ્ઞાન લક્ષણ મહાભૂપ રે. ૨૭
 છે જાણવા જોગ વેદાંતથી એ, છે પરચક્રી પર અપાર રે;
 એમાં પુરાણીજન કાંઈ ન પ્રીછે, કહી જાય મુખથી સાર રે. ૨૮
 કહે શ્રોતા સમજે નહિ, પણ વક્તા ન સમજે કાંઈ રે;
 શીખ્યાતણા નવ માલ હોયે, કદા જેમના માંહી રે. ૨૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, માર્કંડમાહાત્મ્યે જાણ રે;
 દ્વયધિક્ષતતત્ત્વોધ્યાય પૂરણ, અહીં થયો પૂર્ણ પ્રમાણ રે. ૩૦

વસણ.

પૂર્ણ પ્રમાણ અધ્યાય યાતો, હરિ ભજે નરનારી રે;
 અચ્યુતં કેશવં કહી તાજી પાડો, દિવજનન સુણે આ વારી રે. ૩૧

કડવું ૧૭૩ મું.

રાગ રામઘી.

માર્કંડેય કહે સુહૃદ મહાશુનિ, તપન તાપચક્રી પ્રજ્ઞાંડ;
 પરિતપ ઉપર નીચે લહી, વિધિ વિચારતા માંડમાંડ. ટેક. ૧
 જેને ઇષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા અતિ, એવા પિતામહ પ્રજ્ઞાભૂપ;

- વિચાર કરવા લાગ્યા સહી, જોઇ સૂર્ય રૂપ અનુપ. માંડેય ૨
 આ સદિ સંહારતાણા હેતુ, મહાત્મા સૂર્ય સ્વરૂપ;
 તેના તેજથી સદિ મેં ને કરી, તેહ જશે અંધારે રૂપ. ૩
 એમ સદિ નાશ પામી જશે, કલ્પાય તેનાં કારણ અનેક;
 પ્રાણીમાત્રના પ્રાણુતો જળસદા, જળશોષણ સવિતાનો ટેક. ૪
 જળવિણુ જગતી થશે નહિ, કદાપિ ઉત્પન્ન;
 એમ વિચાર વિધિએ ક્યો, સૂઝ્યું કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન. ૫
 પિતામહ પ્રજ્ઞાએ એકાગ્ર થઇ, કરવા માંડ્યું સવિતાસ્તવન;
 વર્ણુબું તેહ યથામતિ, થાય જન મુણુતાં પાવન. ૬
 પ્રજ્ઞા કહે આ વિશ્વ સહુ, ને રૂપ છે સૂર્યદેવ;
 ને આ વિશ્વરૂપ છે સર્વદા, સાધું તેની સમ્યક્ સેવ. ૭
 વિશ્વવભૂતિ એવા સૂર્યનું, ધરે યોગી ધ્યાન અપાર;
 છે તેવા જ્યોતિ રૂપને મારો સહી, નહયકી નમસ્કાર. ૮
 જેની કલ્પનામાં શક્તિ આવે નહિ, એવા ઋગ્વેદમય સાક્ષાત;
 ને યજુર્વેદનું સ્થાનક સહી, ઉત્પત્તિસ્થાન સામનું વિખ્યાત. ૯
 ને આદિદેવ સ્થૂળ રૂપે કહ્યા, વેદત્રયીમય સાર;
 ને સૂક્ષ્મ રૂપે ધર્મ માત્રનું, સ્વરૂપ શુદ્ધ માન્યું નિરધાર. ૧૦
 તે છે પરમ પ્રશંસનીય સદા, નિર્ભયા યોગ્ય મુંદરશ્યામ;
 અખિલ વિશ્વના હેતુરૂપએ, આદિકાળે પરમ જ્યોતિધામ. ૧૧
 જેનું રૂપ કે'વામાં આવે નહિ, ને છે પરથકી અતિ પર;
 સર્વ દેવાત્મા સ્વરૂપ છે, સ્થૂળરૂપ આદિદેવ મહાવર. ૧૨
 એવા સૂર્યનારાયણ દેવને, કરું હું નહવડે નમસ્કાર;
 ને જળ જગતી સમીર રૂપ છે, પાવક રૂપ પૂર્ણ પ્રકાર. ૧૩

- સુરાદિક વિષયભૂત જે, પ્રણવધી માંડીને સર્વ;
 સદિ રચું તારી શક્તિએ, આદિ શક્તિ એવી તારી મહાપર્વ. મા. ૧૪
- મારી ઇચ્છાથી કંઈ થતું નથી, સર્વ તારી શક્તિએ થાય;
 સ્થિતિ લય મલય પાધરા, સૂર્યદેવ રૂપ મનાય. „ ૧૫
- જગત્પર જગતું શોપણ કરી, રહ્યા અગ્નિ રૂપ ધરી સ્વામ;
 સદિ ઉત્પન્ન કરીને કરો, હે પ્રભાકર પરિણામ. „ ૧૬
- તમે વ્યોગ રૂપે વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા, અહો સૂર્યનારાયણ દેવ;
 જગતરૂપે તમે પંચ પ્રકારના, છો રક્ષણકર્તા તત્તેવ. „ ૧૭
- પરમાત્મ સ્વરૂપ યોગી જે બુદ્ધિ, તે સમગ્ર મખમય તમ રૂપ;
 વિષ્ણુ સ્વરૂપી મખ કરી કરી, યજ્ઞતા યોગી અનુપ. „ ૧૮
- હે વિવસ્વત આત્મ મુક્તિ જે ઇચ્છે, યતિ મહાયતિ જાણ;
 તે મનસંયમ કરી સર્વતા, ઇશ્વર ભણે તમને પ્રમાણ. „ ૧૯
- તે તમને પરમ પુરૂષ કહે, ધરે એવા રૂપનું ધ્યાન;
 હે દેવરૂપ યજ્ઞરૂપ મણ, યજ્ઞદેવ જેનું આનિધાન. „ ૨૦
- ચિંતન યોગીઓ કરે જેનું, એણું સૂર્યમહા સાર;
 પરબ્રહ્મ સ્વરૂપી પરમાત્મા, કરે હું નેહથડી નમસ્કાર. „ ૨૧
- હે વિષ્ણુ તમારા તેજનો, જે છે મહાઉચ્ચ સમુદાય;
 તે સૃષ્ટિને પીઠા કરનાર છે, તો તે આછો કરો સૂર્યરાય. „ ૨૨
- હું પ્રભુ સૃષ્ટિ કરવા પત્થર થયો, થાઓ ભગ ત્વષ્ટા કૃપાળ;
 હે પ્રભાકર હું પ્રણામ કરી કહું, વિષ્ણુ થાઓ દીન પર દયાળ. ૨૩
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌતુહલિ, એમ સદિકર્તા બ્રહ્મદેવ;
 સ્તવન કરતા વળી વળી, સાધી સમ્યક્ દેવની સેવ. „ ૨૪

તદા સૂર્ય પ્રસન્ન થયા સહી, કર્યો તેજતણો ઉપસંહાર;
 અદ્ય તેજમાત્ર ધારણુ કર્યું, વિધિપર કરી કૃપા તે વાર. માર્કંડેય
 તદા મહાભાગ કમળજન્મભાષે, પૂર્વકદ્ય જેવી વિશાળ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી સ્વદ્યપમાં, સૂર્યે તજ્યું તેજ વિકાળ. ॥ ૨૬
 કર્યા પ્રજ્ઞાએ સુર અસુર સહી, કરી નરનારીની જોડ;
 પશુ પંખી વૃક્ષ વેલીઓ, કર્યાં નરક ભાગવા ઝોડ. ॥ ૨૭
 સહુ પૂર્વવત ઉપન્નવિયું, કર્યાં નરક પુરાણી માટ;
 જે ધનલોભી થઇ નિરંતર ફેરે, ઘડાય તેમનો તે મધ્યે ઘાટ. ॥ ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, અધ્યાય આદિત્યસ્તવો નામ;
 અહીં ત્રયધિકશતતત્ત્વોધ્યાય થયો, સુણે ભણે તેનું કામ. ॥ ૨૯

વસણુ.

કામ થાયે સુણતાં ભણતાં, ધામ સ્વર્ગે શુભ મળે રે;
 માગ પૂરાએ મનતાણી, રામ તે જનશુ હજે રે. ૩૦

કંકણું ૧૭૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે સુણય શિષ્ય છ, કહું સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ વશા વીશ છ;
 પ્રજ્ઞાએ જન્મ કરિયું ઉત્પન્ન છ, થઇ મનમાં અતિ પ્રસન્ન છ. ૧

દાળ.

પ્રસન્ન થઇ વેદકરીને, પૂર્વ પેઠે બાણ;
 વર્ણાશ્રમ સમુદ્ર પર્યંત, દ્વિપ દેવ કર્યાં નિર્વાણ. ૨
 દૈત્ય સર્પ પશ્વાદિ કીધા, આદિ આદિ સર્પ;

- તેના રેઢાણનાં પ્રમાણ સર્વે, કર્યા વિભાગ ધરી મન ધર્વ. ૩
- અન્નાસૂતુ જે મરીચિ તે, મસિદ્ધ પૂરણ છે સહી;
- તેના પુત્ર કશ્યપ ઋષિ થયા, ઉત્પત્તિ જેથકી સહુ લહી. ૪
- ક પાન કરતાં કશ્યપ કે'વાયા, દક્ષ કન્યા તેરને તે વર્યા;
- દેવ દૈત્ય નાગાદિક સહુ, એવા એવા પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. ૫
- ત્રિલોકે અધિષ્ઠાતા દેવ જે, તે અદિતિએ ઉપજાવિયા;
- અદિતિએ સહુ દૈત્યને, કશ્યપથકી નીપજાવિયા. ૬
- મહાપરાક્રમી ભયકારી દાનવ, થયા દનુથકી સાર;
- ગરુડ અરુણ વિનતાથકી યાતા, જે તેજસ્વી પુત્ર અપાર. ૭
- વૈષ્ણવે યક્ષ રાક્ષસ, કદુએ જાણિયા નાગ;
- મુનિએ ગંધર્વને જન્મ આપ્યો, યદ્ય ક્રોધાથી લઘુ નહી મહાભાગ. ૮
- રિષ્ટાથકી અપ્સરસ્ ગણ યાતો, મસવ્યા ઇશાએ એરાવતાદિ હાથી;
- તામ્રાએ રચેનીઆદિક કન્યકાએજાણી, જેના થયા રચેન દૂડાસાથી. ૯
- ભાસ કિર આદિક પક્ષી સહી, થયા તામ્રાથકી ઉત્પન્ન;
- ઇલાથકી વૃક્ષ વેલી યાતી, પ્રધાથી જળ જંતુ તે દિન. ૧૦
- એ રીતે અદિત્યાદિ અખળાથકી, જેહુ સંતતિ ઉત્પન્ન યદ્ય;
- તેના પુત્ર પૌત્રાદિકથકી વળી, આ સંઘિ વિસ્તૃત યદ્ય રહી. ૧૧
- દીકરીને દાહિત્ર આદિક, યદ્ય તેમની અતિ સંતતિ;
- જેવડે આપ્તુ વિશ્વ વ્યાપ્યું, સુણ્ય કૌણ્ટકિ તું મહામતિ. ૧૨
- એ સર્વ કશ્યપ સુતમાં, દેવગણુ શ્રેષ્ઠ કે'વાય;

૫ ક ઇ૦—ક (પાણી) તું પાન કરતાં (કરવાથી) તે કશ્યપ કે-
હેવાયા. ૭ દનુ અને વિનતા—કશ્યપની સ્ત્રીઓ.

૮ વૈષ્ણવ, કદુ, મુનિ અને ક્રોધા—કશ્યપની પત્નીઓ. ૯ રિષ્ટા, ઇશા,
અને તામ્રા—કશ્યપની પત્નીઓ. ૧૦ ઇલા અને પ્રધા—કશ્યપની પત્નીઓ.
૧૧ અદિત્યાદિ—અદિતિ વગેરે.

- તે મધ્યના કેટલાક સત્વવત, કેટલાક રાજસ ગવાય. ૧૩
 ઘણા તામસ રૂપ છે, એમ વિસ્તર્યો વિસ્તાર;
 સર્વોત્તમ પરમેષ્ઠિ બ્રહ્મયજ્ઞે અર્પ્યો, સુરને ત્રિભુવન અધિકાર. ૧૪
 વળી યજ્ઞભાગ લેનાર કીધા, અન્ય બંધુ કોખ્યા તે વાર;
 રાક્ષસ દૈત્ય દાનવ થયા ભેગા, લાગ્યા સુરને દુઃખ દેવા અપાર. ૧૫
 એ કારણથી તેમને, એક સહસ્રદેવવર્ષ પર્યંત;
 મહાદાદૃણ યુદ્ધ થાતું, જેમાં હાર્યા દેવ મહંત. ૧૬
 હે વિમ જે બલિષ્ઠ હુતા, દૈત્યદાનવ જાણ;
 તે જયશાલી થયા પૂરા, રાક્ષસાદિક પ્રમાણ. ૧૭
 દૈત્ય દાનવ છુટ્યા ત્યારે, સ્વકામથી કાઢ્યા દેવ;
 થયા ત્રિભુવનસ્વામિત્વ વિહોણા, જોઇ જન સાધતું નવ સેવ. ૧૮
 યજ્ઞભાગ મળતો નહિ, એવી દુર્દશા પામ્યા સુર;
 જોઇ અદિતિને ચિંતા ઉપની, બળ વૃદ્ધિ પામ્યું અસુર. ૧૯
 શોક સતપ્ત થઇ સુરજના, તેણે ધારી સૂર્યની કરવા સેવ;
 પરમ પ્રયત્ને તપ આરંભ્યુ, તણ તન મનથી અહમેવ. ૨૦
 તે નિયમિત ભત્ર ભોજન, કરતી એકાગ્ર ચિત્ત કરી જાણ;
 વૃત્તધારિણી થઇ મોહમારિણી, ભજતી વ્યોમના ભગવાન. ૨૧
 તેજપુંજ આકાશમાં જે, દિવાકર મહાદેવ;
 તેણણી સ્તુતિ તે કરવા લાગી, તે કાળે તતજેવ. ૨૨
 અદિતિ કહે હે દહધારીના, આધાર દેવ સનાતન ઇશ;
 પરમ સૂક્ષ્મ સુવર્ણ સરખા, તમણિણ સૂઝે નવ દિશ. ૨૩
 દહધરનાર વળી દહધારીના, દહરૂપ દેવ રૂં નમસ્કાર;
 હે ગોપતે! જગત્પકાર અર્થે, જળ શોષણપરે વારંવાર. ૨૪

- તારા તીવ્ર રૂપને કહું છું, નેહવડે નમસ્કાર;
આઠ માસમાં ગ્રહણ કરેલા, વિદ્યુત્ત્વ રસ ધરનાર. ૨૫
- તે તારા અતિ તીવ્રરૂપને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર;
તે સર્વ રસ વૃષ્ટિઅર્થે, વળી અર્પણ નિર્ધાર. ૨૬
- તદા વૃષ્ટિકારક રૂપ તમારું, યાગ મેઘરૂપ અરિધાર;
એવા સંવિતા દેવ તમને, કહું નેહવડે નમસ્કાર. ૨૭
- મેઘ જળવડે ઉત્પન્ન કરતો, ઔપધીસમૂહ અપાર;
પરિપક્વકર્તા ભાસ્કર રૂપને, હું કહું નેહે નમસ્કાર. ૨૮
- હે પ્રભાકર અતિશે હિમનો, ત્યાગ ભાગ કરી સહી;
સમય સમયની વતસ્પતિનું, પોષણ કરતા સ્થિર રહી. ૨૯
- તદા સ્વરૂપ શીતળ થાય તમારું, જગત જીવાડણહાર;
તેવા સંવિતા દેવને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર. ૩૦
- હે સૂર્ય દેવતા વસંત ઋતુમાં, નહિ અતિ શીતલ ગુણ ભંડાર;
નહિ અતિ તીવ્ર રૂપ તમારું ભાનુ, કહું તેવા રૂપને નમસ્કાર. ૩૧
- સર્વ દેવ પિતૃને વૃષ્ટ કરતા, તૃણ ધાન્ય પક્ષ કરનાર;
વૃક્ષવેલીના જીવનહેતુ, હો અમૃતમય નિર્ધાર. ૩૨
- એવા તમારા રૂપને, સુર પિતૃ પાન કરતા સાર;
એવા સોમાત્મક સૂર્યને, કહું હું નેહથી નમસ્કાર. ૩૩
- વૃષ્ટિ દાહ એ ઉભય રૂપે, શશિ વન્હિ યુક્ત અપાર;
હે વિશ્વસ્વરૂપી શુણાત્મક પ્રભુ, કહું હું નેહે નમસ્કાર. ૩૪
- હે વિભાવસુ ઋગ્ યજુર્ ને, સામનું ઐક્ય કરનાર;
એ ત્રિનામ રૂપ વિશ્વે તપે છે, કહું નેહે તેને નમસ્કાર. ૩૫
- પરમ સૂક્ષ્મ છે ઓમ્પ્રકીર્તિ, નિર્મલ અનંત રૂપ ઉત્તમ સાર;

- તેવા સદાત્મક સૂર્યને હું, કરું નહવડે નમસ્કાર. ૩૬
- માર્કંડેય કહે છે કૌશ્ઠુકે, સૂર્યને પ્રસન્ન કરવા માટે;
ધરણા જેને ઉપની અતિશે, જોણે તજ્યાં પાણી પાટ. ૩૭
- આહાર તજ્યો વિહાર તજ્યો, નિયમ પાળી યેડી તેહ;
આ સૂર્યસ્તોત્રનો દિવાં રાત્રિ, જપ કરતી કછી દેહ. ૩૮
- એમ અતિપ્રાણ વીતી ગયો ત્યારે, દક્ષસુતાએ નભ માંજાર;
સૂર્ય દેવ પ્રત્યક્ષ દીડા, તે કેવા હતા તે વાર. ૩૯
- વ્યોમ ભોમે રહેલા તે, અતિ તેજસ્વી સૂરજદેવ;
કિરણભાળાથકી ન કોઈએ, નિરખી શકે કરવા સેવ. ૪૦
- એવા તેજપુન્ન સૂરજ હતા, કે તેજ પર્વતાકાર;
એવા દેવ જોઈ અદિતિ ત્યાં, પડી ગભરાટમાં અપાર. ૪૧
- પછે ધીરજ રાખી યોલી સૂર્યશુ, હું તમને નિરખી નવ શકું;
કૃપા કરો કરુણાનિધિ તો, વરદાન લેવાને ટકું. ૪૨
- નિરાધાર હું પૂર્વથી સહી, તેમાં તમારું સ્વરૂપ;
કળે કરી દૃષ્ટિ કરાય એવું, હતું આકાશે રૂપ. ૪૩
- તેવો તેજનો સમૂહ અધુના, હું પૃથ્વીપર પાણુ જોઈ;
ગભરાઈ છું હું અતિશે પ્રભુ, રહી વરદાન ઇચ્છા મોજ. ૪૪
- માટે દિવાકર ભંજત ઉપર, વિભુ કરુણા કરનાર;
સ્વસ્વરૂપ કરો તમે સૂર્ય દેવા, જ્યમ હું જોઈ શકું આ વાર. ૪૫
- હું છું તમારી સેવકી, કરો મુજ પુત્ર રક્ષણ આજ;
તમે પ્રજ્ઞાકેશ રૂપ ધરીને, સૃષ્ટિ સર્જતા મહારાજ. ૪૬
- જગતકેરી સ્થિતિ કરવા, પ્રવર્ત થાઓ છો પૂર;
તેવું રક્ષણ કરો છો રાતદહાડો, વળી અંતે લય કરે મહાસુર. ૪૭
- આ સર્વ વિશ્વમાં તમ પાણે, બીજી ગતિ નથી ક્યાંહી;

ખજા! વિષ્ણુ રૂદ્ર આદિક, ઈંદ્ર કુબેર જોઇએ જ્યાંહી.	૪૮
અર્ધમા વરાણ વાયુદેવ જે, અંદ્ર અગ્નિ ને આકાશ;	
નગ અગ્નિ સર્વે રૂપ તમારાં, છે પ્રભાકર પ્રકાશ.	૪૯
તમે સર્વકેરા સદા આત્મા, રૂપ અનુપમ આપ;	
તમે દહધારી સૂર્યકેરું, કયમ સ્તુતિ કરી 'કરું' હું માપ.	૫૦
સ્વકર્માસક્ત દિવગ્ન, યજ્ઞ કરતાયજ્ઞ વિધિ વિધિ રૂપ;	
પદાએ કરી નિત્યપ્રતિ તમારું, કરે યજ્ઞન શુદ્ધ સ્વરૂપ.	૫૧
સમાધિ સંયુક્ત યયજ્ઞા, ઇંદ્રિયજીત નર નિર્વાણ;	
ધ્યાન ધરતા તમારું તે, પામે પરમપદ મુક્તાણ.	૫૨
હો તપન વિશ્વ તમે તપતા, પામ્યન પ્રભાકર કરનાર;	
રક્ષાણ કરો ભક્ષાણ કરો છો, હો મણુ મગદ વિશ્વ ધરનાર.	૫૩
વારિવાળે કિરણ કરી, આહુત્તાદ અપો દેવ;	
ખજારૂપે વિશ્વ સરન્તે, વિધ્યુરૂપે પાળતા તતજીવ.	૫૪
યુગાંતમાં રૂદ્ર રૂપ ધરીને, કરતા સહાર સ્વયં એક;	
મણુ પુરાણી જનના કૃત્યકેરો, આહરૂનિશ કરાવતા વિવેક.	૫૫
જો કાળી રાત્રિ રહે સદા તો, કરે કાળાં કૃત્ય અનેક;	
કંતુ દિવાકર દિવા મકદે, તને કૂડો ધરિયો ટેક.	૫૬
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અધ્યાય દિવાકર સ્તુતિનામ;	
યયો અનુરધિકશતતત્તોધ્યાય પુરાણ, કૃપાકરી રાજીવલોચન રામ.	૫૭

વલ્લભ.

રાજીવલોચન રામ મણુએ, પ્રેમાનંદ પર પ્રેમે કરી રે;
કૃપાદષ્ટિ કરો જુષ્ટિ અમૃત, વરસાવી ચિત્ત ચારૂ ધરી રે. ૫૮

૫૧ પદાએ કરી—મંત્રના શબ્દોએ કરીને. ૫૪ વારિવાળે—જળથી
ભરેલાં--શીતળ.

કડવું ૧૭૫ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માકંડેય કહે મહાંચુનિ જી, સમ્યક્ મકારે લે તું મુણી જી;
 પછે સ્વતેજેમંડળમાંથી જી, મલાકર મગટ થયા ત્યાંથી જી. ૧
 આણું તેજ કરીને આવ્યા જી, તપ્ત તાત્રકાંતિ સરખા બાવ્યા જી;
 એવા દૃષ્ટિએ પડ્યા દેવ જી, નીરખી કરવા માંડી અદિતિએ સેવ જી. ૨
 પછે સૂર્યને કે'વા લાગી અદિતિ જી, ધન્ય દેવ તમે કરી મુજપર પ્રીતિજી;
 સૂર્ય કે' ઇચ્છિત વરદાન માગો જી, કુઃખ દીનતા સર્વે ત્યાગો જી. ૩
 તદા કરી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર જી, વદી જોઈ સૂર્યને કને નાર જી;
 વરદાન આપનાર મહાન જી, તેની કરે મું સ્વાગતા ગુણવાન જી. ૪
 શાઓ મલાકર મુજપર પ્રસન્નજી, થયા અધિક અલિષ્ટ દાનવ ઉત્પન્નજી;
 તેમણે મારા મુત કનેથી ત્રિલોકજી, યજ્ઞભાગ લીધો તેણે થયો શોકજી. ૫
 એવું છે માટે મહામલાકર જી, કરો કૃપા મુજપર વર જી;
 તમે ધરો અંશાવતારી સ્વરૂપ જી, યદ્ય રહો દેવ બ્રાતા અનુપ જી. ૬
 પછે કરો તેમના શત્રુકરો નાશ જી, વા રચો મનગમતો તમે પાશ જી;
 મમે તેમ કરી દિવાકર દેવ જી, જો મારે તપે પ્રસન્ન થયા તતજેવ જી. ૭
 તો મારા હૃત યજ્ઞ ભાગને પામે જી, વસે માણીરહી યદ્ય ત્રિલોક મામેજી;
 કરો કૃપા એવી સૂર્ય દેવ જી, તમે છો જગતપાલક ગહિત અહમેવ જી. ૮
 તમે શરણાગતનું સંકટ ટાળો જી, મહાકુઃખથી દેવ સંભાળો જી;
 માકંડેય કહે પછે જગહર્તા જી, સમર્થ ભગવાન ભાસ્કર જગતકર્તા જી. ૯
 પ્રસન્ન મુખે અદિતિ મત્યે યોલ્યાજી, તેં મારો અનુલ તોલને તોલ્યા જી;
 હું સહસ્રાંશે કરી તુજ ગર્ભમાંહે જી, યદ્યશ ઉત્પન્ન જોશે જ્યાંહે જી. ૧૦

તારા સૂત્રના શત્રુ જેહુ છે, તેનું સૂત્રું કરી નાખીશ નિઃસંદેહુ છે;
 નારા કરતાં કરીશ નહિ વાર છે, એમ કહી અંતર્યામિ હવઃ ઝાતકાર છે. ૧૧
 અદિતિ અભીષેક મેળવી ત્યાંય છે, તપથી નિવૃત્ત થઇ ગઇ આશ્રમ માંય છે;
 પછે કેટલાક દિન ગયા પડે છે, સૂર્યદેવ અદિતિને ત્રૂટે છે. ૧૨
 સ્વસહસ્ર દિશાભાંચી એક છે, સૌસુમનને આજ્ઞા કરી ધરી ટેકે છે;
 એક કિરણે દેવ માતાને પેટ છે, જન્મ લીધો ઉતારવા પુર વેડે છે. ૧૩
 હે વિજ અદિતિ વ્યાજની હતી છે, હું થઇ છું દિવ્ય ગર્ભવતી છે;
 તેણેકરી પવિત્રતા તેણે રાખી છે, કૃષ્ણાંદ્રાપણાદિકની રાખી સાખી છે. ૧૪
 દત્ત સાવધ પણેથી સાધ્યું છે, બીજા કશામાં મન નવ બાધ્યું છે;
 કર્મપ્રમુનિ કોપ કરી કે'વા લાગ્યા છે, તે અપવાસ કરવા ક્યાં માગ્યા છે. ૧૫
 નિત્યપ્રતિ કરી અપવાસ છે, ક્યાં ગર્ભાંડને મગટાવે ત્રાસ છે;
 શુ' મારી નાખવા બેઠી તેને છે, અદિતિ ઉત્તર નવ દે તેને છે. ૧૬
 પણ રોજ પૂજતા પતિ એવું છે, તદા કે:પાવિષ્ઠ થઇ કહે કેવું છે;
 આ રહ્યું ગર્ભ માંહેનું અંડ છે, મર્ત્ય નથી પામ્યું મચ્છંડ છે. ૧૭
 એ તો શત્રુને હણતા મયો છે, જેણે કરી મારાં દુઃખ દારિદ્ર્ય જરો છે;
 માર્કંડેય કહે એમ કહી છે, પતિ વેણથી કોપી રહી છે. ૧૮
 એવી દેવમાતાએકરૂં શું'ગ છે, સુહૃદ્ કહું તેજસગૂંકથી પ્રજવલિત હૂંય છે;
 એવા ગર્ભને કાઢી નાખ્યો છે, ઉદર વિષે તેને નવ રાખ્યો છે. ૧૯
 ઉગતો સૂર્ય સરખા જોઈ તન છે, મહાતેજસ્વી ગર્ભ પાવન છે;
 તેનું દર્શન થનાની વાર છે, કર્મપ્ર સ્તુતિ કરવાં લાગ્યા અપાર છે. ૨૦
 પૂર્વ ક્રમવેદ જ્ઞાયાએ કરી છે, આદરે સ્તુતિ કરવા ચિત્તમાં ધરી છે;
 એમ સ્તુતિ કરી ઘણી વાર છે, તદા ગર્ભ અંડ બેઠી નીકળતો સાર છે. ૨૧
 કમળપત્ર સમ કાંતિયાળો છે, તેજે દિશામુખ વ્યાપ્ત કર્યા બાળો છે;

એવા માર્તંડ દેવ થયા ઉત્પન્ન છે, અંતરિક્ષે નાદ થતો પાવન છે. ૨૨
કરી મુનિસત્તમને સંબોધન છે, જ્યમ જળસંયુક્ત મેઘ ગર્જે મુનિજન છે;
ગંભીર વાણીએ કરી ત્યાંય છે, આકાશવાણી થાતી કશ્યપ જ્યાંય છે. ૨૩
આકાશવાણી કે' કશ્યપ તેંય છે, આ અંડ માર્તું કહ્યું જેય છે;
તેણે કરી આ તારો પુત્ર છે, માર્તંડ નામે યશો મહાસૂત્ર છે. ૨૪
એ સમર્થ દેવ સૂર્યનો અધિકાર છે, વિશ્વે પ્રવર્તાવશે નિરધાર છે;
કરશે યજ્ઞભાગ લેનાર નેનાશ છે, સુણી આકાશવાણીનો આભાસ છે. ૨૫
હર્ષ પામ્યા અતિશે દેવ છે, ગયા સ્વધામે તે તતજેવ છે;
દુષ્ટદાનવનું બળ સર્વ છે, નાશ પામ્યું ને ગજિયા ગર્વ છે. ૨૬
પછે દેવ સહિત ઇંદ્રે જઈ છે, દૈત્ય દાનવ બોલાવ્યા યુધ્ધે સહી છે;
તે પણ આવ્યા સમરે તત્કાળ છે, સુરઅસુરનું યુદ્ધ થયું વિકાળ છે. ૨૭
શસ્ત્રાસ્ત્રે અખિલ જગત છે, થયું વ્યાપ્તમાન ને મોહાસક્ત છે;
તે યુદ્ધમાં માર્તંડની દૃષ્ટિયકી છે, અસુર ગણ રહ્યા નવ ટકી છે. ૨૮
બળી ભસ્મ થઈ ગયા ભૂર છે, હારવા લાગ્યા દાનવના શૂર છે;
જેત જોતામાં સર્વે ત્યાંય છે, માર્તંડ કૃપાએ જગપુર જાંય છે. ૨૯
પછે દેવ કરવા લાગ્યા સ્તવન છે, અતિશે હર્ષ પામી તે દિન છે;
કરતા ઉભયનું સ્તવન ત્યાંય છે, તેજાદેતુ માર્તંડ અદ્વિન જ્યાંય છે. ૩૦
સર્વ દેવને પૂર્વની રીતે છે, પ્રાપ્ત કરી આપ્યા અધિકાર ખીતે છે;
યજ્ઞભાગ અપાવ્યા સર્વ છે, ટાળી દાનવકુળનો ગર્વ છે. ૩૧
માર્તંડ સ્વઅધિકાર કરવા લાગ્યા છે, અગ્નિગોળાસમ થઈ અનુરાગ્યા છે;
સૂર્યે કદંબ પુષ્પ સમાન છે, અધો ઉર્ધ્વ ત્રિરણે કરી મહાન છે. ૩૨
નહિ અતિ રુદ્રાણીયમાન છે, એકું શરીર ધરી મતિમાન છે;
તપવા લાગ્યા જગતને માટે છે, દેતા પુરાણીજન પાટેઘાટે છે. ૩૩
વિપ્રદેષી દિવજતા આરિ છે, ભટના ભોમિયાની શિખા ધરી છે;

આતુર્વિંશીની સાંઘ કરી છ, કવિ નહિ તેની વાત ઉર ધરી છ. ૩૪
કરી પુરાણી તેનાથી પરી છ, માર્કંડેયમાં માર્તંડોત્પતિ ઉચ્ચરી છ;
કૃપા પંચાધિકશતતમેધ્યાય ધ્યાન ધરી છ, થયા સાંઘ કરતા હરિ છ. ૩૫

વસણ.

સાંઘ કરતા હરિ થયા ત્યારે, દિને ગાયા ગુણગણ જાણ રે;
આતુર્વિંશી કાંઈ ન જાણે, સહુ કરે પુરાણી પ્રમાણ રે. ૩૬

કંડવું ૧૬૭ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે રે, મુણ્ય કૌશ્લકિ મુનિ તુયં;
હવાં માર્તંડપત્ની કહું રે, થઈ કવાણ તે તો હુંય. ૧
નિશ્ચક્રમા મન્ત્રપતિ રે, માર્તંડ જોઈ થયા પ્રસન્ન;
તેમણે સવિતા વિનવો રે, આપી કન્યા રૂપ રતન. ૨

હાળ.

કન્યા રૂપ રતન આર્ધ્યુ, જેનું સંજ્ઞા એવું નામ;
તેને વિષે સવિતાથી, સુત વૈવસ્વત હવો મહાધામ. ૩
તે મહી મધ્ય મનુ મોટો, થયો કલો મથમ;
સંજ્ઞા વિષે સવિતાએ સહી, નાણું સંતાન ઉપજનિયાં અતિ રમ્ય. ૪
પુત્ર તે મધ્યે બે હતા, યમુના કન્યા જાણ;
વિવસ્વાન મોટો સર્વથી, હવાં કહું યમ યમી પ્રમાણ. ૫
શ્રાહ્મદેવ મન્ત્રપતિ જે, યમ નામ પૂરાણ કામ;

- અધમોધમ ઉહારાણી જે, યમી સુંદર રયામ. ૬
- એ છ'ડવાનાં બે હતાં, સપિતાનાં સંતાન;
- અધિક તેજે સચરાચરને, પરિતાપ કરતા વિવસ્વાન. ૭
- એવું ગોળાકાર સ્વરૂપ જોઈ, તેજ સહી શકી નર નાર;
- સ્વછાયા ને સંજ્ઞા નિહાળી, વધી વેણુ તે વાર. ૮
- હે કલ્યાણી કલ્યાણશુભાઓ તારે, હું સ્વપિતા ગેહજવાની છું;
- તો તારે મારી આજ્ઞાધકી, રે'વું વિદારરહિત કહું હું. ૯
- આ ઉભયસુત છે ગારા, વળી સુંદર કન્યા જોઈ;
- તેને સારી રીતે પાળવાં તારે, ન દમવી કોની દહ. ૧૦
- આ વાત સપિતા દેવને તારે, કે'વી નહિ દો દિન;
- છાયા કહે અહો સંજ્ઞા, ત્યાં લગી કેરા સાહી કરશે નહિ દીન. ૧૧
- વા શાપ દશે નહિ સૂર્ય મુજને, ત્યાં લગી આ તારી વાત;
- હું કોઈ સ્થળે કે'નાર નથી, તું જાણુ સર્વ સાક્ષાત. ૧૨
- તારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાજે, મુખેથી થઈ શાંત;
- છાયાનું એવું વચન સાંભળી, જતી સંજ્ઞા પિતાગેહ મહાદાંત. ૧૩
- ત્યાં જઈ તે વશી સહી, મૃગનયની કેટલાક માસ;
- પછે ઘણી વાર તેના પિતાએ, જતા કહ્યું પતિ પાસ. ૧૪
- ત્યારે અશ્વિનીનું રૂપ લેઈ, ગઈ ઉત્તરકુરુ દશ મોઝાર;
- ત્યાં અન્ન જળ તથા તપ આરંભ્યું, પતિવ્રતાએ નિરધાર. ૧૫
- હે મુનિસત્તમ ગઈ જ્યારે, સંજ્ઞા પિતાને ઘેર;
- ત્યારે છાયા સંજ્ઞાએ યથાર્થ રીતે, પાપી પતિની પેર. ૧૬
- સપિતાકેરી સેવા સાધી, રંચ ન પડિયો રેર;
- આ સંજ્ઞા મારી પત્ની નિશ્ચે, એમ સૂર્ય જાણુના હતાં અધેર. ૧૭

૬ આદ્યદેવ—પિતૃઓ. પિતૃઓનો પ્રથમપતિ—મુખ્ય. ૧૭ હતાં ૪૦—
(વક્રોક્તિ) આખા વિશ્વનું અધેર હરનારા છતાં પોતાની સ્ત્રી બદલાઈ
તેજાશુવામાં ન આગ્યું !

સંજ્ઞા સતી જાણી તેની સંઘાતે, સંગમ કર્યો સૂર્યદેવ;
 જે પુત્ર ને એક પુત્રી પ્રગટી, ત્યાં તે વેળાએ તતજેવ. ૧૮
 એ ઉભયમાં જે પ્રથમ પ્રગટ્યો, તે જ્યેષ્ઠ બ્રાત્ર મનુ જેવો થયો;
 સાવાણી નામ તેનું પડિયું, સંરાય સૂર્યને નવ ગયો. ૧૯
 દ્વિતીય પુત્ર રાજેશ્વર થાતો, નવ ગ્રહમાં પ્રખ્યાત;
 'તપતી'નામે કન્યા થાતી, તેને સંવરણ નૃપ ગયો સાક્ષાત. ૨૦
 પૃથ્વી સંબંધી જેહ છાયા, જેણે સંજ્ઞાકેરું ધર્યું હતું રૂપ;
 તે જેવો સ્નેહસ્વખાળે ધરતી, તેહું સંજ્ઞાસુતનું જોતી ન સ્વરૂપ. ૨૧
 જે સ્વખાળ કરતાં પ્રથમ જન્મેલાં, સંજ્ઞાકેરં સંતાન;
 તે આખના પાઠા જેવાં લાગતાં, તે તો હતાં ત્રણ મહાન. ૨૨
 વિચક્ષણ મનુએ સહુ સર્વે, સ્વપિતાસ્ત્રી કબ્ઠ દે જેહ;
 હલકા પેટની હલકું વદતી, તે સહુ સહન કરતો નિઃસંદેહ. ૨૩
 કિંતુ યમથી તે રો'વાયું નહિ, તેણેકરી તેણે મારી માતને લાત;
 બાલત્વથી કે દૈવબળથી, યદ્ય પડી લાત તે મોટી ઘાત. ૨૪
 યમે સંજ્ઞાને લાત મારી, તેથી તે કર્ત્રિમ કોપી અપાર;
 તેણે યમને શાપ દીધો તહીં, તેં કર્યો નવ મદમતિ વિચાર. ૨૫
 તારા પિતાની જેહ પત્ની, તે ગણવી ગુરુજન સમાન;
 તેને તેં પગની લાત મારી એ, સુધી નહિ કંઈ સાન. ૨૬
 માટે તેં જે પદ લાત ઉગામી, તે તૂટી પડે તારો પાગ;
 એમાં કંઈ અસત્ય ન સમજશ, એમ શાપ દીધો કરી સ્નેહ ત્યાગ. ૨૭
 એ શાપથી યમના અંતરમાં, ઘણું કબ્ઠ પ્રગટ્યું મગાણું;
 તે મનુને સાથે લેઈ ગયો, જ્યાં હતા ધર્માત્મા સૂર્ય સુન્દરણ. ૨૮

સૂર્યનારાયણને નિવેધું, જે જે બનિયું વૃત્તાંત;

યમ કહે છે દેવ અમારી, માતા જે મહાંત. ૨૬

તે સમાન સ્નેહ રાખતી નથી, અમો સર્વ બાળક પર સાર;

અમો મોટા સુતને પડયા મૂકીને, નાનાપર સ્નેહ ધરે અપાર. ૩૦

અમારું પોષણ કરતી નથી એ, નાનાં સંતાન આગળ નિર્વાણ;

તેણે કરી મેં પાદ ઉગામ્યા, એ તો સત્ય પ્રમાણ. ૩૧

કિંતુ મેં લાત મારી નથી તેને, તોય થઈ એટલી મારી બૂલ;

મૂઠત્વ કે બાલકત્વથી એ, પૈરતું વશિયું મૂળ. ૩૨

તે આ સમયે ક્ષમા કરો, હે સર્વ તપનારમાં શ્રેષ્ઠ;

થઈ ક્રોધી હું બાળને શાપ્યો, એમ કો માત કરે નવ નેહ ! ૩૩

તેણેકરી હું માનું પિતાજી, એ નથી મારી માત;

પુત્ર કુપુત્ર થાય કદા પણ, માત ક્રમાત સુણી નવ ખ્યાત. ૩૪

તો તારો પગતૂટી પડ્યો, એણે જનની ભાષે કેમ;

માટે પ્રગટે છે એના વિષે મને, સૂર્ય દેવ અતિ વૈભ. ૩૫

તો આ મારો પગ તૂટી પડે નહિ, એવો કરો કાંઈ ઉપાય;

સૂર્ય કહે પુત્ર તારા જેવાને, વળી સદા ધર્મશ જેની કાય. ૩૬

સત્યવાદી સાચો તું કોપે ભરાયો, એ સંશયની વાત;

ધોળામાંહે કાળું કંઈ નિશ્ચે, માટે વિચારવું જોઈએ વિખ્યાત. ૩૭

હે બ્રાત સર્વ શાપતાણું નિવારણ, છે શાસ્ત્રપુરાણની માંય;

પણ શાપ દે માતા સુતને કોપી, તેણું નિવારણ નથી ક્યાંય. ૩૮

હે સુત તારી માતાનું વેણ મિથ્યા, કર્યાતણા નથી પ્રકાર;

કિંતુ તારા પર સ્નેહને લીધે કંઈ, કૃપા કરીશ નિર્ધાર. ૩૯

તારા પાદમાંથી આમિષ લેઈને, કૃમી પડશે પૃથ્વી મોઝાર;

એ પેરે તુજ માત વેણ સુત, સત્ય થશે નિરધાર. ૪૦
 તુજને શાપથી લય નહિ થાયે, એમ કહી શાંત થયા સૂર્યદેવ;
 યને પાગ લાગી ત્યાં પિતાકેરી, સમ્યક્ સાધી સેવ. ૪૧
 પછે સૂર્ય છાયા પાસે જઈ વદતા, આપણા સર્વ બાળક છે સમાન
 એમ છતાં બેઠ કેમ તેં પાડયો, નાના મોટા વિષે ગુણવાન. ૪૨
 એમ જોઈ વિચાર થાયછે, કે તું સંજ્ઞા નારી નોંય;
 કોઈ અન્ય તેને સ્થાનકે તું રહીછું, આજ સત્યકહે તું મોય. ૪૩
 હું કહુંછું એમ હોય નહિ તો, માત કુમાત ન થાય;
 છોડું કહોડું થાય છે સઘળે, પણ કોઈ શાપ ન દેતી માય. ૪૪
 માર્કંડેય કહે એમ સૂર્ય વધા પણ, મૂકવા ન દીધો સંજ્ઞાએ હાથ;
 સત્ય કથા સમજાવી નહિ રજ, વદી તે એમ કેમ બોલો નાથ. ૪૫
 તદા સૂર્યે આત્મવૃત્તિ એકાગ્ર કરીને, ધ્યાન ધરી જોયું યથાર્થ;
 દિવસ હતો માટે સર્વજાણ્યા, કે'વા જોઈએ જીવતીઓના સાર્ય. ૪૬
 ધ્યાનાસક્ત ધણીને જોઈ, છાયાની કંપી કાયા;
 શાપ દશે સૂર્યદેવ સહુ જાણી, મિથ્યા કરી દેરા માયા. ૪૭
 તેમના જાણતા પે'લાં કહું હું, એમ વિચારી અપ;
 પરમાર પૂજતી છાયાસંજ્ઞા, સહી શકી નવ તાપ. ૪૮
 તેણે વાર્ણવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, એ સાંભળી સવિતાદેવ;
 કાયા મધ્યે ક્રોધ ધરી કરી, ગયા શ્વશુરને મૃદુ તતખેવ. ૪૯
 ક્રોમાગ્નિએ જાળવા ઇચ્છતા, એવા જોઈ સર્વનું જાણ;
 યથાપિધિ પૂજન કરતા ત્યાં, સમ્યગાચરણી શ્વશુર પ્રમાણ. ૫૦
 વિવેકર્મીએ વિવસ્વાનને, શાંત કરી કહ્યું આમ;

અતિ તેજથી વ્યાપ્ત રૂપ તમારું, સહી શકી નવ તમ રયામ. ૫૧
 તેણે કરી ગઇ સંજ્ઞા વનમાં, ખેડી આરંભી તપ ઉદ્યામ;
 સદાચરણી સતી તે આજ મળશે, વન મધ્યેતમને મહાધામ. ૫૨
 મહાતપથી તન તાર્યું તેણે, તેનો જ્યારે આદ્યો નહિ ઉપાય;
 એક પ્રજ્ઞદેવનું વચન હું જાણું, તમે કહો તો કહું સૂર્યરાય. ૫૩,
 સૂર્ય કહે સુખેથી ભાળો, હું છું સાંભળવા તૈયાર;
 ત્યારે વિશ્વકર્મા કહે આ તેજ તમારું, જે છે અસહ્ય અપાર. ૫૪
 તે જેવું જોઇએ તેવું કરી દઉં, જે ઇચ્છા મનમાં હોય;
 કંઈ અલાભ થાયે નહિ મળુ તમને, નવ ભક્તજન નિંદે કોય. ૫૫
 પૂર્વ સૂર્યરાય ગોળાકાર હતું, તેથી સૂર્યે કહ્યું કરો તેમ;
 આજ્ઞા લેઇ પછે વિશ્વકર્માએ, શાકદ્વિપ વિચાર્યો ક્ષેમ. ૫૬
 ત્યાં સપિતાકેરા તેજને નાખ્યું, ચક્રબ્રમરમાં નિર્ધાર;
 એમ આરોપી વિશ્વકર્માએ, જોણું કરવા માંડ્યું તે વાર. ૫૭
 સર્વ જગતના નાલિરૂપ જે, સૂર્ય દેવ મનાય;
 તેના બ્રમણથી ભમવા લાગ્યું સહુ, કહું તેની આજ્ઞ કયાય. ૫૮
 અખિંધ નગ કાનન સહિતે, અખિલ પૃથ્વી ચઢી આકાશ;
 વિધુ ગ્રહ ને તારિકા આદિક, સહુ આકાશ ક્ષેત્ર પામ્યું પ્રકાશ. ૫૯
 સમાકુલ થઇ નીચે આવ્યું તે, સમુદ્ર જળમાં ક્ષેત્ર થયો ઉત્પન્ન;
 મહાગિરિ તૂટવા કૂટવા લાગ્યા, તેનાં પડવા લાગ્યાં શિખરપાવન. ૬૦
 મુનિસત્તમ ધ્રુવાધારે રહ્યા જે, સહસ્રાવધિ સ્થાનક જેહ;
 તે બ્રમણ કરતાં કિરણે બંધાઇ, અધોગતિ કરવા લાગ્યાં તેહ. ૬૧
 વેગે કરી બ્રમણ કરવાથી, વાયુએ વિખરેલા ચારે પાસ;
 મહામેઘ ભયંકર ગર્જના કરતા, પામતા પિષેરાઇ ત્રાસ. ૬૨

હે મુનિસત્તમ સૂર્ય જ્વલણે, પડયાં ગભરાટે પૃથ્વી આકારા;
 રસાતળ ને અખિલ વિશ્વ ત્યાં, વ્યાકુળ થઈ થયું ઉદાસ. ૬૩

સર્વ ત્રિલોક ચાક ચઢ્યું એમ, જઈ પ્રજ્ઞાદિક મળિયા દેવ;
 સહુ સૂર્યની રતુતિ કરવા લાગ્યા, એકમના થઈ તતખેવ. ૬૪

તમો સૂર્ય સુરમાં આદિ સુર છો, અમો આપ રૂપે છીએ પ્રવીણ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને, પ્રલયકાળમાં કરતા ક્ષીણ. ૬૫

એ ત્રણે કાળમાં ત્રણ મકારે, તમો રહ્યા દેવાધિદેવ;
 હે જગતસ્વામી તાપ વૃષ્ટિકર્તા, હે તપન તપતા સાધુ તમ સેવ. ૬૬

હે દેવેન્દ્ર દિવાકર તમારું, નિરંતર હો કલ્યાણ;
 સર્વ જનને જ્યમ શાંતિ થાયે, તેમ કરો મુખણ. ૬૭

જેનું તેજ આછું કરવા માંડ્યું છે, એવા સૂર્યદેવની પાસ;
 વાસવ જઈ રતુતિ કરવા લાગ્યો, કદી ગુણગણનો મકાશ. ૬૮

હે જગતવ્યાપી દેવાધિદેવ મણુ, હે અખિલ જગતના સ્વામી;
 ભદ્ર થાઓ ભાનુ તમારું, એન ઇંદ્ર વધો શિર નામી. ૬૯

વળી સપ્તર્ષિ વસિષ્ઠ અત્રિ આદિક, સ્વસ્તિ સ્વસ્તિ કે'વા લાગ્યા;
 વિવિધ સ્તોત્રથી રતુતિ કરતા, જે સવિતા પ્રસન્ન કરવા અનુરગ્યા. ૭૦

લિખ્યમાન એવા સૂર્યની, ઋગ્વેદમાં કહેલી જોહ;
 આદિ ઋચાઓ સહિત ત્યાં, વાલખિલ્ય રતુતિ કરવા લાગ્યા જોહ. ૭૧

હર્ષથી કહે નાથ નિયંતા, જેને મોક્ષની ઇચ્છા હોય;
 તેને મોક્ષરૂપ માર્તંડ તમે છો, ધ્યાની ધ્યાન વસ્તુ મણુ સોય. ૭૨

અનુસરતા જોહ કર્મકાંડને, એવા સર્વ ભૂતની ગતિ રૂપ;
 હે દેવેશ કરો કલ્યાણ મળનું, હે સૂર્ય મહારૂપ અનુપ. ૭૩

હે જગતપતિ આ મારું અંને, દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રાણીનું જાણું;
 નિત્ય પ્રતિ કલ્યાણ કરો સહી, માગું વિનતિ કરીને વાણ. ૭૪
 પછે વિદ્યાધર ગણુ યક્ષ રાક્ષસ, નાગાદિક સર્વે લોક;
 હસ્ત જોડી શિરસાષ્ટાંગ કરી કે', સૂર્ય ટાળો અમારો શોક. ૭૫
 માનસને આનંદ ઉપજાવે, ઉપજાવે કર્ણને સુખ;
 એવી વાણી તે બોલવા લાગ્યા, ટાળો ત્રિભુવનપતિ દુઃખ. ૭૬
 પ્રાણીમાનનો ઉદ્ભવકર્તા, હે સૂર્ય તમારું તેજ;
 કરો સર્વ કો સહન કરે એવું, જોણું હરિ ! વાધે તમ પર હેન. ૭૭
 પછે ગાયનકળામાં કુશળ એવા, જે જાણે ષડ્જ મધ્યમ ગાંધાર;
 એ ત્રણ ગ્રામમાં પૂરા મવીણુ જે, હાહા હૂહૂ તું જાણે તાર. ૭૮
 પ્રયોગ સહિત મૂર્છના અંને, તાલવડે કરી નિર્ધાર;
 સુખ અર્પનાર સવિતાકેરું, ત્યાં ગાન કરવા લાગ્યા અવિધાર. ૭૯
 વળી તેજ જોણું કરતા તહીં, વિશ્વાચી ધૃતાચી નાર;
 ઉર્વશી તિલોત્તમા મેનકા, સહજન્યા શ્રેષ્ઠ રંભા નિર્ધાર. ૮૦
 એ સર્વ અપ્સરાઓ હાંવભાવના, વિલાસથી ભરપૂર;
 અસંખ્ય અભિનય કરતી નાચતી, જ્યમ ત્યમ રીઝે મહાસુર. ૮૧
 ત્યાં વેણુ વીણા ઝાંઝ રણુચિંગી, પુષ્કર મૃદંગ અપાર;
 પટહાનક દેવદંદુભિ, વાગવા લાગ્યા સંખ નિર્ધાર. ૮૨

૭૭ હરિ—હે સૂર્ય । ૭૮ ષડ્જ છ—ષડ્જ ગ્રામ, મધ્યમ ગ્રામ અને
 ગાંધાર ગ્રામ, એવા ત્રણ ગ્રામ (સ્વરોના સમુદાય) છે. હાહા, હૂહૂ—એવા
 જે ગર્ધવોનાં નામ છે.

૭૯ મૂર્છના—સ્વરના એકવીસ પ્રકારના બેઢમાંનો પ્રત્યેક બેઢ ૮૦
 વિશ્વાચી—વિદ્યાચી વગેરે અપ્સરાઓનાં નામ છે.

૮૨ પુષ્કર—એ નામનું વાદ્ય. પટહાનક—એ નામનું વાદ્ય, અથવા
 પટહ અને આનક નામનાં વાદ્ય.

વલણ.

પુરાણીજનને કામ કીધું, પ્રાકૃત માંહી પુરાણ રે;
યથામતિ ગતિ જોટલી, તેટલી દાડ કરી પરમાણુ રે.

૯૨

કડવું '૧૭૭ મુ'.

રાગ રામઘ્રી.

માકડેય કહે મહાગુનિ, સાંભળ્ય કહું સર્વ કથાય;
જ્યારે સૂર્ય ભ્રમણ કરતા હતા, ત્યારે પ્રજાપતિ વિશ્વકર્માય. ટેક. ૧
રોમાંચ થઇ સૂર્યની સ્તુતિ, કરવા લાગ્યા અપાર;
નમન કરતા નર ઉપરે, હિત અર્થે સવિતા સાર. માકડેય ૨
દયા કરો નિરંતર તમે, સમાન વેગવાળા સદાય;
મહાત્મા સાત અશ્વ છે તમતણા, વર તેજસ્વી મહાકાય. ૩
મકુલિત સરોજસમુદાય ને, કરતા દેવ દયાળ;
અંધકાર જવનિકાને ટાળતા, નગું કરૂણાકર કૃપાળ. ૪
જેનાં અતિ પ્રણય કર્મ છે જગતને, પવિત્ર પુર કરનાર;
જે અનેક ઇચ્છિત વસ્તુ આપતા, ભકત ભંડાર ભરનાર. ૫
તેજસ્વી અગ્નિમય કિરણથી, શોભાયમાન સમ્યક્ અપાર;
એવા સર્વજન હિતકારીને સદા, કરે નેહવડે નમસ્કાર. ૬
જન્મરહિત પ્રાણી માત્રના, આત્મારૂપ સુરદેવ;
પ્રણુ ત્રણ લોકનું કારણ તમે, સાધે સ્વામી માની ઇંદ્ર સેવ. ૭
ધર્મ રૂપ ધારી મહાદેવતા, અતિ કરૂણાળું કૃપાળ;
જગતપાળક પૂરેપૂરા, તેવા સંહારક સર્વ કાળ. ૮

૩ દયા કરો ઇં—દયા કરો એવા છે. ૪ સરોજસમુદાયને—કમળના સમૂહને. જવનિકા—પડદો. અંધકાર રૂપી પડદો.

- લોચનાશ્રય રૂપ ધરી રહ્યા, ઉત્પત્તિસ્થાનક ગુરાર;
 ઓવા સૂર્યદેવ તમને સહી, કરું નેહવતી નમસ્કાર. „ ૯
- છો જ્ઞાનાશ્રય રૂપ સર્વદા, જગત અંતરાત્મા દેવેશ;
 સ્થિતિસ્વરૂપ મુખેચ્છક સદા, સ્વયં ઉત્પત્તિવાન મહેશ. „ ૧૦
- ચક્ષુરૂપ સર્વ લોકના, અપરિમિત તેજસ્વી આપ;
 છો અગૈત્તમ દેવ વિષે મળુ, ગુણગણ ગાઉં ટાળો સંતાપ., „ ૧૧
- સહસ્રકિરણમય અંગને, ધારણ કરતા મુરેંદ્ર;
 ઉદયાચળ નગના શિખર પર, થઇ બેસો મુગટમણિ મહેંદ્ર., „ ૧૨
- જાણવાર મળુ ત્યાં વિરાજતા, તદા મહિમા સુરગણ ગાય;
 તમે અધિકારને મારી કાઢિયો, શોભો સ્વરૂપે મહાકાય. „ ૧૩
- જગત અધિકાર રૂપી મધપાનથી, થાઓ મદમાતા અપાર;
 તેણેકરી પ્રતિમા રક્ત થાય છે, જોઇ કોઇ પામે ન પાર. „ ૧૪
- તે રક્તતાએ ત્રણ લોકને, ઉત્પન્ન સૂર્ય કરનાર;
 તે તેજસમૂહે કરી તમે, દરોહો મુંદર સાર. „ ૧૫
- સમાન અવયવવાળા હો મળુ, સહુથકી શોભાયમાન;
 હાલવું ચાલવું મુંદર જેવું, એવા રથારૂઢ મહાન. „ ૧૬
- નિરંતર અખંડ રથે બેશીને, અખંડિત અશ્વેથી સાર;
 જગતહિતાયે તમે ફરો, વિશાળ વિદરા મોઝાર. „ ૧૭
- નિકંદન રાત્રુસમૂહનું, કરનાર હીનદયાળ;
 અંદરસે અમૃતે કરી, સુરપિતૃતૃપ્તિ કરો એકે કાળ. „ ૧૮
- એવું જાણી નમન કરી આજ હું, કરું ઓછું તમારું તેજ;
 પીગયટા રંગવાળા અશ્વપર, ફેલાયલી તમારી તેજ. „ ૧૯

૯ લોચનાશ્રય રૂપ—નેત્રનો આશ્રય કરીને રહેલું રૂપ. ૧૪ ઉગતા

સર્વના રાતા રંગને ઉત્પન્ન છે: જગત ધન—૨૫૪ છે.

૧૯ પીગયટા ઈ—પીગયટા રંગવાળા અશ્વપર ફેલાયલી તમારા ચરણની તેજસ્વી રેણુ (રજ)એ કરી અત્યંત શુચિ (પવિત્ર)અમોતમને

ચરાણની રેણુએ કરી સદા, અત્યંત શુચિ થયેલા જાણ;
 નમન કરી કૃત્ય આ કરું, કરો ત્રિલોકી પવિત્ર પ્રમાણ. „ ૨૦
 રક્ષણ કરો મારું હે પ્રભુ, કરે તમને જેહ નમસ્કાર;
 કરો રક્ષણ તેનું તમો હર્ષથી, એવું મેં જ્યેષ્ઠ વારંવાર. „ ૨૧
 હે દેવેશ્વર જગત સમસ્તના, માતપિતા રૂપ મહારાજ;
 ઉત્પત્તિ ત્રિલોકતાણી અને, સદા તેજહેતુના કાજ. „ ૨૨
 અખિલ જગતના તમે પ્રભુ, છો દીવારૂપ દીનદયાળ;
 હું નેહી નમન કરું આપને, રીઝો ભગ મુને તતકાળ. „ ૨૩
 જદા ખોટા ઉપદેશક, જગતમાં દખાય દિનેશ;
 તદા સંહાર કરજો તે સર્વના, નવ કાંઈ રાખશે શેષ. „ ૨૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, પ્રાકૃતે સૂર્યસ્તવન નામ;
 સપ્તાધિક શતતત્ત્વોધ્યાય થયો, ભજતાં રાજવલ્લભ્યન રામ. „ ૨૫
 વલણ.

રાજવલ્લભ્યન રામ ભજતાં, સૂર્યસ્તવન પુનરપિ યાય રે;
 પુનરૂક્તિકેરો દાષ કંઈએ, પુરાણ મધ્યે જાણાય રે. ૨૬

કંડવું ૧૭૮ મું.

રાગ ગોડી.

માર્કંડેય કહે મહામુનિ, એમ સૂર્યસ્તુતિ કરી મહાગુણી;
 પછે વિશ્વકર્માએ કીધું કાજ, કર્યું તેજ હરાણ દ્વિજરાજ. ૧
 સવિતાના તેજનો સોળમે ભાગ, સૂર્યમંડળે રે'વા દીધો મહાભાગ;

નમન કરીને આ (તમારું તેજ એમું કરવા ૨૫) કૃત્ય કરું (કરીએછીએ),
 એમ ૨૦મી કડી સાથે અન્વય. ૨૪ પુરાણીઓને ઉદ્દેશીને કહે છે: જદા
 ૫૦—૨૫૯ છે.

- પંદર ઓછા કયાં અવિધાર, સૂર્ય શરીરથી તેજના સાર. ૨
- જેમ હીરો ઓપતાં ઓછો થાય, કિંતુ મહામૂલી તે ગણાય;
તેમ ઘટતાં સૂર્યનું તેજ, વાધે જનને જોઈ હેજ. ૩
- એવું કાંતિવાળું ને શોભાયમાન, થયું સૂર્યદેવનું રૂપ મહાન;
તેજ ઓછું કર્યું હતું જેહ, તેણે વિશ્વકર્માએ કીધું એહ. ૪
- વિષ્ણુએક ને શિવનું શૂલ, ધનદશિણિકા મહામૂલ;
રચ્યો યમનો દંડ કરાળ, વળી કાંતિકેયની શક્તિ તે કાળ. ૫
- અન્ય દેવનાં જે જે અસ્ત્ર, રાત્રુ નાશક મોટાં રાસ્ત્ર;
તે વિશ્વકર્માએ રચ્યાં અપાર, સૂર્ય તેજશ્ચક્રી નિર્ધાર. ૬
- એમ તેજ ઘટવાથી તરણિ, લાગ્યા દીપાવવા સહુ ધરણી;
સુંદર અવયવાળું થયું શરીર, લાગ્યું સ્વરૂપ દેખાવા ગંભીર. ૭
- પુત્રઃપ્રવાન ધરી જોયું સૂર્યદેવ, સ્વસ્ત્રી તપ આચરતી જોઈ તતજોવ;
દૃઢ નિયમધારિણી થઈ અશ્વિની, કો પરાભવ કરી ન શકે પશ્ચિની ૮
- જોઈ એવી સંજ્ઞા નારી, તેજપુંજ સન્નિતાએ મતિ વિચારી;
ગયા ઉત્તરકુરુએ ધરી અશ્વનું રૂપ, જોઈ અશ્વિની રૂપઅનુપ. ૯
- ધરી અશ્વિની પર પુરૂષ બ્રાંતિ, સ્વપૃષ્ઠ ભાગની રક્ષી કાંતિ;
એમ કરી ચાલી અશ્વ સન્મુખ, મળી ગયાં ઉભય ને મગદ્યુંસુખ. ૧૦
- પશુકેરો જેહ સ્વભાવ, નાસે નાસા અડકાડી સુધે સાર;
સુંદતામાં સૂર્યનાસિકાનું તેજ, પેકું અશ્વિનીઉદરે આણો હેજ. ૧૧
- તેથી જો કુંવર થયા ઉત્પન્ન, નાસત્ય દક્ષ નામે પાવન;
તે પુત્ર મગદી નીકળ્યા સાર, અશ્વિની મુખદ્વારથી નિર્ધાર. ૧૨
- તે કુમાર અશ્વિનીકુમાર કે'વાયા, થઈ સુરવૈદ્ય જુગો જુગ ગવાયા;
એ અશ્વરૂપધારી સૂર્યના પુત્ર, એમ માંડ્યું અશ્વિનીશુ ધરસત્ર. ૧૩

૭ તરણિ—સૂર્ય. ૧૨ નાસત્ય અને દક્ષ—એ જો અશ્વિનીકુમાર નામે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૩ અશ્વરૂપધારી—(મૃત્યું વિશેષણ).

વળી તે સ્થળે સૂર્યના વીર્યવતી, નર અન્વે બેઠો પ્રગટ્યો મહામતિ;
 કર કૃપાણુ ધર્યાં ધનુષ્યાણુ, પે'ર્યું કવચ'ભાથો સા'ચો બાણુ. ૧૪
 જદા એવો નર થયો ઉત્પન્ન, તદા સૂર્યે સ્વરૂપ ધર્યું પાવન;
 શાંત બેઠા સ્વામીનું રૂપ, રીઝી સંજ્ઞા ભામિની ભૂપ. ૧૫
 તે થઇ સ્વરૂપે તે વાર, રીઝયા જળહરણ કરતા સૂર્ય સાર;
 પ્રીતિવતી પોતાની જે નાર, સંજ્ઞા ઘેર તેડી આણી નિરધાર. ૧૬
 તે સંજ્ઞાનો પ્રથમ પુત્ર જેહ, વૈવસ્તત મનુ થયો તેહ;
 થયો દ્વિતીય મુત ધર્મદષ્ટિવાળો યમ, જેણે પાળ્યા હતા યમનિયમ. ૧૭
 જેને કર્ત્રિમ માતનો શાપ લાગ્યો, જેને અંતરહ્રદેગ તેથકી જાગ્યો;
 હતો યમને પ્રિય બહુ ધર્મ, બેઠાએવું કહ્યો ધર્મરાજ તેને પર્મ. ૧૮
 તેના શાપતણા અનુગ્રહ સાર, પિતાએ કયો હતો નિરધાર;
 લેઇ માંસ તારા પગમાંથી, પડશે કૃમિ પૃથ્વીપર જ્યાં ત્યાંથી. ૧૯
 એ પેરે તેના શાપકેરો અંત, સૂર્યદેવ આણ્યો હતો મહંત;
 તેને મિત્ર શત્રુ હતા સમાન, એવી શુભદષ્ટિવાળો હતો ગુણવાન. ૨૦
 એવાં શુભાચરણ બેઠા સૂર્યદેવ, તેને યમાધિકાર સોંપ્યા તતજેવ;
 વળી તેના પિતાએ થઇ પ્રસન્ન, કયો લોકપાળ મહાપાવન. ૨૧
 સર્વ પિતૃ અધિપતિ કયો તેને, નવ અધર્મ રચતો હતો જેને;
 યમુનાને કલિંગ દશ મોઝાર, વે'નારી સરિતા કરી નિરધાર. ૨૨
 મહાત્મા સૂર્યદેવે કરી વિચાર, કયો સુરપૈથ અશ્વિનીકુમાર;
 રેવંતને યક્ષાધિપતિ કીધો, વળી પાસ બોલાવીને બોધ દીધો. ૨૩
 જગતમાન્ય કહે સૂર્યદેવ, રેવંતને પાસે તેડી તતજેવ;
 હે વત્સ ધર્મને ધરજે તું, સમસ્તજનપૂજ્ય થઇશ કહું હું. ૨૪

૧૪ કૃપાણુ—ખડ્ગ. ૨૧ લોકપાળ—જગતનું રક્ષણ કરવામાં થોજેલા
 દેવ. ૨૩ રેવંત—સૂર્યના વીર્યથી હાથમાં ખડ્ગ લેઇને જે પુરુષ પ્રગટ થયો હતો તે.

અરણ્યાદિક કે મહાવન વિષે, ભય અરિષૈરથકી જ્યાં દીસે;
 ત્યાં જે તુને સંભારશે સાર, તે મહાપીડાથી મુક્ત થશે નિર્ધાર. ૨૫
 જે તારું પૂજન હોય કરનાર, તેના પર તું પ્રસન્ન થાશે સાર;
 તેને અર્પણે કુલત્વ મતિ ને સુખ, રાજ્ય આરોગ્ય કીર્તિ હરી દુઃખ. ૨૬
 યદ્યપિ સહુનો અભ્યુદય કર્તા તુંય, હર્ષાળીનું અર્પું કહે સુંય;
 સંસારાધીનો યશસ્વી કુમાર, જેહ સાવણિનામ નિર્ધાર. ૨૭
 તે આઠમો ભવિષ્ય મનુ થાશે, જેના ગુણગણ વિશે ગવાશે;
 માર્કંડેય કહે કૌબ્દુકિ તેહ, મેરૂપૃષ્ઠે તપ કરી દમે છે દહ. ૨૮
 તેનો ત્રાતા રાજેશ્વર સાર, થયો ગ્રહ સૂર્ય આસાએ નિર્ધાર;
 સૂર્યની નાની કન્યા જેહ, કરતી જન પવિત્ર નિઃસંદહ. ૨૯
 યદ્યપિ યમુના નામે નદી નિર્ધાર, જે શ્રેષ્ઠતર નદીઓ મોઝાર;
 હે કૌબ્દુકિ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ જેહ, વૈવસ્વત મનુકેરી દહ. ૩૦
 તેની સૃષ્ટિકેરો વિસ્તાર, અધુના ચાલે છે નિર્ધાર;
 તે સર્વ વિસ્તારી ભાખીશ હુય, એકે ચિત્તે સાંભળજે તુંય. ૩૧
 જે જન સર્વપુત્ર દેવોનો જન્મ, સુણે સૂર્યમાહાત્મ્ય થાયે અજન્મ
 કરે પાઠ પૂરો ધરી પ્રેમ, તેને મળે ક્ષાંતિ ને ક્ષેમ. ૩૨
 તે થાય શંકામાંથી મુક્ત, કદા યશ મળે નહિ અયુક્ત.
 આદિદેવ માહાત્મા માર્તંડકેરૂં, થાયે માહાત્મ્ય સુણ્યે દયાળનું દર્શ. ૩૩
 જે જે રાત્રિ દિને કર્યા હોય પાપ, થાય તેનો નાશ ટળે સંતાપ;
 આવી દ્વજશ્રુતિ પુરાણી કહે, ખરી છે ખરી છે કહી રહે. ૩૪
 એનો જાણે ન મર્મ લગાર, કે'વાય ક્યમ આચાર્યને ગમાર;
 જ્યારે સર્વ સમજશે જાતે, ત્યારે થશે દખતા અંધારી રાતે. ૩૫

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રવેર્મા'ત્મ્યં નામ પ્રમાણે;

અષ્ટાધિકશતતત્તમોધ્યાય થયો, હવાં ભાગળાકી થોડો ઘણો રહ્યો. ૩૬

વલણ.

થોડોઘણો ભાગ ળાકી રહ્યો તે, મેમાનંદ મળુની સા'ય રે;

ચાતુર્વિંશી દિન ગાશે, જ્ઞે મૂકશે સરસ્વતી મહામૃત્ય રે. ૩૭

કડવું ૧૭૯ મું.

રાગ સામેરી.

કૌબ્દુકિ કહે માર્કંડેય રૂખી, તમે કથા કહી કર્યો મને સુખી;

મહિમા વર્ણવું શું મુનિ મુખી, કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી. ૧

ઢાળ.

કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી, માર્કંડેય મહામુન્ય;

સૂર્યસંતાનની સહુ ઉત્પત્તિ, કહ્યું માર્તંડમાહાત્મ્ય મહાપુણ્ય. ૨

તેતું સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે, કહ્યું વિસ્તારી મુનિદેવ;

કિંતુ વૃષ્ટિ થઇ ન મારી, સુણી સૂર્યમાહાત્મ્ય એવ. ૩

આધિક સાંભળવા ઇચ્છું હું, રવિમાહાત્મ્ય કૃપાળ;

પુનઃ મુનિપુંગવ કહો મુજને, દયા કરી દયાળ. ૪

માર્કંડેય કહે કૌબ્દુકિ તું'ને, કહ્યું માર્તંડ માહાત્મ્ય વિસ્તારી;

પૂર્વે જે જને આશ્રધિયા તે, કહ્યું સદ્ગુણ થયા આ વારી. ૫

મનવાંચિત કાર્ય કીધાં, સ્વભક્તનાં દિનેશ;

તે સર્વ તુજને સ્નેહથી કહ્યું, નવ રાષ્ટ્રું બાકી લવલેશ. ૬

- એક દમ નામે મહારાજા, દત્તો પૃથ્વી મોઝાર;
 રાજ્યવર્ધન પુત્ર તેનો, દત્તો મુખમંદાર. ૭
- સારી કીર્તિ તેની વિસ્તરી, દશ દિશાની માંય;
 સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીદેહ, કરેનો પાણન ધણ મહાકાવ. ૮
- દે વિપ્રાં તે મહાત્માએ, ધન પાણેલા દેશ;
 મુખશાંતિમાં મદા રે'તા, રહી લશ્મી આધીન ધણ નેશ. ૯
- દિન વધતે ગદની કજા, જ્યમ યાગ સૂર્યની જાણ;
 તેમ પ્રજા વધતી જતી, સમ્યક્ મુખે કરી પ્રમાણ. ૧૦
- તે રાયકેશ નગર મધ્યે, સદુ ભયરહિત દત્તા લોક;
 તેની પાણેલો પૃથ્વીમાંથી, નાશી ગયો દત્તો શોક. ૧૧
- દત્તી લોલાકે'ર ત્યાંદી, ધમં એરે સાર;
 મહામારીઆદિ ઉપસર્ગદેહ, કો નવ જાણુનું નામ નિર્ધાર. ૧૨
- આધિવ્યાધિ નહિ કોઈને, પીરતો લગતેશ;
 સર્પાદિકકેરો ભય નહિ જ્યાં, અવૃષ્ટિ નામ નહિ મુનેશ. ૧૩
- દમ નૃપના પુત્ર દેહ, જેહ રાજ્ય કં'વાય;
 ત્યાં મુખ વિણુ જીજ્ઞું નહિ કંઈ, કો જનયત્રી લે'વાય. ૧૪
- તેણે મહામોટા મખ કરીને, સુર પ્રજિયા સમગ્ર;
 યાચકને દેઘ દાન તર્પ્યા, કોણું મન નહિ જ્યાં વ્યગ્ર. ૧૫
- વિરોધ ન આવે ધર્મને ત્યમ, વિષય બોગવ્યા સર્પ;
 ધરિપુત્રે હતિયો તે, કયા સ્નાન પર્વેપર્વ. ૧૬
- એમ પ્રજા પાળતાં સમ્યક્ પ્રકારે, વળી બોગ બોગવતાં સાર;
 એક દિવસની પેઠ વીત્યાં, તેને સપ્ત સહસ્ર વર્ષ નિર્ધાર. ૧૭
- દક્ષિણનૃપવિદૂરયકેરી, મુતા સમ્યક્ જેહ;
 માનિની નામે વર્ષો હતો તે, હતી મહામાનવંતી તેહ. ૧૮

- ઘણા દિવસ સુખશાંતિમાં એમ, ગયા તેના સાર;
 એક દિવસના સમાજેગે, ત્યાં શું હવું નિર્ધાર. ૧૯
- તે રાજ્યવર્ધનતાણા મિત્રો, મહારાજ પદ ધરનાર;
 રાજ કને ખેડા હતા, ત્યાં માનિની નારી તે વાર. ૨૦
- સ્વસ્થમીકેરા મસ્તકે. હતી ખેડી ઘાલતી ચંપેલ;
 તે સમે તેના નેત્રમાંથી, એકાએક ચાલી આંસુ રેલ. ૨૧
- તે અશ્રુ જ્યારે રાયપૃષ્ઠપર, પડવા લાગ્યાં સાર;
 ત્યારે રાયે પાછું વાળી જોયું, અંગ ભીનું લહી નિર્ધાર. ૨૨
- જેતામાં જીવતી આંખ મધ્યે, જોઈ અશ્રુની ધાર;
 કલાવીને કારણ પૂછ્યું, રાજ્યવર્ધને તે વાર. ૨૩
- હે મિયા તારી આંખમાંથી, ક્યમ વહે અશ્રુ અપાર;
 તું ક્યમ રડે છે રાણી મારી, ક્યમ નથી ખોલતી આ વાર. ૨૪
- તોય તેને ઉત્તર ન આપ્યો, તવ ફરી ફરી પૂછતો રાય;
 જ્યારે મહાઆગ્રહ કર્યો, તવ સુંદર મધ્યભાગવાળી ખોલી ત્યાંય. ૨૫
- નરપતિકેરા કેશમાં એક, પળિયું જતાવતી નાર;
 હે મહારાજ જુઓ જાત્યે, હું મહાનિર્ભાગણી નિર્ધાર. ૨૬
- આથી ક્યું કારણ શોકકેરું, મારે બાકી છે ભૂપાળ;
 તે સાંભળી મહારાય હશિયો, વળી હશી ખોલતો તે કાળ. ૨૭
- મહાજન નૃપ મળી ખેડા, તે સુણતા નિર્ધાર;
 સ્વસી મત્યે કહે રાજ, અહો વિશાળનેત્રી નાર. ૨૮
- શોક શું કરવા કરે તું, હે કલ્યાણી તું આ વાર;
 રામા રડવું નવ જોઈએ, જે જન્મવૃદ્ધિ નાશ નિર્ધાર. ૨૯
- ઇત્યાદિક વિકારો સર્વ છે, પ્રાણીપ્રાણ કરતા સંહાર;

- દે વરાનની ! હું ઓળખે છું, મદાવેદ બેદ અપાર. ૩૦
- કયાં અનંત યજ્ઞ મેં કાનિની, અર્ચ્યાં દિગ્ગતે અતિ જાન;
થયા પુત્ર ઉત્પન્ન મારે, વળી નરને દુર્લભ મદાન. ૩૧
- એજ બોગ મેં બોગવ્યા, તારી સંજે અનિદો તાર;
સમવદ પ્રકારે પાળી પૃથ્વી, મુઝે અરિ જીવિયા અપાર. ૩૨
- ઇષ્ટ મિત્ર શું મેં કર્યાંજે અતિ, દામ્ય વિનોદ ભામિની જાણ;
વન ઉપવન મધ્યે કયાં છે, મેં વરાનની વિદાર મમાણ. ૩૩
- હવાં શું કરવાનું રહ્યું બાકી, કે રટે પગિયું નેઈ આ વાર;
તું ને ભય શેનો અંતરે, અહો શુભે સ્વામિની માણ. ૩૪
- ભલે કેશ મારા યાવ ઉજ્જાળ, મહુ ચિરકેરા આજ;
વજો રાદીરે કરચડી, કાપા શિખિય યાચ્યા નિર્ધાર. ૩૫
- હું માનું છું કૃતકૃત્ય મયસે, કંઈ બાકી રહ્યું નથી જાણ;
દે બદે ભામિની તં મુને, પગિયું બતાવિયું મમાણ. ૩૬
- તેવટે હવે ઉપાય શોધું, વનનિવાસકેસે આજ;
બાલ્યવયમાં બાલ્યક્રીડા, હતી યોગ્ય કદે મહારાજ. ૩૭
- કમારાવસ્થા વિધિ કુમારની, ક્રીડા યોગ્ય હતી નિર્ધાર;
યોગવનપાશમાં યુવતીકેસી, શુભ ક્રીડા હતી દે નાર. ૩૮
- હવાં વૃદ્ધ વયે વન મધ્યે વસવું, એ છે ક્રીડા ઉત્તમ બાળ;
દે મુગનયની એ રીત કરતા, તુજ મુજ પર્યંત રહ્યા દુઃખ યાજ. ૩૯
- એમ છે તો યાવ દ્વાંશુ, જે આંશુ લાગતી તું નાર;
મુને કારણ એનું નવ જાણાએ, માનિની આ વાર. ૪૦
- આ પગિયાકેસે જેહ દર્શન, તે છે મારે અભ્યુદય કરનાર;
એમ છે માટે વિતા મયોજન, તું રડીશ નવ નિર્ધાર. ૪૧

- માર્કંડેય કહે છે કૌષ્ટકિ, પછે ત્યાં મહાજન ને બેઠા;
તે તથા રાયના મિત્ર ને ને, વધા હાથ નાખી હેઠા. ૪૨
- કંઈ નગરવાસી ત્યાં હતા તે, મર્યાદાપૂર્વક કો'વા લાગ્યા;
અહો રાજ્યવર્ધન વિનતિ સુણીએ, આ વેણુ કો નવ અનુરાગ્યા. ૪૩
- આપ સત્ય કો'છો પત્નીને, નવ રડવું જોઈએ તેણી;
છે રૂદન કરવાનું અમારે, કે સર્વ પ્રજા જન નેને. ૪૪
- અહો સ્વામિન સ્વમુખે ને, વન સંબંધી બોલો વેણુ;
તે સુણતાં નવ પ્રાણુ નીકળે, અંથી અન્ય કયું દુઃખદણુ. ૪૫
- લડાવિયાં તમે લાડ અમને, પાળ્યા પુત્રથી અધિક;
તે જો વનવાસ મનમાં વિચારો, તો ત્યાં વસું તણ સહુ ણીક. ૪૬
- જ્યાં તમે ત્યાં અમે સ્વામી, જ્યાં તમે સુખી ત્યાં સુખી અમે;
આવો નરપતિ જય ઊડી, તો કહો અમને શે મમે? ૪૭
- એમ ઊઠીજતાં થશે રાજ, સહુ શુભક્રિયાનો લોપ;
એ આપના વનવાસને છે, અવનિપતિ આરોપ. ૪૮
- સંશય નથી એ માંહી કાંઈ, અહો નૃપાળ દયાળ;
ક્રિયાહાનિએ ધર્મ લોપાશે, માટે પડી શ્રેષ્ઠ વાત જૂપાળ. ૪૯
- હે નૃપ સત્ત સહસ્ર સંવત્સર, આપે પૃથ્વી પાળી જાણુ;
તેણે કરી ને પ્રણય ઉપનયું, તેનું પૃથ્વીપતિ કરો મમાણુ. ૫૦
- વનમાં વસી તપ જેહ કરશો, તમે કષ્ટી કાય;
તે પૃથ્વીપાલનપ્રણય આગળ, સોળમે પિલાગે નહિ થાય. ૫૧
- રાજા કહે સહુ અંગળો, સપ્ત સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
મેં પૃથ્વીનું પાલન કર્યું, પૂછ સુર ને સંત. ૫૨
- અધુના વનવાસકેરો, સમય આપિયો પાસ;

- મહાભાગ પ્રવે મારે તથા છે, પછે જગતીત્રાણનો શો ત્રાસ! ૫૩
- મારા પ્રવરેશ પ્રવ નેત્ર, નેદ મૃત્યુ ઝેરી માપ;
તે સદનકરી રે'ગે નરિ, એતું વેદશાસ્ત્ર માપ. ૫૪
- તે દંડ કરી ઇર્ષ્યા જનાવે, કરી ત્રાગ અત્રોષ;
તદા દેદસાર્થક થાય નરિ કંઈ, રહે મન મ'પે શોક. ૫૫
- હે નાગરિકો જુઓ આ સદુ, પશિયું મહાઅનાય;
વળી કુરુર્મવાદા મૃત્યુનુંએ, કરે દ્વન્દ્વેટું કાર્ય. ૫૬
- જ્યાં મુખી યમકેશ અનુચર, આલ્યા નથી નિર્માર;
ત્યાં મુખીમાં પ્રવને હું, મોંપી રાજ્યનો ભાર. ૫૭
- ભોગ તજ વનવાસ સેવું, તપ આચરું ધરી નેમ;
પૂર્વ જન્મના પ્રણયથી, કરી લેઉં પરલોકદેટું દેમ. ૫૮
- માર્ક્ટેય કહે વન જવાકેરી, જેને જાતી ઇચ્છા અપાર;
એવા રાપે પ્રવને ત્યાં, રાજ્યાભિષેક કંપતગિા કર્યા વિચાર. ૫૯
- પૂછ્યા મોંજીયું ગણક તેડીને, શુભ મુદૂર્ત્ત તે વાર;
રાયકેટું વચન મુણીને, તે વ્યાકુળ થયા અપાર. ૬૦
- શાસ્ત્ર સમ્યક્ આવડે પાણ, બૂલી ગયા તેનો ભાવ;
દિન લગ્ન દોરા કંઈ નવ સૂઝે, પ્રગટ્યે રાય વનવાસઅભાવ. ૬૧
- અશુભદિત ગદગદ કંઈ થઈ તે, કે'વા લાગ્યા નૃપને આમ;
આ વેણુ તમારું સાંભળી, વિજ્ઞાન નાશ પામ્યું મહાધામ. ૬૨
- કાંઈ શાસ્ત્ર અમને નથી સૂઝતું, કહો શું કરીએ જૂપાળ;
એમ વહી દીન થઈ ઊભા, સર્વે ગણક તે કાળ. ૬૩
- નેછ એવું રાજ્યવર્ધન, અન્ય દશ મોકલી દૂત;
ત્યાંધકી ગણક તેડાવિયા, શુભ મુદૂર્ત્ત જેવા પૂત. ૬૪

નગર નગરથી ઘાણા જોવી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વનજવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિન વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડયા, કહો દિન સરખું કાજ;
 તદા નૃપ વર યોલિયો, જુઓ મુહૂર્ત મળી દિનરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરો હું સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 સહુ ગાણક મળીને આપીએ, મુહૂર્ત વે'લું વે'લું સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી યોલિયા તે, કૃપા કીજે નરદેવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતજેવ. ૬૮
 જદા તમેા વનમાં જશેા, તદા સહુ દુઃખી થાશે લોક;
 હે વીર અમેા વધ વૃદ્ધ છું, તે તું કાં ઉપજવતો શોક. ૬૯
 પાછલો એ ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરો સુખાણ. ૭૦
 પ્રભુ તમ પાળે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જેહ;
 તે અમે જોવા પાંચિએ નહિ, તમેા સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માર્કડેય કહે એ રીતે, કહ્યું તેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા યોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાયે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દ નહિ કોઈને, તે અખંડ રાણે દેમ. ૭૪
 એવો ઉત્તર રાય દેતો સહુને, તદા મળ્યા પુર પ્રધાન;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિન મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા લાગ્યા સહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
 શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે ખોલ્યા મોટા વિષ;
 એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ સિમ્ર. ૭૭
 આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
 એ વાત સર્વેના મનમાં ગોઠી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
 પછે મહાજન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને જલિદાન;
 એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
 કેટલાકે જ્ઞાન વૃત્ત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
 કેટલા ચણ્ડુ કેટલા નાગૂ ને, કેટલા સામ ભણ્ણતા દિવરાજ. ૮૦
 જાપ જપતા સૂર્યના, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
 કેટલા દિવ આહાર તજીને, નદીતટ પહોંચા રેતા મમાણ. ૮૧
 અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય મસન્ન;
 અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
 કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
 કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા જાણે કાઠ. ૮૩
 એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
 કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
 એમ દુઃખ સેતા જોઈ દિવને, એક સુદામા ગંધર્વ નામ;
 વિવિધ યત્ન કર્તાને કેવા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
 હે દિવ તમને જો સૂર્યઆરાધન, પ્રિય અતિશે હોય;
 તો હું કહું તેમ કરો સર્વ, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાયે સોય. ૮૬
 કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરૂવિશાળ નામે સિધ્ધાએ જોઈ;
 સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

ત્યાં જઈ એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્યનું, કરો આરાધનં મુનિજન;
 એ સિદ્ધક્ષેત્ર અતિ પાવન છે, ત્યાં મનોરથં પ્રાર્થુ થશે પાવન. ૮૮
 માર્કંડેય કહે એ રીતે મુણ્ડી, તે ગંધર્વકેરું વેણુ;
 તે વન મધ્યે સહુ દિજ જાતા, સૂર્ય આરાધવા મુખદેણુ. ૮૯
 ત્યાં જતામાં તેમણે દીકું, શુચિ મુંદર સૂર્યનું દેરું;
 તે જોઈ દિવ્યદિક વર્ણુ રીઝી, થયું પ્રસન્ન મન સહુકેરું. ૯૦
 નિયમિત જોજન કરી, આજસ તણ, ધૂપ પુષ્પાદિકે કરી જાણુ;
 સૂર્યનું પૂજન કરવા લાગ્યા, એકે ચિત્તે નિર્ધાણુ. ૯૧
 હે કૌણ્ડકિ મુમન ચંદન ને ધૂપ, દીપ મુગંધ ને નૈવેદ્ય;
 જપ હોમ આદિ ઉપચારવડે, થઈ સાવધ સર્વ અવેદ્ય. ૯૨
 પ્રભાકરની પૂજા કરતા, પછે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેહ;
 દિજ જન કે' અહો સવિતા, રાખો દિજનો દેહ. ૯૩
 અત્યંત તેજસ્વી દેવ દાનવને, યક્ષ ગ્રહ-તારિકા સાર;
 તેહતણા જે દેવ સવિતા, તેને શરણુ આવ્યા આ વાર. ૯૪
 આકાશે વાસ વશી રહ્યા સુર, જે કરે ચારે પાસ પ્રકાશ;
 કિરણુ-કરી મહી અંતરિક્ષ જેણુ, કરી વ્યાપ્ત સર્વાવાસ. ૯૫
 આદિત્ય ભાસ્કર ને ભાનુ, સવિતા પૂષા દિવાકર દેવ;
 દીપ્તદીધિતિ અર્થમા નામે, સર્વ ભાનુની સાધું સેવ. ૯૬
 અભિરામ અભિધાન એવાં, તેને નમું વારંવાર;
 ચાર યુગાંતે કાલાગ્નિ રૂપ, એવા દેવકેરું નમસ્કાર. ૯૭
 પ્રલયાંતે દુઃખે નિરખાએ, ચોગીશ્વર વર્ણુ રક્ત;

૯૨ અવેદ્ય—ન જાણવામાં આવે એવા. પ્રભાકર—સૂર્ય. ૯૫ સર્વાવાસ
 —સર્વ જૂતમાત્રના આવાસ (સ્થાનક) રૂપ. ૯૬ દીપ્તદીધિતિ—પ્રકા-
 શમાન કિરણવાળો (સૂર્ય).

- પીત શ્વેત ને સ્યામ છે જેનાં, મહાવાર્ણ માને ભક્ત. ૯૮
- ઋષિ અગ્નિહોત્રેયજુદેવમાં, કરી રહ્યા પ્રભુ વાસ;
- પરમગૂઢ અક્ષર પરમાત્મા રૂપે, સર્વોત્તમ મોક્ષદાર પ્રકાશ. ૯૯
- આકાશગામી એક વાર ને, અશ્વ જોડેલા સાર;
- એવા વેદરૂપ અશ્વવાળે રથે, ઘેરી મેરૂ દૂરે નિર્ધાર. ૧૦૦
- એવી પ્રદક્ષિણા કરો પ્રભાકર, અસ્તોદય કરવામાં આસક્ત;
- સતરૂપ ને અસતરૂપ પ્રભુ, એવું માને મોઢા ભક્ત. ૧૦૧
- નાના પ્રકારનાં પુણ્ય તીર્થસ્વરૂપી, હે વિશ્વપાલન કરનાર;
- અચિંત્ય પ્રભાકરકેરે શરણે, અમો સહુ જઈએ આ વાર. ૧૦૨
- ને વિધિ વિઘ્ન મહાદેવ રૂપે, વળી પ્રજાપતિ રૂપ જેહ;
- ને વાયુ આકાશ ને પૃથ્વી રૂપે, નગ અગ્નિ ગ્રહ જેની દહ. ૧૦૩
- નક્ષત્ર ચંદ્ર ને વૃક્ષ રૂપે, ને ઔષધિ વનસ્પતિ રૂપ;
- વ્યંતતાવ્યંત ભૂત મધ્યે ને છે, ધર્માધર્મ મવર્તક અનુપ. ૧૦૪
- વિધિ વિઘ્ન અને મહેશ્વર, એ ત્રણ જેનાં સ્વરૂપ;
- એ રીતે ત્રણ પ્રકારે જેનું, સર્વ શરીર છે સૂર્ય જૂપ. ૧૦૫
- એવા સૂર્યદેવ થાઓ પ્રસન્ન અમને, માગું સર્વ મળી વારંવાર;
- દર્શન નવ દો દેવ તમે તો, કરી તપ કાયા પાડું આ વાર. ૧૦૬
- માર્કંડેય કહે દ્વિજસત્તમ, એ રીતે સ્તુતિ કરી અપાર;
- વળી પૂર્ણ મેમે સમ્યક્ પ્રકારે, પૂજા કરી નિર્ધાર. ૧૦૭
- એમ કરનાં ત્યાં ગયા વીતી, ત્રણ માસ ને દિન ચાર;
- તદા ભગવાન સૂર્ય તેમને, પ્રસન્ન થયા તે વાર. ૧૦૮
- પછે ઉદય થતી વેળાએ જેવી, સ્વપ્રતિબિંબકેરી કાંતિ;
- તેવું રૂપ ધરી મંડળથી, ઉતરી આવ્યા કરવા શાંતિ. ૧૦૯
- દુર્લભ દર્શન જેહનું એવા, સૂર્ય આવ્યા ત્યાંય;

- દર્શન દીધું દિવનને આવી, તપ કરતા હતા સહુ જ્યાંય. ૧૧૦
 જન્મરહિત જગ ઉત્પન્ન કરતા, જોયા સૂર્ય જ્યોતિમાન; ૧
 રોમહર્ષે સહુ દિવનને થાતો, જોઈ સ્વરૂપ દેદીધ્યમાન. ૧૧૧
 બ્રાહ્મણ ભક્તિએ નમ્ર થઈને, લાગ્યા સૂર્યદેવને પાગ;
 પછે બોલ્યો દિવજાણુ સર્વે, સહસ્રકિરાણુવાળા મહાભાગ. ૧૧૨
 સર્વકેશ ઉત્પત્તિહેતુ, સૂર્યદેવ કરું નમસ્કાર;
 તમે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો સ્વામી, છો મણુ જગતના રક્ષણહાર. ૧૧૩
 સ્તુતિ કરવા ચોગ્ય સમગ્ર યજ્ઞાનું, સ્થાન છો નિરધાર;
 છો ચોગીજને ધ્યાનકરવા જોવા, કરો કૃપા અમ ઉપર આ વાર. ૧૧૪
 અધુના તપ તો મોદકકેરું, પુરાણી કરતા સર્વ;
 રાયમીતિ ને ધર્મ ભૂલિયા, તન મન વાધ્યે ગર્વ. ૧૧૫
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, પ્રાકૃતે ભાનુસ્તવો નામ;
 નવાધિક શતતમોધ્યાય પૂરાણ, અત્ર હવે રાજવલોચન રામ. ૧૧૬

વલણ.

- રાજવલોચન રામ મણુ, કરો વિમજનનું કામ રે;
 ગુણ ગાય પણ નવ કાંઈ જાણે, ધરી મનમાં મોટી મામ રે. ૧૧૭

કકલુ ૧૮૦ મું.

રાગ ભાર.

- મુણ્ય કૌબુદ્ધિ માર્કંડેય કહે, એમ કરી સ્તુતિ અપાર;
 સૂર્યદેવ મસત્ર થઈ આવ્યા, મળ્યા કરે વિમ્ર વિચાર. ૧
 સૂર્ય કહે સહુ દિવન દેખી, વળી અન્ય જાતિના લોક;
 તે સર્વને કે' માગીએ, સહુ મનવાંચિત થઈ અશોક. ૨

- માર્કડેય કહે સુહૃદ્ય વિષ્ણુ સર્વે, પછે દ્વિજદિક સર્વ પ્રજાય;
નિકટ ભીમા નિરખી સૂર્યને, ભયરહિત થઇ સહુ જાય. ૩
- નમસ્કાર કરી પ્રજા જોડી, હે અધિકારનારાક દેવ;
જો અમારી ભક્તિએ કરીને, પ્રસન્ન થયા હો તતજેવ. ૪
- તો રાજ્યવર્ધન નૃપ અમારો, જીવો દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
રોગ રહિત થાઓ રાય અમારો, સુંદરકેશધર મહંત. ૫
- ચૌવનપાણું સ્થિર થાઓ એનું, સહુ રાત્રુ પમાડો શાંત;
દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત જીવો, વળી થઇ રહો મહાદાંત. ૬
- માર્કડેય કહે મુનિસાત્તમ સુણો, થયા સૂર્ય દેવ પ્રસન્ન;
તથાસ્તુ કહી અંતર્યામિન યાતા, જે એકાએક થયા'તા ઉત્પન્ન. ૭
- સહુ પ્રજા વરદાન પામી, થઇ રૂઢ પુષ્ટ અપાર;
સ્વરાય પાસે ગઇ ચાલી, જઇ મળી રાયને તે વાર. ૮
- સૂર્ય કને વરદાન મળિયું, તે કહી માંડી વાત;
કોઇએ કંઇ યાત્રી નવ રાખિયું, કર્યું વ્યાખ્યાન સર્વ વિખ્યાત. ૯
- તેની પત્ની તે સાંભળી, અત્યંત પામી આનંદ;
કિંતુ તેહ નૃપ બહુ વાર સુધી, વિચાર કરતો ભજુ ગોવિંદ. ૧૦
- તેણે લોકને કંઇ નવ આપ્યો, ભણો ભુ'ડો ઉત્તર ત્યાંય;
પછે માનિની હર્ષે કરી મનમાં, થઇ પૂર્ણ ગઇ પતિ જ્યાંય. ૧૧
- કે'વા લાગી પતિને તે, અહો નૃપ રૂડે ભાગ્યેકરી;
તમ આયુષ્યકેરી વૃદ્ધિ થઇ તં, છે વારતા મહાગોદની ભરી. ૧૨
- હે દ્વિજસાત્તમ માનિનીએ, હર્ષથી એ પેર;
અભિનંદન અવનિપતિતું, કર્યું આણી ગૌર. ૧૩
- હોય ચિંતાગ્રસ્ત જેનું, થયું જડ મહામન;
એવો નૃપ કાંઇ ન જોડ્યો, રહ્યો નીચું કરી વદન. ૧૪

- પુનઃ ચતુરાએ ચિંતામાં પડેલો, જોઇ પતિ ભાષ્યુ આમ;
 પરગ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ક્યમ આનંદતા નવ સ્વામ ? ૧૫
- આજયકી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સ્થિર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ક્યમ નવ મોદ પામે, છે પરમપતિ મુજાણ;
 પરમ અલ્યુદય સમે પતિ, ક્યમ ચિંતાતુર ગુણુખીણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કરુણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અલ્યુદય કહે કેયો પેર;
 એ મધ્યે અભિનંદન શું તું, આપે કરી મુજને મે'ર ? ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ પ્રાપ્તિ સમયે, અભિનંદન દેવા જેવું શુંય;
 હું એકલો છતીસ જીવતી, પાણુ છતીસ કયી વિધિ તુંય. ૨૦
- દશ સહસ્ર સંવત્સર સુધી, આ રે'શો મારી જાત;
 માનિની મરાણુ થાશે તાહરું, એ શું અલ્પ ખેદની વાત ? ૨૧
- મારા પુત્ર પૌત્ર પ્રપૌત્ર આદિક, અન્ય ઇષ્ટ બંધુ જેહ;
 તે મરાણુ સર્વે પામશે, એ શું આણું દુઃખ મારી દેહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરાણુથી હું, થઇશ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે કૃશ થઇ ગયા મુજમાટે;
 મુજઅર્થે તપ અતિશે કર્યું, શું યાય નવ તેના મર્ણુના ઉચ્ચાટ ? ૨૪
- હો તન્વંગી એમ વિચારી હું, મહામંકટ આવ્યું માનું;
 અવનિપતિ કે' અલ્યુદય નહિ એ, છે મહાકષ્ટનું પ્રસ્થાનું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ તુ, કળતી નથી નિર્માણ;
 મુને અભિનંદન શેતું આપતી તું, મર્મ જાણ્યાવિના મુજાણ. ૨૬

- માનિતી કેં મા'રાજ જે જે, તમે કહોછો આ વાર;
તે નિઃસંશય સહુન્સત્ય છે, એમાં બૂલ નથી તલભાર. ૨૭
- મેં અને પુરવાસીએ, નેઈ તમતણી અતિ મીત;
આ દાય તેમાં નવ લણે, જેણે શુભ થયું વિપરીત. ૨૮
- હે નરપતિ જે એમ છે તો, શું કરવું ઘટે આ વાર;
વશુંધરપતિ કરો તેનો, એકમના થઈ વિચાર. ૨૯
- મભાકરે પ્રસન્ન થઈ જે, આપિયું વરદાન;
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ, કોઈ કાળે મહાભાન; ૩૦
- નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગરવાસીએ જેહ;
શુભ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ. ૩૧
- તેનું સાદું જે નવ વળે શુભથી, તો વૈલવ ભોગવું કેમ;
આજયકી આરંભીને હું, જઈ વસીશ નગમાં ક્ષેમ. ૩૨
- નિયમ ધારી આહારકેરો, કરીશ હું તો ત્યાગ;
કરીશ આશ્રધન અણિલપતિનું, જેહ માર્તંડ મહાભાગ. ૩૩
- જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાંધવે આજ;
જ્યમ મભાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિની હું કાજ. ૩૪
- મારે અર્થે પ્રજા સહુને, આવી મળ્યા મંડળદેવ;
તો પ્રજા અર્થે કેમ મુજને, નહિ મળે તતખેવ. ૩૫
- મભાકર પ્રસન્ન થઈ જે, આપશે વરદાન;
તો હું માગીશ માનની એટલું, તેમની પાસેથી ગુણવાન. ૩૬
- જે દશ સહસ્ર વર્ષ હું છવું, તો પ્રજા છવે તેટલો કાજ;
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુકૃદ નગરના બાજ. ૩૭
- વળી સર્વકેરો પ્રજા જે જે, થાય સ્ત્રી ઉત્પન્ન;

- તે બોગ બોગવે ભણી પેરે, માગું એમ થાય પ્રભાકર પ્રસન્ન. ૩૮
- જો માગ્યું મળશે એટલું તો, બોગ બેગીરીશ ભામિની;
- જો સૂર્ય એમ નહિ કરે તો, મુખે સત્ય કહું છું માનિની. ૩૯
- આયુષ્ય પૂર્ણ થતા સુધી હું, કરું તપ નગ પર બેસી નિર્વાણ;
- મહાપ્રયત્ને તપ સાધી હું, તજું અવધિ આવ્યે પ્રાણ. ૪૦
- માફુંડેય કહે આવું વચન સાંભળી, માની માનિનીએ વાત;
- સ્વસ્વામી સાથે ગઈ ગોરી, પર્વત વિષે સાક્ષાત. ૪૧
- હે દિવસતતમ સ્ત્રીસહિત નૃપ, ગયો સૂર્યમંદિર પાસ;
- સમ્યક્ પ્રકારે સેવા સાધી, સૂર્ય આરાધન કરી પ્રકાશ. ૪૨
- રાજપત્નીએ રાય પેઠે, કર્યો આહારકેરો ત્યાગ;
- તેણે કરી કૃશ અંગવાળી, થઈ ગઈ તે જાગ. ૪૩
- શીતળ વાયુ ને તાપ સે'તી, ઉગ્ર તપ આચરતી નિર્ધાર;
- એ રીતે મહાતપ કરતાં, પૂરો એક સંવત્સર વીત્યો સાર. ૪૪
- જેઘ મહાકાયાકષ્ટ નૃપનું, સૂર્ય પ્રસન્ન થયા તે વાર;
- સાક્ષાત સ્વરૂપે દર્શન દેઇ, ત્યાં વધા નિર્ધાર. ૪૫
- જાન મનવાંચિત તાહરું નૃપ, મળશે તુને સર્વત્ર;
- સેવક પરિજન આરોગ્ય રે'શે, એના પ્રતિદિ રે'શે અત્ર. ૪૬
- વરદાન પામી વસુંધરાપતિ, નગર મધ્યે ગયો નિર્વાણ;
- તે ધર્મેકરી પ્રજા પાળતો, કરતો મોદસહિત રાજ્ય ગુણખાણ. ૪૭
- વળી યજ્ઞ અતિરો કર્યા તેણે, ઘણાં દાન દીધાં જાત;
- માનિની સાથે મનસિજ તેણે, બોગવ્યો ભણી ભાત. ૪૮
- પુત્ર પોત્ર પરિજન આદિક, રોઇ સર્વેને માથ;
- દશ અહસ્તરૂં લગી તે, રિધરોવન થયો પ્રરતાથ. ૪૯

તેનું આચરણ જોઈ આવું; મમતિ નામ ભાગવા
અંતઃકર્ણમાં વિરમમ ધરી, ગાથા વધો મહારવ. ૫૦
અહો સૂર્ય ભક્તિતાણું કેવું, માહાત્મ્ય કે'વાયે સહી;
જેવડે રાજ્યવર્ધન સ્વમજ્જને, આયુષ્ય અર્પિયું મહીમાં રહી. ૫૧
અહો દિવસતતમ જે પૂછિયું, સમર્થ આદિ દેવનું માહાત્મ્ય;
તે સર્વે ક્ષુદ્રે મેં વિસ્તારી, ધરજે ધ્યાનમાં મમ આત્મ. ૫૨
આ સમગ્ર માહાત્મ્ય દિવ્યમુખથી, જે સાંભળે નિર્વાણ;
પાઠ કરતાં પુરૂષ થાયે, સખ્ત રાત્રિમાં સુજાણ. ૫૩
વળી એજ કાળે પાપ મુકત થઈ, પરવરે પરલોક;
જે વિચક્ષણ જન ધારણ કરે તે, થાય રોગરહિત અશોક. ૫૪
સમૃદ્ધિવાન ને ધનવાન થાયે, મહામતિગાન તે થાય;
બૃહદ્ ને મતિશાલી કુળમાં, તે નર નીપજિયો કે'વાય. ૫૫
દે મુનિવર્ય જે એ માહાત્મ્યે, માર્તે ડમન કહ્યા છે સાર;
તે મધ્યથી પ્રત્યેકકેસે, જપ ત્રિકાળ કરતા નિર્ધાર. ૫૬
મહાધાર પાપને તે ન સ્પર્શે, દર્શે ન દુઃખના દિન;
જ્યાં આ સૂર્યમાહાત્મ્ય સમસ્તનો, પાઠ કરતાં ન થાયે ભિન્ન. ૫૭
ત્યાંયકી સૂર્ય સન્નિધિને નવ, તજતા કોઈ કાળ;
એમ છે માટે દિવસતતમ, તે અત્યંત પવિત્ર લહી વિશાળ. ૫૮
સર્વેના માહાત્મ્યકેદું, કરવું ધારણ જાણ;
તેમ વળી જપ કરવો તેહનો, જો ઘણું પુણ્યશાળી પ્રમાણ. ૫૯
જે જોઈ આત્મવેત્તા નર હોયે, તે સુવર્ણ શૃંગવાળી સાર;
અતિ સુંદર અંગવાળી ને વળી, ઘણું કુશ્મ દેતી ધેનુ આ વાર. ૬૦
દાનમાં અર્પે થઈ જો, પવિત્ર પ્રીતી પેર;

- તેમન્વંતર રવામી સદા રે, યથો સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર. . ૫
- સપ્તમો મન્વંતર તે સહી રે, જાણવો જુગતે તેય;
- આજ યથામતિ વર્ણન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેંય. ૬
- ઇક્ષ્વાકુ નાભગ રિષ્ટ ને રે, નરિંધ્યંત પૃથ્વિ નાભાગ;
- ધૃષ્ટ આદિક ઐવા યથા રે, મનુતતુ મહાભાગ. ૭
- મહાબલિષ્ટ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;
- જ્ઞાત રાઆસના રે, છત્યો સર્વે સુતે ગર્વ. ૮
- સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્વાણ;
- તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ. ૯
- તેવો સુત થયા સહી રે, મિત્રાવશણકેરી જાણ;
- છાષ્ટ ભાવે કરી રે, તેમાં જુદ્યો મનુગુણ ખાણ. ૧૦
- હોમ કરતાં સૂકિયો રે, તેણે કથજ્યુ તેનું કાળ;
- સુતને ઠમે સહી રે, ઇલા સુતા પામ્યો મહારાજ. ૧૧
- મહાર્ષ ગુણવતી રે, જોઈ કન્યા મુનિઆ ત્યાંય;
- પુત્ર મિત્રાવશણનું રે, અતિ સતવન કર્યું મન માંય. ૧૨
- વળી વચન મુખે વદ્યો રે, તમ કૃપાચક્રી મહાદેવ;
- મહાગુણશાલી મુજને રે, સુત ઉપજન્ને તતજીવ. ૧૩
- મેં સુતકાળે સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયો આજ;
- સુતા ઉત્પન્ન થઈ રે, જેણે કથજ્યુ મારું કાળ. ૧૪
- જો પ્રસન્ન મુજને યથા રે, તો આ કન્યા ફીટી આજ;
- તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાલી પુત્ર થાઓ મહારાજ. ૧૫
- સુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ફીટી કન્યા કન્યો થાય !
- જોઈ મનુ રીજતો રે, ઐવા પણ સુતચક્રી મહલાય. ૧૬

૭ મનુતતુ—મનુના પુત્ર. ૧૦ મિત્રાવશણ—એ નાગનો એક દેવ.
ઈષ્ટિ—વર. ૧૬ કન્યો—અર્ધાત્મપુત્ર.

વા સૂર્યમાહાત્મ્ય ત્રણ દિન સુણે, તો કરે માધવ મે'ર. ૬૧
 અનુત્તમ પુણ્યકેરા કૃષ્ણની, માપ્તિ થાય નિર્વાણ;
 ભાગે ભટકવું પુરાણી પેઠે, ઘડી પળ ઉંચા રે' નવ માણ. ૬૨
 યજ્ઞમાનકેરા હુંકારા નવ, પડે વેઠવા નિર્વાણ;
 સૂર્યમાહાત્મ્યની શ્રુતિ એવી, વદે વેદ પુરાણ. ૬૩
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિર્નમઃ;
 દશાધિકશતતમેધ્યાય પૂરાણ, થયો મેમાંનંદ મણુ રામ. ૬૪

વલણ.

મેમાંનંદ મણુ રામ પૂરાણ, મનવાંચિત કાર્ય કરનાર રે;
 જન આતુર્વિંશી દિન જન હું, છે મોટમ પુરાણી ધરનાર રે. ૬૫

કડવું ૧૮૧ મું.

રાગ ગાડી દેશી દેર.

માર્કંડેય મુનિ કહે રે, સાંભળ્યે ક્રોધક્રુદ્ધિ પુણ્ય પવિત્ર;
 આદિ અંત રહિત દેવતા રે, તેનું કોણ કહે આર્ય ચરિત્ર. ૧
 માહાત્મ્ય પૂછ્યું તેં જોહનું રે, તો મેં કહ્યો તેવો પ્રતાપ;
 કરી ચિત્ત એકત્વને રે, રામાધિ ધરતા ચોગી અમાપ. ૨
 છે પરમાત્મા મણુ તેમનો રે, અંતરાત્મા માણીમાત્રનો જાણ;
 યજ્ઞના કર્તાતણો રે, એ છે યજ્ઞરૂપ મમાણ. ૩
 કમલ જૂ પંચાનન સહી રે, વળી કમલાકાંત ભગવાન;
 તે સૂર્યનાં અધિકારને રે, ધારણ કરી રહ્યા ગુણવાન. ૪
 તેનો તનુ મનુ થયો રે, જે સર્વ સંશયનો હરનાર;

- તે મન્વંતર સ્વામી સદા રે, ધર્મે સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર. . ૫
- સપ્તમો મન્વંતર તે સહી રે, જાણ્યો જુગતે તેંય;
- આજ યથામતિ વર્ણન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેંય. ૬
- ઇક્ષ્વાકુ નાભગ રિષ્ટ ને રે, નરિશ્યંત પૃથ્વિ નાભાગ;
- ધૃષ્ટ આદિત્ય એવા યથા રે, મનુતનુ મહાભાગ. ૭
- મહાબલિષ્ટ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;
- જ્ઞાત રાજાસના રે, છલ્યો સર્વે સુતે ગર્વ. ૮
- સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્ધાણ;
- તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ. ૯
- તેવો સુત યથા સહી રે, મિત્રાવશુકેરી જાણ;
- છાષ્ટ ભાવે કરી રે, તેમાં જુલ્યો મનુગુણ ખાણ. ૧૦
- હોમ કરતાં ચૂકિયો રે, તેણે કથજ્યુ તેનું કાળ;
- સુતને કામે સહી રે, ઇલા સુતા પામ્યો મહારાજ. ૧૧
- મહાર્ષિ ગુણવતી રે, જોઈ કન્યા મુનિએ ત્યાંય;
- પુત્ર મિત્રાવશુનું રે, આનિ સ્તવન કર્યું મન માંય. ૧૨
- વળી વચન ગુણે વધો રે, તમ કૃપાથી મહાદેવ;
- મહાગુણશાલી મુજને રે, સુત ઉપજજો તતજોવ. ૧૩
- મેં સુતકાને સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયો આજ;
- સુતા ઉત્પન્ન થઈ રે, જેણે કથજ્યુ મારું કાળ. ૧૪
- જો મસન્ન મુજને યથા રે, તો આ કન્યા ક્ષીટી આજ;
- તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાલી પુત્ર થાઓ મહારાજ. ૧૫
- સુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ક્ષીટી કન્યા કન્યો થાય!
- જોઈ મનુ રોજતો રે, એવા પણ સુતથી મહાભાગ. ૧૬

૭ મનુતનુ—મનુના પુત્ર. ૧૦ મિત્રાવશુ—એ નામનો એક દેવ.
ધૃષ્ટિ—યજ્ઞ. ૧૬ કન્યો—અર્ધાત્મપુત્ર.

- સુધુન્ન નામ તેનું ધરું રે, થયો મતાપશાલી તે પુત્ર;
મનુ મન રીઝિયો રે, જાણ્યું ભયું થયું ધરસૂત્ર. ૧૭
- કિંતુ ઠાંકે જે કર્મની રે, તે નવ જીએ રાંકે રાજાન;
એકદા સુધુન્ન મૃગયાએ ગયો રે, જે વાંલો મનુતણો મહાન. ૧૮
- મૃગ નાઠો ઘણો રે, પૂકે સુધુન્ન બળવંત;
એક વન વાટે આવતું રે, તેમાં પેઠા તે મતિવંત. ૧૯
- શાપ ગિરિજાતણો રે, આવો હતો તે વનમાઠ;
કોઇ નર દહુ ધારી અહીં રે, આવે તે પામે ઉચ્ચાટ. ૨૦
- નર ક્ષીટી નારી બને રે, જો મુને બીવડાવી મહાદેવ;
એમ શાપ દઇ સતી ગઇ રે, તે વન તે આવ્યો તતખેવ. ૨૧
- નર ક્ષીટી નારી થયો રે, જેનો સુંદર ભૂકટિમરોડ;
કઠિન કુચે આપતી રે, તરણી ધરતી આજો તોડ. ૨૨
- નખ શિખ સુંદર થઇ રે, બૂઝી નરના દહતું સુખ;
સ્ત્રી જેવું સુખ કંઇ નથી રે, વદતી વારવારે મુખ. ૨૩
- એમ કરતાં કામાતુર થઇ રે, ફરવા લાગી વનમાં તેહ;
તેને અંદ્રમુત ખુદે લહી રે, કે વ્યાધો અતનુ અતિ દહ. ૨૪
- સ્વરૂપ કરી સોહામણું રે, આવ્યો વેગે ત્યાંય;
વન પ્રવેશ કરતાં સાંભર્યો રે, ગિરિજા શાપ મહામનમાંય. ૨૫
- પછે બાહેર રહી બોલિયો રે, જેમ ઉપજે તેને કામ;
વળી મુખથી ત વધો રે, એકાએકે આમ. ૨૬
- હો મિયા અહીં આવ તું રે, એમ કરતો વારવાર ઉચ્ચાર;
શબ્દ સુણી વર નરતણો રે, વે'લી વે'લા આવી નાર. ૨૭
- પછે રમ્ય સ્થળે જઇ રે, રમણ કરવા લાગ્યાં ગુણભંડાર;
તે રતિ રમણવડે રે, રીઝી ભીજી નાર અપાર. ૨૮

- તેયકી ઉપન્યો રે, મુરરવા પુત્ર ગુણવાન;
ચક્રવર્તી નૃપતાણા રે, આઘ્યો ચિન્હ લઇ બળવાન. ૨૯
- બુધે સર્વે કહ્યું રે, તું છું મનુતણો ક્રમાગ;
સતીના શાપથી રે, તું તો યદ્ય પડી નૈતાતમ નાર. ૩૦
- બ્રુવતીએ જાણી વારતા રે, ત્યારે પામી પૂરો ખેદ;
બુધ સુર ઓળખ્યા રે, તેને વિનવિયા વદી વેદ. ૩૧
- વરદાન તેણે આપિયું રે, જા નારી રૂપે તુંય;
અશ્વમેધ મખ કરચ જઇ રે, નર રૂપ પામીશ કહું હુંય. ૩૨
- એમ કહી અંતર્ધાન થયા રે, ગઇ નારી ચાલી ઘેર;
સુત સાથે લઈ રે, જઇ કહી પિતાને પેર. ૩૩
- સુત સુતા થઇ રે, તેના સુત જઇ તાત;
અતિશે શીઝિયા રે, વળી કહી શાપમોચનની વાત. ૩૪
- દેવકૃપા અગાધ છે રે, વીર્યસ્ખલને થાય સુત;
સત્વર વૃદ્ધિ પામે સહી રે, એ તો સહુ અદ્ભુત. ૩૫
- પછે સુદ્યુમ્ને નારી રૂપે રે, કર્યો અશ્વમેધ એક પ્રમાણ;
નારી ક્ષીટી નર થયો રે, જેનાં સુરગણે કર્યો વખાણ. ૩૬
- પુરુષત્વ પામ્યા પછે રે, થયાં તેને જે સંતાન;
તે સહુ વર્ણવી કહું રે, સુણ્ય કોબ્હુદિ મુનિ મહાન. ૩૭
- ઉત્કલ વિનય અને રે, ગયા ત્રણ પુત્ર ગુણવાન;
મહાવીર્યવાન થયા રે, મહાપૌરુષવાન ને મતિમાન. ૩૮
- અપાર યજ્ઞ સર્વે કર્યા રે, છત્યા અરિગણ સર્વત્ર;
હવાં જે સુત રાજતાણા રે, તેના વિભાગ વર્ણવું અત્ર. ૩૯
- નર રૂપે સુત ત્રણ થયા રે, તે મા'ધર્મજને મતિમાન;
સહુ પૃથ્વી અર્પી તેહને રે, જ્યમ કહી ગયા શાસ્ત્ર મહાન. ૪૦

- તે જપતિ જૂમિના થઇ રે, લાગ્યા બોગવવા વિધવિધ બોગ;
 સુધુન્ન સ્ત્રી રૂપમાં રે, જે પુત્ર થયો નીરોગ. ૪૧
- તેને શાસ્ત્રવિધિએ કરી રે, કાંઈ મળ્યો ન જૂમિભાગ;
 ત્રણ સુત કહે એ સહી રે, છે સુત છુધગ્રહનો મહાભાગ. ૪૨
- સુધુન્ન સમન્નવિયા રે, તોયે માને નહિ તે સુત;
 વિરોધ મોટો થયો રે, ઉપન્યું નૃપને દુઃખ અદ્ભુત. ૪૩
- એવે વસિષ્ઠ મુનિ આવિયારે, તેમણે કયો ઘણો ઉપદેશ;
 શાસ્ત્ર શોધી કરી રે, ત્રણ સુત સમન્નવ્યા વરવેશ. ૪૪
- વસિષ્ઠ વચનથકી રે, પ્રતિષ્ઠાન નગર નિર્ધાર;
 પુરરવાને આર્પિયું રે, વળી ત્રણ પ્રાતેલેછ ધર્મવિચાર. ૪૫
- એ સુંદર નગરે સહી રે, કરતો પુરરવા સુત રાજ્ય;
 આવાં ઘણાંક ઘર મંડાવિયાં રે, તેને કે'વા મુનિ મહારાજ. ૪૬
- પણ જેણે છંડાવિયાં રે, શોધી શાસ્ત્ર પુરાણ વિચાર;
 તેને પુર આણી કરી રે, ખેંચશે વૈતરહી નિર્ધાર. ૪૭
- ઇતિ માર્કંડેય પુરાણમાં રે, પ્રાકૃતે વંશાનુક્રમ નામ;
 એકાદશાધિકશતતમો રે, અધ્યાય થયો મહાધામ. ૪૮

વસણ.

- મહાધામ કૌષ્ઠકિ સુણ્ય તું, આગળ કરું વિસ્તાર રે;
 મનુસુતકેરા ગુણગણકેરો, કોઈ ન પામે પાર રે. ૪૯

કંઠુ' ૧૮૨ સુ'.

રાગ મારની દેરી દેર.

- માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ તુંયે રે, સુણ્ય સર્વે કથા કહું હુંયે રે;
 સમ્પતમા મનુનો પૃથક્ક કુમાર રે, એકદા મૃગયાએ ગયો નિર્ધાર રે. ૧

૪૧ સુધુન્ન ઈ૦—સુધુન્ન સ્ત્રીરૂપમાં છતાં જે પુરરવા પુત્ર થયો હતો તેને કાંઈ ભાગ મળ્યો નહિ, એ ભાવ. ૪૮ વંશાનુક્રમ—રાજાઓના વંશનો અનુક્રમ.

- જનમાં અગ્ર્ય કૃષ્ણ અપાર રે, પાત્ર કંઈ મળ્યો નહિ શિકાર રે;
જમતો જમતો ગયો તે જાગરે, મનુષ્યવિનાશ વને નિર્વાણ રે. ૨
- તે વેશન વનમાં જાડી જાડી રે, યાકયો પડ્યો ને રહ્યો અટકી રે;
કિંતુ મૃગદિંદ્ર હાથમાં નવ હાથ રે, ઘણો તમ થયો સંજાનાથ રે. ૩
- શુભ તૃયાથી વ્યાકુળ કાષ રે, અહીં તહીં અથડાઈ જોયાં ખાય રે;
જેવામાં તેણે જોઈ ત્યાંડી રે, અગ્નિહોત્રની હોમધેનુ જ્યાંડી રે. ૪
- કામદુષાસમી મહામુંદર રે, આરથી દુમ પૂઠે ઠંકાઈ મહાવર રે;
અરથી દખાતી હતી તે ઘેનુ રે, કંઈક વરાહરૂપ દખાતું તેનુ રે. ૫
- તે પૃથ્વી જોઈ જોણી વાર રે, બાણ સંધાન કૃષ્ણ નિરધાર રે;
માર્ગ મિથોન્મિથમાં તેણે રે, જઈ જઈ સુરભિ હાણી જોણે રે. ૬
- બાણે બેઠાણું હૃદય તેનું રે, પડ્યું પૃથ્વી પર કસેવર એનું રે;
જોઈ રસક જોષ જે હતો રે, તેના મનમાં ભય અતિ ખુલ્યો રે, ૭
- છાનોમાનો ગયો તે નારી રે, જઈ દિવ્યસુતની કરી અતિ હારી રે;
તારી હોમધેનુને મારી નાખી રે, આણુ તારી અમે અતિ ભાખી રે. ૮
- પાણુ માન્યું નવ કંઈ લેશ રે, એવો કોઈ મહામોઠા નરેશ રે;
તે અગ્નિહોત્રી ના'તો ઘેર ત્યારે રે, સુત બાગ્રવ્ય મન નિચારે રે. ૯
- મહાપ્રજ્ઞવારી તપસ્વી તેડુ રે, ગયો જોષવચને ઘરી સંદેહ રે;
તે હોમધેનુ સ્વપિતાકેરી રે, જોઈ તરફહતી ન અનેરી રે. ૧૦
- તત્કાળ ક્રોધામય તેને વ્યાખ્યા રે, કયે મૂઠે આ ધર્મ ઉઘાડ્યો રે;
પરિસ્વેદનાં પાણીવટે રે, મલિન નેત્રથી અગ્નિ પડે રે. ૧૧
- થયો જ્વલંબમાન અગ્નિ રૂપે રે, સહુ નાખી દીધું ડાહ્યાપણુ કૃપે રે;
એવો જોઈ ક્રોધી મહાવિમ રે, તેને જુપાય નમિયો શિખ રે. ૧૨

૩ સંજાનાથ—જુપાય. ૬ મિથોન્મિથમાં—આંખ મીંચીને ઉઘાડવા
જે ટક્કી વારમાં. ૧૦ ન છં—અનેરી (જીંછ) નહિ—પોતાનીજ. ૧૧
પરિસ્વેદ—પરસેવો.

દિવ્યદેવ કરો કૃપાય રે, બૂલ્યે હણાઈ તમારી ગાય રે;
 બાહ્યે સાંભળ્યું નહિ તે વેણુ રે, માન્યું કહું સર્વે નૃપતું કે'ણુ રે. ૧૩
 મૃષમ્ પાણુ ક્રોધાક્રાંત થાતો રે, શું આ મુનિ નંધી લગતો રે;
 મુને કુધાતુર ન જુએ એહ રે, એમ બરણડતો મનમાં તેહ રે. ૧૪
 પછે બોલ્યો આહનપણુ અતુર રે, શૂદ્ર પેર ક્રોધ ધરો શું મહાવર રે;
 ઉત્તમ કુળમાં થયા ઉત્પન્ન રે, ક્યમ શૂદ્ર જેવો ક્રોધ ધરો મહામનરે. ૧૫
 તમે જેવો ધરોછો ક્રોધ રે, તેવો ક્ષત્રી વૈશ્ય ન ધારે બોધ રે;
 દિવ્યું બૂપાણુ ક્ષમા ગુણુ રે, શે પરવારવા બેડા પ્રણય રે. ૧૬
 માર્કંડેય કહે કૌશ્લકિ મુનિ રે, એણું વધા અપરાધી રાજા અગુણી રે;
 એમ કયાં રાજાએ તિરસ્કાર રે, જે સહી શક્યા ન દિવ્યકુમાર રે. ૧૭
 દીધો દુરાત્મા રાયને શાપ રે, તું શૂદ્ર થઇ જાજે આપ રે;
 મારી તેં મારા ગુરૂની ગાય રે, વળી કહું બીજું શું શું થાય રે. ૧૮
 તેં વેદાધ્યયન કર્યું હોય જેહ રે, તે નાશ થાઓ સદુ નિઃસંદેહ રે;
 એ રીતે શાપ પામેલો રાય રે, તેણે અતિ દુઃખ પામ્યો મહાકાય રે. ૧૯
 ક્રોધ વ્યાખ્યો તેના અંગમાંય રે, સામે શાપ દેવા લીધું જળ જ્યાંય રે;
 પેલા પ્રહ્લપુત્રે રાજાનો નાશ રે, કરવા કરિયો ક્રોધ પ્રકાશ રે. ૨૦
 એવામાં અગ્નિહોત્રી ઉતાવળો આગ્યો રે, જેહ તે દિવ્યનો પિતા કા'વ્યો રે;
 તેણે આવી સુતને વાર્યો સાર રે, હે પુત્ર ક્ષમા ક્ષમા આ વાર રે. ૨૧
 દિવ્યને શાંતિના ગુણુ જેહ રે, ઇહ પરલોકે તારે તેહ રે;
 કોપ તપનો કરે છે નાશ રે, એ આયુષ્યહર્તા છે સર્વ પ્રકાશ રે. ૨૨
 થાય નાશ ક્રોધાક્રેષ્ટ જ્ઞાન રે, ક્રોધીઅર્થજ્ઞશ થાયે મહાન રે;
 ક્રોધી પુરૂષ જે કે'વાય રે, ધર્માર્થ કામ ન તેથી શ્રે'વાય રે. ૨૩
 પુરૂષાર્થ સિદ્ધિ કરાય ન તેથી રે, સુલહું થાય ઉલહું એથી રે;

જાણી જોઇ ને રાજ્યે સાર રે, ગોદૃત્યા કરી દોષે નિર્ધાર રે. ૨૪
 તદપિ આત્માનું હિત વિચારી રે, તેને શાપ ન દેવો ધારી રે;
 કરી દયા તેના પર અપાર રે, હું અર્થે સત્ય કહું આ વાર રે. ૨૫
 એવા રાખને દેવો ને શાપ રે, તે ક્યમ યોગ્ય ગણાયે બાપ રે !
 એનું મન નિર્દોષ અતિ વ્તાણુ રે, સ્વહિત ઇચ્છી નહે બીજને પ્રમાણુ રે. ૨૬
 તેણે મૂઠ જનપર દયા કરના રે, મુત છે એવી મહાવરતા રે;
 ને જ્ઞાની થઈ અજાણે કરેલા રે, અપરાધ પર દંડ ધરતા મરેલા રે. ૨૭
 એવા જ્ઞાની કરતાં હું માનું આર રે, સહસ્રાવધિ અજ્ઞાની શુભ વિચાર રે;
 દે મુત તારે આ નૃપને શાપ રે, દેવો ઘટનો નથી મારા બાપ રે. ૨૮
 સ્વર્ગે કરી એ ગાય રે, મૃત્યુ અંકટે આ ની પડી મહાકાય રે;
 માર્કટેય કહે પૃથ્વિ સુણી આમ રે, મુનિપુત્રને મરતક નમાવતો સ્વામ રે. ૨૯
 કરી પ્રણામ પૂરેપૂરો રે, અતિથિભાવ ન રાખ્યો અધૂરો રે;
 થયો અજાણે ગોવધ સાર રે, માટે દયા કરો મુનિકુમાર રે. ૩૦
 મેં વરાહકેરી પ્રાંતિએ બાધ રે, હણી હોમધેનુ સુખદાઈ રે;
 કર્યો અવધ્યનો અજાણે ધાત રે, માટે કૃપા કરો મુનિસુત્ર આશાત રે. ૩૧
 ત્રિમુત કહે પૃથ્વિ રાજન રે, જનમારંભથી જાણું ન અસત્ય વચન રે;
 કદા તેણું ન બોલું હુંય રે, સર્વે સાંભળજે નૃપ તુંય રે. ૩૨
 એમ હોવાથી નિર્વાણુ રે, મારો ક્રોધ મિથ્યા ન થાય પ્રમાણુ રે;
 હિંતુ મેં રહીદીધો ને શાપ રે, તેનું રજ આણું થાય ન માપ રે. ૩૩
 અન્ય શાપ દેવાની કરતો હુંય રે, સર્વ સજાઈ સમજ તુંય રે;
 તે હવાં નહિ દેહ શાપ અન્ય રે, એમ કહી ગાલવા માર્કટેય મહાધન્ય રે. ૩૪
 પિતા પુત્રને લેઇ સાય રે, ગયો આશ્રમે જાણી હાથ રે;

૨૬ સ્વહિત ઇ—જેઓ પોતાનું હિત ઇચ્છીને બીજને નહિ છે તેવા
 ઉપર પશુ દયા કરવી ઇત્યાદિ. ૨૭ મી કરી સાથે અન્વય. ૨૭ મહાવરતા
 —ગોદા પ્રણેતા સારાપણું.

પૃથ્વે કર્યો અતિ પ્રણામ રે, પાણુ તેનું ઉઘડાવ્યું ન તેણે નામ રે. ૩૫
 પિતા પુત્ર ગયા પૂઠે જાણુ રે, પૃથ્વ નૃપ શૂદ્રપાણુ પામ્યો પ્રમાણુ રે;
 તેને થઈ ચિંતા અપરમપાર રે, પુરાણી કરજો કારણુનો વિચાર રે. ૩૬
 જો લાગે શૂદ્રપણાની મોટી વાત રે, તો નવ તેના અન્નની કરશો ખ્યાત રે;
 મોદકને અન્નવડે રહે પ્રાણુ રે, પ્રાતઃકાળે ઉભય વસ્તુ સમાન રે. ૩૭
 એમ પ્રત્યક્ષ જોઈ દાપ રે, કેમ મૂઢમતિ ન થાય સંતોષ રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ રે, પૃથ્વેત્યાખ્યાને પ્રમાણુ રે. ૩૮
 દ્વાદશાધિકશતતમોધ્યાય રે, દ્વિજ ગુણુગણુ મનુવંશના ગાય રે.

વલણ.

ગુણુગણુ ગાયે મનુવંશના, દ્વિજ યથામતિએ આંહી રે;
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃપા કરે તો, અતિ આનંદું મન માંહી રે. ૩૯

નાભાગચરિત્ર.

કકલુ' ૧૮૩ મું.

રાગ માઝની આલ.

શ્રી ગુરુ ગણુપતિ કરો કૃપાય, નમન કરું ભારતી;
 કરું મનોમય પૂજ કરી પ્રણામ, ઉતાડું આંધ આરતી. ૧
 શરણાગતની કરવી સાથ, વેદ એમ વહી ગયા;
 માટે આઈધરું હું મામ, કૃતારથ ઘણા થયા. ૨
 કાલિદાસને થઈ પ્રસન્ન, સર્વવંશ તેણે કેલા;

- યથા મુજને તે અભિલાષ, અધૂરો ન જોઈએ રહ્યો. ૩
- શશિનો અતિશય પ્રકાશ, જોઈ તારા ગ્રંખા પડે;
- પણ નવ નિવૃત્તિ પામે તેહ, સ્વપ્રકાશ સ્વપ્રકાશવડે. ૪
- એ દશાંતિ જાણુજો સર્વ, રૂંચ ફર નથી કંઈ;
- યથામતિએ ગુણગણ ગાડ, આઈ આઈ કરો સહી. ૫
- નમું દ્રવિ અર્ચને દુનં, નમું સદુ દેવને;
- કરું હરિ ભક્તને પ્રણામ, સાધું સમ્યક્ સેવને. ૬
- કહે માર્કંડેય મુનિ જ્યાંય, કૌબુદ્ધિ સાંભળે;
- શ્રવણ મુખે સુખદાય, પ્રાયશ્ચિત્તપૂર પરજળે. ૭
- કર્યપુત્ર કર્ય કેવાય, મહાશૂર સિરોમણિ;
- જેની સંખ્યા સાદસેં ધાય, વંશાવળી જાય ન ગણી. ૮
- એવો યથા તેનો વિસ્તાર, વર્ણનીય સર્વ હતા;
- તેમાંથી જે જે જોઈ રૂંચો જાણ, કર્યા તેણે તે તો છતા. ૯
- એમાંનું મારે કરવાનું નથી કાય, પડ્યે પંથે આવણું;
- વર્ણવું દિધનો વંશ આંચ, રહ્યું માર્કંડેય મમાણું મા'લણું. ૧૦
- દિધનો મહાપ્રતાપી પુત્ર, નાભાગ નામનો;
- ભણિયો ચારે વેદ પ્રમાણ, શૂરો સર્વ ધામનો. ૧૧
- અગ્ર વિદ્યામાં એકકો તેહ, નહિ કોઈ તેના સમો;
- કર્યા તેણે વેરી વરા નિર્ધાર, શ્રાતા ભાવે સુણો તમે. ૧૨
- જોઈ સુત પરાક્રમ અપાર, પિતા પ્રસન્ન થતો;
- યથે હૃદયે એવો વે'મ, વારંવાર તે પ્રતિ જતો. ૧૩

૪ કાલિદાસે શ્રવ્ય વંશનું (રઘુવંશ મહાકાવ્ય રૂપે) વર્ણન કર્યું છે અને તમે (પ્રેમાનંદ) પણ તેજ વર્ણવો છો ત્યારે તમે શું તેની જરોઅરના છો? એમ કોઈ શંકા કરે તેના ખુલાસા મારે સવિનય કહે છે. શશિનો છ૦— ૨૫૪ છે.

- અરિમંત્યે કરવું એમ, એ કૃત્ય સાચા ચૂરવું;
હઠિલાપણાનાં જે અવગુણ, તે થશે ગુણ પૂરવું. ૧૪
- કહ્યું પિતાએ તેને એક દિન, સુંદર સ્ત્રી સુત વરો;
નાભાગ બોલ્યો નહિ કાંઈ બોલ, થયો ઉઠી ત્યાંથી પેરો. ૧૫
- જાણી રાય થોડે દિને વાત, મનંગમતી પત્ની મળે;
ત્યારે એ પરણશે પ્રખ્યાત, અન્યથુ હૈયું નવ હળે. ૧૬
- નાભાગકેરો સર્વ સ્વભાવ, પિતાની જાણમાં;
તેથી તે બોલિયો નવ કાંઈ, રખે તૂટે તાણમાં. ૧૭
- એવામાં એક દિનને સમાજેગ, નાભાગ નીકળ્યો પુરે;
એક વૈશ્ય મંદિરનીમાંય, નારી જોઈ તેહ શૂરે. ૧૮
- જાણે બારી પાડી અગ્રની માંય, વિદ્યુત બેઠી આવી;
કે શચી ઇંદ્ર તણ આવી સાર, કે ઉમા લક્ષ્મી કા'વી. ૧૯
- વામલોચનાનાં કટાક્ષ, જોઈ તડિત નભે રહી;
ભૂકટિ કુટિલ કમાન, ઉપમા ધનુ વ્યર્થ કહી. ૨૦
- મૃગનયની કેમ કે'વાય, જોઈ ચાર ચક્ષને;
ખંજન ઉપમા કેમ અપાય, ચપળતા ભૂલાવે દક્ષને. ૨૧
- કહું કીરનાસિકા કયી પેર, રક્ત ને નીચી ઘણી;
જેના જેવી ન કાંઈ જણાય, તેહ ક્યમ જાયે ભણી. ૨૨
- અધર જોઈને નિંદે સર્વ, પ્રવાળી મહાબળી;
ખિંબદ્વજની ગણના ન ગણાય, રહી રેખ ઉભય મળી. ૨૩
- ચાર ચિંબુક ચતુરાનું જોહ, અનુપમ હડપચી;
ભાળ વિશાળ મૂર્ધ સમાન, રહ્યા કંબુકંઠે હાર લચી. ૨૪
- ચંદ્રમણિના કેટલા હાર, તેણે નીર નીકળી;

- એ નગ પાસે વનસ્પતિ કરી ઉત્પન્ન, ઊગી ન ઊગી સાંભળી. ૨૫
 નહિ લીલો ખીજોત્તેનો રંગ, બૂરો ને છુંખરો;
 તેહ જણાયકે ન જણાય, ખાંતે વસે ખરખરો. ૨૬
 તેહ પર્વત વધતા જાય, તેણે ભય બાળીને;
 કયો અંગમાં અતિ ઉત્પન્ન, મોહ મે'ર ટાળીને. ૨૭
 અવખેલી ઘેલી તેહ, પડતા પર્વત રાખવા;
 ધરી દુદેવની કાળી કંચુકી એક, જે દૈન્ય રહ્યું દાખવા. ૨૮
 અતિ સૂક્ષ્મ કટિનો ભાગ, ભાર ગુરૂ ઝીલે ઘણો;
 એવું અવનવું જોયું ત્યાંહી, તે માર સહે સુદ્રઘટોતણો. ૨૯
 હસ્ત અંગુલિની ઉપમાય, ન અપાય કોઈને;
 જોઈ જાંઘાને રંભા જાણુ, રહે ભવોભવ રોઈને. ૩૦
 હરે પાદયકી મહાપદ્મ, પેસે જળ મધ્યે જઈ;
 અવી સર્વાંગ સુ દરી નાર, જાયે પાણીએ ક્યમે કહી. ૩૧
 તેવી નાભાગે જોઈ નાર, નારે જોયો તેહને;
 કે લાગ્યાં કટાક્ષકેરાં બાણુ, ઉપજ્યો મોહ દેહને. ૩૨
 નાભાગે કહ્યું તું ઉતર નાર, આલ્ય મે'લ માહરે;
 નારી કે' હુ પરસ્વાધીન, જુગો જુગ જાહરે. ૩૩
 ચાટલી વાત થઈ ને વાર, એવે લોક ટોળે મળ્યા;
 જોઈ નગરશેઠને દાર જાપાળ, અલૌકિક જોવાને પળ્યા. ૩૪

૨૫ ચંદ્રમણિ છં—ચંદ્રના દર્શનથી ચંદ્રકાંત મણિમાંથી પાણી ઝમેછે એવી કવિઓની કથની છે. આ સ્ત્રીના કઠમાં ચંદ્રકાંત મણિના દાર હતા તેમાંથી તેના સુખચંદ્રના દર્શનથી પાણી વધુ અને એ સ્તન રૂપી નગ(પર્વત) પાસે વનસ્પતિ (શમાવણા) ને ઉગી કે ન ઉગી—આછી સાંભળી છે, તેવી ઉત્પન્ન કરી. રૂક્ષ અને ઉત્પ્રેક્ષા. ૨૬ પર્વતનો રંગ વર્ણ છે: નહિ છં—સ્પષ્ટ છે. ૨૭ કયો—ભય ઉત્પન્ન કયો (તે પડી જશે કે શું આવો). મેર—મેર (મોહ રૂપી). ૨૯ સુદ્રઘટી—ધુધરીઓ. ૩૦ રંભા—કેળ.

નાભાગે વિચારી વાત, કારજ કથળી જશે;	
અતનુએ આકર્ષ્યું ચિત્ત, હસારત અહીંઆં થશે.	૩૫
એમ વિચારી મૂક્યો નિઃશ્વાસ, હવાં હું શુંય કરું;	
આવે નારી ક્રેદ પેર ઘેર, એવું ધ્યાન માને શુંય ધરું.	૩૬
નવ સૂઝે એક ઉપાય, કન્યા નવ થાયે પરી;	
લોકમેદિની મળે અપાર, તે કરે વાતો કાન ધરી.	૩૭
એવે સુઝી રાયને એક વાત, જાઉં એના પિતર કને;	
માણું મારે માટે કન્યાય, જે ના નવ કહે મને.	૩૮
બીજા સગ્રયો ન એક ઉપાય, તદા તેણે તેમ કહ્યું;	
જઈ નગરશેઠને મળિયો તેહ, વેણ તેણે શું ઉચ્યું.	૨૯

વલણ.

વેણ તેણે શું ઉચ્યું, તે કહું યથામતિ હુંય રે;	
માર્કડેય કહે હે કૌબટુકિ, સુણ્ય એકે ચિતે તુંય રે.	૪૦

કડવું ૧૮૪ મું.

રાગ સારંગની દેશી.

વાત વિચારી વૈશ્યની પાસે, નાભાગ જાતો જાણુ રે;
કામે કરી જેની કાયા કંપી રહી, પૂર્ણ વેધાયલો પંચબાણુ રે. ૧
શેઠ ક્યહાં છે શેઠ ક્યહાં છે, એમ વદતો મુખ વાણુ રે;
તેના અતઃપુરમાં ગયો તે પેશી, મળ્યો વણિકને નિર્વાણુ રે. ૨
રાયમુતને ઘેર આવેલો જોઈ, અતિ કર્યો આદરસત્કાર રે;
પછે હસ્ત જોડી ઉભો રહ્યો સન્મુખ, કાંઈ આજ્ઞા કરો આવાર રે. ૩
નાભાગ કે' તારી જે પુત્રી, તે મુજને પરણાવ્ય રે;

- એટલું હિત કરી તું મારું, ભાવ ભડો ભજવ્ય રે. ૪
- વૈશ્યે વિચારું કામે કરી આની, મનોવૃત્તિ નથી હાથ રે;
જે તેનું મન દૂભાએ તો, દૂભાએ દિષ્ટ નરનાથ રે. ૫
- એમ ભયકેરા ભણુકાર તેને, એાદિરા વાગવા લાગ્યા રે;
મુખના દિન વણિકે મનથી, તે દિને તો ત્યાગ્યા રે. ૬
- કાહી માનો જિરો તે કા'વે, બોલ્યો વિચારી વાત રે;
હસ્ત જોડી વિનયપૂર્વક કે', અહો રાજપુત્ર તમે મળ્યાત રે. ૭
- તમારા પિતા પૃથ્વીપતિ કા'વે, વળી થરો દેવ તમે તેવા રે;
તમે મહારાજ પૃથ્વીપતિ કા'વો, અમે ર'ક વણિક લેખામાં કે'વા રે. ૮
- તમારા સેવક થઇ અમે આપું, કર જેવો તમે ભાજો રે;
તમારી અમારી સમાનતા ક્યાંહી, લોકે નિંદે તમે ક્યો શાજો રે. ૯
- અમારી તમારી સમાનતા નહિ, તો ક્યમ વિચાર સૂઝ્યો એવો રે;
સમોવડિયાશુ સંબંધ કરવો, જે લા'વો લાજેણો લેવો રે. ૧૦
- આ વાત આપને કેમ રૂચે તે, હું જાણું નહિ તલભાર રે;
એમ કહી હસ્ત જોડી તે ઊભો, નાભાગને નમી વારંવાર રે. ૧૧
- રાજપુત્ર કે' વૈશ્ય સાંભળો, જે તમે જાણ્યાવી વાત રે;
નરદેહની સમતા કરી કામે, વળી મોહાદિકે મળ્યાત રે. ૧૨
- તોયે કાળ પ્રાપ્ત થયેથી જાણો, કામાદિકે નરદેહે જોડાય રે;
એમ થાય ત્યારે તેના કે, તેનાથી ભિન્ન જાતિમાંય રે. ૧૩
- જે ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીજાતિ, તેમના કામાદિકે પરસ્પર જાણુ રે;
ઉપકાર કરનાર થઇ પડે છે, એવું મતિમાન વદી ગયા પ્રમાણુ રે. ૧૪
- એ પેરે કાળે કરી જાણો, અચોગ્ય પદારથ થાય યોગ્ય રે;

૧૨ નરદેહ ઈ—અર્થાત્ કામ, મોહ, વગેરે વિકારો સર્વને સમાન છે
માટે મનુષ્ય દેહરૂપે તો સર્વે સમાન છે.

- ચાગ્ય પદાર્થ અચાગ્યતાને પામે, અભાગ્ય પદાર્થ ધાય ભાગ્ય રે. ૧૫
- એ પેરે વિચાર કરતાં, દશે ચાગ્યાચાગ્યતા કાળાધીન રે; ૧૬
- ધન્નિજત ભોજન પાનથકી જે, શરીર અતિશે થાય ખીન રે. ૧૬
- તેહ શરીર કાળે કરી જાણે, તેવાં ન તેવાં ભોજનાદિકે પ્રમાણ રે; ૧૭
- શુદ્ધ થઇ જતાં જોઇએ જાતે, તમે સર્વ વાતમાં છો સુજાણ રે. ૧૭
- એ પેરે સમજ સહુ સાચું, જે તમારી પુત્રી કાંવે રે; ૧૮
- તે અતિશે મુજને પ્રિય છે માટે, અર્પતાં અડચણ નવ આવે રે. ૧૮
- જો તારી પુત્રી તું નહિ આપે તો, આ જો કાયા મારી કંપે રે; ૧૯
- અધુના કામાગ્નિએ બળી જશે તે, લાગ્યું ચિત્ત કન્યાકુસુમ ચંપે રે. ૧૯
- વૈશ્ય વિચારી વળી વધો વાણી, અમે છીએ પરસ્વાધીન નાભાગ રે; ૨૦
- તું કહીશ કોના તો તે ગણી બતાવું, નૃપ ન્યાતિતણા મહાભાગ રે. ૨૦
- એ બંધનમાં અમે છું જેવા, તેવા તમે છો પરતંત્ર રે; ૨૧
- માટે એક ઉપાય કરો તમે આજે, જેમ ઉભય થઇએ સ્વતંત્ર રે. ૨૧
- આપના પિતાની આજ્ઞા લાવો જઇ, એટલે હું પુત્રી પરણાવું મારી રે; ૨૨
- એમ વદી હસ્ત જોડી તે ઊભો, વળી નાભાગે વાત વિચારી રે. ૨૨
- રાજપુત્ર કહે વૈશ્યને ત્યારે, ગુરુઆજ્ઞામાં વર્તનાર જેહ રે; ૨૩
- સર્વ કાર્યમાં ગુરુઆજ્ઞા લેવી, એ વાત છે નિઃસંદેહ રે. ૨૩
- કિંતુ આવા કાર્યમાં ગુરુ જનને કાંઈ, બોલવા જેવું નથી હોતું રે; ૨૪
- કામદેવની કથા કર્યાંહાં ને, ક્યાંહાં ગુરુજન સેવા જો તું રે. ૨૪
- એ પરસ્પરના ગેળ ન બેસે, પૂછવા ન જવાય જોહ રે. ૨૫
- જે પૂછવા જેવું હશે તેમને તે, પૂછીશું જઈ તેહ રે. ૨૫
- વૈશ્ય કહે સાચું કહો સ્વામી, આપને કામકથાની છે વાત રે; ૨૬
- માટે તેમને ન પૂછશો તમે કાંઈ, હું કરીશ તમ પિતાકને વિખ્યાત રે. ૨૬
- એનું કારણ છે એવું કંવર જી, મારે કંઈ નથી કામકથાની વાત રે; ૨૭

- તેણે કરી મારે પૂછવું નહ્યે, એ સર્વ મેં સાત્ય કહ્યું સાક્ષાત રે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે સાંભળી એવું તે, નિરૂત્તર થયો ત્યાંય રે;
કામ નહ ક્રોધ વશ્યો કાયામાં, વળી ઘણું અમુઝાયો મનમાંય રે. ૨૮
- વૈશ્ય સુતાને આસાં કરી નહ, જ્યમ ત્યમ એને પાછો વાળ રે;
પુરપતિને કહીશું સર્વે, અધુના આ સાલને ટાળ રે. ૨૯
- વૈશ્યપુત્રી રાયસુત્રને કૈંતી, ક્રોધ કરો શું આમ રે;
ઉતાવળે આંખા નવ પાંકે, ધરો મનમાં મોટી મામ રે; ૩૦
- વળી કટાક્ષમાં કહ્યું કામિનીએ, તું થઈ ચૂક્યો મારો સ્વામ રે;
અધુના લોક મળ્યા છે ટોળે, માટે જાઓ જાઓ તમારે ધામ રે. ૩૧
- મહાહઠિલા હોય તથાપિ, થાય કામથી કામિનીના દાસ રે;
પાળેલા મર્કટપેરે નાચે છે, એવું મોટું કામ ધામ રે! ૩૨
- વૈશ્યને માણામ કરીને વળિયો, નીકળ્યો મંદિરમાંથી બહાર રે;
લોક અરાપરા થઈ જતા, વાત વાચે ચાલી પુર મોઝાર રે. ૩૩
- રાજકુંવર મંદિરમાં જતો, પડતો એવે રાત રે;
કારમાં કામ બાણુ લેઈ આવ્યો, કામીના કરવા ઘાત રે. ૩૪
- કંઈ હૃદય વિષે કંઈ ચક્ષુવિષે, માર્યાં કાર્યમાં બાણુ રે;
ગુહ્ય સ્થળનાં પુરાણી ગણાવે, દિગ્ગજન જાણે ન એનું પ્રમાણુ રે. ૩૫
- એમ તલપાપડ નૃપનો સુત કીધો, કામે તાલાવેલી લગાડી રે;
મલાત મલાત ઝંખ્યા કરે તે, ફરે રોજની અગાડી પછાડી રે. ૩૬
- એવા દુઃખમાં તેની રાત ગઈ સહુ, એવે થાતો મલાત રે;
વૈશ્ય મળ્યો નહ રાયને પેલો, તેહ સર્વ વિસ્તાઈ હું વાત રે. ૩૭

વલણુ.

- વિસ્તાઈ હું વાત વેગે, સુણો એતા વક્તા જન રે;
રાજવલ્લોચન રામકૃપાએ, કેહું નાભાગ ચરિત્ર પાવન રે. ૩૮

કડવું ૧૮૫ મું.

રાગ કેદારો.

માઈડેય કહે ચુલ્લય મુનીશ, ગદ્ય દુષ્પરાત્રિ ને ઊગ્યો દીશ;
હવાં વશાવીશ કારજ થશે આપણું રે. ૧

દાળ.

આપણું કારજ થશે એમ, વિચારી દિષ્ટકમાર;
રાયને મળવા ચાલિયો, તવ ત્યાં દીઠો વૈશ્ય તે વાર. ૨

તેમની થતી વાતો સાંભળી, ઊભો રહ્યો તે બાર;
વૈશ્ય નમી નૃપને કહેતો, સુત તમારો ગુણભંડાર. ૩

તે અજ્ઞાન એવી મારી મુતાનો, વિવાહ કરવા ધારે;
સર્વ વૃત્તાંત માંડી કહ્યું વળી, વદા કરવું શું નૃપ મારે. ૪

એ વાત મુણી રાચે જદા, તેડાવિયા દિનરાજ;
નાભાગનો સ્વભાવ તેને, હતો વિદિત ને સહુ કાળ. ૫

તેણે સત્વર આચાર્ય તેડિયા, ઋચીકાદિક મહાન;
નાભાગને પણ ત્યાંહી તેડ્યો, તે આવી બેઠો મતિમાન. ૬

પછે રાચે દિનને સહુ, માંડી કહી થઈ વાત;
કૃપા કરી કહો ઋષિ સર્વે, હવાં કરવું શું મખ્યાત. ૭

ઋચીકાદિ ઋષિઓ વધી ત્યારે, જોઈ ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ;
હે રાજકુંવર જો પ્રીતિ વાંચી, હોય વૈશ્ય સુતાપર પ્રમાણ. ૮

તો તેમ કરતાં બાધ નથી કંઈ, એ ધર્મ છે નાભાગ;
કિંતુ ન્યાયપૂર્વક થાય તો, કે'વાય ધર્મ મહાભાગ. ૯

અભિચિન્ત થયેલા રાયકેરી, કોઈ સુતા મુંદર હોય;

- તેની સાથે લગ્ન તારે, પૂર્વ કરતું સોય. ૧૦.
- પછે વૈશ્યની સુતા જે છે, તે થઈ શકે તારી નાર;
- એ રીતે શાસ્ત્રો કહે છે, તું સુણ્ય ગુણુભંડાર. ૧૧
- એમ આચરી વૈશ્ય સુતાની સાથે, તું ભોગવ્ય ભાવતા ભોગ;
- અન્યથા આચરણ કરતાં, જળવાય નહિ નૃપ જોગ. ૧૨
- દ્વિત્રિય જાતિની ઉત્તમતા જે, અન્યથાચરણે થાયે નાર;
- માટે એ પેર ધર્માચારી થઈને, પછે જાણે વાણિકકન્યા પાસ. ૧૩
- નાલાગ કે' એ વાત ખોટી, હોય એક મેનમાં બેતરવાર ?
- મન એકમાં બે નાર કેઈ વિધ, વસે જૂસુર સાર. ૧૪
- પાધરો છે પ્રેમકેરો, નેમ મુનિનરનાથ;
- એક સ્થળનો વાસી થાયે, ન જોડાય બીજા સાથ. ૧૫
- જોડાય જે બીજાથકી તો, થાય પૂર્વકેરો -હાસ;
- એમ કાણુ કાણુ વિરોધ આવે, એવો ક્યો ધર્મ ક્યાંથી પ્રકાશ ? ૧૬
- હવાં સુણવો નવ વાત મારે, કોઈની તો આજ;
- એમ કહી તે નૃપ કનયા, ઉઠી ગયો તણ કાજ. ૧૭
- મહામુનિને પિતાકેરો, ક્યો વચન અનાદર ઘણો;
- પછે રીસાઈ ગયો મે'લમાં તે, ક્રોધાક્રાંત જાય ન ભણ્યો. ૧૮
- તેને વાત એક ન ઉકલે, કાંઈ થાય ન દલ વિચાર;
- પછે મન સાથ નિશ્ચય કરી તે, નીકળ્યો ગૃહથી જા'ર. ૧૯
- ખડ્ગ લીધું હાથમાં, કરી ઉઘાડું સાર;
- તે વૈશ્યને ઘેર ગયો ચાલી, ક્યો મુખે આમ ઉચ્ચાર. ૨૦

- રક્ષસવિવાહે કરી આ હું, વૈશ્યકન્યાને ગ્રહું;
જેનું બળ હોય તે દર્શાવી મુજને, આને છોડાવજો મુજેકહું. ૨૧
- એ વાત સાંભળી રાજદ્વારથી, વણિક આવ્યો ધસમશયો;
ખડગકરમાં ધરી કન્યા, જોઇ ભય તેને વશ્યો. ૨૨
- વણિક કહે કંઈ ધર્મ આવર, અધર્મી કાં થાય;
કન્યાકેરી ઇચ્છા નહિ તેને, તું લેઇ શે નૃપ જયન્ ૨૩
- નાભાગ કે' રક્ષસવિવાહે—કરી વરૂં કન્યા હુંય;
એની ઇચ્છા ન હોય તોય એછે, ધર્મ સાંભળ્ય તુંય. ૨૪
- ઘણા ધર્મજા જૂપતિએ, આચાર્યો એ પંથ;
તારી કન્યાએ તો ગણ્યો મુજને, હે વૈશ્ય કોડીલો કંથ. ૨૫
- એમ કહી તે ચાલી નીકળ્યો, ગયો પુરથી બાર;
રમ્ય ઉદ્યાને જઇ ઊતર્યો, સાથે લેઇ નૈતમ નાર. ૨૬
- મેમમીતિ ઉભયકેરી, મંદમતિથી શું વણ્યા
મહામનહર મંદિર વિષે તે, જોઇ અન્યોન્ય સુખી થાય. ૨૭
- હવાં તે વણિકકન્યાતણો પિતા, જોઇ એણું જાત;
પોકારકરતો ગયો દાડી, જ્યાં હતો દિષ્ટ નૃપ પ્રખ્યાત. ૨૮
- હે મહારાજ વૈશ્ય હું શરણુ આવ્યો, મારું કરો રક્ષણુ આજ;
મારી સુતાને લેઇ ગયો નાશી, તમ સુત નાભાગ હે મહારાજ. ૨૯
- હસ્તમાંહે ખડ્ગ ધરિયું, કરી ઉઘાડું જાણું;
હું વરૂં રક્ષસવિવાહે એમ, વારંવાર વદિયો વાણ. ૩૦
- બળ હોય તે મુકાવી જાયે, કન્યા ગ્રહી મેં હાય;
અમે વણિક શું કરીએ કહો, રહીએ શરણુ ભૂમિનાથ. ૩૧
- ધર્મરાજ્યમાં અધર્મ આવો, વણિક ઉપર થાય;
સુતા સતી હરી જાય મારી, નૃપ ગુણ તમારા કોણુ ગાય. ૩૨
- તમારા સુતને આપવા હું, કન્યા કરત તૈયાર;

- મે' ના નથી કહી આપ પાસે, આ તો ખરજોરીનો વ્યાપાર. ૩૩
હાય શું કરું હું ક્યમ રહું હું, ક્યાં વસુ દીનદયાળ;
મારી સુતા લેઈ સટકી ગયો કંઈ, એમ કહી રૂદન કરે તે કાળ. ૩૪
દિષ્ટને અતિ ક્રોધ ચઢિયો, અરે મુત ચંડાળ;
શું નગર શેઠની હરી તેં, જોઈ સુંદરાંગી બાળ. ૩૫
વચન મત્સ્ય માન્યું નહિ તેં, નવ ધર્મ ધાર્યો ધ્યાન;
કરી સેનાપતિને આગન્યા, સહુ સેન કરે સાવધાન. ૩૬
ધર્મદૂષક નાલાગને જઈ, હણો જોતા માંય;
એ મારો પુત્ર એણું જે વિચારે, તેને હણું હું આંય. ૩૭
નૃપની આજ્ઞા સાંભળી, મહાક્રોધવાળી જેહ;
સેન સજ કરી સેનપતિ જે, ચઢ્યો કુવર પર તેહ. ૩૮
અસંખ્ય હરિત અશ્વ ચઢિયા, પાળાતણો નહિ પાર;
નાલાગને એક મારવો, તેમાં શા વેદ ભણવા સાર. ૩૯
ઉત્સાહ એવો સર્વને, કહીધીન ગરજ નોખત ત્યાંય;
શસ્ત્ર સાહી મુભટ થઈને, ગયું સેન કુંવર જ્યાંય. ૪૦
ઉદ્યાનને રોકી રહ્યું તે, કરી અસ્ત્ર શસ્ત્રના ચળકાટ;
હાં મારીએ સંહારીએ, ઘડે વિવિધ એવા ઘાટ. ૪૧
કામ રૂપ લેઈ કામિનીસહ, કરતો નિહાર,
તેણે સેન જોઈ સામઠી, વળી ધરો ધરોતણા ઉચ્ચાર. ૪૨
પત્નીને કે' બેશ તુ અહીં, હું જોઈ આવે કોણ;
મારી સાથે યુધ્ધ કરવા, કોણ થરે ઇચ્છા આણ. ૪૩
એમ કહીને બાણ લીધું, કયો ગર્જન સિહનાદ;
સવ સેનાપતિએ શખ પૂર્યો, વળી કયો સૈનિકે શરવો સાદ. ૪૪
સેનાપતિ કે' મદ તું, થયો અધર્મી દુષ્ઠ;
આણ ન માની પિતાકેરી, તો કર્ય યુધ્ધે મને સંતુષ્ટ. ૪૫

ક્ષત્રિય જાતિ તથા તેં તો, થયો વૈશ્ય જાતે તુય;

તેણે યુદ્ધ રીતિ જીલિયો તું, કહું આમું ધું. ૪૬

એમ કહીને બાણ તાણ્યું, હાણ કરવા કાજ;

નાભાગ મન વિચારતો, મારે કથાજીવું નવ કાજ. ૪૭

મુજ પિતાકેરા સૈન્યને, વા સૈન્યપતિને હું;ય;

હણું તેમાં પરાક્રમ કશું, શૂરત્વ એમાં શુ ય. ૪૮

અસ્ત્રવિદ્યા શિખીઓ હું, ગુરૂ પાસે જોહ;

આજ કરું ઉપયોગ તેનો, જ્યમ કોની હણાઓ નવ દેહ. ૪૯

એમ વિચારી મોહાસ લીધું, નૃપકુવરે નિર્વાણ;

તે મંત્ર યુક્ત કરી માર્યું, સત્વર મોહ્યા સહુના પ્રાણ. ૫૦

સેનાપતિ ને સૈન્ય સઘળું, હથ હસ્તિ રથ વિશાળ;

સાચી ભાચી રથી મોહ્યા, સહુ પડયા ભૂમિમાં તતકાળ. ૫૧

એમ વિચ્ય કરીને અવિચો તે, વૈશ્યકન્યા પાસે;

વરાંગીશુ વિહાર કરતો, વિધવિધ હાસવિલાસે. ૫૨

પડયું સેન એવી વારતા, દિષ્ટ નૃપે સુણી કાન;

વૈશ્ય હાયવરાળ કરતો, અધર્મનો જ્ય થશે રાજન. ૫૩

હવાં કેમ વસયું પુર તારે, શું કરીશું નરદેવ;

તેની આસનાવાસના કરી રાય ચઢિયો, સુત ઉપરે તતજેવ. ૫૪

અસખ્ય સેના સાથ લોધી, ધૃષ્ટ કૃતાંત કોપ સ્વરૂપ;

હાં હણું સુતને વાર રી છે, એમ આશ્ચો વદતો જૂપ. ૫૫

એની વાત કંઈ સુણવી નહિ, હણતાં ન કરવી વાર;

એમ વહી સહુ સેન સોઢી, નૃપ અવિચો ઉઘોન મોઝાર. ૫૬

- નાભાગે મનમાં વિચાર્યું, આવ્યા પિતા કરવા સંગ્રામ;
સકળ સૈન્ય તેમની સાથ છે, મુજપર ધર્યો ક્રોધ ઉદામ. ૫૭
- અધર્માચારી હું થયો તેણે, ચઢ્યો પિતાને ક્રોધ;
મુજશુ યુદ્ધ કરવા આવ્યા ન, મેં શ્રદ્ધા ન એમના બોધ. ૫૮
- ચિંતા નહિ કરી વાતની, કરવું યુદ્ધ મારે આજ;
ક્ષત્રિયકેરો ધર્મ છે એ, ઘણા લઢ્યા પુત્રમહારાજ. ૫૯
- એમ કહી તેણે બાણ મૂક્યાં, ઉભય એકીવાર;
તેણે દિષ્ટને જઈ કર્યો ઝટ, પાંચેપડી નમસ્કાર. ૬૦
- તે કરા ઉપર નવ તેણે, લક્ષ્ય દીધું જાણ;
નાભાગકેરો માણ લેવા, ઝટ મારિયું એક બાણ. ૬૧
- કે અસંખ્યાત રાસવૃષ્ટિ થાતી, નાભાગપર નિરવાણ;
તે અસ્ત્રને અસ્ત્રે સમાવે, નાભાગસુત મુજાણ. ૬૨
- વળી મોહાસ્ત્ર મૂકી અન્યને, મોહ મગદાવિયો તે કાળ;
દિષ્ટે અસ્ત્ર તે સંહર્યું, વળી માર્યું બાણ એક કરાળ. ૬૩
- એમ મોહાસ્ત્રકેરો નારા થાતાં, સહુ સેના ઊડી ત્યાંધ;
સહુ મારો મારો ઉચ્ચરે મુખ, ઊભો નાભાગ એકલો જ્યાંધ. ૬૪
- વળી તેણે મોહાસ્ત્ર મારી, સ્પાડી સેના સર્વ;
એક બાણથી પિતાકેરું, ધનુષ્ય કાપિયું કરી ગર્વ. ૬૫
- પંચ મધાન પૂરા કર્યા, જે રણપંડિત મહાન;
દિષ્ટે ધનુષ્ય બીજું શ્રદ્ધા, તે સુત કાપતો મતિમાન. ૬૬
- એમ અનેક તેણે ધનુષ્ય લીધાં, અનેક કાપિયાં નાભાગ;
ત્યાં પિતા કરતાં પુત્ર વાધ્યો, રણાંગણ વિષે મહાભાગ. ૬૭
- સમય એવો જોઈને, આકાશમાંથી મુનિદેવ;

- નારદૃષ્ટ પધારિયા ત્યાં, મળ્યા રામને તતજેવ. ૬૮
- કે'વા લાખ્યા તેને મુનિ, પામ્ય સંગ્રામથકી વિરામ;
તારા જેવા માહાત્માતાણા મુતનો, આ વિપરિત ધર્મ છે આમ. ૬૯
- તેમ હે નૃપ ને કરવું તારે, વૈશ્ય સાથે યુદ્ધ;
એ છે ધરામાં અધર્મ મોટો, ને વિચારી તું બુદ્ધ. ૭૦
- પ્રાહ્લાણ પ્રથમ પ્રાહ્લાણી સાથે, કરે વિવાહ પ્રમાણ;
અન્ય વર્ણની ગ્રહે પછી તે, સારી નારી સુખાણ. ૭૧
- પ્રાહ્લાણુત્વથકી નવ તોજ તે, હીન થાય નરદૃવ;
ક્ષત્રિય પણ પૂર્વે કરે, ક્ષત્રી મુતાકેરી સેવ. ૭૨
- પછે વૈશ્યના કે શૂદ્રની, કન્યા ગ્રહણ થાયે સાર;
એમ કરતાં નવ અધર્મ થાયે, સુણ્ય દિષ્ટ તું નિર્ધાર. ૭૩
- વૈશ્યે પ્રથમ વૈશ્યકન્યાનુ, કરવું પાણિગ્રહણ;
પછે પુત્રી રૂચી શૂદ્રકેરી, તે તેનું કરાએ ધારણ. ૭૪
- તે નવ નીકળે વૈશ્યકુળથી, એવે ક્રમે ન્યાય કે'વાય;
પણ હે નૃપ પ્રાહ્લાણ ક્ષત્રિય કે, વર વૈશ્ય શુભ વખાણાય. ૭૫
- તે સહુએ સર્વણકન્યા, પ્રથમ પરણી પ્રમાણ;
ને એમ નવ કરે તો જાતિ બ્રહ્મજ, તે થાય છે અજાણ. ૭૬
- સર્વણકેરી કન્યકાનો, જોગ યથો નવ જાણ;
છતાં હીન જાતિની ગ્રહે કન્યા, તે તે જાતિનો થાય નિર્પાણ. ૭૭
- એવું છે માટે તુજ મંદબુદ્ધિ સુત, વૈશ્યપણું પામ્યો સાર;
તું ક્ષત્રિય સાથે નથી એનો, યુદ્ધ કરવાતણો અધિકાર. ૭૮
- વળી એનું કારણ કંઈક છે, ને અમે જાણીએ સર્વ;
માટે યુદ્ધથી નિવૃત્ત થાઓ, તજ તન મનનો ગર્વ. ૭૯

- એણે અધર્મ કંઈ નથી આવ્યો, જે જાણારો તુને જાત;
માટે નિવૃત્તિ પામી ઘેર જાઓ, છે સુત ચરવોર સાક્ષાત. ૮૦
- નારદકેરું વચન એવું, સુણી રીઝ્યો રાય;
સંગ્રામથી નિવૃત્તિ પામી, નૃપસેના ઉઠાડી જાય. ૮૧
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નાભાગચરિતે નિર્ધારણ;
ત્રયોદશાધિકશતત્રયોધ્યાય પૂરાણ, યથા પુરાણીકાજ પ્રમાણ. ૮૨

વલણ.

- પુરાણીકાજ પ્રમાણ કીધો, જેમાં સર્વણીવર્ણી નાર રે;
કરે પુરાણીજન શાસ્ત્રપ્રમાણે, શૂદ્ર વૈશ્ય ઘેર નિર્ધાર રે. ૮૩

કડવું ૧૮૬ મું.

રાગ સામેરી.

- માર્કંડેય કહે કૌણ્ટકિ સુણ્ય, એમ નારદ સમજાવ્યો મહાપુણ્ય;
તે ગયો પ્રવશ મૂકી સંગ્રામ, તવ નારદ રીઝ્યા મહાનામ. ૧
- ગયા નાભાગ પાસે ચાલો, નમ્યો દેવર્ષિ તે ભાળી;
નારદ કે' સુણ્ય નાભાગ તુંય, સર્વ દેવના વતી કહું હુંય. ૨
- જો તું ઉઘાપીશ પિતાની આજ્ઞાય, તો તારી પડશે નરકમાં કાય;
એનો ઉપાય થશે ન એક, માટે તનમનથી કરજે વિવેક. ૩
- બીજું કાંઈ કહું નહિ હુંય, થોડે ઘણું સમજાવું તુંય;
એમ કહી મુનિ હવા અંતર્ધાન, જઈ મળ્યો વૈશ્યકન્યાને તે મહાન. ૪
- કન્યાએ કુંવરની કીર્તિ કથી, મળ્યું નવનીત મુને સર્વથી;
કર્યો તમે મહાસૈન્યનો પરાજય, યથા પિતાપાસે તમારો ઉદય. ૫

૮૩ સર્વણી—પોતાની જાતિની. વર્ણી—વર્ણી છે. ૫ નવનીત—
માખણ. અર્થાત્ સારરૂપ નાભાગ.

- હે નાભાગ કરવું. તારે આમ, તે પશુ પાળવાં મહાનામ;
કરૂંપી કૃષિ અને વ્યાપાર, એવાં ઉત્તમ ધર્મકર્મ જતાવ્યાં સાર. ૧૮
- તે રીતે નાભાંગે આચરિયાં, જે પૂર્વે જાતિબ્રષ્ટે કરિયાં;
ધર્મવાદીએ કહ્યા જે ધર્મ, તેહ નાભાંગે માન્યા મહાપર્વ. ૧૯
- યદ્ય વૈશ્ય રહ્યો પિતાપુરમાં, ધનુષ્ય બાણ અર્ધા પિતાને ત્યાં;
વૈશ્યકન્યાકેરી સાથ, વૈશ્ય યદ્ય રહ્યો જમિનાથ. ૨૦
- કરે કૃષિ અને વ્યાપાર, ભામિની જીએ પશુપાળ ભરતાર;
કૃષિ કરાવે કેટલી તેહ; દમે તે કારણ કેટલી રહ. ૨૧
- એ પ્રેમના પાશ છે મોટા, જે કરી દે રાજ્ય પદારથ ખોટા;
કરે રાજકુવર ફેડી વ્યાપારી, જોઇ હ્યો પૂરા પ્રેમતાણી એ બારી. ૨૨
- પ્રેમે રાજ્યસુખ ન સાંભરે જેને, બાણબું વ્યાધ્યો પૂરેપૂરો પ્રેમ તેને;
અહોરાત્ર કરી વ્યાપારી કાજ, તે ભોગવે રથામાશુ સુખસાજ. ૨૩
- એમ કરતાં થતું શું ત્યાં, તે વર્ણુબું જોવા જેવું આંધ;
તે વૈશ્યકન્યાને રહ્યો ગર્ભ, ઉપન્યો પૂરે દિને સુત શર્મ. ૨૪
- તેડાવ્યા જોયી પુરાણી વ્યાપારી, સુતની ભાગ્યરેખા તેમણે ઉચ્ચારી;
સુણી થયો માતને અતિ આનંદ, ધૃત્યું ભનદન નામ લજ ગોવિંદ. ૨૫
- સુત દા'ડે ન વાધે તેટલો રાતે, એમ વાધ્યો અપરમપાર તે જાતે;
જેતા જોતામાં થયો કુમાર, જોઇ તેને માતા વદી એક વાર. ૨૬
- હે સુત આજા માને જો મારી, તારું સહુ શુભ થવાતું ધારી;
તો તું યા ગોપાળ હે બાળ, વેણુ સુને ગ્રહણ કર્યું તતકાળ. ૨૭
- એ રીતે માતાની આજ્ઞા પામી, ઊઠી સાધ્યો મસ્તક નામી;

૨૨ પ્રેમનું સામર્થ્ય વર્ણુવેછે: કરે ૪૦—તે રાજકુવર ફેડીને તેને વ્યાપારી ક. (જનાવે) છે. ૨૬ કુમાર—પાંચ વર્ષનો બાળક. ૨૭ ગોપાળ—ગાયો પાળનાર કે યૈશ્વી પાળનાર.

હિમાલય પર્વત મોઝાર, રે'તો નીપ રાજ્યિં તે વાર.	૨૮
તેને જઈ મળિયો કુમાર, કયો તેને ચરણે પડી નમસ્કાર	.
તે રાજ્યિં જોલ્યો લનંદન, મુગ્ધપર કૃપા કરો ભગવાન.	૨૯
કરી મારી માતાએ આજ્ઞા આજ, થા તું ગોપાલ મહારાજ;	
મારે પૃથ્વીપાળ થઈ પૃથ્વી પાળવી, રાજ્યવૃત્તિ સંભાળવી.	૩૦
તે વચન પાળું કંઈ પેર, કરો કૃપા ગોપાળ થઈ જડ ધેર;	
મારાથી પૃથ્વી પળાએ ક્યારે, તે જો હોય સ્વાધીનમાં મારે.	૩૧
મારી સર્વત્ર પૃથ્વી જેહ, મારા પિતરાઈ પચાવી પડિયા તેહ;	
માટે અહો રાજ્યિં સ્વામિન, ક્યમ ગોપાલ થડં આણે દિન.	૩૨
એવી આજ્ઞા કરો મુને આજ, હું આજ્ઞાનુવર્તિ થઈશ મહારાજ;	
દુઃખીઆનું દુઃખ લહો અપાર, કરું નેહે તમને નમસ્કાર.	૩૩
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, વચન, સુણી સીઝ્યો (રાજ્યિં) મહાગુણી;	
નીપે તે મહાત્મા લનંદનને, સર્વાસ્તવિદ્યા શીખવી એકે મને.	૩૪
પછે કરી ગુરૂને પ્રણામ, માગી આજ્ઞા તેની મહાનામ;	
પામી અસ્તવિદ્યા ઉદ્દામ, પછે ચાલ્યો ત્યાંધકી તે મહાધામ.	૩૫
વળ્યો પિત્રાઈ પુત્ર ભણી તેહ, નામે વસુરાતાદિક હતા જેહ;	
જઈ તેમની પાસે માગ્યું તેણે, કહ્યું રાજ્યભાગ આપો મધુરે વેણે.	૩૬
છે આ વંશપરંપરાનું રાજ્ય, ક્યમ અર્થ ભાગ કરો મારો ત્યાજ;	
તેમણે જોળજ્યો લનંદન, તવ તે વધા મોટમ મન.	૩૭
તું તો છુ વૈશ્યકેરો પુત્ર, ન હોય તારે રાજ્યતાણાં ઘરસૂત્ર;	
તારો દાવો ન હોય રાજ્યપર, તું ક્યાં છે રાજ્યતણો કુંવર.	૩૮
એમ વાંધો પાડ્યો તેમણે, આખું હોઈયાં કર્યું જેમણે;	
તવ લનંદન કહે ભાઈ, કરો યુક્તણી સજ્જ	૩૯

- રાજ્ય છતે તેનું નિર્ધાર. મારે તેની તો તરવાર;
એ વચન સુણ્યું વસુરાતાદિકે, સમય ક્ષાંસ કા'ડવાનો છે ઠીકે. ૪૦
- સર્વે હજી મળી મારું જોને, ઇચ્છા રાજ્યની ઉપની જોને;
ગયા રણાંગણમાં યુદ્ધ કાળ, સમ્યક્ જોળવી સોનનો સાળ. ૪૧
- એકલો ભનંદન જોભો ધરી અસ્ર, જોતાં જોતાંમાં સોનનો ટાળ્યો દસ્ર;
પછે વસુરાતાદિકે આવ્યા જોહ, તેમનો પરાજય કરી ગર્જ્યો તેહ. ૪૨
- પછે કર્યું ધર્મયુદ્ધ નરેશ, સર્વ પૃથ્વી લેઇ લીધી દિજેશ!
તે હતો ધર્મજ્ઞ મહાન, છત્યો સર્વે શત્રુ ગુણવાન. ૪૩
- લીધી સર્વ પૃથ્વી ને વિશાળ રાજ્ય, કરી વાર્તા અધર્મની સહુ ત્યાજ;
પછે ગયો માતાપિતાકેને તેહ, કર્યું નિવેદન સર્વ મકુલિત દેહ. ૪૪
- કહ્યું પિતાને સુતે જાતે, બોગવો વૈશ્યપણું કયી વાતે;
રાજ્ય ગ્રહણ કરો સર્વ બાપ, ટળે જોથી તમારો સંતાપ. ૪૫
- એમ માત સમક્ષ બોલ્યો સુત, કરી કૃત્ય મહાઅદ્ભુત;
પણ નાભાગે રાજ્ય ન લીધું, કહ્યું સ્ત્રીસમક્ષ વચન તેણે સીધું. ૪૬
- કહે નાભાગ હે ભનંદન, એ રાજ્ય તારું ને તું રાજન;
જેમ પૂર્વજે પાળ્યું છે એહ, તેમ મળ પાળ્ય તું કબી દેહ. ૪૭
- હું રાજ્ય કરવાને અસમર્થ, પૂર્વે હતો નહિ કઇ વ્યર્થ;
યુદ્ધકર્મ હું જાણું સર્વ, ગાળ્યા મહાઅરિગણના મેં ગર્વ. ૪૮
- કિંતુ વૈશ્યપણું હું પામ્યો જાતે, માની આજ્ઞા પિતાતાણી સહુ વાતે;
જાણી ધર્મને રાજ્ય મેં તજિયું, સુખ ભર્યું તોયે મેં ન ભજિયું. ૪૯
- વૈશ્યકન્યા ગ્રહણ કરી જ્યારે, યઇ પિતાની અપ્રીતિ ત્યારે;
એમ અપ્રીતિ સંપાદી હુંયે, કયમ થઈ રાજ કહી તુયે? ૫૦
- કદાપિ આજ્ઞા માનું નવ જાતે, તો ઉત્તમગતિની અથડાઈ વાતે;

૪૩ દિજેશ—વૈશ્ય—ભનંદન (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, એ ત્રણેને દિજ સંગ્રા છે માટે અથવા) હે દિજેશ.

કરી પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન, થઇ પૃથ્વીપતિ કરું પૃથ્વી પાલન. ૫૧
 તો સહસ્ર કલ્પ સુધી નિર્પણુ, નવ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણુ;
 મને નથી રાજ્યની ઇચ્છા ભાઈ, વળી મારું માનીપણું કહું ગાઈ, પર
 ક્યમ મહે મારા જેવો આવું રાજ, જેણે કયું જોત જોતામાં ત્યાજ;
 તે થઇ દુર્બળ તારે બાહુબળે, છતેલું રાજ્ય ભોગવે તેમાં શું વળે ? ૫૨
 એણું છે માટે સુત મારા, તમે કરો રૂચે તે અવિધારા;
 કાં તો રાજ્ય કરય તું જતો, વા પિતૃસુતને દે મજ્યાતે. ૫૪
 આપી દે તેમને પાણું સર્વ, વા થઇ રાજા ત્યજ મન ગર્વ;
 મારે પિતાની આજ્ઞા પાળવી એજ, છે અતિ શ્રેષ્ઠ પૃથ્વીમાં તેજ. ૫૫
 મણુ પૃથ્વી પાળવી એ નવ શ્રેષ્ઠ, પિતા આજ્ઞા ભંગ કરે નર નેષ્ઠ;
 કહે માર્કંડેય એણું સુણી વેણુ, તેની પત્ની સુમલા વદી સુખદણુ. ૫૬
 કરી કિંચિત્ હાસ્ય પતિશુ બાખી, પતિ એમ દીનતા જોઇએ ન દાખી;
 આ ભવ્ય રાજ્યનું કરો ગ્રહણુ, તમે નથી વૈશ્ય થયા છો વૈશ્યાચરણુ. ૫૭
 નથી વૈશ્ય તમે નરનાથ, તેમ નથી જાડ્યો વૈશ્યસુતાનો તમે હાથ;
 હું વૈશ્યકુળે નથી થઇ ઉત્પન્ન, મારી વાત સાંભળી થાઓ પ્રસન્ન. ૫૮
 તમે જેમ ક્ષત્રિય છો રાજન, તેમ હું ક્ષત્રિયસુતા છું પાવન;
 સુણો તેનું કારણ કહું આજ, પૂર્વે મજ્યાત સુદેવ થયો મહારાજ. ૫૯
 તેના એક મિત્ર હતો મહાબળ, ધૂઆશ્વસુત નૃપ નામ નજ;
 હે નરનાથ આવ્યો માસ વૈશાખ, ગળી આશ્રવનમાં જ્યાં ત્યાં સાખ. ૬૦
 સુદેવ મિત્રને લેઇ સાથ, ગયો તે ક્રીડા કરવા નરનાથ;
 ગયો આશ્રવનમાં તે આલી, કયો વિવિધ ખાનપાન મન મા'લી. ૬૧
 કયો મિત્ર મિથાની સાથ આનંદ, પછે પુષ્કરિણીતીરે ગયા દૈવમંદ;

૫૧ તો ઇ—ઉત્તમ ગતિની વાતમા અયગર્હ—ઉત્તમ ગતિ મળે નહિ. ૫૭ તમે ઇ—તમે વૈશ્ય થયા નથી ૫૯ વૈશ્યનાં આચરણુ માત્ર કરનારા છે.

- હરતા ફરતા કરતા કલોલ, રમતાં રામાયુ નદીતીરે રંગરોજ. ૬૨
- એવે રથવનકેરો પ્રમતિ બાળ, નેઇ તેની પત્ની સુંદર તેકાળ; ૬૩
- તેહ રાજપુત્રી હતી તન્વંગી, નેઇ તેને ઉભય થયા ઉમંગી. ૬૪
- સુદેવને સમગ્રણ હતી, કિંતુ નળ મિત્ર મોઢે થયો દુર્ભતિ; ૬૫
- ઉન્મતની પેરે ગયો તે ચાલી, સુદેવના દષ્ટતાં ઝાલી યાળી. ૬૬
- કહ્યું તેને ચાલ્ય, કરીએ રંગવિલાસ, તેં શું નેયું સુખ મુનિસુત પાસ; ૬૭
- તે મહાપતિવ્રતા હતી નારી, કરો રક્ષણ રક્ષણ એવું ઉચારી. ૬૮
- તેનું જૂમરાણ સુણ્યું નવ તેણે, વળી દીનપણ્યું નેયું નવ નેણે; ૬૯
- એવે સુણી પત્નીતણે પોકાર, પ્રમતિ દાડી આવ્યો કરી હોકાર. ૭૦
- શું છે શું છે કેતો આવ્યો સત્વર, ધાઈ આવ્યો એકે શ્વાસે મુનિવર; ૭૧
- આગી જુએ તો ઊભો દોઢો રાય, નેહ પ્રખ્યાત સુદેવ મહાકાય. ૭૨
- દુરાત્મા નજે સ્વપત્નીને ધરી, નેહ કરે કાલાવાલા કરગરી; ૭૩
- એવું નેઇ પ્રમતિ બોલ્યો ત્યાંય, સુદેવ તું કંઈ સમજ મનમાંય. ૭૪
- તું પૃથ્વીપાળ ઊભોછે પાસ, છતાં આ નળ ઉપજ્જવે ત્રાસ; ૭૫
- માટે તું કર એન શાસન, નહિતો શેનો તું રાજન? ૭૬
- કહે માર્કંડેય સુણી એવું વેણ, હતુ નેમાં રક્ષણ કરવાનું કે'ણ; ૭૭
- સુદેવ મિત્રગૌરવ વિચાર્યું, તેણે પ્રમતિશુ વેણ ઉચાર્યું. ૭૮
- હે દિવ્વરાજ વૈશ્ય છું હુંય, કહો રક્ષણ કરું છું શુંય; ૭૯
- ને હોય રક્ષણેચ્છા જૂમર, તો કોઈ અન્ય ક્ષત્રી જુઓ મહાચર. ૮૦
- એવું વેણ સાંભળ્યું પ્રમતિએ જ્યારે, અતિ ક્રોધ દીપ્તમાન થયો તેને ત્યારે; ૮૧
- શું ક્રોધાગ્નિમાં બાળશે સર્વ, એવે રૂપે થયો મુનિ મહાપર્ય. ૮૨
- કહ્યું સુદેવ સાચું નેઇ તેણે, તે કહ્યું વૈશ્ય છું એવું વેણે; ૮૩

પ્રમતિ કહે અરતુ એમ, યદ જા વૈશ્ય તું ઉચર્યો નેમ. ૭૩
 છેદાયલા બેદાયલાનું કરે રક્ષણ, જે કો'વાય ક્ષત્રી ધરે એવું પણ;
 પીડા પામતી મળને દુઃખ શબ્દ, કદાપિ થાયે નવ ઉપલબ્ધ. ૭૪
 કે તેના ઉચ્ચાર કરવો ન પડે, ધરે ક્ષત્રિય શસ્ત્ર એટલાવડે;
 તારું આચરાણુ એવું નથી બૂપાજ, માટે તું ક્ષત્રિય ફીટીરા આ કાળ. ૭૫
 યદશ વૈશ્યકુળમાં તું ઉત્પન્ન, જે તું વધો અતિ યદ પ્રસન્ન;
 આર્વા કરે પુરાણી કાળ, સમયપરત્વે થાય શાસ્ત્રી મહારાજ. ૭૬
 થાયે વેદાંતી ન્તેષ સમો, પૂરા પાંડિતમાં તે તો અમો;
 કવિરાજ તો અમે છીએ, પુરાણીબાવા શું કોઈથી બીએ! ૭૭
 કિંતુ પ્રમતિ મળશે કાક, કરશે દિનના શૂદ્ર ધરશે ત્યારે શોક;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નાભાગચરિતે પૂર પ્રમાણે;
 અતુર્દશાધિકશતતમોધ્યાય, પુરાણી યદ કરવી કથાય. ૭૮

વલણ.

કથા કરવી પુરાણી યદને, ત્યાં શુભ અશુભ હોય શુંય રે;
 મૂનિ માર્કંડેય કહે કથા, સુલ્ય કૌલકિ તુંય રે. ૭૯

કકલુ' ૧૮૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દદ શાપ તેને, પછે પ્રમતિ ભાર્ગવ દિન જ;
 કોપે કરી બાળશે ત્રિલોકી, એવું પ્રગટાવ્યું તપનીજ જ. ૧
 પછે ક્રોધ કરી નજ પ્રત્યે તે બોલ્યો, તું યદ મદાંધ મહાન જ;

૭૩ અરતુ—હો-ચાઓ. ૭૪ ક્ષત્રિય શબ્દની નિરૂક્તિ કરેછે: છેદાયલા
 ઇ. —છેદાયલા અને બેદાયલાનું જે રક્ષણ કરે તે ક્ષત્રિય. ક્ષત્રી ત્રાણ
 (રક્ષણ) કરે છે તે ક્ષત્રિય એવો અર્થ છે. ઉપલબ્ધ—પ્રાપ્ત. ૧ ભાર્ગવ
 —બૃહકુળનો.

- મારા આશ્રમમાં આવી તેં અપ્પને, મારી સ્ત્રી ગ્રહણ કરી ગ્રાણવાન છ. ૨
- તેં બાળાત્કાર કર્યો બહુ, પેરે, માટે ભસ્મ થઈ જા તુંય છ;
- જે એક નિષ્ઠાએ તપ આચર્યું તો, યાઓ જેમ કહું છું હુંય છ. ૩
- એ વચન મુખમાંથી નીકળતાં, નીકળી નળઅંગથી મહાજ્વાળ છ;
- તે જ્ઞતાં જ્ઞતાં થયો રાખોડી, ગયો બળી મુનિકોપે તે કાળ છ. ૪
- મમતિના જ્ઞેષ્ઠ મૈતાપ આવો, ગળી ગયો મુદવનો મદ છ;
- તે નમ્ર થઈ મુનિને પગે પડિયો, જેનાં રાજ્યચિન્હ થઈ ગયાં રદ છ. ૫
- હે કૃપાનાથ કરૂણા કરો કાંઈ, ક્ષમા કરો અપરાધ છ;
- હું મુશપાનના મદ ભ્રમિત થઈલો, મેં કાંઈ જાણ્યું નવ સાધ છ. ૬
- ક્ષમા કરો ક્ષમાનિધિ મહામતિ, યાઓ પ્રસન્ન દયાળ છ;
- મુને શાપ દીધેલો રાંત કરો મુનિ, કરૂણાળુ થઈ કૃપાળ છ. ૭
- એવી પાર્થિવની પ્રાર્થના સુણી, વળી નળ બાળ્યે રામ્યો જેનો કોપ છ;
- એવો મમતિ ભાગવ પ્રસન્ન થઈ, બોલ્યો આનંદનો કરી કોપ છ. ૮
- હું જે વધો તે મિથ્યા નવ થાયે, કિંતુ થયો તારાપર પ્રસન્ન છ;
- શાપાનુગ્રહ કરીશ તેથકી, જા તુંને થશે ન દુઃખ ઉત્પન્ન છ. ૯
- વૈશ્યજાતિ થઈશ નિઃસંશય, પણ નગરરોકની પદવી પામીશ છ;
- તે ને તે જન્મે પુનઃ તું રાજા, વૈશ્યની જાતિ વામીશ છ. ૧૦
- હે વૈશ્ય જ્યારે તારી કન્યાને, બળાત્કારે ક્ષત્રી કરશે ગ્રહણ છ;
- તદા સમ્યક્ પ્રકારે શાપ અનુગ્રહ, થયે તું થઈશ ક્ષત્રી વર્ણુ છ. ૧૧
- હે નાભાગ એ રીતે હતો, મુદવ વૈશ્ય મારો બાપ છ;
- હે મહાભાગ હું કોણુ તે જાણો, પછે ટાળો સર્વ સંતાપ છ. ૧૨
- પૂર્વે મુરથ રાજર્ષિ તપ કરતો, ગાંધમાદન નગ મોઝાર છ;
- તે નિયમિત આહારવાળો હતો અતિ, સંગ તજ્યો જેણે અવિધાર છ. ૧૩

વનવાસી તપસવી હતો તે, તેના મુખ આગળ પડી કન્યા છ;
 તે સ્થેન મુખથી નેહ પડી તે, પતિ કન્યા હું હતી ધન્યા છ. ૧૪
 તે કન્યા નેહ કૃપા ઉપજી તેને, તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો છ;
 હું અંગ સહિત ઊભી રહી પાસે, જ્યારે તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો છ. ૧૫
 મુને નેહ સ્નેહવાળે અંતઃકરણે, તેણે ઉંચલી લીધી છ;
 વળી આમ યોલ્યા મુખથી તે મુનિ, મને આ તો ઇશ્વરે દીધી છ. ૧૬
 હું કૃપાવડે પરાભવ પામેલો, તેનાથકી ઉપજી આ સુતા છ;
 તેણે કરી એનું નામ હું પાડું, યા નામે કૃપાવતી મહાપ્રતા છ. ૧૭
 હે ભર્તા પછે તેના આશ્રમે, દિવારાત્રિ હું વધવા લાગી છ;
 સમાન વયની વયસ્યા મળી મુને, તેણે અધિક અધિક અનુરાગી છ. ૧૮
 એક દિવસ સખી સાથે હું સ્વામી, વનમાં ફરતી હતી છ;
 ત્યાં અગસ્ત્ય મુનિના ગ્રાતા દીઠો, આગસ્ત્ય મહામતિ છ. ૧૯
 તે વનમાં વનફળ લેવા આવ્યો, તેને મારી સખીએ ખીન્નવિયો છ;
 સહુ વૈશ્ય વૈશ્ય કહી નાસવા લાગી, તે કોપ્યો કોઇએ ન રીઝવિયો છ. ૨૦
 તેથી તેણે મહાકોપ કરીને, શાપ દીધો સ્વામી મને છ;
 તે ઊભો રહી મુને વૈશ્ય કહ્યો છે, તેથી મુનિ યોલ્યો શાપું તને છ. ૨૧
 તું વૈશ્યકેરી સ્ત્રી યઇશ નિશ્ચે, એવું સુણી કંપી કાય છ;
 મુનિતણી માર્યના કરી અતિશે, હે દિગ્વર્જ્ય આવું શે યાય છ. ૨૨
 મેં અપરાધ નથી કીધો કાંઇ, મુનિ તમારો આજ્ઞ છ;
 બીજીઓએ અપરાધ કર્યો મુનિ, તો કાં મુને શાપી દિગ્વરાજ છ. ૨૩

૧૪ સ્થેન—બાજ પક્ષી. ૧૫ અંગ સહિત—ઉચેથી પડવાવડે જેનાં
 અંગ ભાગ્યાં નથી એવી આખા અંગવાળી. ૧૭ કૃપા—દયા. પરાભવ
 પામેલો—હારી ગમેલો. ૧૮ વયસ્યા—સખી.

- ઋષિ કહે તન્વંગી સુણ્ય તું, જ્યંમ હોય પંચગવ્યનો ભર્યો ઘડો છ;
તે. અપવિત્ર મધને છાટે થાયે, એવો કુસંગ આવી અડચો છ. ૨૪
- કુષ્ટકેરા સંસર્ગધકી, અદુષ્ટ જન દોષ પામે છ;
યથાન્યાય એ સર્વે થયું છે, પણ તું મને પ્રસન્ન કરી શિર નામે છ. ૨૫
- માટે હવાં તારો વાંક નથી કંઈ, તેથી કરું સાપ અનુગ્રહ હુંય છ;
તું એક ચિત્તે સહુ સાંભળજે સતી, તું ને દુઃખ આવી પડશે શુંય શુંય છ. ૨૬
- તું જદા વૈશ્યધોનિમાં જન્મીશ, તદા સ્વપતિને કરીશ બોંધ છ;
તે વારે પૂર્વની સ્મૃતિ તુજને, થાશે એકાએક અવબોધ છ. ૨૭
- પછે પતિસહિત ક્ષત્રાણી થઈને, દિવ્ય ભોગ ભોગવાશ સર્વ છ;
ભય ભાગી જાઓ સર્વે તારો, એમ મુનિ બોલ્યા મહાપર્વ છ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર એ પેરે મુજને, પૂર્વે થયો મહર્ષિના શાપ છ;
આ મારા પિતાને શાપધકી કર્યો'તા, પ્રમતિએ સંતાપ છ. ૨૯
- એ રીતે પાર્યંત છે સર્વે, વૈશ્ય થયા નથી આપ છ;
મરિા પિતા કંઈ વૈશ્ય નથી પતિ, માટે તન્ને તનનો તાપ છ. ૩૦
- જો હું છું દોષ પામ્યા પિનાની, તો તમે દ્વિત થાઓ કેમ છ?
પિતાકેરો પરાજય કર્યો તમે, તદા નારદ વદિયા એમ છ. ૩૧
- તમારા પિતાને બેદ ન ભાખ્યો, પણ કહ્યું દાષિત નથી મુત છ;
નાભાગને એ વારતા લાગા, અસ્તિશે અદ્ભુત છ. ૩૨
- એવામાં નારદ મુનિ ત્યાં આવ્યા, કહ્યું તારી કહે સહુ સત્ય છ;
નાભાગ નમન કરી તવ ભાખ્યો, મુને રાજ્યેજા નથી મહામત્ય છ. ૩૩
- વળી પુત્રપત્નીનું વચન સુણીને, તે ધર્મજા બોલ્યો ત્યાંય છ;
મેં પિતા આજ્ઞાએ રાજ્ય તજ્યું છે, તે હું પુનઃ શ્રદ્ધા કરું જ્યાંય છ? ૩૪
- આ મુનિના સમક્ષ કહું છું આંજે, હું રાજ્યચક્ર નહિ કરું છ;

- રયામા તમે સંતાપ ન કરશો, હે પુત્ર હું સત્ય ઉચરું છું. ૩૫
- વૈશ્યધર્મે રહ્યા હું તુજને, કર આપીશ નિરંતર છું; .
- તું આ રાજ્યને ભોગવ્ય સુખે, વા જતું કરચ મહાપર છું. ૩૬
- એવો તેના નિશ્ચય જોઈને, નારદ યુનિ હવા અંતર્ધાન છું;
- હવાં ભનંદનનૃપ થયો તે દાણું, જેનો થયો વત્સપ્રી સુત મહાન છું. ૩૭.
- પિતાની આજ્ઞા પાલનહારા, એવા સુત છે કોક છું;
- પુરાણીકેરા સુત ન મૂકે, તેમની પાછળ પૂરી પોક છું. ૩૮
- બાપતું બોલ્યું અબોલ્યું કરે ઝટ, એવા દ્વિજસુત ન હોય કોઈ છું;
- એમ વેલે વંદી તુમડીકેરાં, બીજ રહીએ ડ્યાં બોઈ છું. ૩૯
- શ્રોતાવક્તા સુણશે ભણશે, નાભાગકેરું ચરિત્ર છું;
- તે પાપ નાશ કરી થાશે ભવોભવ, મહાપુણ્યવડે પવિત્ર છું. ૪૦
- ગંગા યમુના ગોદાવરીકેરું, ઘેર બેઠાં થાય સ્નાન છું;
- મણિકર્ણિકાને ઘાટે ના'તાં, જે પુણ્ય થાયે તે સુણ્યે મહાન છું. ૪૧
- સંવત સત્તરસેં પાંસઠચ સાલે, ગાયા યથામતિએ ગુણુ છું;
- પંચ ઋણુ એવું છઠું મેં બાણુ, પુરાણી રૂપિયુ ઋણુ છું. ૪૨
- ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, નાભાગચરિત્ર થયું પૂર્ણુ છું;
- ગાય શીખે ન સાંભળે તેના, પાપ સંતાપ થાયે ચૂર્ણુ છું. ૪૩

વલણુ.

- પાપ સંતાપ ચૂર્ણુ થાયે, સુણુ પંચદશાધિકશતતમેધ્યાય રે;
- ભટ મેમાનંદ આતુર્પિંશી, ગુણુગણુ હરિના ગામ રે. ૪૪

—૦*૦—

વંત્સપ્રીચરિત્ર.

કડલુ ૧૮૮ મું.

રાગ કેદારી.

ગુરુ ગણપતિને કરું પ્રણામ, સા'ય કરો શારદા મહાધામ;
છે મામ વંત્સપ્રીચરિત ગાવા મનમાં રે. ૧
માર્કડેય કહે એ રીત, ન કરી નાભાગે રાજ્યે પ્રીત;
થઈ પ્રતીત, સુતને તેના વચનમાં રે. ૨

ઢાળ.

વચન માંહે પ્રતીત થાતી, બન દનને તે ઘડી;
પિતા આજ્ઞા ગ્રહી રાજ થયો, બીજી વાત મૂકી સહુ પડી. ૩
રાજ્યકર્તા થયો જ્યારે, ત્યારે પરણ્યો નાર;
દશે દિશામાં આણુ તેની, વરતાઈ રહી અવિનાર. ૪
અધર્મ મારગ બાણી તેની, ચિત્તવૃત્તિ ન જતી જાણુ;
સકળ પૃથ્વીતાણુ બ્રૂપતિ, થયા વશવરતી પ્રમાણુ. ૫
વિાધ પુરસ્સર યજ્ઞ તેણે, કર્યા અનેક તે વાર;
સમ્યક્ પ્રકારે જૃંથીકેર, પાલન કર્યું નિર્ધાર. ૬
નવ ખંડ મધ્યે આણુ તેની, વરતાઈ જ્યારે સાર;
તે એક ચક્રવર્તી નૃપ કે'વાયો, તેના વર્ણુ' વિસ્તાર. ૭
શુભ ગુહર્ત ને શુભ ઘડીએ, તેને સુત હવો ઉત્પન્ન;
તેણું વંત્સપ્રીએણું નામ ધરિયું, પુરપતે થઈ પ્રસન્ન. ૮
તેની અંદ્ર કળાવત્ વાધતી, અંગકેરી કાંતિ જાણુ;
તે યોગ્ય સમયે ગુરુધેર રહી, વિદ્યા ભણ્યો પ્રમાણુ. ૯

- પિતાથકી તે થયો ચઢતો, ગુણસમુદાયકેરી માંય;
 વિદૂરથ પુત્રી સૌનાંદાને, આણી પત્ની એથે ધરમાંય. ૧૦
- એ મહાભાગ્યશાલી પતિવ્રતાને, દેંદ્રઅરિ કુળ્લું નામ;
 તેથકી મૂકાવી વર્યો તે, હણી દાનવરાજ ઉદામ. ૧૧
- એમ સ્વપરાક્રમે પત્ની મેળવી, જોઇ પિતા થયો પ્રસન્ન;
 કૌભુકિ પૂછે માર્કંડેયને, કયમ કલહ થયો ઉત્પન્ન. ૧૨
- હે ભગવાન કુળ્લુંભને હણી, કયમ પ્રાપ્ત કરી કન્યાય;
 એ વ્યાખ્યાનસહ આખ્યાન મુને, કહો મુનિ મહાકાય. ૧૩
- માર્કંડેય કહે વિદૂરથ નામે, પ્રજાપતિ પૃથ્વીપતિ એક;
 મહાકીર્તિશાળી થયો પૃથ્વીમાં, જેને મહાજ્ઞાનનો વિવેક. ૧૪
- તેને સુનીતિ ને સુમાતિ એવા, એ થયા'તા પુત્ર;
 એક દિવસ તે વિદૂરથ ગયો, વન યગયા કાશ્ય સૂત્ર. ૧૫
- ત્યાં જાણે અવનિ રહી મુખ વિકાસી, એવી જોઇ ભયંકર જાય;
 તે જોઇ વિચારવા લાગિયો તે, આ ભયંકર શું હોય. ૧૬
- હું વિચાર કરું જો મનથી તો, લાગે મુજને એમ;
 આ પાતાળ મધ્યે જવાકેરી, હશે જો ન એમાં વે'મ. ૧૭
- પાણુ ન જાણાયે જૂનું એ તો, એમ કરતો હતો વિચાર;
 નરવિહોણા વન વિષે નૃપ, એકસો પડી તે વાર. ૧૮
- એવામાં સુવૃત્ત નામે તપસ્વી ત્યાં, એક દીઠા તે ડામ;
 રાજાએ વિમ્ જોઇ કર્યો તેને, પ્રાણીપત કરી પ્રણામ. ૧૯
- વિસ્મિત થઇ વિદૂરથ પૂછે, આ પૃથ્વીઉદર સમાન;
 અતિ કંદરા ગંભીર દર્શો, તે શું હશે દિવ્વ મહાન. ૨૦
- ઋષિ કહે હે રાજસત્તમ, તમે કેમ ન જાણો એહ;

- છે ગુપ્ત દૂત એ રાયકેસાં, નેત્ર નિઃસંદેહ. ૨૧
- એમ અમારું છે આનવું, તું જાણ્ય પૃથ્વીપતિ સહુ;
શુંચાય પૃથ્વી ઉપરે તે, નૃપવરે જાણવું તે કહું. ૨૨
- એક મહાભક્ષિષ્ટ દાનવ વસેછે, રસાતળ મોઝાર;
તે ખાડા ખાણી જગતી મધ્ય આવા, નિત્ય દુરતો દૂરે નિર્ધાર. ૨૩
- કુળ્લ કરીને નામ એતું, છે મહાદાનવ શૂર;
પૃથ્વી ઉપર કે સ્વર્ગમાં ને, તે મહાણુ કરી જાય સર્વ અસુર. ૨૪
- રત્ન રૂપ રામા જુએ તો, લેઈ જાય એહ;
ખરખરો કશી વાતનો નવ, એ ધરે નિજ દેહ. ૨૫
- હો નરપતિ તમે ન જાણો શું, એ દાનવકેરી વાત;
સુનંદ નામે મુસલ જે, નિશ્ચકર્માએ રચું સાક્ષાત. ૨૬
- તેણે કરી અરિગણુ સહુને, એ હણે પારંવાર;
વળી પાતાળમાં રહી એ પ્રકારે, તે પૃથ્વી ફાડનો નિરધાર. ૨૭
- પછે તે અસુર અન્ય અસુરને, લાવતો એ દાર;
સુનંદ મુસલે પૃથ્વી ફાડે, તેને નવ છત્યા તમે નિરધાર. ૨૮
- તો પછે પૃથ્વી કેયી પેરે, પાળશે પૃથ્વીશ;
તે સુરજનનો વિદ્ય કરતા, કરેના યજ્ઞભંગાણુ ધારી રીસ. ૨૯
- મુસલ સાહી હાયમાં તે, રક્ષણુ કરે સહુ અસુરતાણું;
તે દવને અતિ દુઃખ દેતો, જૂપતિ તુજને શું ભણું. ૩૦
- એ પાતાળ મધ્યભાગે હા રહેતા, અરિ સુરના જેહ;
નાશ નરપતિ કરો તેના, થાઓ હથ્થર સગા ઉજેહ. ૩૧
- તેના મુસલને જન સર્વ કૃતા, સૌનંદ એવે નામે;
નૃપ વિચક્ષણુ જન કરે તેને, વ્યર્થ કેવેકામે. ૩૨

- તે સર્વ તુજને દડં બતાવી, કરચ જઈ તેશુ વેર;
તે મુસલને સ્ત્રીસ્પર્શ થાયે, તદા કે'વી યાયતેની પેર. ૩૩
- તે બળહીન બની જાય બાપકું, રે' એક દિન એ રીત;
વળી બીજે દિન થાય પાછું, જેડું હવું તેડું મતીત. ૩૪
- એ રીતે કે'વાયછે, એ મુસલ વિષે વાત;
સ્ત્રીઅંગુલિ અડતાં મુસલબળની, થાય છે જેં ઘાત. ૩૫
- તે એ મૂઠ અસુરના જાણ્યામાં નથી, જાણે ઋષિ'મુનિ સંસાર;
હિે ભૂપાળ એ વિદિ મેંજ ભાખ્યું, દાનવ બળાબળ પ્રખ્યાત. ૩૬
- મુસલતણા જે ભેદ ભારે, તે મેં ભણ્યો આ વાર;
હવાં રૂચે તમને તે કરો, નવ હંધો હંધ મોઝાર. ૩૭
- આ તમારા નગરની સમીપમાં, કોતર પાડિયું કરાળ;
એમ કહી અંતર્ધાન થાતા, પછે શું શોચતો નૃપાળ. ૩૮
- કંઈક કાળપર્યંત તેણે, ત્યાં રહી કર્યો વિચાર;
પછે ગયો પુરમાં પાધરો, તેડયા મંત્રી ગુણભંડાર. ૩૯
- મંત્રકરવા માંડિયો નૃપ, કરી ભૂમિ ફાટયાતણી ત્યાં વાત;
મહાપરાક્રમી દાનવતણું, કર્યું બળ સહુ વિખ્યાત. ૪૦
- મુસલકેરું બળ કહ્યું, વળી મુસલ વીર્યહીન ક્યમ યાય;
યયા સહુ કહી અંતર્ધાન મુનિ, તે મંત્રીને કહ્યું સહુ રાય. ૪૧
- વિકટ કાર્ય છે મંત્રી કહે, માટે કરી સર્વ વિચાર;
મુનિવચન પાળીશું સહી, એમ સર્વે વધા તે વાર. ૪૨
- એ નૃપ મંત્રીકેરી વારતા, સુણી નૃપ મુતાએ સાર;
મુદાવતી અભિધાન તેનું, હવું કૌણ્ટિક નિરધાર. ૪૩

નગર નિકટ રહો દાનવ, પડી માટી ખોય;
તે વારતા સુણી સર્વ ક્રમ્યા, કિંતુ જઈ નવ કોઈ જાય. ૪૪

વલણ,

જઈ નવ કોઈ જાય તેને, વાધો લય સર્વને અપાર રે;
બેઠ લણિયો જૂવતિ તેણે, લયરહિત હતો નિર્ધાર રે. ૪૫

કડવું ૧૮૯ મું.

રાગ સામેરી ઢશી ફેર.

જેમ દાનવની સુણી વાત રે, લય સઘળે થયો વિખ્યાત રે;
રાયના મનમાં લય નથી રે, ગયા મુનિ બળ દાનવનું કથી રે. ૧
તેને હેણવાતણો કરે વિચાર રે, તેને વારે મંત્રી વારંવાર રે;
એવામાં ત્યાં એકાએક રે, જતો વિદૂરથના ઢેક રે. ૨
તેની સુતા મુદાવતી જેહ રે, ગઈ રમવા વાડીમાં નિઃસંદેહ રે;
જેહ મનોરમા સમ રમા રે, રૂપે હારે ઉર્વશી ને ઉમા રે. ૩
તણણી તણણ વયમાં ઝંકજોળ રે, રોજ કરે સખીઓશું રંગરોળ રે;
તેને ઇચ્છા થઈ એક વાર રે, જઈ ઉદ્યાનમાં રમવા સાર રે. ૪
પિતાની આજ્ઞા માગી તેહ રે, ગઈ સખીઓ સંઘાતે નિઃસંદેહ રે;
ગઈ વાડીમાં બાળી આલી રે, જેને ઘડતાં વિધિએ હૃદ વાળી રે. ૫
સર્વોગ મુંદરી મહાસ્પરૂપ રે, દૃઢએ ઉપમા શાની જો અનુપ રે;
આ નરહોકે ન નાશી એવી રે, તે ગઈ વાડીમાં રમવા જેવી રે. ૬
મલ્લિકાકેરો સર્વ છોડ રે, તેમાં પૂરે કમુમ મનનો કોડ રે;
આ તો સર્વોગ મલ્લિકા રૂપ રે, જેનું વર્ણ શકે ન કોઈ સ્વરૂપ રે. ૭

ગુલાબ જેવી ગોરી કેમ ભાખું રે, જૂઠું જેવી જૂવતી નવ દાખું રે;
 ગુલાબ કરમાય ને વીખેરાય રે, આ તો એવી ને, એવી બાણાય રે. ૮
 જૂઠુંતું કુસુમ અતિ ઝીણું રે, આ તો નવચૈવનાનું વાન ભીનું રે;
 અતુર અંપાકળીસમી ન કે'વાય રે, કે તેના વર્ણુની ઉપમા ન દેવાય રે. ૯
 દિરેક અંપાને તણ જાય રે, પ્રેમદા પૂઠે ઘણા ફરા ખાય રે;
 એકલી પીળાશ અંપા માંહી રે, અધિક રક્તતા દર્શો છે આંહી રે. ૧૦
 એમ સર્વ કુસુમ કરતાં કોમળ રે, ધરો કુસુમ દડો રમતી સુંદર રે;
 મારે સખીઓ પરસ્પર માર રે, પ્રુપદડાનો નિર્ધાર રે. ૧૧
 એક નાળે ને એક લેઈ આવે રે, તેમાં કોઈ નાની મોટી નવ કા'વે રે;
 એમ વનકેલિ કરે અલખેલી રે, સાથે સમાણી સમાણી સાહેલી રે. ૧૨
 કુન્નુંબે એવી તન્વંગી જોઈ રે, વાટે જાતાં સાધો લીધી મોઢ રે;
 સખી રૂપલેઈ આવ્યો રમવા રે, મુદાવતીને આગળ દીધી ભમવા રે. ૧૩
 લાગ તપાસી હરાણુ કરી રે, કુન્નુંભ નાહો ભય અતિ ધરી રે;
 સખી વલ્લવલ્લતી થઈ પરી રે, દાનવ કામે જોઈ કારી રે. ૧૪
 વાગી નગરમાંહે હાક રે, ચઢી મેદિની સર્વ ચાક રે;
 સુણી રાજાએ તે વાત રે, થયું મુનિવચન તો સાક્ષાત રે. ૧૫
 વીર વશ્યા નેત્રની માંચ રે, ક્રોધે કાયા કંપી ત્યાંચ રે;
 જોલાવ્યા બંને સુત જોઈ રે, કહ્યું તેમને ધાર્યું તેહ રે. ૧૬
 તમે વન ફરવા વિષે છો અતુર રે, થાઓ અરિશોધ વિષે આતુર રે;
 તમારી ભગિનીને લેઈ ગયો જૂર રે, ધાર્યો થાઓ સામદ શૂર રે. ૧૭
 નિર્વિધ્યાના કિનારા ઉપર રે, એક મહાવિક્રાળ છે ત્યાં કોતર રે;
 તે માર્ગે થઈ રસાતળે જવાય રે, ત્યાં કામ કુબ્ધ દાનવતું કે'વાય રે. ૧૮
 હજો ત્યાં મુદાવતીહરાણુ કરનારો રે, કોણ સામદ થાય તેને હાણુનારો રે;
 સુત કે' કરીએ અમે કાજ રે, તમે નિશ્ચિંત રહો મહારાજ રે. ૧૯

- માર્કેડેય કહે નાખી એમ રે, આલ્યા દાનવ પગસે પગસે તેમ રે;
ગયું પગહું કોતર માંથુ રે, કે સોન મુઠ્ઠા ઉતર્યા ત્યાંય રે. ૨૦
- ત્યાં કુતૂંમ ન્તેયો મહાદુષ્ટ રે, કે તત્કાળ થયો ક્રોધ પુષ્ટ રે;
કરી આજ્ઞા સોનને શૂર રે, હણો જોતજોતામાં અસુર રે. ૨૧
- આજ્ઞા થતામાં છૂટ્યાં પરિધ દુરશી રે, નિશ્ચિંત શકિત અતિશે વરશી રે;
શૂલ માણુનું ચળ ધરનાર રે, વરશ્યાં બાણ હાણ કરનાર રે. ૨૨
- જેનો અંત ન આવે કોંતાં રે, એણું દાણુ યુધ્ધ થયું દુષ્ટ લે'તાં રે;
પછે માયાકેરું કરી મહાખળ રે, ઉભય રાજમુત બાંધ્યા કરી કળ રે. ૨૩
- રહી સેના તેનો કયો નાશ રે, ધરી લેઇ ગયો રાજકુવર આવાસ રે;
હે મુનિસત્તમ મુણી આ વાત રે, વિદૂરથ નૃપે થઈજે ઘાત રે. ૨૪
- અતિ વૃધ્ધ વય હતી તેની રે, ગઇ હતી ક્ષત્રિયસંપત્તિ એની રે;
માટે એણે ઉપાય ઘોળ્યો એક રે, કરી મંત્ર મંત્રીશુ' વર વિવેક રે. ૨૫
- સર્વ સેનાનાયકને દહ્યું તંણિ રે, કરો પરાક્રમ કરવું જોણે રે;
જે ભારી મુતાને લાવે છોડાવી રે, નાખી દાનવે બેડી તોડાવી રે. ૨૬
- તેને મૃગનયની અરણું હુંય રે, કોઇ શૂરવીર ન નીકળે શુંય રે;
સમગ્ર નથમાં દાંડી દેવડાવી રે, કોઇએ બીકું લેવા ઇચ્છા ન બતાવી રે. ૨૭
- જીવતો નર પામે સર્વ રે, માટે કરવો મૂકવો ગર્વ રે;
એમ બીકું રૂઝું દિન દર બાર રે, પણ કોઈનર ન રથો નિરધાર રે. ૨૮
- હતા સર્વ જીવ રાખાણહારા રે, તેને રૂઝે શૂરત્વના શો ધારા રે;
વિદૂરથ ચિંતાતુર થયો અપાર રે, કોઇ ન મળ્યો બીકું લેનાર રે. ૨૯
- હવાં મારાં પુત્ર પુત્રી નવ છૂટે રે, પડી તેમના પગમાં બેડી ન તૂટે રે;
એમ નિરાશ થયો નરપતિ રે, વળી કાંઈકું દેશેદેશ મહામતિ રે. ૩૦
- જે હણી દાનવ કરે મુજકાજ રે, તેને અરણું કન્યા ને અરણું રાજ રે;

૨૨ નિશ્ચિંત—એક જાતનું (યુદ્ધનું) હથિયાર. ૨૬ નાખી ઈ—

દાનવે નાખી (નાખેલી) બેડી તોડાવીને.

- કોણુ વ્યાઘ્રને સુખં જાત્ય રે, ઘણા કે' મૃગનેણી ઘણી અથડાય રે. ૩૧
- પણુ નિર્વાર પૃથ્વી કંઈ થાય રે ? કોઈને કોઈ ક્રેવાય રે !
- ભનંદન સુત વત્સપ્રી જેહ રે, તેણે દાંડી કાને મુણી એહ રે. ૩૨
- જે અસ્ત્રવિધામાં મનીણુ હતો રે, જે શરવીરશુ લઢવા જતો રે;
- બલિષ્ઠપણાના અર્થ અતિ મનમાં રે, ત્રેવડે નહિ મુર અમુરને તનમાં રે. ૩૩
- તે મુણી પ્રતિજ્ઞા થયો સજ રે, ન લીધા સાથે રથ અશ્વગજ રે;
- જ્યઠ મળ્યો વિદૂરથને જાતે રે, ઝોળખ્યો ભનંદનસુત વાતે વાતે રે. ૩૪
- ભનંદન વિદૂરથ હતા મિત્ર રે, તેણે લાગ્યું ચાર ચતુરચરિત્ર રે;
- અરે તું તો મારા મિત્રનો સુત રે, કરી તેં આજ સાંધ મને અદ્યુત રે ૩૫
- હું થયો વૃદ્ધ ગયાં ડાચાં મળી રે, જો જો આ ચઢી ગઈ પાંસળી રે;
- નહિ તો દાનવના શંભાર રે, કરું ક્ષણમાં તેને તારતાર રે. ૩૬
- વત્સપ્રી કરી કહે પ્રણામ રે, મુને કીજે આજ્ઞા મહાધામ રે;
- હું સ્વસામર્થ્યથી હણું અમુર રે, તમારા સુત છોડાવી લાવુ શૂર રે. ૩૭
- પદ્મિની પુત્રીને લાવું તેડી રે, તુર્ત તોડી નાખું તેની બેડી રે;
- માકડેય કહે તે બ્રુપાળે રે; પ્રિય મિત્રપુત્રને જોયો વાંલે રે. ૩૮
- દઈ હૃયંથી આલિંગન રે, બાક્યો વત્સ કહી મુખે રાજન રે;
- જાઓ સિદ્ધ કરો આવો કાર્ય રે, વેગે જઈ હણો અનાર્ય રે. ૩૯
- જો થાય ક્રમ તારાંથી સુત રે, તો તું મહાપરાક્રમી અદ્યુત રે;
- થયો અવતાર ચોખ્ય સ્થળે સદ્ગુણ રે, હોયે ઉરે ઉત્સાહ તું મહાબળ રે. ૪૦
- તો તું ત્યાં જા વેલો વેલો રે, એમ હુલાવ્યો કુલાવ્યો અણખેલો રે;
- કહ્યું સેના લેઈ જા સાથ રે, તવ તેણે દેખાડયા સ્વહાથ રે. ૪૧
- આ મારી સેના ને આ હાથી રે, આ મારા સાથી ને આ ભાથી રે;
- એમ કહી આક્યો પીર ગંભીર રે, તરવાર બાંધી લીધી શરીર રે. ૪૨

કરે સાક્ષાં ધનુષ્ય યાણ રે, કવચં ટોપ-પે'રી લીધાં મુળાણ રે;
 પેઢી ગુફાને માર્ગે ગયો તેહ રે, સત્વર પણે થઇ નિઃસંદેહ રે. ૪૩
 જ્ઞેતા જ્ઞેતામાં ગયો પાતાળે રે, પાછો વીર ધીરને કોણ વાળે રે;
 પેઠા પાતાળમાં જોહવારે રે, તેણે અવલોક્યું ચારે. દિશાએ ત્યારે રે. ૪૪

વલણ.

તેણે ચારે દિશાએ અવલોકિયું, પાણ અસુર ન દીઠો ક્યાંહી રે;
 વિપ્ર પ્રેમાતંદ્ર વર્ણવે, તેન ચિંતા થઇ મનમાંહી રે. ૪૫

કડવું ૧૯૦ મું.

રાગ માર.

કરી ચિંતા પરી ધરી ધનુષ્ય કરમાં, પણછ ઠકારવ કર્યો;
 તે રવે રડવડી ગયું ત્યાં સહુ, શેપને કોકે ધર્યો. ૧
 અખિલ પાતાળ પૂરાઈ જતું, પણછ ઠકારે તહીં;
 મુણી દાનવપતિ કુળૂંભ ધાયો, સેન સજ્જ આઘ્યો તહીં. ૨
 હતો મહાબલિષ્ઠ ને વળી સેન સાથે, રાગપુત્ર પાળો હતો;
 અધર્મ કર્મે યુદ્ધારંભ્યું, તદપિ વીર ધીર થયો હતો. ૩
 ત્રણ દિવાસાન્નિ સુધી કીધું, યુદ્ધ ઊભી રથવિના;
 દાનવપતિ સેનાપતિ ત્યાં, થયા કંઈ હીના દીના. ૪
 તવ ક્રોધ પાખી મુસલ શોધે, ગયો દાનવના પતિ;
 મહાભાગ વિશ્વકર્મા પ્રભપતિ, જેણે મુસલ ઉપજાવ્યું મહામતિ. ૫
 તે મુસલ તેણે અંતઃપુરમાં, મૂક્યું હતું નિશ્ચિંત થઇ;
 ગંધમાલ્ય ધૂપ આદિકથી નિત્ય, પૂજતો તે જઇ જઇ. ૬

૧ શેપને ધૃ—કોકે તો શેપનો આશ્રમ લીધો. ૩ યુદ્ધારંભ્યું—યુદ્ધનો આરંભ કર્યો.

મુદાવતીએ વાત જાણી, જે તે સ્થળમાંહે હતી;

થયો પરાજય દાનવતણો, લેવા મુસલ આવ્યો દુર્મતિ. ૭

કોઇ વીર મહાધીર થઇ લલતો, પાજો ઠાળતો અસુર સહુ;

કુર્મૂભને હરાવિયો, હરાવિયો દીન કરી બહુ. ૮

તદા મુસલ લેવા આવિયો એ, મુસલપ્રભાવ તે જાણતી;

જે પિતાએ કહી વારતા તે, સુંદરી સત્ય પ્રમાણતી. ૯

માટે અધોગ્રીવાએ ઉત્તમ મુસલને, સ્પર્શ તેણે તો કર્યો;

વળી મુસલ અસુર યુદ્ધ કરવા, લેવા જતો ધ્યાને ઝટ ધર્યો. ૧૦

પાગ લાગવા ગઇ પ્રેમદા, અડકી મુસલને મા'મુદા;

હસ્ત ફેરવી સમસ્ત સ્થળમાં, પરાક્રમ પૂછતી અતિ પ્રેમદા. ૧૧

કોઇ દિન યોલી નવ અસુરશુ, તે આમ રીઝી કેમ ત્યાં;

દુર્બુદ્ધિ ઉર હોય ક્યાંથી, વાંચે ક્ષેમ તેને વે'મ ક્યાં ? ૧૨

અસુર કહે તું ખેરા બાળી, ઠાળી આણું શત્રુને;

પછે વર્ણુન કહું હું મુસલકેશ, આજ સંતોષું જઈ મુજ પિતને. ૧૩

વાહવા કહી નાર ઠેલે, મુસલ હસ્તે ધરી ધરી;

ઉમંગી રંગી જંગી થઇને, દાનવ ઉછળ્યો ફૂર ઉચ્ચરી. ૧૪

સન્મુખ આવ્યો મુસલ લેઇ, કુર્મૂભ લલવા કઃરણે;

મહાર વત્સપ્રી ઉપર કર્યો, શર સાંધતો શર વારણે. ૧૫

તે વ્યર્થ મુસલ મહાર કરતો, મારતો અતિ બાણ તે;

થયું નિષ્ફળ પરમાત્મે સૌનંદનેઇ, વળી નેઇ થાતી હાણુ જે. ૧૬

તદા મુસલ ત્યાગી શસ્ત્રાસ્ત્ર સાતો, સંગ્રામ કરવા આવતો;

૮ પાજો—પગપાજો હોઇને (વીર). ૯ મુસલપ્રભાવ—મુસલનું સામર્થ્ય

૧૦ અધોગ્રીવાએ—નીચી ડોકી કરીને. ૧૨ દુર્બુદ્ધિ ઇગ—જે કંઈ બુદ્ધિ-

વડે પોતાનું ક્ષેમ વાંચે છે તેના ઉરમાં વેહેમ ક્યાંથી હોય ?

૧૪ જંગી—લડાયેલા. ૧૬ સૌનંદ—સૌનંદ નામે પરમાત્મ.

- રાસ્ટ્રાસ્રમા અતિ રણપંડિત, તે સંગ્રામ તેને ભાવતો. ૧૭
- રાસ્ટ્ર મૂકતો જેહ ઘનવ, તે અસંધી વિહારતો;
- નવીન મારતો ઉજાડતો, સ્વદેહ રક્ષણ ધારતો. ૧૮
- તદા દાનવ હાર પામી, વિચાર કરવા લાગિયો;
- હવાં શું કરું હું કયાં જઈ, અરિ જય કયમ એ ત્યાગિયો. ૧૯
- માયા ન આત્મે સર્વ ટાળે, શું કરું હું આજ રે;
- સદ્ગુણ સુસજ્જયું નિષ્કુળ, નદી સિંધ કરતું કાળ રે. ૨૦
- છે તન્નંગીએ તે જ્વલ્યું, તે નથી જાણતો દુષ્ટ;
- વળી યુદ્ધ કરવા ઊઠી ધાયો, યદ્ય પૂરો રૂઢ પુદ્. ૨૧
- તેનાં અસ્ર રાસ્ટ્રને કાપિયાં, રાયકુંવરે એકે કાળે;
- વળી સમર્થનો રથ ભાંગિયો ઝટ, કહ્યું ઊભો રે' વિકાળે. ૨૨
- રથ ચૂર્ણ થાતાં દુષ્ટ દાનવ, મહાવીર ધીરજ ધરી ઘણી;
- ઢાલ ને તરવાર ધારી, ઝટ ધાયો હણવા નરમણિ. ૨૩
- વેગ જેના વાધતો અતિ, ઉશ્કેરાયતો ઉપર વધે;
- પગે ચાલી શત્રુ ભાળી, જાણ્યું કારજ અહીં સધે. ૨૪
- મહાવિક્રાળ કાળ પ્રચંડ આવે, અસુરશત્રુ આજ રે;
- હું હણું હાવાં ગણું નવ એ, કરું સહુ સુરનાં કાળ રે. ૨૫
- પછે અગ્નિ સરણું આગ્નેષાસ્ર, મારવા તે દુષ્ટને;
- આ હણ્યો કે'તા ગાંધી હણિયો, સુર પામવા સંતુષ્ટને. ૨૬
- આગ્નેષાસ્રથી તેના હૃદયમાં, ઘા પડ્યો ગાઢો ઘણો;
- દેવઅરિએ સેવ સાધી, યમપુરીની સર્વે ભણો. ૨૭
- કર્મજી હણિયો ખાળકે, નવ ચાલિયું તેનું કંઈ;

- અમ્મ વડુ વજ્જ હણતું ગિરિ ગોટોં, એ ઘેર ત્યાંતો થયું સહી. ૨૮
- રસાતળમાં વાત ચાલી, માનવે દાનવ હણ્યો;
- અત્યંત આનંદ ઘેર ઘેરજ, મગટી રહ્યો પુરે ઘણો. ૨૯
- રાજપુત્ર પર પુષ્પવૃષ્ટિ, થઈ દષ્ટિ દેવની;
- ગાવા લાગિયા ગર્ભર્ષપતિ ત્યાં, આરંભી સ્તુતિ એવની. ૩૦
- દેવાંગના વાદિત વાણે, એમ થઈ રહ્યો આનંદ હ્રદ;
- દાનવ હણી માનવ ગયો ઝટ, દાનવભુવને થઈ મુદ. ૩૧
- એ રાજસુત બંધન પડ્યા તે, છોડવ્યા તેણી ઘડી;
- સુંદરાંગી મુદાવતીને, કરી મુક્ત ન વાર કરી વડી. ૩૨
- કળ્પલમરણાંતે તહીં ત્યાં, નાગરાજ મહામણિ;
- સ્વયં સહસ્ર શેણ શેષજીએ, મુસલ ગ્રહ્યું સુરતું ગણી. ૩૩
- તપ રૂપી છે ધન જેહનું, સહુ યોગ ધ્યાને જાણતા;
- દાનવ માનવની મનોવૃત્તિ, ધણું ખીતે મમાણતા. ૩૪
- નાગશિરોમણિ શેષ હરખ્યા, જોઈ પ્રસન્ન થઈ મુદાવતી;
- સીહસ્તકેરા સ્પર્શથી થઈ, મુસલ સુનંદની ફેડી ગતિ. ૩૫
- પીર્વહાનિ જાણી નારી માની, પ્રભાવ પૂરો જાણીને;
- વારવાર કીધા સ્પર્શ તેણે, અકરાલ મુસલ મમાણીને. ૩૬
- એ કાર્ય માટે નાગરાજે, આનંદ પામી અંગમાં;
- સુનંદના ગુણયકી ઉપજ્યું, એણે ધર્યું નામ ઉમંગમાં. ૩૭
- સૌનંદા અણું નામ તેણે, પાડિયુ પ્રેમે કરી;
- સહુ હર્ષ પામ્યો સુરગણ ત્યાં, કીર્તિ નાગલોકે વિસ્તરી. ૩૮
- કર્ણ નમન સહુને રાજપુત્રે, પછે માગતો વિદાય તે;
- સહુ શુભ વાંચી તેણે કે'તા, થાય ભણું વાટે જાય જ. ૩૯

૩૩ નાગરાજ કાલ—નાગરાજના સહામણિ ૨૫ સહજ રૂપાવણા
શેષજીએ સ્વયં (પોતે) તે મુસળને સુરતું (દેવતું) છે એમ ગણીને લીધું
૩૮ સૌનંદા—મુદાવતીનું ખીજું નામ.

વસણ.

જેહ વાટે જાય તું સુત, તે વાટે વિદ્ય કંઈ થયો નહિ રે;
એવો આશિર્વાદ આપી વળાવતા, જય શબ્દ થયો જહીં તહીં રે. ૪૦

કડવું ૧૯૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે કૌશ્ઠિકિ સુણ્ય જી, એમ વત્સપ્રીતણું વાધ્યું પુણ્ય જી;
રાજકુંવરી ને ઉભય કુમાર જી, વત્સપ્રી સાથે લેઈ ચાલ્યો તે વાર જી. ૧

ઢાળ.

તે વાર સાથે લેઈ ચાલ્યો, વિદૂરથ નૃપ પાસ;
કેટલેક દિન પો'ચી પુરમાં, ખોયો તેહ નૃપનો ત્રાસ. ૨
સુતાસુત અર્પણ કરી, કર્યો નમ્ર થઈ પ્રણામ;
વયો હે તાત આ સંતાન છે, હરાયાં તમારાં મહાનામ. ૩
સુંદરાંગી મુદાવતી છે, પતિવ્રતા પૂરેપૂરી;
આણ્યાં તમારી આજ્ઞાથકી મેં, એમ વયો વાણી મધુરી. ૪
હવાં બીજી આજ્ઞા કરો મુજને, કરેં સત્વર કાજ;
માર્કંડેય કહે કૌશ્ઠિકિ સુણ્ય તું, એમ વયો વત્સપ્રી મહારાજ. ૫
હવે હૃદય જેનું ભરાયું, એવો ઉચ્ચ સારે ખાલ્યો ભૂપ;
અહો વત્સ હે વત્સ તું છું, ધન્યધન્ય અતુપ. ૬
તેં અતિ ઉત્તમ પરાક્રમ કર્યું છે, તેણે શું થયું છે બાળ;
ત્રણ મકારે સુર સર્વ મુજને, અલિનંદન દે આ કાળ. ૭
તેમાંનું પ્રથમ એક લાખું, જે તારા સન્નો જમાત;
અન્ય શબ્દો વધ થયો, હવાં ત્રીજું કહું સુણ્ય પ્રાત. ૮

૩ સુતાસુત—પુત્રી અને પુત્રો.

મારા બાળક હતાં તેવાં, પુનઃ આણી આપ્યાં આજ;

તેં મિત્રસુત થઈકર્યું મારું, પૂર્ણ મેમથી કાજ. ૯

છે દિન આજકેરો અતિ રૂડો, માટે કાજ કરચ તું મારું;

છે મારી સુતા સુંદર અવયવવાળી, તે હું તુને દવા ધારું. ૧૦

પાણિગ્રહણ કરચ તું મેમથી, કરચ મુને વચનપાળક આજ;

કરે કાર્ય ને તું ઐહલું તો, તેં સહુ કર્યું મારું કાજ. ૧૧

રાજપુત્ર કે' છો તમે મારા, પિતાકેરા મિત્ર;

તેણે હું પિતારૂપ માતું છું તમને, મહાપુણ્ય પવિત્ર. ૧૨

આજા પાળવી પિતાતણી, છે એવું શાસ્ત્ર પુરાણે કે'ણ;

તમે જોમ કો' તેમ મેંજ કરવું, જે થાય આપને સુખદણ. ૧૩

કિંતુ પિતા તમે જાણો સહુ, આવા કાર્યમાં ગતિ કેવી;

કેવળ હું પરત્ર છું સહી, જોઈએ ભનંદનની આજા લેવી. ૧૪

વિદ્વરથે તવ પત્ર લખીને, ભનંદનને પ્રછિયું;

વત્સમીચરિત્ર સઘળું, વાંચી તેને રૂચિયું. ૧૫

લગ્ન કરવા કાજ દીધી, આજા વડીલે જાણ;

વિદ્વરથ પુરમાં મહામહોત્સવ, આવ્યો સમાચાર થયો મમાણ. ૧૬

વિધિપુરઃસર લગ્ન વિધિ થઈ, પરણ્યાં કન્યકાકુમાર;

જથજથકાર સુરગાણું સર્વ કરતા, ત્યાં થઈ રહ્યો થેઈ થેઈકાર. ૧૭

યાચકજનતાણા મનોરથ પૂર્યા, જૂએ દીધું કન્યાદાન;

ખેનખનેરીને વળાવા પછે, ગયા બે રાજકુંવર મહાન. ૧૮

જઈ ભનંદનને જોટિયા તે, સહુ ચરિત્ર માંડીને કહ્યાં;

માધૂર્ણ્ય રહી ઘણા દિન પછી તે, ઘેર આનંદ ગયાં. ૧૯

હવાં નવયૌવન પ્રગટ્યું જેને, એવો વત્સમી મહારાજ;

- નવયૌવનાશુ રંગ રમતો, કરી ધર્મકેશં કાજ. ૨૦
- સરિતાતટે ઉદ્યાનમાં, વન વાર હોયે જ્યાંય;
- વિહાર વનિતાશુ કરે તે, આનંદ પામી મનમાંય. ૨૧
- ગ્રહ આકાશિકાદિક રમ્ય સ્થાનક, ત્યાં અલખેલીકેરી સાથ;
- કેવિ કરતો રેલી રંગે, આલો જીવતીનો હાથ. ૨૨
- રાજકેશં કાજ કરતો, પમાડતો સર્વને આનંદ;
- ભનંદનવય વૃદ્ધ થાતાં, ગયો ભજવા વન ગોપિંદ. ૨૩
- પછે વત્સમી રાજ થયો, તેણે કર્યા આઝા યજ્ઞ;
- નિરંતર ધર્મે મજા પાળી, થઇ મનમાં મગન. ૨૪
- સ્વપુત્રકેરી પેર તે, મજા પાળતો દિનરાત;
- તેણે દશમાં આનંદ ઉત્સવ, ઘેર ઘેર થતો વિખ્યાત. ૨૫
- તેરાયકેરા રાજમાં, ચૌરસર્પાદિકે જેહ;
- તેતણો ભય કાંઈ નો'તો, વળી નામે ઉપદ્રવ હોય તેહ. ૨૬
- એમ કશાકેરો ભય નહિ ત્યાં, કો જોટી ખબર નવ પામે;
- વત્સમીનું નામ મુણતાં, અથ એાઘ મોટા શામે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પછી સુનંદાને, સુત થયા ઉત્પન્ન;
- તેનાં નામ હું ગણાવું તુજને, મુણ્ય થઇ તન મન પ્રસન્ન. ૨૮
- માંશુ પ્રચીર ને શૂર નામે, મુચક વિક્રમ ક્રમ;
- બલિ બલાક ચંડ મચંડ ને, સુસ્વરૂપ સુવિક્રમ. ૨૯
- એવા સુત સહુ તેને થયા, જે મહાપરાક્રમી પુર;
- રાણજીત સર્પે હતા સાચા, વળી વક્તા વાણી મધુર. ૩૦
- એ પેર ધન ધાન્ય ને, પુત્ર પરિવાર સમેત;
- સહુ રાજ્ય સોંપી સુનને, ગયો વન તપ કારણ ધરી હેત. ૩૧
- વત્સમીનું ચરિત્ર જે કો, મુણે ભણે ને ગાય;
- તે જન ભવાબ્ધિને સે'જે તરીને, મુક્તિપુરીમાં જાય. ૩૨

પુરાણી છે આચરણ આણું, કાંઈ લમારા માંયં ?	
દુષ્ટતાને દીનતા, લેવાય ઉઘડી જ્યાંય.	૩૩
ત્યાં વારંવારે કથું કે'વું, નિર્લજ્જને શી લાજ;	
ધર્તિ શ્રીમાર્કડેય પુસણે, યયું વત્સપ્રીત્વરિત પૂરું આજ.	૩૪
ગુરૂકૃપાએ થયોછે અહીં, પોડશાધિકશતત્રમેધ્યાય;	
પુરાણીજનનું પાધરું કરવા, દિજ યથામતિએ ગાય.	૩૫

વલણ.

યથામતિએ ગાય દિજ, ભજ હર વિધિ ગોવિંદ રે;	
પાધરું કરતાં પાધર માને તો, તેને કરે શું પ્રેમાનંદ રે.	૩૬

—*—

સ્વનિત્રચરિત્ર.

કડવું ૧૯૨ મું.

રાગ ગાડી.

ગુરૂ ગાણપતિને લાગું પાય, સા'ય કરે ઉમયા માય;
જ્યમ ખનિત્રચરિત્ર પૂરુંધાય, શારદા એવી વાણી આપો સુખદાય. ૧

લાળ.

સુખદાય થાય એવી વાણી આપો, કહું ખનિત્રચરિત્ર;	
માર્કડેય કહે કૌશલ્ય, યદ્યપરમ તું પવિત્ર.	૨
એમ વત્સપ્રીના બાર મુત, જે કહ્યા મેં નિર્ધાર;	
તે સર્વે હતા ગુણિયત્ર ઘણા, સંભ્રામન્નિત ગુણબંડાર.	૩
તે સર્વમાં મહાપરાક્રમી, પ્રાંશુ નામે વડ બ્રાત;	

- તે અવનિતણા અધિપતિ થાતો, જેના ગુણની કહું ખ્યાત. ૪
- તે સ્વસમાન ગણતો સ્વય બંધુ, તેણે તેહ કરતા સેવ;
પરિજન સમા આજ્ઞાવરતી સહુ, થઈ રહ્યા તતજેવ. ૫
- તેણે યજ્ઞયાગ કર્યા ઘણા, તેમાં મળ્યું દિજને ધન;
દીન હીન અપંગનું વળી, તેણે સંતોષ્યું અતિ, મન. ૬
- તે યજ્ઞમાં દ્રવ્યદાન કીધું, તેની સંખ્યા ન કોઈથી થાય;
પણ લેતાં લેતાં રહ્યું પડી એમ, દિજ પુરાણે ગાય. ૭
- પ્રુક્ત ધન એમ રહ્યું પડી ત્યાં, તેણે કરી શું થાય;
વસુધરા નામ પૃથ્વીતાલું પડતું, એમ કહી ગયા મહાકાય. ૮
- પ્રાંશુએ સાર્યક નામ કીધું, વસુધરાનું જ્ઞાણ;
સ્વપુત્ર પેરે પ્રજા પાળી, તેવડે થયાં વખાણ. ૯
- ધનગૃહકેરા સંગ્રહનો તેણે, ઉપયોગ કીધો સાર;
લક્ષાવધિ કેતુ કર્યા તેણે, કરી તેની ક્રિયાઓ અપાર. ૧૦
- તેણે યજ્ઞ કરિયા એટલા કે, તેની સંખ્યા ન કદી ગણાય;
એક આંકડે કોઈ કહી શક્યો નહિ, એ કેવો બૂપ ભણાય. ૧૧
- એ પ્રાંશુ નૃપને થયો સુત, પ્રજાપતિ મહાકાય;
તેણે યજ્ઞ અપાર કીધા, જેણે સુરવર સુખી કે'વાય. ૧૨
- ઇંદ્રકેરી અતુલ વૃષ્ટિ, થઈ તેના યજ્ઞ મોઝાર;
તે કેતુએ શતકેતુ વાધ્યો, જેણે હણ્યા વીર્યવાન અસુર અપાર. ૧૩
- જાલિષ્ઠ મધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો, બલનામ દેત્ય મનાય;
વળી સંગ્રામ માંહે મુખ્ય જે, જંભાસુર નામ ગણાય. ૧૪
- ઈત્યાદિ મળીને અસુર હણિયા, બિનશત કે'વાય;
એવો યજ્ઞકર્તા પ્રજાપતિ, પ્રાંશુતણે સુત ગણાય. ૧૫

કોઈ મુદંભતિના માનવી, કરે કૂકું અન્યતું દુષ્ટ;
 તેા તે માખા થાયું સર્વ તેને, બન્ને કરે મન સંતુષ્ટ. ૨૮
 એહનું કારણ દહિં બતાવી, સુણો સજ્જન આજ;
 ક્રિયાનું કૃણ કરતાનેજ મળતું, છે એવો પ્રસિદ્ધ નિયમસમાજ. ૨૯
 એ પેર સમજી સર્વ જાતે, હિત બુદ્ધિવાળા થાવો;
 હે જન તેજડે મુખ થાય તમને, તમે લૌકિકપાપ લજ્જવો. ૩૦
 ને આજ રાખે સ્નેહ મુજપર, તેનું સદા થાઓ કલ્યાણ;
 ને આ લોકમાં કરે દેવ મારો, તેનું પાણ કલ્યાણ થાઓ પ્રમાણ. ૩૧
 તે ખનિજ પ્રજાપતિકરો, હતા એવો ગુણવાળો પુત્ર;
 સકળ ગુણસંયુક્ત હતા, વિશાળ કમળનેજ જાતે સૂત્ર. ૩૨
 તેણે પોતાકેશ સર્વ બંધુ, ભિન્ન ભિન્ન રાજ્યે સાર;
 ઘટિત રીતે ચાલિયા સહુ, યથાન્યાય ને પ્રકાર. ૩૩
 પછે વારિધિ છે વસન જેનું, એવી પૃથ્વી સપ;
 પોતે ભાગવવા લાગિયો, તજી તન મનથી ગર્વ. ૩૪
 પૂર્વ દિશાએ નીચે શૌરિ, જેહ પોતાનો પ્રાત;
 ઉદાવસુને અર્ધી તેણે, દક્ષિણ દિશા સાક્ષાત. ૩૫
 મુનયને પશ્ચિમ દિશા સોંપી, નીચે ઉત્તરે મહારથ જેહ;
 તે સર્વ પ્રાતા અને ખનિજકેરા, હતા ભિન્ન પુરોહિત તેહ. ૩૬
 તે ભિન્ન ભિન્ન ગોત્રના સહુ હતા, હતા મંત્રીતાણી પાણ એ પેર;
 વંશ અનુક્રમે જેહ ઉતર્યા, તે એક આચાર્યની નવ મે'ર. ૩૭
 કર્યા સ્વેચ્છિત આચાર્ય સહુએ, એવા મંત્રી કર્યા નિરવાણ;

૩૦ લૌકિકપાપ લજ્જવો—આ એક સંજ્ઞા મારે દર કરે.
 ૩૪ પછે ઇ—પછે વારિધિ (સમુદ્ર) છે વસન (વસ્ત્ર) જેનું એવી
 સર્વ પૃથ્વી. ૩૭ વંશ ઇ—વંશના અનુક્રમે ઉતરતા આવેલા એક આચાર્યની
 એવી મેહેર નહોતી. અર્થાત્ એકજ ગોત્રના આચાર્ય બધા બાઇઓને બળી
 સક્યા નહિ.

- શૌરિપુરોહિત અત્રિગુણના, હતો સુદોત્ર નામે જાણ. ૩૮
- ગીતમવંશનો ઉદાવસુ ને, હતો કુશાવર્ત આચાર્ય;
- સુનયનો પુરોહિત હતો ને, તે કરાવતો કરપપગોત્રી કાર્ય. ૩૯
- હતું પ્રમતિ અભિધાન તેનું, હવાં મહારથતાણી વડું વાત;
- હતો તેના પુરોહિત વસિષ્ઠગુણના, પુરોધા નામ પ્રખ્યાત. ૪૦
- તે ચાર નૃપતિ રાજ્ય સ્વયનાં, જોગવતા હતા ભૂરપૂર;
- સાર્વભૌમ ખનિત્ર હુતો, સર્વાધિપતિ મહાશૂર. ૪૧
- તે સર્વ ભાઈ ઉપરે, અને વળી સર્વ પ્રભય;
- ખનિત્રપુત્ર સરખો પ્રેમ ધરતો, કોને દૂડી નવ કરતો સભય. ૪૨
- એકદા શૌરિતણા મંત્રી, વિશ્વવેદી એવું નામ;
- તે અવનિપતિ એકાંત તેડી, વધો પ્રથમથી નિજ કામ. ૪૩
- મારે કંઈક કે'વું આપને, તે કહી દેઉં રાજન;
- આ સકળ પૃથ્વી હોય જેના, સ્વાધીનમાં અનુદિન. ૪૪
- કે'વાય તે તો મહાનરપતિ, તેના પછી તેના પુત્ર;
- પૌત્ર ને પ્રપૌત્ર આદિક, એમ વધે તેનું ઘરસૂત્ર. ૪૫
- વંશ તેહનો જેહ તે, રાજ યાય નિર્ધાર;
- અન્ય જે ભાઈ તેહના, તે પ્રથમ અદ્ય સમયે સાર. ૪૬
- સહુ દશના રણીધણી થાયે, વળી કહું તેનાં કાજ;
- ઘોકું ઘટે કે વધે કાંઈક, પણ પછે થાય શું મહારાજ. ૪૭
- એમ કરતાં ગતકાળ થાયે, તદા તેહ નર નિર્ધાર;
- ચઢતાં ઉતરતાં થઈ જાયે, ઉતરતી હાર મોઝાર. ૪૮
- કંઈ વધવાતણી આશા નહિ, વૃદ્ધિ મને માની દેખાય;
- જે પૃથ્વીપતિ હોય પૂર્ણ તે, આપ્યું પાળતા સદાય. ૪૯
- તેહ ગયા પૂઠે કંઈક જાય, પૃથ્વી અને મળિયું રાજ;

- છેવટે સહુ જાય ઝાંઢે, સુત કરે કૃષિકારનાં કાજ. ૫૦
- આવું નીતિશાસ્ત્રે છે વધું, તે જણાવું છું હું રાય;
વળી એક ચિત્તે સુણો સર્વે, સ્થિતિ માંડજિકની શી થાય. ૫૧
- તે માંડજિક રાયનો બાધ હોયે, સાર્વભૌમ નરેશ;
અર્પિયું સ્નેહે સામર્થ્ય જોણે, તે નવ ઉદ્ધાર કરતા લેશ. ૫૨
- પૃથ્વીપતિ, અને બ્રાત્ર સુત, જેહુ અન્ય કે'વાય;
સ્નેહાનુબંધ શો તેમનામાં, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં ગવાય. ૫૩
- તેના પુત્રને સ્વપુત્રમાં, પરત્વ બુદ્ધિ થાય;
એવા રાયકરો સુત જાણો, કપા કાર્યે પ્રીતિ યુક્ત કે'વાય. ૫૪
- જેવડે થાય પ્રીતિયુક્તે, તેણે કરી નૃપ સંતોષાય;
એમ કરી નૃપ જો રહે બેશી, તો શી ગરજ મંત્રીતાણી ગણાય. ૫૫
- મારા સમાન મંત્રી છે તમારે, તેયકી હે ભૂપાળ;
આ અખિલ પૃથ્વી રાજ્યને, બોગવીશકો આ કાળ. ૫૬
- મિથ્યા સંતોષ રાખી કેમ બેઠા, એ નવ નૃપ ગુણ મનાય;
જો ઇચ્છા રાજ્ય કરવાતાણી હોયે, તો આવું જોઈએ રાય. ૫૭
- જે કાર્ય સિદ્ધિ કરનાર સાધન, તેને કર્તાતાણી જરૂર;
અમે સાધનભૂત મંત્રી સર્વ છીએ, છો કર્તા તમે મહારૂર. ૫૮
- તમારું કાર્ય છે જે રાજ્યપ્રાપ્તિ, માટે કરો નૃપવર આમ;
સાધનભૂતવડે પિતારાજ્યને, સ્વાધીન કરી લ્યો મહાનામ. ૫૯
- અમે પરલોક વિષે જઈને પાણ, છીએ કૃજ અર્પવા તૈયાર;

૫૪ અન્ય — ૫૪માર્ગ. ૫૪ પરત્વબુદ્ધિ—આ તો પારકા છોકરા છે એવી બુદ્ધિ. ૫૫ જેવડે ઈન્-જેવડે કરીને સાર્વભૌમ રાજા જે પોતાનો બાધ છે તે પ્રીતિયુક્ત થાય, તે કાર્ય કરવાવડેજ જે રાજા સંતોષાય અને એમ બાધને સંતોષ આપવાતુંજ ફીક છે એમ ધારી બેશી રહે તો પછી મંત્રીઓની પણ તેને શી ગરજ (૫૩૨) છે ? ૫૯ સાધનભૂતવડે—સાધનભૂત મંત્રીઓવડે.

- પછે તમારે સિંતા કરી રાજ, ન ઘટે જોશૂરે'ણું નિર્ધાર. ૬૦
- રાજ કહે ખનિજ છે, અમારો જ્યેષ્ઠ બંધુ પ્રમાણ;
- તેનાથકી તે છે પૃથ્વીપતિ, એમાં શો દોષ છે સુખાણ. ૬૧
- અમે લઘુબ્રાતા તેહના, તેણે અલ્પપૃથ્વીના પતિ;
- હે મહા મતિ અમે પાંચ ભાઇ, પૃથ્વી એકલી નારી સતી. ૬૨
- તો સ્વામિત્વ સર્વ પૃથ્વીતાણું, ક્યમ એક-હાથે સંભવે?
- સર્વસ્વ તમને લાગશે, સમાધાન તો મંત્રી હવે. ૬૩
- વિશ્વવેદી કહે રાજ, એક પૃથ્વી છે કહો;
- તો ક્યમ સર્વ પૃથ્વી સ્વાધીન તમારે, કરીને નવ તમે રહો. ૬૪
- તમારે સ્થાનકે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા, રાજ્ય કરે થઇ રણિયાત;
- તમે ક્યમ નવ થાઓ સર્વાધિપ, શું તમે નૃપ નથી વિખ્યાત. ૬૫
- જ્યમ યત્ન કરું હું તમ અર્થે, ત્યમ તમારા અન્ય બંધુના પ્રધાન;
- તેમના હિતાર્થે યત્ન કરતા, મેં જાણ્યા છે મહાન. ૬૬
- રાજ કહે જે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા તે, અનુરાગે કરી ગણે પુત્ર સમાન;
- સ્નેહ એવો સર્વપર રાખે, તો ક્યમ મહીમમત્વ ધાય શુંણવાન. ૬૭
- કહે વિશ્વવેદી આહો રાજ, તમે રાજ્ય ઉપર રહી સદા;
- જ્યેષ્ઠ બ્રાતને ભેટ અરપી, પૂછ શકશે થઇ મુદા. ૬૮
- કિંતુ રાજ્ય ઇચ્છા થાય ત્યારે, કોણ જ્યેષ્ઠ ને કનિષ્ઠ;
- સાર્વભૌમ પદવી મળી જેને, તેનાં જય રિપ્ત ને થાય શિષ્ટ. ૬૯
- માર્કંડેય કહે એમ અહોનિશ તે, ઉપદેશ કરતો જાણ;
- ઘણે દિવસે નૃપે માનિયું, મંત્રી વચન નિર્ધાણ. ૭૦
- પછે આજ્ઞા આપી તેહને, કરો વિશ્વવેદી કાવે તેમ;

પછે વિશ્વવેદીએ યત્ન કીધું, જેમ સ્વનૃપનું થાય ક્ષેમ. ૭૧

તેના પ્રાતાકેશ સર્વ મંત્રી, પુરોહિત પ્રમાણ;

પછે સર્વરાય વશ-કર્યા તેણે, સ્વહિતાર્યે નિર્વાણ. ૭૨

એ સર્વ બેદ કપટે કરી, ઘટિત રીતિએ કર્યું;

પછે સ્વનૃપકેરી શાંતિ પામ્છી, અનિત્ર રહિત ઉરે ધર્યું. ૭૩

અનિત્રાભિચાર માટે, અનુષ્ઠાન બેસાડિયાં;

તેના વિશ્વાસુ પરિજન ફરબ્યા, સામદાનાદિકે કરી તોડિયાં. ૭૪

સ્વદંડકેરી પ્રભાવ વધવા, એવા ઉદ્યોગ કર્યા અપાર;

અનુષ્ઠાન કરવા દિવ બેડા, તેની સંભાળ નિત્ય લેતો સાર. ૭૫

નિત્ય નિત્ય અભિચાર સાધન, કરતા હુતા પુરોહિત બેહ;

પછે એકાએક ચાર કૃત્યા, ત્યાં ઉપની કરાણી દહ. ૭૬

તેમનાં વકત્ર અતિ વિકરાળ હુતાં, દરેં ભયકારી અપાર;

હસ્તમાં દારણ શૂલ સાંયુ, જેના વિસ્તારનો નહિ પાર. ૭૭

શું કરીએ એમ કહી ઊભી, તવ અનુષ્ઠાની બાધ્યા દિવ;

જાએ અનિત્રનો સંહાર કરવા, તદ્દ ગઈ તેપામી મનમાં રીઝ. ૭૮

વિશ્વવેદી મંત્રી ત્યાં, થતો પ્રસન્ન મન તે વાર;

હવાં કૃત્યાઓ ગઈ કાળ કરવા, તેણે જોયા અનિત્રના આચાર. ૭૯

તેનાં પ્રુણ્ય પવિત્ર અતિ ઘણાં, તેણે જવાયુ નહિ પાસ;

યત્નશીલ થાતાં થયો તેમને, ત્રિવિધિનો ત્રાસ. ૮૦

પછે કોપ કરીને વળી પાછી, તેણે શૌરિપુરોહિત સહુ માર્યા;

વિશ્વવેદી મંત્રીને હણ્યો, વળી તેણે મારવા વિચાર્યા. ૮૧

૭૩ અનિત્ર રહિત ઈ૦—આ જગત્ અનિત્ર રહિત યાએ, એમ મનમાં ધાર્યું. ૭૪ અનિત્રાભિચાર—અનિત્રને મંત્ર પ્રયોગાદિથી મારવાનું અનુષ્ઠાન. ૭૫ ૬૩—રાજ્ય બળ. ૭૭ વકત્ર—મુખ. ૮૦ યત્નશીલ થાતાં—અનિત્રને મારવાને યત્નશીલ થતાં.

- નેણે નેણે ખોદું શીખવ્યું, તે સર્વના હીધા માણ; ૮૨
 પુરોહિત વિશ્વવેદીને તો, કરી દીધા કચ્છરધાણ.
 આવા મંત્રી ઘણા નૃપના, રાજ્ય તબલવતા દેખાય;
 હવાં ચહપતિના મંત્રીઓ કંઈ, દિન વણિક કે'વાય. ૮૩
 તેમાં હોય જેના દિનમંત્રી, પુરાણી જેવો રોય;
 તેણે સરવસ્વ ગયું એમ જાણવું, પુઠે મંત્રીનું પાથર હોય. ૮૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્રની માંય;
 હરિકૃપાએ થયો પૂરો, સમદશાધિકરાતતમોધ્યાય. ૮૫

વલણ.

- અધ્યાય પૂરો થયો અહિંયાં, હવાં પંથ થોડો તો રહ્યો રે;
 ચાતુર્વિંશી દિને જોઈએ, ગ્રથ પુરાણીને પૂરો કહ્યો રે. ૮૬

કડવું ૧૯૩ મું.

રાગ ગોડી.

- માર્કંડેય કહે સુણ્ય જુદેવ, ત્યાં એમ કુદ્દ હણાયા તતખેવ;
 જૂદા જૂદા નગરે વસનારા નેહા, એકે કાળે મૃત્યુ પામ્યા તેહ. ૧
 જોઈ સર્વ જનને વિસ્મય થયો, કોઈએ સમાચાર ખનિત્રને કહ્યો;
 સુણી પુરોહિત વિશ્વવેદી મંત્રીહાણ, યયા ખનિત્રના તલપાપડ માણ. ૨
 અરે આ શું થયું એમ તે લાખે, શોક વિસ્મય વારંવાર દાખે;
 પણ તેનું કારણ નવ કજાય, ખનિત્રે જાણવા કર્યા અતિ ઉપાય. ૩
 એવામાં વસિષ્ઠ મુનિ આવ્યા સ્વગેહ, તદા અર્ધપાદે પૂજા યોદ્યો તેહ;
 મારા જ્ઞાતાના મંત્રી પુરોહિત, યયા નારા તેની યાગ ન કાંઈ પ્રતીત. ૪
 હું વિનવી પૂછું મુનિદેવ, કહો જાણતા હો તો તતખેવ;
 એમ પૂછ્યા પરથી મુનિ લાખ્યા, કર્યા જગમેદ મંત્રીએ દાખ્યા. ૫

- શૌરિના મંત્રીએ કહ્યું હતું જેહ, શૌરિએ ઉત્તર વાળ્યા હતા તેહ;
બ્રાતામાં બેઠ પાડવામાટે, ગયોતો તે દુષ્ટ બેણી વાટે. ૬
- પુરોહિતે કંથુ હતું અનુષ્ઠાન, તો કહ્યું નિષ્પાપને મુનિ મહાન;
જેને શત્રુ ઉપર દયા આવે, જેને કોઇનું ભુંકું મનથી ન ભાવે. ૭
- તેનું ભુંકું કરવાને કયો પ્રયત્ન, એ સર્વે કહ્યો તુને મેં યથાપત્ન;
સુણી એ વારતા શબ્દ પામ્યો ખેદ, અંગે જ્ઞેતન્તેતામાં વળ્યો પ્રસ્વેદ. ૮
- કયા ઘણા ખેદતણા ઉચ્ચાર, રે હું દુષ્ટ દુષ્ટ કે'તો વારંવાર;
વળી વસિષ્ઠ મુનિ પાસે પોતાતણો, તે કરવા લાગ્યો ધિઃકાર ઘણો. ૯
- ખનિત્ર કે' હું છું પાપનું સ્થાન, લાગ્યહીન નઠોર મહાન;
દૈવે દોષરૂપ કરેલો હુંય, મહાપાપી કહું પાપ શુંય. ૧૦
- હું સર્વ જને નિંદલો નિર્વાણ, મુને ધિઃક ધિઃક છે મુનિ સુજાણ;
મારે નિગિત મુખા દિવ્ય ચાર, મારા જેવો કોણ પાપી પૃથ્વી મોઝાર. ૧૧
- જ્ઞેજન્મ ન થયો હોત મારો મુનિ, તો આવી કઠોર વાણી જાત ન સુણી;
જન્મ મારો શુભ કુળ મોઝાર, હું થયો સાર્વભૌમ તેને ધિઃકાર. ૧૨
- થયો દિવ્ય નાસકારણ હુંય, હવાં કોને મુખ દેખાકું શુંય;
મારા બ્રાતાના પુરોહિત જેહ, સ્વામીહિત કરતાં મુખા નિઃસંદેહ. ૧૩
- માટે તે દુષ્ટ નથી તિલ્લમાત્ર, મહામુનિ છે દુષ્ટ મારું ગાત્ર;
થયો તેમના નાશનું કારણ જાણ, હવાં શું કરું ક્યાં જાઉં અજાણ. ૧૪
- વધારે પાપી નથી કોઇ મારા કરતાં, એમ નૃપ બોલતો ડરતાં ડરતાં;
પ્રાક્ષણ નાશ થોગે હું થયો પાપહેતુ, એમ વિદ્યતો રડતો પુણ્યકેતુ. ૧૫
- ભક્ષાઇ જેને જીવી હોય તે જીવ્યો, એમ ભક્ષા ભક્ષા કે'તાં હવેથી રૂચ્યો;
ભક્ષો તો એક ખનિત્ર રાજા હુચ્યો, એવો જીવ્યો ત્યાં સંશય ખુચ્યો. ૧૬
- નિવૃત્તિ પામ્યો ન એટલું કરયે, હરે અતિ ઉદ્દેગ તે તો થરે;
મન રાજકાજમાંથી પાછું વાળ્યું, તેણે વન જઇ ધ્યાન ધરવા ધાર્યું. ૧૭
- ન માન્યો કોઇતણો ઉપદેશ, જેને થયો દિવ્યહત્યાએ મનમાં ક્લેશ;
૧૩૫

- ભરપૂર ભલાઈ રાખી રહ્યો, તોય મને ભુલો કોઇએ કહ્યો. ૧૮
- વા કર્યો પૂઠે કોઇએ વિચાર, તોહવે એ રાજ્ય કરવામાં ધિકાર;
એવા પૂછનારને દત્તો ઉત્તર, પછે કને યોલાવ્યો સુત વર. ૧૯
- તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વાર, સાર્વભૌમ સુખ થયો નિર્ધાર;
ખનિત્રે સાથે લીધી પોતાની ત્રણ નાર, ગયો તપ કરવા વન મોઝાર. ૨૦
- વાનમસ્થ વિધિનો જ્ઞાત તેહ, દમી સાહાત્રણસે વર્ષ પર્યંત રહ્ય;
હે દ્વિજસત્તમ તે વનવાસીકેરી, જદા સફળ થઇ આરાધન ફેરી. ૨૧
- ક્ષીણ થયો તપવડે અતિ દહ, તપ તેણે વિચારું એહ;
સાધી સમાધિ રોક્યાં સહુ દાર, પછે પ્રાણત્યાગ કર્યો તે વાર. ૨૨
- કર્યો અશ્વમેધ યજ્ઞ જેણે અપાર, છતાં ન મળ્યા સુખ ભોગ નિર્ધાર;
તેવાં સર્વે સુખ પામ્યો તેહ, થયો અક્ષય લોકવાસી થઇ નિઃસંદેહ. ૨૩
- તેની ત્રણ સ્ત્રીઓ તેની સાથે, પ્રાણત્યાગ કરી ગઇ સંઘાતે;
તે સાલોક્યતા પામી પતિ સહિત, છે એકું માહાત્મ્ય કરે પરહિત. ૨૪
- એમ મહાભાગ ખનિત્રનું ચરિત્ર, સુણનાર ભણનાર થાયે પવિત્ર;
છે પાપનાશકર્તા પૂરેપૂરું, હવાં સુખચરિત્ર કહું મધુરું. ૨૫
- કહે પુરાણી સર્વને આમ, અગારામાં વશી ભલાઈ ડામેડામ;
ગૌમુખા દેખાઇએ અમે, હર હર ભજિયે સર્વે સમે. ૨૬
- રાધાકૃષ્ણ આશા પૂરે અમારી, દેખાડે એવી દીનતા ઉચ્ચારી;
કિંતુ ગૌમુખવ્યાપ્ત છે એહ, જાણો જન સહુ નિસંદેહ. ૨૭
- સંવત સત્તરસે પાંસડયમાંય, ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થયું જ્યાંય;
પુરાણી જનની કૃપાએ કરી, દાખી ભલાની ભલાઈ ઉચ્ચરી. ૨૮
- ઇતિ આર્કકેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્ર સમાપ્ત મમાણે;
થયો અષ્ટાદશાધિકશતત્રયોધ્યાય, સુણે ભણે આ ચરિત્ર તે સુખી થાય. ૨૯

વૃત્ત.

ખનીત્રકેરું ચરિત્ર સુણતાં, સુખી થાય નર નાર રે;
વિમ પ્રમાનદ કાંઈ ન જાણે, ભજે પ્રાપ્તા શકર મુરાર રે. ૩૦

—*—

ક્ષુપચરિત્ર.

કકુતું ૧૬૪ મું.

રાગ મેવાડા.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ હો, નમન કરું નેહથી;
શારદા પૂરો આશા હો, ઉજેહકાર ઉજેહથી. ૧
ક્ષુપચરિત્ર કે'વા હો, આશા ઊર અતિઘણી;
માર્કંડેય કે'છે હો, સુણે કૌબુદ્ધિ દિગ્મણિ. ૨
ખનિત્રમુત ક્ષુપ હો, રાજ્યાસને ખેઠા જદા;
પિતા પેરે મળરંજન હો, કરતો ધર્મે કરી સદા. ૩
મળ પાળવા પ્રીતિ હો, રાજ ધરતો અતિ;
તે દાનશાલી કે'વાયો હો, મખકતા થયો મહામતિ. ૪
વ્યવહારાદિક કાર્યે હો, શત્રુ મિત્ર તે જોતો;
સમાન છુદ્ધિએ કરી હો, અન્ય સંશય જોતો. ૫
અહો મુનિસત્તમ હો, એક દિવસે ત્યાંહી;
તે રાજ્યાસન પર ખેઠા હો, જેને વશ્યું પુણ્ય મનમાંહી. ૬
તદા સૂત માગધ જોડ્યા હો, પૂર્વે ક્ષુપ થયો રાજ;
તેના જેવો છું તું નૃપ હો, ક્ષુપ નામે મહામાજા. ૭
થયો પ્રાપ્તાનો પુત્ર ક્ષુપ હો, તેતું હતું ચરિત જેવું;

- તેણું સમ્યક્ છે તારું હો, પવિત્ર ચરિત્ર એવું. ૮
- તદ્દ શુપ નૃપ બોલિયો હો, હું તે મહાત્માતાણું; ૯
- ચરિત્ર મુણવા ઇચ્છું હો, કહો હશે શુચિ ઘણું. ૮
- જે તેના જેવું થાય મારાથી હો, તો હું તેમ આચરું;
- વળી વળી શું વદું હો, ન અસત્ય રજ ઉચ્ચરું. ૧૦.
- સદા કે'તો કથા હો, સાંભળો નરમણિ આને;
- તેણે દિન સુરભિ પરથી હો, કર કાઠી લીધો શુભકાને. ૧૧
- પષાંશવડે તેણે હો, પૃથ્વી વિષે યજ્ઞ કર્યા;
- તપ રાજ બોલ્યો હો, વિચાર ધ્યાન માને ધર્યા. ૧૨
- તે મહાત્માને માર્ગે હો, મારા જેવો ક્યમ જાયે !
- તોય પવિત્ર ઉત્તમ ચરિત્ર જેવું હો, તેના અનુયાયી નવ કો થાયે. ૧૩
- હું કરું યત્ન તેવો હો, તે કાળે પ્રતિજ્ઞા ધારું;
- સર્વ સાંભળો બેઠા હો, અસત્ય નવ ઉચ્ચારું. ૧૪
- તે મહારાજ શુપ જેવું હો, આચરણ હું કરીશ સહી;
- છે ચાર અઞ્ઞિ મર્યાદા જેની હો, હું બોગવું એવો મહી અહીં. ૧૫
- તે પૃથ્વીની માંહે હો, ધાન્ય પ્રાપ્તિ થાવાને;
- અહર્નિશ ત્રણ યજ્ઞ હો, હું કરીશ દુઃખ જવાને. ૧૬
- શુભ પાક થાઓ કે ન થાઓ હો, પણ પ્રતિજ્ઞા પાળીશ પૂરી;
- સુરભિદિનપર જે આવી હો, કરનિમિત્ત શ્રી પૂરી અધૂરી. ૧૭

૧૨ પષાંશવડે—પ્રજા પાસેથી ઉત્પન્નનો જટ્ટો ભાગ લેઈને તેવડે યજ્ઞ કર્યા. ૧૬ અહર્નિશ—નિરંતર (પ્રતિવર્ષે). ૧૭ સુરભિ ઇન્—કરના નિમિત્તથી સુરભિ (ગાય) અને દિન (જાણણ) ઉપર જે પૂરી કે અધૂરી શ્રી(લક્ષ્મી) આવી દશે તે હું યજ્ઞ કરીને દક્ષિણાને બાહાને પાછી આપીશ.

તે સર્વને આજ હો, પાછી આપીશ જાણો;	
એ મારી પ્રતિજ્ઞા યાચ્યો સત્ય હો, પછે કુપ નેવો મુને વખાણો.	૧૮
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ હો, એ રીતે પ્રતિજ્ઞા કીધી;	
તે તેણે પૂરે પૂરી પાળી હો, વળી વણી પૃથ્વી દાને દીધી.	૧૯
જ્યાં ધાન્ય નીપજિયું હો, કે તે ત્રણ યજ્ઞ કરતો સહી;	
પ્રથમ દિનમુરભિ ઉપર હો, જે કર લીધો હતો કહી.	૨૦
તેટલું દ્રવ્ય તેણે હો, દિનમુરભિ નિમિત્ત આપ્યું;	
એમ દીનજનનું દારિદ્ર્ય હો, કપાય તેટલું તેણે કાપ્યું.	૨૧
તેને પ્રમથા નારી વિષે હો, પ્રશંસનીય પુત્ર હવો;	
વીર નામ તેનું હો, તે થયો પિતા નેવો અવનવો.	૨૨
પછે રાજ વનવાસ જાતો હો, સોંપી પુત્રને સર્વ;	
તપ કરી પામ્યો નિવૃત્તિ હો, પધાર્યો ગુપ્તિ પર્વે.	૨૩
જે દાન લેવું હોય હો, તો જાણો પુરાણી બાવા;	
કુપ આપશે પૂરું હો, પછે ધનદુઃખ રે'શે નહિ ગાવા.	૨૪

વલણ.

ધનદુઃખ ગાવા રે'શે નહિ, પણ જો ન કરે તહીં કોઈ આડ રે;
ભક્તમણિ માટે છે તે પુરી, જોઈ પુરાણીને ધરે દારમાં પા'ડ રે. ૨૫

—૦*૦—

૨૨ પ્રશંસનીય—વખાણવા નેવો. ૨૫ આડ—અટકાવ. અટકાવ કરવાનું કારણ કહે છે: ભક્તમણિ ૪૦—૨૫૯ છે.

ત્રિવિંશચરિત્ર.

કકલુ* ૧૯૫ મુ*.

રાગ કેદારેા.

- ગુર ગણપતિ લાગુ* પાય, કરો કરુણા જેમ કહ જાય;
થાય સુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે. ૧
- માફડેય કહે સુણય મુનિ, એમ સુખ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી ઝાડે રે. ૨
- પછે તેના કુંવર વીર જેહ, થયો ભૂમિપતિ પરાક્રમી દેહ;
તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે. ૩
- પરા કર્યા શૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉલ્લંઘી રાકે નવ માઝા;
એવો રાજા ભૂમિમંડળમાં એ અવનવો રે. ૪
- તે વિદર્ભ રાજાની પુત્રી વયો, જઈ નંદિનીનો પાણિ ધર્યો;
કર્યો સુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે. ૫
- ત્રિવિંશ નામે તેને સુત થયો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ થયો અતિ પ્રસન્ન;
પછે વન ગયો રાજ્ય તજી મહામતિ રે. ૬
- ત્રિવિંશ પૃથ્વીપાળ થયો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અંપાર;
તેવા ગાઠ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ? ૭
- માઝ્યા મેહ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં જ્યાંય;
લોક રાય ત્રિવિંશ રૂઝે કહે રે. ૮
- અનાજના રોપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મેહાન;
દાન રસ પુષ્ટિકરે* દેતા ઘણું રે. ૯
- પુષ્ટિ એવી હતી નિર્વાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન પ્રમાણ;

- કરું એવા મુજાણું વાણું સોહામાણું રે. ૧૦
- ભયા રે'તો અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ દો નરને મદ ન થાતો તેવાર;
સહુ ભગતા મોરાર દયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહે માર્કંડેય જૂદવ, કરતા તેની સર્વે શત્રુ સેવ;
અરિ આહુમેવ ગળો ગયા તે કાળ રે. ૧૨
- સ્વસ્થતા ભજનને મન અતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્મતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિપુત્રશી ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજતો જે ડામ, મસરો'તો આનંદ ધામોધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ મકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આવ્યા લઢવા ઉલટા રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિશુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી કર્યો અધર્મ, માયો વિવિંશને એકલો ધારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમાં એમ તે નૃપ મુગ્ધો રે. ૧૭
- ઈંદ્રલોક પામ્યો તે પૃથ્વીપાળ, તેને હતો ખનીનેત્ર નામે બાળ;
તે ભૂપાળ થયો હવાં ભુગ્યા રે. ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જેહ, તેની કપટે કપાય ન દેહ;
સંદેહ એ વાતમાં નવ આણુંવો રે. ૧૯
- સ્વવિદ્યાની વૃદ્ધિ દેખાડવા, મહાન મોટા પંડિત પેખાડવા;
લેખાડવા લક્ષણ પુરાણી મમાણુવો રે. ૨૦
- એવાં કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અસત્યને કરી સત્ય;
મૂઢ ગત્ય પુરાણીની એંરી ઘણી રે. ૨૧

ઈતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, યથુ' વિવિંશચરિત પ્રમાણ;

સુખાણ સશય છેદારો જુઓ બાણી રે. ૨૨

(થયો) 'ઊનવિંશત્યધિકશતતમેધ્યાય, જેમાં પવિત્ર ચરિત્ર વિવિંશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે. ૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, યાઓ દિજ ઉપર કરાણાઞ્ઞિ કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની હયો રમાપતિ રે. ૨૪

વસણ.

રમાપતિ હયો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી મેમ રે;

જન મેમાતંદ કાંઈ ન જાણે, ભયો વપુમાં મહાવે'મ રે. ૨૫

સ્વનીનેત્રચરિત્ર.

કડલુ' ૧૬૬ મુ'.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગુ' પાય, ભારતી આરતી પુરો સુખ થાય;

દિજ ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુવર તેમાં તમે સા'ય. ૧

ઢાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કંડેય કહે કથાય;

કૌહલકિ મુનિ સહુ સાંભળે, જય જેણે જન્મેજન્મ વ્યથાય. ૨

વિવિંશસુત ખનીનેત્ર જે, હતો પરાક્રમી બળવાન;

૨૩ ઊનવિંશત્યધિકશતતમ:—એકસો એગણીસમે. ૨૫ વપુ—શરીર.

૧ આરતી—આરત—ઈચ્છા.

- તેણે પિતા અરિકેરો નાશ કીધો, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
 કોઈ અરિ નાતો, તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;
 તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
 વિસ્મયવાંળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;
 ઘણા ગાન કરવા આવતા, લેઈ સાજ સમાજ અપાર. ૫
 ખનીનેત્ર સરખો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;
 તેણે દશસહસ્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેવું દાન કરતો રાય. ૬
 સમુદ્ર સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિવને કરી દાન.
 પછે તપવડે ધન ઉપાઈને, વળી ધનચ્છુ ભરે મહાન. ૭
 તે ધનવડે જે આપી દાને, તે પૃથ્વી મુક્તાવી ત્યાંય;
 એમ અસંખ્ય દિવને દાન દીધાં, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
 એ સર્વોત્તમ દાતા કનેથી, લીધા દિવને ધનભંડાર;
 યાચકજન સતોષિયા દાને, ઇચ્છા વૃષ્ટ કરી અપાર. ૯
 પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહનું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;
 જેણે છોતેર સહસ્ર ને છોતેર શત, ને છોતેરમખ કર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
 તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;
 તે નૃપને કંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
 કોઈ મુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાતે ભેજવી;
 તો તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાયે, જે તું લહું જાણે ભેજવી. ૧૨
 તે વચન સુણી રાય ગયો મુગધા, ધરી વર્મ ધનુષ્યને ખાણ;
 ખડ્ગ ખપુવો લેઈ ચઢ્યો અથે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્માણ. ૧૩
 એકલો ગયો ગાઠ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અશ્વ;

. ૪ નિષ્કંટક—કાંટા (૩૫ શત્રુ) વંગરનું. ૧૦ છોતેર ૪૦—૮૩૬૭૬
 ૫૪ કર્યા. ૧૩ વર્મ—કવચ.

- ઉગી ગહન વનમાં વનસ્પતિ, દરેક પશુ પક્ષી સર્વસ્વ. ૧૪
- રાય જોતો જોતો ચાલતો, એવે એક મૃગ નીકળ્યો બાર; .
- તે ઉચ્ચર્યો માનવની પેરે, શુદ્ધ સરળ કરી ઉચ્ચાર. ૧૫
- મુને ભારી કરચ તું કાપેં ધાર્યું, નૃપ લગાડીશ નવ વાર;
- નૃપ કહે મુને જોઈ ભાગે, અન્ય મૃગ અવિધાર. ૧૬.
- તું નાસતો નથી ત્રાસતો નથી, કયમ મૃત્યુ ઇચ્છીતો મૃગબાળ;
- મૃગ કહે જૂપાળ મારે, નથી સંતતિ આ કાળ. ૧૭
- એમ પ્રયોજનવિહીન છે, મારું જીવતર વૃથાય;
- તો શા કાળ મારે જીવતું, તેનું કારણ મુને નવ કળાય. ૧૮
- માર્કડેય કહે મૃગ રાય એ રીત, વાત કરતા જ્યાંધ;
- ત્યાં બાળે મૃગ આવી નિકટ બોલો, અતિ હરખતો મનમાં. ૧૯
- જોઈ રાયને તે બોલિયો, એ મૃગને ન ભારીશ તુચ્છ;
- તે વાત કરી એ સાચ એ તો, થયું સંપૂર્ણ માનું હું. ૨૦
- હણો મુજને સત્વર થઈ, મારું માંસ લ્યો નરનાથ;
- કર્મ આવરો ધર્મ ધારો, લ્યો ભારી મુને નૃપ સાચ. ૨૧
- સિદ્ધિ અર્થ થાશે તમતણો, ને થશે મુજપર ઉપકાર;
- નૃપ પુત્ર અર્થે પિય પોષવા, તમે કર્યો છે નિરધાર. ૨૨
- તો આ અપુત્ર મૃગના માંસથી, મનોરથ પ્રાપ્તિ નહિ થાય;
- જેવું કર્મ સંપાદવું હોય તેવું, જો સાહિત્ય તો મેળવાય. ૨૩
- જેમ સુગંધિ વસ્તુના ગંધરાગનો, નિર્ણય દુર્ગંધિએ નવ થાય;
- એમ બોલતો મૃગ સુણી બોલ્યો, મહાવીર ધીર ત્યાં રાય. ૨૪
- ચોલા મૃગે વૈરાગ્ય કારણ કહી, અપુત્રતા મુને જાણ;
- તેમ તુજ પ્રાણત્યાગનું કહે કારણ, કયમ વૈરાગ્ય થયો પ્રમાણ. ૨૫
- મૃગ કહે હે રાય મારે, છે ઘણાં પુત્રી પુત્ર;

- તેમનું કરવું પોપાણુ મારે, વળી સંપાદવાં ઘરમુત્ર. ૨૬
- જેની ચિંતાવડે યપેલી કુઃખરૂપી, દાવાગિન જવાળ કરાળ;
- તે માંહી હું બળ્યાં કરું છું, હે નરમણિ બૃમિપાળ. ૨૭
- અમારી મૃગજાતિ જે છે, તે ઘણી ભયશાલી છે ભૂર;
- વળી સાધ્ય છે સહુ કોઈને, ફરે મૃગયા ઘણા નર શૂર. ૨૮
- બાળ જે જે માહરાં છે, છે તે ઉપર મમતા બહુ.
- એ કારણથી હું કુઃખી ને દીન, વળી કારણ સહુ માંડી કહું. ૨૯
- હે પૃથ્વીપતિ ભય મનુષ્યથી ને, સિંહથી નિર્વાણ;
- વ્યાધ વરૂથી ભય મુજને, થાય જાણ સુજાણ. ૩૦
- સર્વ પ્રાણી માંહે અધમ જે, શૃગાલ ને વળી શ્વાન;
- તેજાણા પણુ ભય મુજને, તું સમજ સહુ રાજાન. ૩૧
- એમ છે માટે હું મહાપાપી, મારા કુટુંબ અર્થે ભૂપ;
- નરસિંહાદિકના ભયવડે, અખિલ મહીનું વિચારું શૂન્ય સ્વરૂપ. ૩૨
- સુરભિ અજા ને બોકડાં, અથ્થ આદિક જાણો સર્વ;
- તૃણ ઉપર નિર્વાહ સહુને, માટે મુને થાય ન ધર્વ. ૩૩
- મુજ કુટુંબકેરા પોપાણુર્થે, હું જાણું મરે સર્વ તો સારું;
- એમ વારંવારે નૃપમણિ હું, ધ્યાન માને ધારું. ૩૪
- જદા મારાં બાળ નીકળે, ભિન્ન ભિન્ન વન મોઝાર;
- તદા મમતાએ છવાયલું ચિંત મારું, ચિંતાતુર થાય અપાર. ૩૫
- કોઈ વન ફરતા મુજ બાળને, પારા વઢે સાંય;
- ફાંદા માંહે ફસાવી કોઈ, લેઈ જઈ કાયા ખાય. ૩૬
- વા મનુષ્ય કે સિંહ સ્વાધીન, રજે કો થઈ જાય;
- આ એક તો અહીં આવીયો પ્રણુ, જે જોઈ મન મકલાય. ૩૭

પણ મારાં બીજાં બાળક ગયાં છે, ચરતાં ચરતાં વન મોઝાર; ૩૮
 તે કેવી અવસ્થાને પામશે, હું કરું વારંવાર વિચાર.
 હે નૃપ મુજ પુત્ર મારી પાસ આવે, તવ થાય મુને કંઈક નિરાંત; ૩૯
 રાત્રિ સુખમાં જાય તેની, એમ હું વિચારું થઇ શાંત.
 માતઃકાળે સૂર્ય ઉગ્યો, તે આથમ્યા સુધી સોય; ૪૦
 દિવસ કુશળ જાય સહુનો, વળી રાત્રિ કુશળ હોય.
 છે સદૈવ ઇચ્છા મુજ મનમાં, કે કુશળ રહે સર્વત્ર; ૪૧
 કંઈ અકુશળ જણાય નહિ, થાય એવું ક્યારે અત્ર.
 હે ભૂપ એ ઉદ્દેગ કારણ, કહ્યું માંડી મેંય; ૪૨
 હવાં કૃપા કરી મારા ઉપરે, બાણ નાખવું જોઇએ તેંય.
 એવાં અનેક કારણયુક્તી વીંટાયો, વળી જે કારણે તજ્યું માણ; ૪૩
 તે સર્વ તુજને આજ્ઞ લાખું, તું સમજ જાણ સુજાણ.
 આત્મઘાતી મનુષ્ય પામે, અસૂર્યા નામે લોક; ૪૪
 મણુ યજ્ઞાર્થે જે કામ લીધો, તે પશુ પામે ઉત્તમ એક.
 પૂર્વે વનિહ વરૂણ ને સવિતા, પશુ થયાંતા પ્રમાણ; ૪૫
 તે યજ્ઞકામે આવિયાંતા, માટે ઉત્તમ સ્થાન પામ્યા જાણ.
 હે મણુ એવું સાંભળ્યું મેં, માટે કૃપા કરો મહાન; ૪૬
 મુને સત્વર પ્રમાણે રાય છ, તમે અનુત્તમ સ્થાન.
 તમને પુત્રલાલ થશે સહી, મનોરથ સિદ્ધ થાશે સાર; ૪૭
 તવ પૂર્વ મૃગ કે' સાંભળો, હે રાજેન્દ્ર ગુણભંડાર.
 છે આ મૃગને પરિવાર મોઢો, તેણે એ પ્રહૃયશાલીને છે ધન્ય; ૪૮
 માટે એને હણવો નહિ નૃપ, કંઈ વિચાર કરીને અન્ય.
 હું છું સંતતિહીન વાંઝિયો, નથી રહનાર મારે કોઈ;

- માટે વે'લા થઇ મુજને હજો, જેની પાછળ રહે નહિ કોઇ રોઇ. ૪૯
- અન્ય મૃગ કે' સુંદર રાજ, જેને છે દહતું એક દુઃખ;
- એવો એ મૃગ ધન્ય છે, ક્યાં એ સમાને છે સુખ. ૫૦
- જેને ઘણા દહતું દુઃખ છે, તે વર્ણાય કેઇ પેર;
- કંઇ વિચારમાં આવે નહિ, માટે કરો મુજ પર મે'ર. ૫૧
- હું હતો જ્યારે એકલો, ત્યારે હતું મુને મારું દુઃખ;
- જ્યારે પરણ્યો મૃગી સ્ત્રી પદ્મિની, ત્યારે અમારું થયું દુઃખસુખ. ૫૨
- એ રીતે ઉભય પ્રકારનું, નૃપ દુઃખ થયું નિર્વાણ;
- જ્યારે થયાં બાળક મુજને, ત્યારે થયાં તેટલાં દુઃખ પ્રમાણ. ૫૩
- મારા મન રૂપી શરીર જાણો, જેટલાં નરદવ;
- દુઃખ છે પણ તેટલાં મજા, કહું સર્વ તથા અહમેવ. ૫૪
- માટે આ પૂર્વ મૃગનો જન્મ છે નહિ, દુઃખાર્થે જુપાળ;
- એ મહાભાગ્યશાલી હરિણ છે, માટે તું રખે એને ટાળ. ૫૫
- મારો જન્મ છે આ લોકમાં, અતિ દુઃખાર્થે પ્રમાણ;
- છે પરલોકે દુર્ગતિ દેતા, તે સમજવું જાણ સુજાણ. ૫૬
- મુજ બાળકકેરા રક્ષણાર્થે, પોષણાર્થે પૂર;
- હું ચિંતા કર્યા કદંછું અતિ, વળી વાંચું કુશળ મોટા શૂર. ૫૭
- એ કારણમાટે થશે નિશ્ચે, મુને નરકપ્રાપ્તિ સુજાણ;
- રાજા કહે હું સમજતો નથી, કે કોના હરવા પ્રાણ. ૫૮
- છે સંતતિ તે ધન્ય છે, કે અસંતતિ ધન્ય કે'વાય;
- તે આ સ્થળે નિર્ણય થાય નહિ, ધર્માધર્મ નવ લે'વાય. ૫૯
- હો મૃગ આ આરંભ મારો પુત્ર અર્થે, સત્ય છે પ્રમાણ;

તેણે ડોલાયમાન થયું મન મારું, મારી મુઝાય છે અતિવાણ. ૬૦
 રે આ લોક કે પરલોક મધ્યે, છે સંતતિ દુઃખ દેનાર;
 તોયે અપુત્રકેશ પંચ કાણ જો, નથી નિવૃત્તિ પામતાં નિર્ધાર. ૬૧
 એવું મેં શાસ્ત્ર પુરાણે સાંભળ્યું છે, તેથી કરું નિર્ણય એક;
 પ્રાણહિંસા કર્યા પાળે, ધરું પુત્રાર્થે યત્નનો વિવેક. ૬૨
 તપવડે મારે પુત્ર થાશે, એમ થાય છે સિદ્ધ;
 માટે તમે સુખે જાઓ ઉભય મૃગ, મેં તપસી થવું પ્રસિદ્ધ. ૬૩
 આ ઉભય મૃગ જેવા ઘણા છે, અર્થ કરતા પુરાણી દેવ;
 દેહ કષ્ટાવતા યજ્ઞમાનને, મિષ્ટાન આરોગીને તતખેવ. ૬૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ખનીનેત્રચરિતં નામ;
 વિંશાધિકશતતત્તમોધ્યાય પૂરણ, હવે રાજવલોચન રામ. ૬૫

વલણ.

રાજવલોચન રામકૃપાએ, ચક્રવિણ રથ આલ્યો જાય રે;
 નથી રથી કે કોઈ સારથિ, નથી ધનુ બાણ પાણની માંય રે. ૬૬

કેકલું ૧૯૭ મું.

રાગ મારની દેશી.

માર્કંડેય કહે કૌબ્લકિ મુનિ, સુણ કયા પરમ પવિત્ર;
 વિવિંશમુત ખનીનેત્રનું, પુણ્યકારી પૂરણ ચરિત્ર. ૧
 પછે તે રાજ ગયો જયહાં, તીર્થ હતું પાપનાશક ગોમતી;
 ત્યાં જઈ નિત્ય નિયમ ધરી રહ્યો તે, કરતો ઈંદ્રની સ્તુતિ મહામતિ. ૨
 મન વાણી કાયા રાખી નિયમે, ઉગ્ર તપને આચર્યું;
 પછે તે નૃપે એક ચિત્તે ઈંદ્રની સ્તુતિ, કરવા અતિશે આલ્યું. ૩

- તેની સ્તુતિ તપ ને લક્ષિ જોઈ, યયો સુરેન્દ્ર પ્રસન્ન;
 મત્યક્ષ દર્શન દઈ વધો જો, તુજ તપલક્ષિતએ રીઝ્યું માફ મન. ૪
- તે જે સ્તોત્રનો ઉચ્ચાર કરિયો, તે સુખી રીઝ્યો હું અપાર;
 આગ્ય માગ્ય મુખ માગ્યું આપું, તુને હું આ વાર. ૫
- રાંજ કહે હું અપુત્ર છું, માટે પુત્ર દો દવેશ;
 સર્વ શસ્ત્રમાં ધારી શ્રેષ્ઠ હોયે, વળી અખંડ ઐશ્વર્યવાળો એવ. ૬
- હોયે ધર્મસ ન્ ધર્માચારી, પ્રહયરાણી હોય પવિત્ર;
 જેના નરનારી ગાયે અહોનિરં, આર સહસ્રાક્ષિ ! ચરિત્ર. ૭
- તથાસ્તુ કહી ઇંદ્ર થાતો, તે સ્થળે અંતર્યામ્ન;
 જેના મનોરથ સિદ્ધ થયા તે, ઘેર ગયો રાજાન. ૮
- નગરે આવી કર્યું તેણે, પ્રજાપાલન પૂર;
 એમ રાજ્ય કરતા તેહ નૃપને, ઈંદ્રકૃપાએ મહાશૂર. ૯
- પુત્ર એક પ્રગટ્યો સહી, જેનું બલ્યાશ્વ પાડ્યું નામ;
 તેને શીખવી સહુ શસ્ત્રવિદ્યા, પછે વન ગયો મહાધામ. ૧૦
- આ ખનીનેત્રકેરું ચરિત્ર પાવન, જે સુણે ભણે કે ગાય;
 તેના તાપ પાપ સંતાપ ટળશે, તે ખનીનેત્ર સમ સુખી થાય. ૧૧
- સંવત સત્તર પાંચઠ્યમાં, કર્યું યથામતિ આખ્યાન;
 સંસ્કૃત જોઈ માહૃત કર્યું છે, પછે તેનું થાય કથમ વ્યાખ્યાન. ૧૨

વલણ.

વ્યાખ્યાન કથમ કરી થાય શ્રોતા, વડતા વિચારો મન રે;
 જન મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, જેને એક હરિ તન મન ધન રે. ૧૩

— ૦ * ૦ —

અવૈક્ષિત્તચરિત્ર.

કકલુ* ૧૯૮ મુ* :

રાગ કેદારી.

હો લખોદર મુખકવાહન દેવ, ગરુડારૂઠ નંદારૂઠ મહાદેવ;
સારદા કરું સેવ કરો કૃપા ઘણી રે.

ઢાળ.

- આઈ કરો કૃપા કરુણાળુ થઇ, યાય સિદ્ધ દિનનું કાળ;
અવૈક્ષિત્તચરિત્ર વર્ણન કરાયે, એમ કૃપા કીજે આજ. ૨
- માર્કડેય કહો કૌતુકિ મુણ્ય, ખનીનેત્રનો જે બાળ;
બલાશ્વ નામે મહાશૂરો, થયો વાસવવરે બ્રુપાળ. ૩
- તેણે સ્વપિતા વન ગયા પૂઠે, કર્યો દિગ્વિજય સહુ ભોમ;
દિવાકરનો મકાશ બ્યાં સુધી, વા તપે વ્યોમે શોભ. ૪
- ત્યાં સુધીના સર્વ રાજ, જીતિયો તે જાણ;
ગ્રહણ કર્યા વર પદાર્થ પૂર્વે, એવો લીધો કર નિર્વાણ. ૫
- એમ સર્વ રાધ નમાવિયા, થઇ પૃથ્વીપતિ મખ્યાત;
પછે મજકેરા પાલન મઠ્યે, તેહ થયો વિખ્યાત. ૬
- હવાં બલાશ્વકેરા પિત્રાઇ જે, કુર્મદાંધ અતિશે દેહ;
તે વારંવારે સામા યાતા, નવ કર આપતા એહ. ૭
- સંતોષ એટલું કર્યાથકી તે, માનતા નહિ લેશ;
કરતા દેશ ઉજડ બલાશ્વના, તેને કરતો શાસન નરેશ. ૮
- એમ રાજ્ય લીધાં કંઈકનાં, કંઈકને કર્યા સ્વાધીન જાણ;
લીધા કર કોઈ કનેથી અતિ, મહાબલિષ્ઠ બલાશ્વ મમાણ. ૯

- એમ વિરોધ કરી તે આવિયો, સ્વનગર વિશે નિર્વાણુ;
 એવામાં મળ્યા સૈવ રાજા, મહાધનિક ને મુજાણુ: ૧૦
- તે સર્વે મળી વિચારિયું, લેવા જણાવના માણુ;
 સાર્વભૌમ કેઈ પેર થાયે, સહુ મળી કરે અદ્યમાં હાણુ. ૧૧
- એમ એકડાં મળી આવિયા સહુ, ઘેરું નગર વિચાણુ;
 તે જોઈ જણાવને અતિ કોપ ચઢિયો, કરી આજ્ઞા રોનને તત્કાળ. ૧૨
- સૈનિક નર લઢિયા ઘણા, હઢિયા ન પાછા કોઈ;
 પાણુ આવી મળે બહુ બા'રના, તેણે રહે નગરના અરિ રોઈ. ૧૩
- તે રીતે જણાવને કંઈ, થયું નહિ નિર્વાણુ;
 સાચા સૈનિક હતા તેના, અતિ શૂર પૂર મગાણુ. ૧૪
- કિંતુ ભંડાર ખાલી થયા સર્વે, થઈ ઘણા જાણની હાણુ;
 તેથી નૃપે મન વિચાર્યું, રોકાજી ધરવા માણુ. ૧૫
- હું બુદ્ધ કરવા નીસરું, તવ મત્રી ન કે' કોઈ હાય;
 અમો છતાં તમો બુદ્ધ કરવા, કેમ જૂપ જવાય. ૧૬
- દિન દિન પ્રતિ ક્ષય અતિ યાતો, નૃપ શોચતો મનમાંય;
 કોઈ સા'ય કરનાર નવ આવતો, તાલાવેલી લાગતી તનમાંય. ૧૭
- એમ શોચ કરતા જણાવે પછી, ધર્યા દય હસ્ત કપાળ;
 હવાં બુદ્ધ કરવા સંચરું હું, હણું અરિગણુ વિકાળ. ૧૮
- એવામાં અવનવું યાતું, તેના કરતાણું જેહ પોલાણુ;
 વાયુથી હણાતા અસંખ્ય નીકળ્યા, કરતા યોધ મહાબૂંબાણુ. ૧૯
- નીકળ્યા રથ હસ્તિ ને અશ્વ અતિશે, ભરાયું જ્વેતજ્વેતામાં પૂર;
 નગરમાં માયા નહિ તે, પડ્યા બુદ્ધ કરવા બાહેર શૂર. ૨૦
- મહાસેન જોઈ રાય ઊઠ્યો, નવ માર્ગિયો કોનો બોધ;

- અરિગણે વીંટાયલા નગ્રમાંથી, નીકળ્યો કરી અરિની શોધ. ૨૧
 જોયો યુદ્ધ કરવા આવતો, બલાશ્વ શરૂ ભૂપાળ;
 વળી સેન ઉમટી સામટી, સહુ નૃપ નાશી ગયા તતકાળ. ૨૨
 એમ પરાજય એક પલકમાં, કરી વળ્યો ભારે ભૂપ;
 પછે એક એકને નગરે જઈ, બાંધી દીધું કરતું રૂપ. ૨૩
 એમ પુનઃ કર સ્થાપિત કરીને. પુરે આવ્યો રાધ;
 આનંદાત્સવ થયો અતિશે, જેના દેવગણ ગુણ ગાય. ૨૪
 વદન પાસે રાખિયા કર, તેથી નીકળ્યું નિર્ધાર;
 અરિ દહન કરતા સૈન્ય મોહું, તેણે કરંધમ નામ પડ્યું તે વાર. ૨૫
 ત્રણ લોકમાં વિખ્યાત અતિશે, થયો કરંધમ નૃપ સાર;
 તે હતો ધર્માત્મા ઉદાર અતિશે, સહુ પ્રાણીમાત્રમિત્ર નિર્ધાર. ૨૬
 એવો જાઈ જોને ધર્મરાયે, સૈન્ય મોકલ્યું સુખદાય;
 પર્મ પીઠા ટાળી તેની, કરી મહુલિલત નૃપકાય. ૨૭
 પોતાની મેળે પ્રગટ થઈ અતિ, સેન વાછ રથ સમેત;
 શત્રુકેરો નાશ કરવા, આણી બલાશ્વ ઉપર હેત. ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, અવૈક્ષિતપિતાચરિત નામ;
 થયો એકવિંશાધિકશતતત્ત્વોધ્યાય, પુરાણીરાણી કામ. ૨૯

વલણુ

- પુરાણીરાણી કામકાજે, થયો અધ્યાય પૂર્ણ આ ઠાગ રે;
 હવાં હરિકૃપાએ આવી પો'આ. લેઈશું પછે વિશ્રામ રે. ૩૦

કંકુ: ૧૯૯ મું.

. રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે ભૂદેવ છ, એવી કરંધમે સાધી ધર્મની સેવ છ;
ઘાણા રાય છત્યો જતો જઇ છ, એવામાં એક કથા નવી યઈ છ. ૧.

. ઢાળ.

યઈ વારતા દેશ વિદેશમાં, કરે સ્વયંવર વીર્યચદ્ર નૃપાળ;
તેની વીરાસુતા મહાચતુર છે, પામશે ભાગ્યશાળી કાંઈ ભૂપાળ. ૨
તે કરંધમે સુણી વારતા, કે ગયો સ્વયંવર માંય;
વીરાએ એ વીર કેરાં, પરાક્રમ સુણ્યાં હતાં જ્યાં ત્યાંય. ૩
તે પરથી આરોપી સતીએ, કરી પતિ કરંધમને વરમાળ;
કરંધમ મહાહર્ષ પામી, કન્યા લેઈ ઘેર ગયો તતકાળ. ૪
તે વનિજાશુ વિહાર કરતાં, એક સુત યયો ઉત્પન્ન;
કરંધમ અતિ હરખિયો, થયાં સ્વજન મન મસન્ન. ૫
જદા પુત્રકેરો જન્મ થાતો, તદા નૃપ ગાણુક તેડતો ત્યાંય;
તેણે જોયી જોઈ પૂછિયું, સંશય નિવારો દ્વિજરાય. ૬
શુભ નક્ષત્ર ને શુભ લગ્નમાં, થયો ગુજ સુત ઉત્પન્ન આજ;
વળી મારા પુત્રકેરો જન્મ જોયો, કહો શુભ ગ્રહોએ મહારાજ. ૭
તેના ઉપર દુષ્ટગ્રહની, દષ્ટિ તો નથી ભૂદેવ;
એ પેર વિધ વિધ પ્રશ્ન કરીને, નૃપ પૂછતો તતખેવ. ૮
તવ ગાણુક કે'તા રાયને, સુણ્ય કરંધમ જૂપાળ;
શુભ મુહૂર્ત શુભ નક્ષત્રમાં, શુભ લગ્ને જન્મિયો આ બાળ. ૯
એ થશે વીર્યવાન પરાક્રમી, મહાભાગ્યશાલી રાય;

- થશે બલિષ્ઠ રાજ મહારાજ પોતે, જોદ એના સુણે મહાકાવ્ય. ૧૦
- છે બૃહસ્પતિ ને શુક એના, સપ્તમા સ્થાનક માંહી;
ત્યાં રહ્યા નિરખે છે સહી, એ નહિ ખીડાં પામે કાંઈ. ૧૧
- અંદ્ર ચોથે સ્થાન બેઠો, જુએ છે તુળ બાળ;
ઉપાંત્ય સ્થાને રહી જોતો, સુર્ય સર્વ તું બૂપાળ. ૧૨
- હે નરેન્દ્ર તારા પુત્રને, સૂર્ય મંગળ શનૈશ્વર જોહ;
કોઇ મકારે જોતા નથી, થા નરપતિ નિઃસદૃહ. ૧૩
- તારો પુત્ર થાશે ભાગ્યશાલી, કલ્યાણશાલી રાપ;
થાશે સંપત્તિમાન પરાક્રમી, જોના ગુણ ગંધર્વજન સહુ ગાય. ૧૪
- માર્કંડેય કહે એ રીતે ભાખ્યા, જોયીઓએ ને બોલ્ય;
તે વચનકેરો કર્યો રાધે, મન વિપે અતિશે તોલ. ૧૫
- પછે પાર્શ્વનાંદી થઇ પદો તે, સહુ જોયીઓ કે' આમ;
સ્વસ્થાન પર બેસી જુએ છે, દેવ ગુરુ બૃહસ્પતિ મહાનામ. ૧૬
- સોમપુત્ર બુધ તેવો, કરે અવેક્ષા શુક નિર્ધાર;
સૂર્ય મંગળ શનૈશ્વર એની, અવેક્ષા નથી કરતા સાર. ૧૭
- એ પેર વચન 'અવેક્ષત' કહ્યું, જોયીઓ તમે બહુ વાર;
તેણે કરી નામ અવેક્ષત થશે એનું, એમ મેં કર્યો નિર્ધાર. ૧૮
- માર્કંડેય કહે તે સુત તેના, અવેક્ષત એવે નામ;
દિન દિન પ્રતિ જોઇ થયો, કર્યો ક્ષત્રિયકર્મ સહુ તે ડામ. ૧૯
- પછે ગુરુધેર તેને મોકલ્યો, ત્યાં શીખ્યો વેદ વેદાંગ;
શીખ્યો કણ્વકેરા સુત કનેથી, સર્વ અસ્રવિદ્યા સાંગ. ૨૦

૧૧ સપ્તમા સ્થાનક માંહી—જન્મકુંડલિના સાતમા કોણમાં—જી-
બુવનમાં. નિરખે છે—દેહ બુવનને. ૧૨ ચોથે સ્થાને—સુત બુવનમાં. તુળ-
બાળ—તારા પુત્રના દેહ બુવનને. ઉપાંત્ય ૪૦—સામ બુવન (!) ૧૭ અ-
વેક્ષા કરે—દષ્ટિ કરે—જુએ ૧૮ અવેક્ષત—જોયુ. ૨૦ સાંગ—અંગસહિત.

- એ સુત અશ્વિનીકુમાર કરતાં, હોતો અધિક રૂપ મોઝાર;
બૃહસ્પતિ કરતાં શ્રુદ્ધિબળમાં, હોતો અધિક નિર્ધાર. ૨૧
- શોભામાંહે ચંદ્ર કરતાં, વધતો હોતો અપાર;
તેજમાંહે સૂર્ય કરતાં, હોતો વધુ તેજસ્વી અવિધાર. ૨૨
- ધૈર્યમાં સમુદ્ર કરતાં, વધતો હોતો ગુણભંડાર;
સહનશીલત્વ વિષે તે, હોતો મહીયકી ચઢતો સાર. ૨૩
- એ મહાત્મા વીર્યવાનની, સ્પર્ધા ન કરતું કોઇ;
જ્ઞેય શ્રવણશિરોમણિ અરિ રે'તા, મહાબલિષ્ઠ તદ્દપિ શેઇ. ૨૪
- હેમધર્માતણી પુત્રી, વરા એવે નામ;
સુદૃવસુતા ગૌરી નામે, બલિસુતા સુભદ્રા મહાધામ. ૨૫
- વીરકેરો સુતા લીલાવતી, વીરભદ્રની નિભા નામ;
ભીમસુતા માન્યવતી ને, દંભસુતા કુમુદતી અભિરામ. ૨૬
- એ સર્વ સ્ત્રીઓ સ્વયંવરથી, વર્ષો હોતો નિર્ધાર;
જે સ્ત્રીએ સ્વયંવર મધ્ય તેને, ન વાંચ્યો હોતો જે વાર. ૨૭
- તે સમય જીતી સર્વને, હરી ગયો હોતો સ્વયંવર નાર;
તે કન્યાતાણા પિતા આદિક રહ્યા'તા, કરી વારંવાર પોકાર. ૨૮
- સ્વસામર્થ્યથી આ બલિષ્ઠ નર, વળી બળે ઉન્મત્ત થઈ અપાર;
બળાત્કારે પરણ્યો હોતો કંઈ, નારીઓ નિર્ધાર. ૨૯
- હવાં એક સમયે શું થયું તે, કહું કૌણ્ડકિ સુણ્ય આમ;
વૈદિશ દશતણો હોતો નૃપ, વિશાલ નામ મહારાજ. ૩૦
- તેની સુતા વૈશાલિની હુતી, તેના સ્વયંવર ક્યો'તો સાર;
અભિરામ દંતપંડિતપત્ની તે, આવી સ્વયંવર મોઝાર. ૩૧
- તેણે અવેક્ષત પરિચો નહિ, સ્વેચ્છાએ કરી તે વાર;

એમ ઉવેળી ચાલી સુંદરી, તે જોઈ અવેક્ષત કોપિયો અપાર. ૩૨
 સર્વ નૃપતણો પરાભવ કરી, ગ્રહી બળાત્કારથી તે નાર;
 ન્યમ અન્ય ગ્રહી તેમ ગ્રહી તેને, કંઈ કર્યો નવ વિચાર. ૩૩
 હોયે બળકેરો ગર્વ જેને, તેને સહુ જગત નિર્બળ જાણાય;
 એ ન્યાય યથાર્થ કરી દાખવ્યો, પાણુ ભણું ભુકું દેવ કોથી ભણાય. ૩૪
 ઘણા માનવંતા રાજપુત્રો, સંગ્રામ કરવા આવિયા;
 પાણુ અવેક્ષતશુ કોઈ નરવર, યુધ્ધવિષે નવ ક્ષાવિયા. ૩૫
 ઉદાસ થઇ સર્વે રહ્યા, મહાપરાક્રમી રાજકુમાર;
 થઈ વ્યાકુળ માંહોમાંદ્ય કે'તા, એક બીજાને તે વાર. ૩૬
 આપણુ સર્વ મહાબલિષ્ઠ છીએ, વળી એક જાતીય ને અપાર;
 તેમ છતાં આ એકલો અંહી, લેઇ જાય રાજ્યકન્યા સાર. ૩૭
 છતાં મૂઠ સહુ થઇ રહ્યા ખેશી, તો છે રાજ્યકુળે ધર્મ ધિકાર;
 જે નર દુષ્ટચક્રી વધે કરાતા, માનવ મૂઢાવે સાર. ૩૮
 મહાર કરી અરિને હણે તે, ક્ષત્રિય તો કે'વાય;
 જે દુષ્ટ જનથી સુજનને, અતિરક્ષતા જાણાય. ૩૯
 તેમને ક્ષત્રિય એવું નામ છે, વદવુ ચોગ્ય રાજકુમાર;
 અન્ય ક્ષત્રિય નામ જે જે, ધારતા નિરધાર. ૪૦
 એ સર્વ મિથ્યા જાણવું, એમાં નથી કંઈ સાર;
 આ દુષ્ટથી સ્વય ક્ષતતાણું, રક્ષણ કરાવું નથી આ વાર. ૪૧
 એવા ક્ષત્રિય કુળમાં નીપજેલાની, ક્યમ આવી મતિ થઈ આજ;
 હે વીરનરો સત્ત માગધ કરે, જે સ્તુતિ તમારી મહારાજ. ૪૨
 વળી અન્ય યશવંતા ભણે યશ, તે સત્ય કરે આ વાર;
 કિંતુ વ્યર્થ કરશે નહિ કદી, એવું ઘણા વધા રાજકુમાર. ૪૩

દિશાંતરમાં બૂપ એવો, શબ્દ મિથ્યા ન વાધો સાર;
તમે સર્વ ઉત્તમકુળે જન્મ્યા, પળી પૌરુષવાળા છો અવિધાર. ૪૪
મરણથી કો નથી ખીતો? કો યુદ્ધ વિના અમર છે કાય?
એમ વિચારી શસ્ત્ર પર જીવનારે, કરવું પુરુષત્વ હંઠવું ન રાય. ૪૫
એવું સાંભળી સહુ રાય ત્યાં, સ્પષ્ટામર્શથી થઈ પૂર્ણ;
અન્યો અન્યે કૅ'વા લાગિયા, એને કરી નાખીએ સહુ ચૂર્ણ. ૪૬
અસ્ર સાહી ઊભા રહ્યા કોઈ, કોઈ રથે ચઢના જાણુ;
કોઈ હસ્તિએ બિરાજતા જઈ, કોઈ અશ્વારૂઢ યતા નિર્વાણુ. ૪૭
કો અમર્ષને આધીન થઈ, પચપાળા પળતા પૂર;
એમ અવૈક્ષત સન્મુખ ધાયા, મળી સર્વ શિરોમણિ શૂર. ૪૮
પુરાણીળાવા જાઓ વે'લા, યુદ્ધ જોવું હોયે જાત;
મરત થઈ મોકમ યુધ્ધ કરતા, છે સહુ એવી એમાં વાત. ૪૯
ઘણા નર પૃથ્વીમાંહી પડશે, તેનું ધન જડશે મળશે દાન;
કોઈ કૃધણુર્ણુ કરશે ગૃહ જાળતું, થશે વે'લા વે'લા ધનવાન. ૫૦
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે નામ;
થયો દ્વાવિંશાધિકશતતમોઽધ્યાય, કરી કૃપા કમળલોચન રામ. ૫૧

વલણ.

કમળલોચન રામજીએ, કરી કૃપા મુજ ઉપર અપાર રે;
ત્યારે પુરાણીની મનસા પૂરાઈ, નીકર ક્ષમ પમાય સાગર પાર રે. ૫૨

૪૫ મરણ ૪૦—મરણથી કોણ નથી ખીલીતો? અર્થાત્ જધાજ ખીલે છે. જેમ આપણે મરણથી ડરીએ છીએ તેમ શત્રુ કેમ નહિ ડરે? એવો વિચાર કરવો. બીજો વિચાર કહે છે: કો ૪૦—યુદ્ધ કર્યા વિના પણ અમર કાયાવાળો કોણ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. યુદ્ધ નહિ કરિયે તોપણ મૃત્યુ તો આવશેજ, ત્યારે યુદ્ધ કરતાજ શાભાટે ન મરવું? ૪૬ સ્પષ્ટામર્શથી—ચુર્યા કોધથી.

કડવું ૨૦૦ મું.

રાગ ત્રિતાળો.

માર્કટેય કે'ય નેપ પૂરેય હાર્યા, યદ્ય કૂદ યુદ્ધ કરવા તે તો સીધાર્યા;
 મારી હાક ને ચાક ચઢાવી જૂમિ, કહે ભોમો રે' ભોમો રે' જુમી જુમી. ૧
 અવેક્ષત મહામત સુણે જદા તે, યદ્ય સ્થિર મહાધીર ભોમો તદા તે;
 પટે ટેકધી એકસો રાજસુનુ, ભીડી બાય બહુ સાથ કરવાજ સુનું. ૨
 સહુ રાજકુમાર કે' માર માર, ન જાયે ન યાયે જૂદા એ લગાર;
 તણ ભણુ દારણુ કરે યુદ્ધ સર્વે, આવી રાજધિરાજના સૂત ગર્વે. ૩
 તરવારના માર ચાલે અપાર, ઘણી શક્તિ શક્તિ હરે તેણી વાર;
 તદા તે ગદા મારતા યદ્ય મુદા તે, ધરી પાણુ બાણુ કરે શું જૂદા તે. ૪
 જોઇ સોઇ એવી અવેક્ષત જાતે, ધરી શસ્ત્ર ને અસ્ત્ર ધાયો ઉજાતે;
 કરે ખંડિત રણપંડિત બાણુ, કરી રાજરાજેશ્વરોકેરી હાણુ. ૫
 ઘણા બેદિયા છેદિયા સુર શ્રેષ્ઠ, ઘણા જૂપ કુરૂપ કરિયાજ નેષ્ટ;
 તદા સર્વ સાથે ધર્યા ધનુ હાયે, ધરી ધીર વીંધો મહાવીર જાતે. ૬
 અવેક્ષત મહામત યદ્ય બાહુ કાપે, શિવા કોઇની ત્યાં ગ્રીવા લેઇ માપે;
 મહામાતી છાતી વિપે બાણુમાર્યા, ઘણા શુંડખંડા કર્યા હસ્તિ સારા. ૭
 ઘણા ઘોટની ખાટ ખાંતેથી કીધી, મહારથ સમરથની શોધ લીધી;
 રથિ સારથિ કાપિયા એક પક્કે, મહાવીરનાં તીર ધૈર્યેથી ઝડકે. ૮
 કરે બાણુ જે હાણુ સન્મુખ આવે, મહાભાગ વિભાગ કરતાં લજવે;
 અસિ હસ્ત જે હોય અજકંત પૂરી, ધનુપંક્તિ ધંકતી કરી દે અધૂરી. ૯
 ધરી ધર્મેને વર્મે કાપે કુમાર, કરી કર્મે તો પર્મે કરતાં ઉચાર;

૧ રાગત્રિતાળો—જુનંગીની ચાલ. ૩ રાજધિરાજ—રાજધિરાજ.
 ૭ શિવા—શિયાળનું. ગ્રીવા—ઠોક. અર્થાત્ કોઇની ઠોક શિયાળવાં
 કરડી ખાય છે. શુંડખંડા—કપાયલી શુંડાવાળા. ૯ ધંકતી—ધણુકારાકરતી
 અર્થાત્ ટંકારવ કરતાં ધનુષ્યને કાપી નાખે.

અવૈક્ષત યદ્ધિમત્ત એ પેર ખીડે, તદા સર્વ ત્યાં ગર્વ ત્યાગી ન ભીડે. ૧૦
નાસાનાસ થાતી ન પાછાં વળે કો, આપો નારી એને ન જોને કળે કો;
યદ્ધિ શાંત મા'દાંત નારો ઘણા ત્યાં, ન માને સમાને મૂકી છે માણા જ્યાં. ૧૧

વલણ.

માણા મૂકી મહીપતિ નાડા, જે એકો કરી સહુ આવિયા રે;
તેને વારિયા કેધી પેર બીજે, વળી શૂરા કરી પાછા વાળિયા રે. ૧૨

કકલુ' ૨૦૧ મુ'.

રાગ મારની દેશી.

વળ્યા પાછા ઊભા રહ્યા નવ કોઇ, હજો અવૈક્ષત જોઇ સર્વ સોઇ;
કોઇ અવૈક્ષતકેરે હજુઓ બાણ, તે નાકો પગપાજો રક્ષવા માણ. ૧
એ પેર રાજમંડળ સમસ્ત, કરી નાખ્યું એક પલકમાં અસ્તોવ્યસ્ત;
ઊભા સપ્તશત ચોઢા કરી હાર, તેગણે પાછા વાળ્યા ઘણા તે વાર. ૨
નાસતાં નવ મૂકે એહ, શે નીર ગુમાવો લગ્નવો દહ;
કરે એકવો શું એ આજ, મારો પકડો કરો સિંધ કાજ. ૩
સર્વને મરણ છે એક વાર, યાઓ મૃદમતિ શોણે તારતાર;
એથી વાધે અરિનું બળ અપાર, રચી વ્યૂહ યુદ્ધ કરો નિરધાર. ૪
વળ્યા પાછા શૂરા હતા સર્વ, નાડા અસુર કરતા જે ગર્વ;
ઊભા સપ્તશત ચોધ્યા ધરી ધીર, જેણે વીસાઈ મરણ એવા મહાવીર. ૫
વ્યૂહ રચના કરી ગયા લલવા, તે લાગ્યા અવૈક્ષત શરે પડવા;
નાશી ગયું સૈન બીજી વાર, ન યથો સહન જેનાથી માર. ૬

૧૧ ન માને છં—અવૈક્ષતને સમાને (પોતાની સમાન) ન માને
(નથી માનતા). અર્થાત્ પોતાના કરતાં કોઇક અસાધારણ વીર માનેછે.
૨ સપ્તશત—સાતસો. હાર—પંક્તિ.

સપ્તશત ચોહા ઊભા રહ્યા ત્યારે, જેહુસ્વકુળ કીર્તિ વિચારે;
 વય શૌર્ય પરાક્રમના કરે વિચાર, તે ક્યમ નાર્સે રણ મૂકી નિર્ધાર. ૭
 એકો કરી લઢવા ગયા સહુ સાથ, લઢતો ધર્મયુધ્ધે વૈશાલિનીનાથ;
 સપ્તશત અર્ધર્થ કરી લઢતા, એમ રાજ્યપુત્રને ક્રોધી કરતાં નવ અડતા. ૮
 અર્ધર્થ કરતા જોઈતેમને જૂવ, ધારે કવચરહિત કરવા કુરુપ;
 વાહન રાસ્ટ્રાસ્રનો કરવા નાથ, તે નરવર નિશ્વય કહી ધરતો ઉલ્લાસ. ૯
 જે હતો ધર્મપુરસ્સર યુદ્ધ કરનાર, તેની સાથે ચાલ્યા લઢવા રાજકુમાર;
 જેનાં પ્રવેદનજો છવાયાં મુખ, એવા અર્ધર્થયુદ્ધ કરવા લાંબા પ્રમુખ. ૧૦
 મળ્યા એકઠા સર્વે જતે, પછે લીધાં રાસ્ટ્રાસ્ર સંઘાતે;
 ક્રોધજો બાણ સમુદાયે વીધ્યા તેને, ક્રોધજો ધનુ ભાંજીને પીડ્યો એને. ૧૧
 ક્રોધજો ધ્વજ બાણવડે કાપી નાખ્યો, ક્રોધજો ઘંટા સાથ અધૂરો ન રાખ્યો;
 ક્રોધજો તેના અશ્વ મારીનાખ્યા ત્યાંય, ક્રોધજો રથ ભાંજ્યો જોતામાંય. ૧૨
 ક્રોધજો ધરી ગદા સ્વહાય, ક્રોધજો મૂક્યા શરતણા ઘણા સાથ;
 ક્રોધ કરતા તેના પૃષ્ઠ ઉપર મહાર, એમ કરતા ચોદિશથી મારોમાર. ૧૩
 જદા અવૈક્ષત ધનુષ્ય થયું ભગ્ન, તદા ધાયો ખડ્ગ ધારી કર નગ્ન;
 દાલ ધારી હકારી વકારી, ધાયો ક્રોધ કરી તેહ પોકારી. ૧૪
 જોઈ એવો આવતો કૃતાંતકાળ, કાપી નાખી કેટલાકે અટ દાલ;
 તરવાર તોડી નાખી પળમાંય, ઘણાને એકલો પોંચે ક્યાંય. ૧૫
 દાલ તરવારનો થયો નાશ, તદા ગદા લેઈ ધાયો પ્રકાશ;
 તે ગદાને મારી તીક્ષણ બાણ, સોપચારો કરી નાખી કચ્ચરઘાણ. ૧૬
 એવે ક્રોધજો સહસ્ર માર્યા શર, ક્રોધજો દ્વયસહસ્ર શત ઉપર;
 એમ ધર્મયુદ્ધ મૂકી તે લઢ્યા, ચોપાસે અરિગણ વીંછી વળિયા. ૧૭
 કુર્ચા વિધવિધના મહાર, તેણે થયો પોંડિત અતિ કુમાર;

- ધા સહન કરી શકી નવ કાયા, ક'પ્યો રાજકુંવર કે અરિ ઉભયા. ૧૮
- કર્ધા ઘણા રાજ અસ્રના ઘાય, અપેક્ષત શિથિલ વિથિલ યાય;
- તદા પડ્યો પૃથ્વીમાં તે સૂર, કરી પરંક્રમ પૂરેપૂર. ૧૯
- તદા ત્યાં આવી મળ્યા સર્વ, છત થઇ કરતા તેના ગર્વ;
- પડ્યો કુંવર બાંધી લીધો, જેમણે અધર્મ કરી લાવો લીધો. ૨૦
- હતો વિરાજ રાજ, તેમની સાથ, માટે પેઢા વૈદિશ નગરે નરનાથ;
- પામેલા એકને છતી સહુ હર્ષ, મોદ યુક્ત થયેલા માની ઉત્કર્ષ. ૨૧
- બાંધી લીધેલો જેહુ કુમાર, આણી તેની પાસે સ્વયંવરની નાર;
- તેને તેના પિતાએ કહ્યું ત્યાંય, કહ્યું વારંવાર પુરોહિતે જ્યાંય. ૨૨
- આ તુંને લેઈ ગયો હતો રાજકુમાર, પડ્યો તેહ તો અધન મોઝાર;
- હવાં આ રાજ મળ્યા છે જેહુ, તેમાંથી તુંને રૂચે કોનો દેહ. ૨૩
- જેહુ ગમે વર તને કન્યા, આરોધ્ય વરમાળા કરી તેને ધન્યા;
- જદા તે કન્યાને ગમ્યો નવ કોઇ, ન રૂચિ તેને અધર્મો નૃપની સોઇ. ૨૪
- કહ્યું પિતાને તેણે આમ, આમાં મારા ચોગ્ય નથી કોઇ સ્વામ;
- જ્યારે એણે કન્યા બોલી જતો, ત્યારે રાય ગણકને પૂછતો વાતવાતો. ૨૫
- આ કન્યાના લગ્નકેરો શુભ દિન, મુને કહો જ્યોતિર્વેશ પાવન;
- એને ન ગમ્યો આમાંના કોઇ, તો મારે સાધવી રહી હજી સોઇ. ૨૬
- છે આજનો દિન સારો, આજ્યો જેથી ઘણાના મરણનો વારો;
- તેમણે જોયો મુહૂર્ત જોઈ આપો, મારા તાપ સંતાપ સર્વે કાપો. ૨૭
- એ પેરે નૃપે પૂછ્યું જ્યારે, અર્થજ્ઞાત જોયોજી વધા ત્યારે;
- પામી મન ગ્લાનિ કરી વિચાર, પછે કે'વાલાજ્યા રાયને તે વાર. ૨૮
- હે પૃથ્વીપતિ ઘોડા દિન મોઝાર, શુભમુહૂર્ત લગ્ન અન્ય નીકળશે સાર;
- જેમાં મોટું પિદ્ધ થયું ઉત્પન્ન, તે જોઈએ ત્યાગવા દિન રાજન. ૨૯

એમ કહી માંડીવાળી વાત, ત્યાં ઘણા રૂઢા વાટ જોઇ નૃપ પ્રખ્યાત;
 કરજો ગર્વ પુરાણીબાવા જોઇ, અવૈક્ષતની સાર્ધી સોઇ. ૩૦
 મહાશૂરવીરનો ગળિયો ગર્વ, તો થાશે કેથી પેર તમને ધર્વ;
 જો હોય માણ કે મતિમાંહી, તો તો તમે વિચાર કરો કાંઇ. ૩૧
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે નૃપ વખાણે;
 થયો ત્રયોવિંશત્યધિકશતતમોધ્યાય, અવૈક્ષતબંધન દ્વિજજન ગાય. ૩૨

વસણ.

ગાય ગુણ દ્વિજ હરિ હરના, સર્વમાં મતિ હરિકેરી કરી રે;
 કહો અચ્યુત કેશવ પુરાણીબાવા, ગંભીર સ્વરે અતિ ઉચ્ચરી રે. ૩૩

કકલુ' ૨૦૨ મુ'.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કે' જાણી કરંધમે વાત, તેની વીરા પત્ની થઈ પૃથ્વીપાત;
 અન્ય નૃપે જાણી બંધનની પેર, પુરમાં શોક થઇ રહ્યો ઘેરે ઘેર. ૧

હાળ.

શોક થઇ રહ્યો ઘેરે ઘેર ત્યાં, જાણી રાજ્યપુત્ર બંધન પેર;
 અધર્મે કરી સહુ નૃપે મળીને, વાઙ્મુ' પૂર્વકેરં વેર. ૨
 એવી વારતા જનમુખ સાંભળી, નૃપ કરતો વિચાર;
 રાજ્યમંડળ મેળવી મંત્રી તેડયા, ક્યો તેણે મંત્ર તેણી વાર. ૩
 ઘણા માંડલિક રાજ વધા મુખથી, કરો સર્વ નૃપતણે સંહાર;
 સહુ મળીને અધર્મ કીધો, એકલો કંવર બાંધ્યો યુદ્ધ મોઝાર. ૪
 કેટલાક મંત્રી આદિક કે', શું બેસી રહ્યા નરનાથ;
 સત્વર સેના સજ કરો, જઇ લઢો દુષ્ટની સાથ. ૫

- વિરાળ આદિક મળ્યા નૃપ જે, અર્ધર્મ કર્મ કરવા જાણુ;
તેના આ ઘડીએ કરંધમ નૃપ, સત્વર થઇ લેવા પ્રાણુ. ૬
- કેટલાક ન્યાયી બોલિયા, ગંભીર સ્વરે તે વાર;
આમાં પૂર્વ અર્ધર્મ છે અવૈક્ષતનો, જોઇએ પામવો તેના પાર. ૭
- સ્વયને ઇચ્છતી નહિ એવી, કર્તુ કામિનીનું હરાણુ;
બળાત્કારે બાળા ધરી કરી, માગી લીધું મરાણુ. ૮
- તે સહુ સ્વયંવર મધ્ય જતો, કરતો રાજકુવરને અપમાન;
કોઇ કન્યા વરવા નવ દેતો, ધરી ગર્વ મને મહાન. ૯
- એને જોઇ બળિયા સહુ મળ્યા ઢોળે, પછે કર્તુ તેમણે યુદ્ધ;
અપરાધ કે અર્ધર્મ શો ત્યાં, જ્યાં ઊભો અરિગણ થઇ કુદ્ધ. ૧૦
- કયમ સામદ સાથ ન રાખિયા, ગયો એકલો કોણ કામ;
સર્વ પ્રકારે નિચાર કરવો, કરંધમ નૃપ મહાનામ. ૧૧
- આવાં વચન સુણી તેહનાં, વદી વીરામૃતની માત;
જે વીર કુલોત્પન્ન હૂતી, વીર વનિતા હતી વિખ્યાત. ૧૨
- વીરમાતા વીરા પામી, હર્ષ કરી ઉચ્ચાર;
જ્યમ અન્ય નૃપ મંત્રી સુણે, વળી સુણે કરંધમ ભરતાર. ૧૩
- રૂડા કુળને ભોગવનાર મારો, પુત્ર જે કુંવાય;
તે સમગ્ર નૃપને છતીને, કન્યા બળાત્કાર ગ્રેતો રાય. ૧૪
- એમ કરી એણે હરાણુ કીધાં, ઘણાં ઘણાં જાપાળ;
તે અનુત્તમ કાર્ય એણે કર્યું, એવો થયો નથી કોઇ બાળ. ૧૫
- એ કારણ માટે ઘણાએ મળી, યુદ્ધ કરતાં સાચા સુત;
અર્ધર્મ બધને બાંધિયો, એમાં વાત શી અદ્ભુત ! ૧૬
- રહી શુદ્ધિ શરારે જ્યાં સુધી, નવ ક'યો ત્યાં સુધી રાજન;

- વધી કીર્તિ મારા સુતની, હું નવ માનું એ અપમાન. ૧૭
- એનું નામજ પૌરુષ કે'છે, કે જ્યાં અમર્યનાં હેતુચક્રી;
નર હણવાતણી ઇચ્છા કરે, ત્યાં કયો નર રે'તો ટકી? ૧૮
- જ્યમ સમજે ન નીતિ સિંહ કાંઠ, મૂકી બાબુએ પરાક્રમ કરે;
સ્વયંવર અર્થે સજ થયેલી, ઘણી કન્યા એ રીત સુત ધરે. ૧૯
- ઘણી કન્યા આણી એણે, માનવંતા નૃપ બેસી રૂઢા;
પરાક્રમ છે ધન્ય એનું, એણે ક્ષત્રીગુણ ખરા ગ્રહ્યા, ૨૦
- ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મ ક્યાં ને, ક્યાં દુર્ભજ જને સેવી યાચના;
ક્ષત્રિય તો બીજા ક્ષત્રિય જતાં, કરે બળાત્કાર ઈર્ષા વિના. ૨૧
- કાયર નર લોહશૃંગલાએ, બંધાયલા જો હોય;
તોય વશ નવ તેય થાયે, તેમાં કશું પરાક્રમ સોય. ૨૨
- કાર્ય સંપાદન કરતા બળાત્કારે, થાય ધર્મશાળી રાજા વશ;
શોચના શી હોય એમાં, જ્યાં લીધો કસોકસ. ૨૩
- છે સ્તુતિપાત્ર બંધનમાં પડ્યો એ, વળી તમારાં જોહ આયુધ;
થાય સ્તુતિપાત્ર શત્રુશિર પડી, એમ કરચે કો ન કે' અબુધ. ૨૪
- પૃથ્વીપતિનાં પુત્ર પૃથ્વી, ઇત્યાદિક જે જે ધન;
અબળા અને આચાર્ય કારણ, મહતા પામિયા રાજન. ૨૫
- એવું સમજી ઉતાવળ કરો, જાઓ સંગ્રામમાં થઇ શર;
રથારૂઢ થઇ વેગે વધી, માર'રથિ સારથિ ભરપૂર. ૨૬
- હસ્તિ અશ્વ પદાતિને, સત્વર સજ કરો નરનાથ;
ઘણા નૃપ સાથે યુદ્ધ કરવું, તે શું માનો છો વાર વાત. ૨૭
- શૂર નરને ઘણા જણ સાથે, સંગ્રામ દે સંતોષ;
લહુ સંગ્રામમાં શી છે ક્રિયાએ, કરવાતણી કરી રોષ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર અહ્ય શત્રુ પરે, નથી ચતા કોણ બળવાન;

- પુત્ર અરિને હણવા વિધે, નથી અદ્ય મધ્યે ભય મહાન. ૨૯
- જે નર સમગ્ર જનમાં વિચારીને, પરાજય કરે સર્વ શત્રુતણી;
- તે તર્મ પરાજય કરી સૂર્ય શોભે, તેની પેઠ શોભે છે ઘણી. ૩૦
- માર્કંડેય કહે હે મુનિસત્તમ, એ રીતે આણ્યો સ્ત્રીએ ઉત્સાહ;
- તેવડે ઉત્સુક થઇ કરંધમ, ચઢ્યો લેઇ સેન પૂરખવાહ. ૩૧
- શત્રુએ સુત બાંધિયો, તેને મુક્ત કરવાતણી ઉઘોગ;
- કરંધમ કરવા લાગિયો અતિ, જોવા પુત્રને આરોગ્ય. ૩૨
- જ્યાં સુત અરિ મળી વસતા હતા, ત્યાં સત્વર સેન લેઈ ચાલિયો;
- હમણાં જય કરં છું એમ મનમાં, મહીપતિ અતિ મા'લિયો. ૩૩
- પછે સુત બાંધાયલા નૃપતણું, થયું યુદ્ધ કેઈ પેર;
- વિશાલાલિક નૃપ સમગ્રનું, લીધુ ક્રૌંચી પેરે વેર. ૩૪
- તે સર્વ વર્ણવી દાખવું હું, સુણ્ય તું એક ચિત્તે આજ;
- વિશાલાનુવર્તી રાયકેઈ, કરંધમે લલ્લુ પરાક્રમ સજ્જ સાજ. ૩૫
- ત્રણ દિવસ મહાધોર યુદ્ધજ, થયું તેણે ડામ;
- તેણે રાજ્યમંડળ વિખેરી નાખ્યું, મારી શસ્ત્ર ઉદામ. ૩૬
- કરંધમ નામનું કાર્ય સહુ કોઈ, જાણુતા હતા શૂરવીર;
- તેણેકરી નાઠા કંઈક જપત, થઈ વીરના અવીર. ૩૭
- જ્યારે રાજ્યમંડળ ગયું નાશી, ત્યારે વિશાળ રાજ્ય જોઈ;
- અર્ધ હસ્તે લેઈ આવ્યો, કરંધમ પૂજને તેહ. ૩૮
- રાન્માન કરિયું વિશાળે અતિ, કરંધમ નૃપનું સાર;
- સપુત્ર બાંધનથી મુક્ત કરી તે, એક રાત્રિ રહ્યો નિર્ધાર. ૩૯
- તે જોઈ પિતા સમક્ષમાં, અપેક્ષાતે નવ ભાવિયો;

- પછે વિશાલ રાજ લેઈ કન્યા, વિવાહ અર્થે આવિયો. ૪૦
- તે બોલિયો પિતા કને, મુણે શ્રેષ્ઠ ભૂપાળ;
- અરિએ જે જીવતી જોતાં, કર્યો મારો પરાંજય કૃપાળ. ૪૧
- તે કન્યાતાણું નવ ગ્રહણ મારે, કરવું કોઈ કાળ;
- તેમ હવાં અન્ય સ્ત્રીકેરું ન મારે, કદા ગ્રહણ કરવું નૃપાળ. ૪૨
- જેના પરાભવ અરિએ નવં કર્યો, એવો અખંદિત યશસ્વી જેહ
- તેવો પરાક્રમી જોઈ આ કન્યાને, પરાણાવવી નિઃસ દેહ. ૪૩
- એ ભલે પરણે અન્યને, સ્વેચ્છિત કોઈ ભૂપાળ;
- કર્યો અરિએ પરાભવ માહરો, હું થયો કન્યા સમો કાયર બાળ. ૪૪
- આ સ્થળે શું છે માહરું, પુરૂષત્વ હે પૃથ્વીશ;
- અબળા અને મુજમાં નથી, કાંઈ અંતર વશાવીશ. ૪૫
- પુરૂષ સર્વદા સ્વતંત્ર છે, અબળા તેવી છે પરતંત્ર;
- જે પુરૂષ હોય પરતંત્ર તેને, ડયગ કે'વાય નર સ્વતંત્ર. ૪૬
- માટે તંજ હું કે જેનું જીવતીએ, મુખ દીકું છે નરદેવ;
- તેને તે ફરી શીયેર દાખવુ, જો સાધી અનરત્વની સેવ. ૪૭
- એના સમક્ષમાં શત્રુ નૃપે, રણભૂમિકા મોઝાર;
- મુને તુરંત કરીને બાંધિયો, નવ ગણ્યો કાર કે ભાર. ૪૮
- એ રીતે નરત્વથી હીન થયેલો, હું કયમ કરી આણું એના હાથ;
- એ રીતે તે બોલી રહ્યો, પછે બોલ્યો વિશાળ કન્યા સાથ. ૪૯
- હે મુતા આ મહાત્મા જે, વચન વદે છે આજ;
- તે સર્વ સાંભળ્યાં હશે તો, હવાં કરવું કહે શું કાળ. ૫૦
- જે જોઈ તારું મન યાચે, પ્રસન્ન અતિશે બાળ;
- તેવા પતિને વર પ્રેમદા, દેઉં કન્યાદાન હું તતકાળ. ૫૧
- વા તુજ ચિત્ત વાળ્યું જેહ નરમાં, હું વિવાહ કરે તે સંવાત;
- હે ચંદ્રમુખી એ ઉભય માર્ગથી, એકે સ્વાધીન કરચ તું વાત પર

કન્યા કહે દે રાય મોટા, કયાં ઘણાં જાણે મગી સંગ્રામ;
 ધર્મ રીતે આચરતાં રાજસુતને, પમાડ્યો અધર્મે પરાજય તે ઠામ. ૫૩
 એ યશ પરાક્રમને હાનિ કરતા, નથી માનતી હુય;
 હસ્તિ સમૂહ સામે સિંહપેરે, એકલો ઊભો રહ્યો એ શુ'ય! ૫૪
 કંઈ અદ્ય પરાક્રમ છે પિતા, એટલાવડે દે ગુણવાન;
 એનું પરમ ઐશ્વર્ય પ્રગટ થાયે, જાણાએ એ કેવો છે બળવાન. ૫૫
 કેવળ યુદ્ધમાં ઊભો રહ્યો એમ, નથી એકલું એહ;
 કિંતુ યત્ને કરી એ હતિયો, બહુ પ્રકારની સેના જોહ ૫૬
 વળી સ્વપરાક્રમ પ્રખ્યાત કીધું, તેણે શૌર્ય પરાક્રમ સંયુક્ત;
 એણે ધૈર્ય કરી સહુ નૃપ હતિયા, એમાં લજ્જત ધરેશની પુજત. ૫૭
 હું લલચાઈ જોઈ રૂપ એનું, એમ નથી કંઈ વાત;
 કિંતુ શૌર્ય પરાક્રમ ધૈર્ય જોઈ, થયું ચિતહરણ સાક્ષાત. ૫૮
 કિંબહુના વધે વાણી, કિંતુ તમારે કરવી મારે કાળ;
 ઉદાર ચરિત્ર એવા એહ નરની, યાચના તો આજ. ૫૯
 કોઈ અન્યને હું નહિ કહું, પતિ મારો જાણુ;
 વિશાલ કહે દે રાજકુવર, મારી પુત્રી આપી કહે પ્રમાણ. ૬૦
 સમ્યક્ મારે સત્ય વારતા, કહે છે સહુ એહ;
 એ છે સત્ય કંઈ અંશય નથી, માનો તમે નિઃસંદેહ. ૬૧
 તમ સરખો રાજસુત કોઈ, નથી પૃથ્વીપર નિર્ધાર;
 વિવાદ વિહોણું શૌર્ય છે તમ, વળી પરાક્રમતણો નથી પાર. ૬૨
 એવું છે માટે પીર ધીર તું, કરચ ગ્રહણ કન્યા મારી;
 કરચ પવિત્ર મારા કુળને, અમ વધો નમ્રતાએ ભારી. ૬૩
 માર્કંડેય કહે પછે કરંધમ ત્યાં, બોલ્યો સુત મત્તે તેહ;
 આ વિશાલ કન્યાકેશ છે સુત, તુજ પર આરૂઢસ્નેહ. ૬૪

૫૯ કિંબહુના ?—બહુ કહેવાયી શું ?

એ કારણ માટે કર્યું તું એતું, શ્રદ્ધા ભારા મુત;
 નવ આશાભંગ કરવી કામિની, એમાં કંઈ થયું નથી અદ્યુત. ૬૫
 રાજકુંવર કે' જનક મારા, મેં નથી આશાભંગ કરી કો કાળ;
 અદ્યાપિ મુધી નિયમ પાળ્યો, તે નવ મૂકાવશે નૃપાળ. ૬૬
 એવી આશા કરે પિતા, કે જે હું ધારી રાખું સીથ;
 માર્કડેય કહે રાજપુત્રની, નિશ્ચયપુષ્પિ જોઈ તે દિશ. ૬૭
 વિશાળ નૃપ વ્યાકુળ થયો, બોલ્યો પુત્રી પ્રતિ તે દિન;
 હવાં હે મુતા એ નર પરથી, કરીદ ચિત્ત તારું ભિન્ન. ૬૮
 ઘણા મૃત્યુ પર છે રાજકુંવર, તેમાંથી ધાર્યું ધ્યાને કોઈ;
 હું વિવાહ સંબંધ કરું તારો, તુજ સ્વેચ્છિત નરને જોઈ. ૬૯
 કન્યા કહે હે તાત આ નર, જો સૃષ્ટિ ન રાખે મારી;
 તો હું મન માનતો વર લેઈ જોળી, સહુ જીવો ધ્યાને ધારી. ૭૦
 આ ભવમાં મારો પતિ, તપ વિના થશે નવ કોઈ;
 એમ વારંવાર ઉચ્ચારી સ્યામા, જેણે ઇચ્છિતપતિ આશા ખોઈ. ૭૧
 માર્કડેય કહે પછી કરંધમ નૃપ, રહ્યો વિશાળ સાથ ત્રણ દિન;
 પછે સ્વનગરમાં સીધાવો તે, પણ અવેક્ષત તજે નવ દીન. ૭૨
 તેને પૂર્વે યગેશ્વર દર્શાવે કહી, શાંત કરિયો સાર;
 તે સુણી પિતાવેણુ માની, આવિયો સ્વનગર મોઝાર. ૭૩
 કન્યકાએ પિતાકેરું, માન્યું નહિ જ્યારે વેણ;
 ત્યારે સ્વસન્નને ત્યાગી તે, જેને દિન આવિયા દુઃખદેણ. ૭૪
 દુઃખમાં વૈરાગ્ય આવે, એહ ઉઘડ વાત;
 એમ થતાં વન મધ્ય ગઈ તે, બેઠી આહાર તણ સાક્ષાત. ૭૫
 તેણે તપ ત્યાં આરંભિયું, તેમાં ત્રણ માસ પર્યત;
 અન્ન જળને સ્પર્શી નહિ, તપ શુદ્ધ થઈ ગઈ દેહ મહંત. ૭૬

- રહ્યો શ્વાસ માત્ર એક ચાલતો, પરમ પીડા પામી એહ; .
તન્વંગી સુકુમાર કન્યા, થઈ ઉત્સાહરહિત તેહ. ૭૭
- મરવા જેવી થઈ ગઈ તે, તવ વિચારતી તે નાર;
હવાં દહ ત્યાગ કરવો સહી, એમ તેણે ક્યૌં દહ વિચાર. ૭૮
- જીવ ત્યાગનો નિશ્ચય ક્યૌં, એવી જોઈ મુરે નાર;
સહુ એકઠા થઈ એક દૂત ત્યાં, મોકલિયો નિર્ધાર. ૭૯
- તે દૂત કન્યા પાસ જઈને, કે'વા લાગ્યો આમ;
હે રાજકન્યા મુરે મોકલ્યો હું, દૂત કરી આ કામ. ૮૦
- જે કામ માટે આવિયો હું, તે કહી સંભળાવું નાર;
અતિ દુર્ભિજ આ અંગ તારે, નવ તજવું કોઈ વાર. ૮૧
- હે ભદ્રે ચક્રવર્તી નૃપતાણી, તું જનની ધણી નિર્વાણ;
મહાભાગે હણ્યા શત્રુ જેના, જેની ઉલ્લંઘી ન કોઈએ આણ. ૮૨
- એવો તારો પુત્ર સખ્ત દ્વીપાધિપ થાશે, બહુ કાળ ભોગવશે મહી;
તે દેવતા સમક્ષ હણશે, તરજિત અથ અરિ સહી. ૮૩
- કૂરશંક નામે રાત્રુ મુરના, એહ કરશે નારા;
પછે પ્રજા ધર્મે સ્થાપીને, થાશે મહાબૂપ પ્રકાશ. ૮૪
- ચાર વર્ણુની પ્રજા જે છે, તેને સ્વધર્મે પાળશે એહ;
ચોર મેલેછ કુકર્મી આદિક, હણશે નિઃસંદેહ. ૮૫
- હે ભદ્રે તે અશ્વમેધાદિક, કરશે યજ્ઞ અપાર;
છત્રીસ સહસ્ર સંખ્યા થશે તેની, અનુત્તમ દક્ષિણા દશે સાર. ૮૬
- યજ્ઞ સમાપ્તિ વિષે કરશે, મુરતાણું પૂજન;
માર્કંડેય કહે દિવ્ય હાર જોઈ, વળી કર્તું લેખન અતિ ચંદન. ૮૭
- અંતરિક્ષમાં ઊભો રહેજો, દેવદૂત સાક્ષાત;
તેને નારીએ નિશ્ચે જાણિયો, એ છે દેવદૂત વિખ્યાત. ૮૮

પછે કમળનયની કોમળવચ્ચને, વદી તેશુ વેણુ;
 હે જ્ઞાત સ્વર્ગથી આવિયો તું, નિશ્ચે તું દેવદૂત સુખદેણુ. ૮૯
 તારું વચ્ચન અસત્ય થશે નહિ, કિંતુ પડે સંશય એક;
 પતિ વિના પુત્ર થશે કેથી પેરે, એના કરૂં વારંવાર વિવેક. ૯૦
 અવૈક્ષત પાખે આ જન્મમાં, મારો સ્વામી ન થાશે કોઇ;
 એ પ્રમાણે જનકે સમક્ષ મેં, પૂરી કરી પ્રતિજ્ઞાં સોઇ. ૯૧
 કરંધમે ને મારા પિતાએ, અવૈક્ષત સમજાવ્યો બહુ પ્રકાર;
 મેં સમ્યક્ પ્રકારે કરી યાચના, પણ તેણે ન માન્યું લગાર. ૯૨
 તે ઇચ્છતો નથી રજ મુજને, તવ દેવદૂત કે'તો આમ;
 હે મહાભાગે અતિ કે'વાયકી, શું થાય તારૂં કામ. ૯૩
 કિંતુ તુજને પુત્ર થાશે, માટે અધર્મે કરીશ ન આતમયાત;
 કરય પોપણુ ક્ષીણ થયેલા દેહતું, આ વનમાં વસી વિખ્યાત. ૯૪
 તપતાણા પ્રભાવે કરી, સર્વે થશે સમ્યક્ નાર;
 માર્કંડેય કહે એમ ઉચ્ચરી, દેવદૂત ગયો તે વાર. ૯૫
 જન્મ આવ્યો હતો તેમ તે, ગયો જોતા જોતા માંય;
 તે તન્વંગી કન્યાએ પછે, પોપળા માંડ્યું શરીર ત્યાંય. ૯૬
 આવા દૂત થઇ પુરાણી જાણે, ઘણે કામ કરવા કામ;
 તેમાં સ્વાર્થ હોયે ધનતણે એક, નવ પરમાર્થકેરૂં નામ. ૯૭
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;
 થયો ચતુર્વિશાધિકશતતત્રોધ્યાય, ભજતાં હરિહરમુરાર. ૯૮

વસણુ.

હરિહરમુરાર ભજતાં, થયો અધ્યાય સંપૂર્ણ રે;
 દ્વિન્દ્રેધીનાં શુભ થવા લાગ્યાં, જોત જોતામાં ચૂર્ણ રે. ૯૯

કડવું ૨૦૩ મું.

રાગ કલ્યાણ.

- માર્કડેય કહે કૌણ્ટકિ સુણે, હવાં કથા વિસ્તારં;
વીરસંતતિવાળી અવૈક્ષત માતા, તેણે પછોશું વિચાર્યું. ૧
- તેણે નૃપને પાસ તેડ્યો, કહી મનની વાત;
પુત્ર ત્યાગી થઇ રહ્યો, હવાં કરવું કર્યું મળ્યાત. ૨
- સાચ કહે મુને થાય ચિંતા, દિવારાત્રિ વિચારં જોહ;
કાંઈ ઉપાય કરય તું પદ્મિની, જ્યમ પ્રકુલિત થાય દેહ. ૩
- તદા કર્ણમાં કહ્યું નારીએ, પતિ આચરજે આમ;
પછે નૃપ નૃપમંડળ જઈ જોડો, શું કરતી વીરા વામ. ૪
- શુભ નક્ષત્ર ને શુભ દિન જોઈ, તેણે અવૈક્ષત પુત્ર તેડાવ્યો;
તે માતલકિતવાળો તનુજ, ત્યાં વેલો વેલો આવ્યો. ૫
- માતા કહે હે પુત્ર મારા, તારા મહાત્મા પિતાએ મુને;
આજ્ઞા કરી તે કહી દાખું, આજ હું સહુ તુને. ૬
- દુષ્કર કિમિચ્છક વ્રતકેરો, હું આજ કરું ઉપવાસ;
હે સુત એ વ્રત છે સહી, તુજ પિતા આધીન મકાશ. ૭
- વળી કંઈ કરવું પડશે તાહરે, મારે પણ કાર્ય કરવું એમાંય;
માટે સુત જો મુજ મનોરથ પૂરવા, તું કંઈ ઇચ્છતો હોય આપ. ૮
- તું કરે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ પ્રીતે, કે હું કરીશ રૂઝો યતન;
તો હું તુજ પિતા પાસેથી લેઉં માગી, વરદાન કરી પ્રયતન. ૯
- ધન ભંડારમાંથી જોઈએ, કિમિચ્છકમાટ અરધું મન;

૧ વીરસંતતિવાળી—જેની સંતતિ (પુત્ર) વીર છે એવી. ૪ આમ—આપાત હું કિમિચ્છક વ્રત લેછશ, અને તે સંધિ તપાસી તમે મારી પાસે એવું માગજો કે જેથી તમારા પુત્રને સંતાન થાય. ૭ કિમિચ્છક—જે મનુષ્ય જે ઇચ્છે તે તેને આપવાનું વ્રત.

- તે હું કરીશ સ્વાધીન તાહરે, તું આચરાવને પ્રત પાવન. ૧૦
- સહુ દ્રવ્ય છે તુજ પિતા સ્વાધીન, મેં તેમને કરી છે વાત;
- તેમણે અરધીપરધી હા કહી છે, એમ વદી સુતશુ માત. ૧૧
- એ પ્રતરૂપ કલ્યાણને જો, હું કરી શકું સિદ્ધ;
- તો તે ક્લેશે કરી સિદ્ધ કરવા જેવું, થાશે સુત પ્રસિદ્ધ. ૧૨
- વારું એ પ્રત માહરું થશે, સિદ્ધ તુજ બલપરાક્રમે સુત;
- જો તેમ ન થાયે સુત તો, એ પ્રત મહાદુઃખસાધ્ય છે પૂત. ૧૩
- એવું છે માટે સુત મારા, એ પ્રત આચરાવા કાળ;
- તું પ્રતિજ્ઞા કરતો હોય તો, હું પ્રતારંભ કરું મહારાજ. ૧૪
- એ કાર્ય માહિ હોય જેવો, અભિપ્રાય તારો બાળ;
- તે સર્વ કહી દે આજ તું, જે હું સાંભળું આ કાળ. ૧૫
- અવેક્ષત કહે જે દ્રવ્ય છે તે, છે મુજ પિતા સ્વાધીન માંય;
- દાવો તે પર નથી મારો, વળી કરાય નહિ ક્યાંય. ૧૬
- કિંતુ આ અંગથી જે થઇ શકશે, તે હું કરીશ સર્વે માત;
- તારી આજ્ઞા માથે ચઢાવીશ હું, એ મેં કરી સાચી વાત. ૧૭
- મારા પિતા જે છે દ્રવ્યકેરા, સ્વામી પૂરેપૂરા;
- તેમની આજ્ઞા તેં લીધી હોય તો, ન રાખીશ મનારથ અધૂરા. ૧૮
- હું સર્વ સાધ્ય કરીશ માતા, એમ સુત યોદ્ધો ત્યાંય;
- માર્કડેય કહે કૌબુદ્ધિ સાંભળ્ય, પછે થતું શું એ માંય. ૧૯
- બીરા રાણીએ તે પ્રત કર્યું, ક્યો તે નિમિત્ત ઉપવાસ;
- સાવધાન થઇ શાએ કહ્યું તેમ, ક્યું ધનદપૂજન ઉલ્લાસ. ૨૦
- મન વાણી અંગને નિયમે રાખી, પૂજ્યા નિધિરક્ષક દેવ;

૧૨ તો ૬૦—તે પ્રત ક્લેશે કરીને સિદ્ધ કરવા જેવું થશે. અર્થાત્ એ પ્રત સંપૂર્ણ કરતાં થણાં કષ્ટ વેઠવાં પડશે. ૧૩ પૂત—પવિત્ર (પ્રત).

૨૦ ધનદપૂજન—કુબેરમંડારીનું પૂજન.

- પરમ ભક્તિએ લક્ષ્મીતણું, કર્યું પૂજન તતઝેવ. ૨૧
- હવાં તે સમે કરંધ્યમ ઝેકાંત સ્થળમાં, બેઠા હોતો નિર્ધાર;
- તે જોઈ નીતિજ મંત્રીઓ વધા, તું નૃપ સુણ્ય ગુણુલંકાર. ૨૨
- સચિવ કહે હે નરપતિ, આ પૃથ્વી પાળતાં નરદેવ;
- અતિ વૃદ્ધ થઈ તમે ગયા, વળી ગયા ગર્વને અહમેવ. ૨૩
- છે અવેક્ષત એક પુત્ર તમારે, તે મણુ છે પત્નીસંગવિહીન;
- હે જગતીપતિ જદા સુત તમારો, થશે કાળસ્વાધીન. ૨૪
- તે સમે સંપાદી તમે ને, પૃથ્વી અપરંપાર;
- તે શત્રુને હસ્તે જશે, વળી થશે વંશક્ષય નિર્ધાર. ૨૫
- પિંડ નહિ મજે પિતૃઓને, રે'શે કોણ ઉદક દનાર;
- એ રીતે કર્મના લોપ થાતાં, ઉપજે છિદ્ર મોહું સાર. ૨૬
- એ સર્વનો વિચાર કરી, કરય તું પત્ન વારંવાર;
- ન્યમ ઉપકારકર્તા પિતૃઓને, તુજ સુત છુદ્ધિ કરે નિર્ધાર. ૨૭
- માર્કંડેય કહે એમ કહીને તે, રહ્યા ચૂપાચૂપ;
- તે સમયે વીરાકેરો પુરોહિત, જન્યક્રમતિ ખોલતો યઈ જૂપ. ૨૮
- તે શબ્દ રાચે સાંભળ્યો, કહ્યું પુરોહિતે આમ;
- સહુ અહીં આવો શું ઇચ્છોછો, માગી લ્યો થાય કામ. ૨૯
- કષ્ટે કરીને પ્રાપ્ત એવું, કોને શું પ્રાપ્ત કરવું આજ;
- કરંધ્યમપત્નીએ કિમિચ્છક પ્રતનો, ઉપવાસ કર્યો છે દિવસાંજ. ૩૦
- અવેક્ષત કુંવરે એ પુરોહિતનું, વચન સાંભળ્યું ને વાર;
- તદા સર્વ યાચક પાસ તે, આવી ઊભો રહ્યો રાજદાર. ૩૧
- તેણે કહ્યું મારા અંગથી, ને થઈ શકે એવું હોય;
- તે સુખે કરી સહુ માગજે, જેની કહે ના નવ કોય. ૩૨
- મહાભાગ મારી જનેતાએ, કર્યો કિમિચ્છક પ્રતનો ઉપવાસ;

- હે યાચક જન મેં કરી પ્રતિજ્ઞા તે, તમકને કરું સર્વ પ્રકાશ. ૩૩
 કિમિચ્છક વ્રત અહીં યાય છે, માર્દે માગોજ્જેન નેહ ઇચ્છા હોય;
 હું આપવા ઊભો રહ્યો છું, મેં ના નવ કેવી સોય. ૩૪
 કહે માર્કડેય પુત્રમુખથી, નોકજીયું એવું વેણુ;
 તે સાંભળી કરી ઊઠી આવ્યો, કરંધમ નૃપ સુખદેણુ. ૩૫
 યોગ ચુવતીએ મેળવ્યો નેહ, માગે પુત્ર પાસે બાપ;
 હે અવૈક્ષત યાચક છું અમે, માગ્યું આપી દાર્જ્ય સંતાપ. ૩૬
 અવૈક્ષત કહે હે તાત મારે, શું તમને આપવું આજ;
 તે માગી દ્યો મારી કને, કરીશ યથાશક્તિ કાજ. ૩૭
 કળે કરાચે કે સિદ્ધ થાયે, એવું હોયે નેહ;
 તે માગી દ્યો ઉતાવળા, હું અર્પીશ મારી દેહ. ૩૮
 રાજા કહે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો, ન્તે હોય તું નરદેવ;
 ને ઇચ્છે તેને તેહ આપે, એવો નિયમ ધાર્યો તતખેવ. ૩૯
 તો મારા ઉત્સંગે મારા પૌત્રનું, હું મુખ નેહ નેમ;
 એ આપ્ય મુજને દાનેશ્વરી, મારું મન રીઝે એમ. ૪૦
 અવૈક્ષત કહે હું તમારો છું, એક પુત્ર બૂપાળ;
 અને મેં તો બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, મારે નથી પુત્ર દયાળ. ૪૧
 તો હે પિતા તમને પૌત્રનું, ક્યમ કરી જતાવું મુખ;
 મુને એકે ઊપાય ન ઊકલે, કે ક્યમ થાય તમને સુખ. ૪૨
 કરંધમ કે' તે' બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, છે તેથી પાપમાત્ર થનાર;
 તું તારી જાતને છોડાવ્ય સુત, ઋણમધ્યેથી આ વાર. ૪૩
 કરાવ્ય મુજને પૌત્રદર્શન, મારે માગવું છે એહ;
 અવૈક્ષત કહે હે પિતા મારા, મુકો વાત વેતી તેહ. ૪૪
 કાંઈ અન્ય ઇચ્છિત હોય તે, આજ માગો તાત;

સીસંગ તજ્યો મેં વૈરાગ્ય ધારી, તે એમ હો રહે પ્રખ્યાત. ૪૫

રાજા કહે ઘણાં શૂર સાથે, લઠનાર હોય ને એક;

તે શત્રુને છતે નહિ, કે રહે ન એકનો ટેક. ૪૬

એમ છતાં ને તેજ કારણ, થયો હોય તુને વૈરાગ્ય;

તો અસા કો'વો તુજને, ને તું ન માને કહ્યું ગહાભાગ. ૪૭

અમે કહીએ ઘણું શું તુજને, પડ્યું મૂક્યું તું બ્રહ્મચર્ય;

તારી માતાની ઇચ્છા એવી છે, માટે દેખાડ્ય પૌત્રવદન વર્ય. ૪૮

માર્કંડેય કહે એ પેર જ્યારે, કહ્યું નૃપે વારંવાર;

વળી સુત કો'તાં ન માગ્યું અન્ય જ્યારે, ત્યારે દીન થયો કુમાર. ૪૯

પછે જોલિયો તે બાપ સાથે, તમને દઇ ઇચ્છિત વરદાન;

હું ઘણા સકટમાં પડ્યો છું, તે નવ કહી દાખું રાજાન. ૫૦

કિંતુ હું નિર્લેખ થઈ શું, કરીશ ગ્રહણ સ્ત્રીનું જાણ;

સીસમસમાં મારો થયો પરાભવ, વળી હું પૃથ્વી પડ્યો મમાણ. ૫૧

શું એમ છતાં મારે સ્ત્રીતાણા, સ્વામી થવું નરનાથ;

એ બહુ દુષ્કર મુને લાગે, તોપણ શું કશું હે તાત. ૫૨

સત્ય બંધને બંધાયો હું, તે કરીશ કહો તમે જેમ;

તમે મુખે રાજ્યવૈભવ ભોગવો, મળુ કરશે શાંતિ ક્ષેમ. ૫૩

ભેદ વા પ્રપચ આને, વા યુક્તિ પ્રયુક્તિ તામ;

અર્પીએ તે અર્પાય છે, જુઓ વીરા નારીકેશં કામ । ૫૪

પુરાણીને નવ આવડે, આવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કાંઈ;

છાતું કર્યું તે થાય આહન, ન કો અમુઝાય મનમાંહી. ૫૫

મિઃકાર છે એ ભેદને, જેના શુભકાળ નહિ વ્યય;

બૂદ્ધવ થઈને ભટકી મરશો, નહિ થાય જન્મોજન્મ ઉદ્ધ. ૫૬

પંચવિંશાધિકશતતમેધ્યાય, પૂર્ણ ધ્યેય આ વાર.

૫૭

વલણ.

આ વાર દેવમુરાર ભજતાં, યથુ પુરાણીજનનું કાજ રે;
દિજને માકૂત કરો નધી લેણું નિશ્ચે, પુરાણીજનનું રાજ રે. ૫૮

કડવું ૨૦૪ મું.

રાગ સારંગ,

તાલાવેલી લાગી તનને, મુણી તાતતણું વચન;
માકુંડેય કહે કહું કથા, મુણ્ય દ્વિબદ્ધિ પાવન. ટેક. ૧
અહર્નિશ ચિંતા યાય મનમાં, યમ પૈરાગ્ય ત્યાણું હુંય;
પ્રતિજ્ઞા કરું વ્યર્થ મારો, ધ્યૈયું શુંય ને યથુ શુંય. તાલાવેલી ૦ ૨
એક દિવસ ચિંતા પરી કરવા, તે ગયો મૃગયા બાણુ;
મૃગ પરાહ વ્યાધ્રાદિક હણતો, વિચરી વને નિર્ધાણ. „ ૩
એમ મૃગયા કરતો ગયો ચાલ્યો, મહાવનમાં તેહ;
એવે રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો એવો, શબ્દ મુણ્યો નિઃસંદેહ. „ ૪
તે શબ્દ કરતી સ્ત્રી હરો કોઇ, એમ નિર્ણય કર્યો તે કાળ;
તે શબ્દ ભયથી ભગ્ન થયેલો, વળી નાખે ચીસ કંઈ કરાળ. „ ૫
એવો શબ્દ સાંભળી અપૈક્ષત બોલ્યો, ભય પામીશ નહિ હે નાર;
એમ વદી ચાલ્યો શબ્દ ભણી તે, અથ્થ હાંકી નિરધાર. „ ૬
તે મનુષ્યવિહોણા વનમાં, દહકેરી દાનવ નામ;
કન્યાને ધરતો હતો, વળી તેણે પાડી બુમ ઉદામ. „ ૭
નારો કંતો કરગરો, કોઇ વારે ચઢે આ વાર;
હું પૃથ્વીપતિ કરંધમસુતનો, છુ અપૈક્ષતનાર નિર્ધાર. „ ૮

- એમ છતાં આ દુષ્ટ મુજને, હરાણ કરીને જાય;
જે નૃપની આગળ સર્વ નૃપ, હારી રહે કંપી કાય. „ ૯
- દોષે ગંધર્વ કે યક્ષ જાતે, પણ ઊભા રહે નંવ તેહ;
તેવા અવેક્ષતની હું છું પત્ની, આ અસુર હરી જાયે એહ. „ ૧૦
- હરાણ થાય છે માહરૂં, કોઈ નથી કરતું વા'ર;
મૃત્યુ સરખો ક્રોધ છે, મારા સ્વામીતણા નિરધાર. „ ૧૧
- પરાક્રમ પુરંદર સમું છે, કરંધમસુતનું જાણુ;
તેની પ્રિયાકેરૂ હરાણ કરે છે, દુષ્ટ દાનવ મમાણુ. „ ૧૨
- માર્કટેય કહે એ વચન સાંભળી, ધનુષ્યબાણધારી રાજકુમાર;
આ કોણ વને મારી કામિની, એમ કરવા લાગ્યો વિચાર. „ ૧૩
- નિશ્ચય આ તો હશે માયા, વન વસનાર રાક્ષસતણી;
વાહું નિકટ આવ્યો જોડે ચાલી, એમ વિચારતો નૃપમણિ. „ ૧૪
- હું કેને આવ્યો સમજીશ હવાં, કાશણ કરું છે એહ;
માર્કટેય કહે તે પછે જાતો, સત્વરપણે જોવા તેહ. „ ૧૫
- ત્યાં જઈ જુએ તો દીડી નારી, અલંકાર સમેત;
જેની શ્રી સમી શોભા હતી, મનોરમ માનિની મીનકેત. „ ૧૬
- એવી જોઈ કન્યા નરમણિએ, દનુસુત દઢકેશે ધરી રેહ;
તે દયામણે રવે ઉચ્ચાર કરતી, અતિ કંપતી અળખા તેહ. „ ૧૭
- મૂકાવીએ મૂકાવીએ, એમ વારંવાર કરતી પોકાર;
અવેક્ષતે કહ્યું તેહને, ભય નવ ધરીશ લગાર. „ ૧૮
- દઢકેશ દાનવને કહ્યું, માર્યો ગયો તું આજ;
ધર્મજ્ઞ કરંધમ નૃપ રાજ્ય કરતો, તેમાં કયાં કરે દુકું કાજ. „ ૧૯

આ ગહન ગાદા વન વિષે પાણ, દુષ્ટાચરાણ કોણ કરનાર;
 હરાણ અળગાતાણું નવ કરી શકાયે, કરંધમ રાજ્ય મોઝાર. „ ૨૦
 જેના પ્રતાપને નરમણિ સર્વે, કરે આવી આવી નમસ્કાર;
 રાજપુત્રીએ રક્ષક નીહાળ્યો, તદા તન્વંગી બોલી તે વાર. „ ૨૧
 હું છું કરંધમવધૂ અવેક્ષતભાર્યા, તેને આ દુષ્ટ લેઈ જાય; .
 હે શૂર રક્ષાણ કરો મારું, એમ દીન થઈ ગુણ ગાય. „ ૨૨
 હું સનાથ છતાં અનાથ ગણી એ, વન વિષે કરતો હરાણ;
 તેનું વચન સાંભળી અવેક્ષત, વિચારી જોતો ધરાણ. „ ૨૩
 આ નારી મારી કેથી પેરે? વળી કરંધમવધૂ કેમ ?
 એ વિષેનો મુજને પડ્યો, નારીવેણથી અતિ વેમ. „ ૨૪
 પૂર્વ એને મૂકાવું હું, પછે જાણાશે સર્વ;
 રક્ષાણ કરવું દુઃખી દીનનું, એ છે ક્ષત્રિય જનનો ગર્વ. „ ૨૫
 અસ્ત્ર ધરવા એજ કારણ, એમ કહે શાસ્ત્ર પુરાણ;
 પછે આ વીર કોપ કરી કહે, દુર્બુદ્ધિ દાનવને નિર્વાણ. „ ૨૬
 હે અધમ હવ્યાતાણી જે તું, આશ કરતો હોય;
 તો નારી જ આ નારી મૂકી, નીકર નિધનઆવ્યું સોય. „ ૨૭
 પછે દાનવે તે કરી પરી, સાહી આવતો સ્વદંડ;
 ગર્જના અતિ ગાદી કરતો, વળી ધરતો દહ પ્રચંડ. „ ૨૮
 ધર્યો ધર્યો સન્મુખ આવતો, તેને અવેક્ષત મારતો બાણ;
 પ્રચંડ દહ આઘાતી નાખ્યો, તવ અસુરે વિચારી હાણ. „ ૨૯
 ખાળ્યો તોય તેને બાણથી, તવ ઉન્મત્ત દાનવ તેહ;
 ફંકતો સો શંકુચક્રી, વીંટલાયલો દંડ મોટો જેહ. „ ૩૦

૨૨ વધુ—દીકરાની વહુ. ૨૩ જોતો ધરાણ—પૃથ્વી સામું જોવા
 માગ્યો (વિચારમાં પડીને). ૨૭ નિધન—મૃત્યુ. ૩૦ શંકુ ઈં—શંકુ
 આકૃતિના બાણવાળો દંડ.

- અવેક્ષતે તે દંડને, નિકટ આવતાની માંય;
 છિન્ન ભિન્ન કરી નાખિયો, દાનવ રહ્યો જોતો ત્યાંય. „ ૩૧
- તવ નિકટકેશં વૃક્ષ ખેંચી, કરવા આવિયો સંગ્રામ;
 બાણવૃષ્ટિ કરતા રાજકુંવર પર, વૃક્ષ નાખિયું ઉદામ. „ ૩૨
- તદા ચતુર શિલ્પીએ તીક્ષ્ણ કરેલા, ધરી ભલ્લ એચાર,
 તે દ્રુમ તિલ્લ તિલ્લ કરી નાખ્યો, નવ લાગી તેને વાર. „ ૩૩
- તદા દાનવે અવેક્ષત ઉપર, મોટી શિલા નાખી એક;
 તે આપલ્યતાએ છેદી તેણે, વૃદ્ધિંગત કરી યુદ્ધ વિવેક. „ ૩૪
- તે શિલા નિષ્કૃળ થઇ પડી, પૃથ્વીતાણા પૃષ્ઠ મોઝાર;
 એ રીત જેજે દાનવ નાખતો, તેના ચતો બાણથી સંહાર. „ ૩૫
- રાજકુંવરને મન રમત એ તો, શિલા વૃક્ષ છેદવાં સાર;
 એમ સર્વ અસ્ત્ર જ્યારે નારા પામ્યાં, રહ્યો જાત ધારી નિર્ધાર. „ ૩૬
- તદા ખુદ્ધિ ઉગામી ધાચો, તેને જોયો આવતો કરંધમકુમાર;
 તેનું અતિ તીક્ષ્ણ અસ્ત્રથી, શિર છેદિયું તેણી વાર. „ ૩૭
- કુરાચારી દાનવ હણાયો જવ, તવ સકળ દેવ કરતા સાદ;
 કરંધમસુત ધન્ય છે, વળી કયેા ધન્યવાદનો નાદ. „ ૩૮
- પ્રુષ્પવૃદ્ધિ દેવ કરતા, આનંદ પામી અપાર;
 સહુ દેવ મળી કે' માગ્ય તું, આજ વરદાન રાજકુમાર. „ ૩૯
- તેણે સ્વપિતા પ્રસન્ન કરવા, માગ્યો મહાવીર્યવાળો સુત;
 સુર કહે નિષ્પાપ! તુંને, યશે સુત અદ્ભુત. „ ૪૦
- તે' આ કન્યકાને મૂકાવી છે, તે વિષે યશે તારે પુત્ર;
 તે મહાબહિષ્ઠ યાશે ચક્રવર્તી, તારું શોભાવશે ઘરસૂત્ર. „ ૪૧

રાજસુત કે' સત્યના બાંધથી, મુને છે બાંધિયો પિતાય;
 માટે હું પુત્ર વાંચું છું સહી, મારે નથી અન્ય કાંઈ ઈચ્છાય. ॥ ૪૨
 સંગ્રામ મધ્યે કર્યો મારો, પરાભવ શત્રુએ અપાર;
 સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવું ન મેં, લીધી છે સુર પ્રતિજ્ઞા સાર. ॥ ૪૩
 વિશાળ નૃપની કન્યકાએ, કરી યાચના મારી અપાર;
 તોયે મેં તણ છે તેહને, તેણે નરસમાગમ તજ્યો નિર્ધાર. ॥ ૪૪
 માટે તે વિશાલસુતાને તણ હું, બીજી દુષ્ટ દયિતા વરં કેમ;
 દેવ કહે જે વિશાલસુતા, તું વર્ણવે છે જેમ. ॥ ૪૫
 તે પ્રશંસનીય આ પદ્મિની છે, આચરે છે તપ તુજમાટે;
 પત્ની તારી તેજ છે આ, તું તજ્ય અવેક્ષત ઉચ્ચાટ. ॥ ૪૬
 સુત ઉત્પન્ન યશે એને વિષે, સપ્ત દ્વીપને છતનાર;
 વળી સહસ્રાવધિ યજ્ઞકેશ, થશે તેહ કરનાર. ॥ ૪૭
 વીર ધીર અકેવર્તી થાશે, સુત તુજને રાય;
 માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ, એમ નૃપ સુતને કહી સુર ભય. ॥ ૪૮
 પછે સ્વપત્ની ને કે'વા લાગિયો, હે ભીરૂં આ છે શુભ;
 તદા તન્વંગી બોલી તે. તમ ત્યાગે અહીં આવી હુય. ॥ ૪૯
 પરમ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો મુજને, મેં કર્યો સ્વજનભંધુત્યાગ;
 આ સ્થળેતપ આવી આરંભ્યું, એ સહુ સત્ય છે મહાભાગ. ॥ ૫૦
 જદા તપવડે આ દેહ મારો, ઘણો ક્ષીણ થયો નૃપબાળ;
 તદા તેનો ત્યાગ કરવા, મેં ધારિયું તતકાળ. ॥ ૫૧
 કિંતુ દેવદત્તે આવી મુજને, વારી'તી ભરતાર;
 કહ્યું મહાબલિષ્ઠ તુજને સુત થાશે, અકેવર્તી અતુર અપાર. ॥ ૫૨
 તે સર્વ મુરને વપ્ત કરશે, કરશે અમુરનો સંહાર;

એ રીત મુરઆજ્ઞાથી મુરદૂતે, મુને અટકાવી'તી તેવાર. „ ૫૩
 પછે તમ સમાગમ આશ ધારી, આ ધારી રહી'તી દહ;
 હું પરમદિવસે ગઈ સ્નાન કરવા, ગંગાહરે થઈ નિઃસંદહ. „ ૫૪
 તદા આકર્ષી મુજને કોઈ વૃદ્ધ નાગે, તે લેઈ ગયો રસાતળ મોઝાર;
 એટલે મારી પાસે આવિયા, સહસ્રાવધિ નાગ નિર્ધાર. „ ૫૫
 નાગપત્નીઓ ને નાગકુવંર, આવી ઊભારઘ્યા બૂપાળ;
 કેટલાક મારી સ્તુતિ કરવા, ત્યાં લાગિયા તે કાળ. „ ૫૬
 પૂજા કરવા લાગિયા કોઈ, નાગ નાગપત્ની નિરંધાર;
 મારી વિનયપુરસ્સર થામતા, સહુ કરવા લાગ્યાં તે વાર. „ ૫૭
 હે માનવતી તું કર્ય કૃપા, અમારા ઉપર તો આજ;
 અપરાધી થયલા નાગનો, વધ કરશે સુત તારો રાજ. „ ૫૮
 તેને અટકાવ જે તું અજાણા, જ્યારે નાગ કરે તુંજ પુત્રનો અપરાધ;
 ત્યારે નિવારણ કરજે સહી, કરી કૃપાળ અમપર સાધ. „ ૫૯
 મેં હા કહી તે વાતની, તદા પાતાળમાંથી નાય;
 દિવ્ય બૂપાણ વસન સુમન, નાગે આપિયાં મુને હાથ. „ ૬૦
 અમ અલંકૃત કરી મુજને, વળી કરી પૂર્વ કાંતિ સમી;
 કરી રમ્ય રૂપાળી નાગપત્નિ, આ લોકમાં મૂકી નમી. „ ૬૧
 એ રીતે સર્વ અલંકારથી, ભૂષિત થઈ હું ભામિની;
 વળી જોઈ રમ્ય રૂપવતી મુજને, કામસમાને કામિની. „ ૬૨
 તદા દુર્્યોધિ દઢકેશ દાનવ, મુને હરવા આવિયો;
 હે રાજપુત્ર તેને અધુના, તમે આવા લખવિધો. „ ૬૩
 તમારા બાહુબળવડે હું, મુક્ત થઈ રહી આજ;

૫૪ ગંગાહરે—ગંગાના ધરામાં. ૫૬ કરી ઇ—તે તારા સાધ
 (સાહુ) પુત્રને અમારાપર કૃપાળ કરીને.

મહાબાહો કરો કૃપા મુજપર, સ્વીકારવા મહારાજ. ॥ ૬૪

તમ સમાન કોઈ નથી, ભૂમિતજે રાજકુમાર;

હું સાચે સાચું કહું સ્વામી, હવં કરી લિયો મુજને તાર. ॥ ૬૫

જો પુરાણી આવું સાંભળે તો, કદા જૂલે જૂર;

જો સ્વયંવરમાં જાય તો, પરાજય કરે કોઈ પ્ર. ॥ ૬૬

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અનૈક્ષતચરિતં નામ;

ષડ્વિશાધિકશતતમેધ્યાય, થયો પુરાણી જનને કામ. ॥ ૬૭

વસણ.

પુરાણીજનને કામ થાતો, અધ્યાય પૂરો આજ રે;

વિપ્ર પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ભજે માધવ જે જગરાજ રે. ૬૮

કડવું ૨૦૫ મું.

રાજ દેશાખની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે કૌશલકિ ભૂદેવ, એવું વેણ મુણ્યું તતખેવ;

કિમિચ્છક મતની પરીક્ષા જેહ, કરતાં નૃપે કહ્યું હતું એહ. ૧

તે સ્વપિતાનું શુભ વચન, સ્મરતો અનૈક્ષત મહામન;

સ્વઅર્થે તજ્યા છે જેણે ભોગ, ધારી જીવતી રહી છે જોગ. ૨

છે અનુરાગ યુક્ત જેનું મન, એવી કન્યાને કૈંવા લાગ્યો વચન;

હે તન્વંગી જ્યારે અરિ છતી, મેં તુંને પ્રાપ્ત કરી યથા નીતિ. ૩

તદા અરિથી પરાલવ પામી સાર, મેં તને તથા હતી નિર્ધાર;

૬૫ ભૂમિતજે—પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર. ૧ પરીક્ષા—પુત્ર પોતાની પ્રતિમા પ્રમાણે માતાનું કિમિચ્છક મત સપાદન કરો આપવામાં સાહાય કરે છે કે કેમ ? એવી પરીક્ષા.

- કિંતુ હવાં શું કરવું મારે નાર, તેહ તુંજ કહે આ વાર. ૪
- કન્યકા કહે રાજકુમાર કરો રંભાણુ આ રમણિક વન મોઝાર;
પાણિઅહણુ કરો તમે મારો, વળી એક સિદાંત મનમાં ધારો. ૫
- સકામ સીનો સકામ નરસાય, અમાગમ સુખદાતા થાય નાય;
રાજપુત કે' વાડું એમ, થાઓ તું વારંછે છે તેમ. ૬
- ભદ્રે ભદ્ર થાઓ તારું આજ, છે દેવે નીચું કરાવવા એ કાજ;
નીકર તું ડ્યાં ને ડ્યાં હુંય, આ સયજે એકત્ર થવાનું શુંય. ૭
- માર્કેડેય કહે કૌણ્ટુકિ સુણય, મગટનું તે નરનારીનું પુણય;
એમ ઊભાં રહી કરતાં હતાં વાત, એવે ગંધર્વમુત આવ્યો પ્રખ્યાત. ૮
- અખસરાગાગુધી પીંટાયલો તેહ, આરાધે ઘાગુ ગંધર્વ સેવક દેહ;
તે ગંધર્વકુંવર કે'તો આમ, હે રાજકુંવર રૂપના ધામ. ૯
- આ ઊગી ભાગિની કન્યા જેહ, તે મારી મુતા છે નિઃમંદેહ;
તે અગસ્ત્યના શાપધરી નિર્ધાર, વિશાળસુતા થઇ છે નૃપકુમાર. ૧૦
- બાલ્યવયમાં રમતાં રમતાં એણે, ઉપજાવ્યો હતો ક્રોધ અગસ્ત્યને જેણે;
તેણેકરી તેમણે શાપી એહ, તું ધરીશ માનુષીકેરી દેહ. ૧૧
- તદા અમે મુનિની વિનતિ કરી, કહ્યું એ મૂર્ખ બાળકે ન જાણ્યા હરિ;
એણે કર્યો અજ્ઞાને મુનિ અપરાધ, માટે ક્ષમાકરવી ઘટે મોટા સાધ. ૧૨
- એમ માર્યના કર્યા પરથી નિર્ધાર, ત્યાં મહામુનિ બોલ્યા તે વાર;
એ બાળક છે એમ જાણી કરી, મેં સદૃષ શાપ દીધો ચિત્ત ધરી. ૧૩
- તે કદી મિથ્યા નથી થનાર, એ પેરે અગસ્ત્યશાપથી થયું સાર;
આ સુંદર સુશ્રૂ મારી છે કન્યા, નામ ભાગિની હતું જેનું ધન્યા. ૧૪
- તે થઇ વિશાળગેહ ઉત્પન્ન, જેને જોઈ થાય જન મસન્ન;
હે રાજકુંવર હું આવ્યો અહીં, તે તો એને અર્થે જાણ્ય તું સહી. ૧૫

આ માની સુતાનો કરચ તું સ્વીકાર, એનાથી થશે તુને ચક્રવર્તી કુમાર;
 માર્કંડેય કહે માની તેની વાત, રાજ કુંવરે સ્ત્રી ગ્રહણ કરી પ્રખ્યાત. ૧૬
 ગ્રહો તેના વિધિ પુરઃસર પાણિ, તદા આચાર્ય પુંભર ખોલ્યા વાણી;
 અખિલ મહીનું રક્ષણ કરનાર, એવા પુત્રને ઉદર વિષે ધરનાર. ૧૭
 એવી કારણભૂત કામિની સાથે લગ્ન, કર્યું તેં રાજકુંવર થઈને મગ્ન;
 તે તારી આશા પૂરશે દેવ, તેં શુભ સાધી છે વૃદ્ધની શોવ. ૧૮
 તદા દેવ ગંધર્વ ગાવા લાગ્યા, જે ઉભયસમાગમે અનુરાગ્યા;
 નૃત્ય કરવા લાગા અપ્સરા ત્યાંય, કુસુમવૃષ્ટિ થવા લાગી જ્યાંય. ૧૯
 વાગ્યાં સુરતાણાં વાજિત્ર, એમ પરાણ્યાં નરનારી પવિત્ર;
 પછે તે ગંધર્વ મહાત્માની સાથ, રાજપુત્રકન્યાનો સાહી હાથ. ૨૦
 ગયો તે ગંધર્વલોક મોઝાર, ત્યાં મુખ પામ્યો કરંધમકુમાર;
 સ્વસ્ત્રી ભામિની સાથે તેહ, નારી સ્વપતિ અવૈક્ષિત સાથે જેહ. ૨૧
 ભોગવિલસ કરવા લાગ્યાં, ઉભય તન મનમાં આતિ અનુરાગ્યાં;
 ગંધર્વલોકની ભેષ સ પતિ, આનંદ ઉપજ્યો વિસરી વિપતિ. ૨૨
 કદા હંસ કારંડવ પક્ષીએ યુક્ત, સુંદર નદીતટપર દૃશતાં પુક્ત;
 કદા ધરમાં કરતાં વિહાર, કદા મનોહર મેલ મોઝાર. ૨૩
 એ શીત અન્ય રમણિક વિહાર સથળે, સ્વતન્વ ગી સાથે સ્વેચ્છા બળે;
 અવૈક્ષિત કરતો આનંદ, જેનું મન નવ રેતું મંદ. ૨૪
 સ્ત્રી સ્વમહાત્મા સ્વામી સાથ, કરતી રમણુ ગાલીને હાથ;
 મુનિ ગંધર્વ ને કિત્તર, અપતા સારહત્ય તેમને વર. ૨૫
 નાક્ય ભોજ્ય ને મુગંધિ લેપ, વસ્ત્રહારપાનાદિક દતા કરી બેપ;
 આપતા બેટ ભાવતા પદાર્થ, એમ દુર્લભ ગંધર્વ લોકનો ભોયો સાર્ય. ૨૬
 ઘણા દિન પીત્યા મુખબોગે, સ્વામિનીસ્વામીના સંયોગે;

પછે અવેશિત પીરથકી મહાન, ચાર ચતુર પુત્ર મગટયો ગુણવાન. ૨૭
તેના મગટ થંવાથી ગંધર્વ લોકે, મહાઆનંદ મગટયો તેણે આકે;
એનું કારણ એ હતું મુનિદેવ, કંવરે કાર્યસિધ્ધિ માની હતી તતજેવ. ૨૮
ગંધર્વ કેટલાક લાગ્યા ગાવા, કેટલાક લાગ્યા મૃદંગ પટહ સાવા;

• દુંદુભિ વીણા ને વાંસળી, લાગ્યા વગાડવા જન્મ સાંભળી. ૨૯

અત્યંત અપ્સરાનાચવા લાગી ત્યાંય, મેઘે પુષ્પવૃષ્ટિ કરી છે જ્યાંય;
કોમળ ગર્જના કરી ગાજતા મેઘ, વધતો દીસતો વિદ્યુતવેગ. ૩૦

આવો થયો ઉત્સવ ને ધ્રામધ્રૂમ, સુણી તુંબરૂએ આનંદકેરી ખૂમ;
તદા તે આવ્યા ત્યાં ચાલી, કર્યું જાતકર્મ સકળ સંભાળી. ૩૧

તે સમયે આવ્યા સર્વે દેવ, નિર્મળ દેવર્ષિ આવ્યા તતજેવ;
આવ્યા પાતાળેથી મહાશેષ, વાસુકિ આદિક નાગ અશેષ. ૩૨

તક્ષકાદિક નાગના રાય, આવ્યા દ્વિજસત્તમ ત્યાં સુખદાય;
દેવ દાનવના જેહુ નરેશ, ન રહ્યા યક્ષગુહ્યકના કોઇ શેષ. ૩૩

આવ્યા ઐગણ્ણપચાસ વાયુ ત્યાંય, અવેશિતસુત જન્મ્યો જ્યાંય;
પધારેલા ઋષિ દેવ દાનવ, નાગ મુનિ ગંધર્વ મુક્ત માનવ. ૩૪

તેવડે ગંધર્વ નત્ર ભરાઇ ગયું, તે સહુ સુરગણે ખીચોખીચ થયું;
પછે કરી તે બાળકનું જાતકર્મ, જણાવ્યો તુંબરૂ એ ધર્મ પર્ગ. ૩૫

પછે સ્તુતિપુરઃસર આરિર્વાદ, અર્પ્યો તુંબરૂએ ધરી ઉલ્લાદ;
હે બાળક તું થા ચક્રવર્તી રાય, મહાવીર્યવાન ને મહાકાય. ૩૬

આજ્ઞાનુબાહુવાળો થા બાળ, થા શક્તિવાળો તું તતકાળ;
મહાકાળ લગી અખિલ મહીકરું, ભોગવ્ય રાજ્ય સ્વાધીન કરી મેરૂ. ૩૭

૩૨ અશેષ—સગમ. ૩૬ સ્તુતિપુરઃસર—વખાણપૂર્વક. ઉલ્લાદ—
આદલાદ. ૩૭ આજ્ઞાનુબાહુવાળો—ધૂંટણુ લગી લાંબા હાથવાળો.

- હે બાળક આ ઇંદ્રાદિક લોકપાળ, કરો તારું કલ્યાણુ મુનિ તતકાળ;
હો તારું અરિનાશક પરાક્રમ, વાઘો તારા વંશજો મહાક્રમ. ૩૮
- પૂર્વમાંથી જે રજકણુ વહે, તે મરૂત ભદ્ર કરી તારું રહે;
કશિણુ નિર્મળ મરૂત જેહ, તુંને અક્ષય સુખદ હો તેહ. ૩૯
- પશ્ચિમે મરૂત ઉત્તમ આપો રેત, ઉત્તરમરૂત ઉત્તમ બળ અર્પો કરી હેત; .
એવા આશિર્વાદની આંતે ત્યાંય, આકાશવાણી યતી નંબ માંય. ૪૦
- મરૂતવ એવું ગુરુ બોલ્યા ઘણી વાર, તેથી મરૂત નામ પડશે નિર્ધાર;
જગતીના રાજાઓ જેહ, વરતશે એની આજ્ઞામાં તેહ. ૪૧
- યશે સર્વ ભૂમિપતિકેરો ભૂપ, યશે નરશિરોમણિ અનુપ;
યશે અક્રવર્તી મહાબલિષ્ઠ, યશે સખ્ત દીપનો પતિ વરિષ્ઠ. ૪૨
- સ્વાધીન યશે પૃથ્વીતાણુ નરેશ, એ નિર્વિઘ્નનાએ ભોગવશે દેશ;
યજ્ઞકર્તા યથા નૃપ જેહ, તેમાં મુખ્યતા પામશે એહ. ૪૩
- યશે શૌર્યવીર્યે કરી મહાન, યશે અન્ય નૃપતિ કરતાં બળવાન;
માર્કંડેય કહે દેવોમાંથી, કોઇએ કહ્યું વચન એવું ક્યાંથી । ૪૪
- કે જે સુણી હરખ્યા સકળ વિમ, ગંધર્વ જન આનંદ પામ્યા સિમ;
યથો તેના માતપિતાને સંતોષ, બાણ્યો સુત મહાગુણુકેરો કોશ. ૪૫
- આવા સુત પુરાણીને સર્વ, ભણ્યા ગણ્યા રહિત ગર્વ;
કાઢે બાપદાદનુ એવા નામ, ધોળાં નહિ તો કરે કાળાં કામ. ૪૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ, અવૈક્ષત્યસ્થિતે સુત વખાણુ;
સપ્તવિંશાધિકશતતથોધ્યાય, ગાયો જેમાં પુરાણીમુત મહિમાય. ૪૭

૩૯ રજકણુ—(સુગંધાદિકના). મરૂત—વાયુ. ભદ્ર—કલ્યાણ. સુખદ
—સુખ આપનારો. ૪૦ રેત—વીર્ય. ૪૧ મરૂતવ—મરૂત (વાયુ) તવ
(તારું). ૪૪ ક્યાંથી—કોઈક પણ જગાએથી.

વલ્લણ.

મહિમા પુરાણી દેવીતણી, ગાતાં થાય પાવન પ્રાણી રે;
જેના મુત હર પ્રજાદિકં છે; જુઓ પુરાણમાં પ્રમાણી રે.

૪૮

કકતુ' ૨૦૬ મુ'.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે તે રાજસુત પછી, સ્વપુત્ર ને લેઈ નાર રે;
ગયો ગંધર્વગણ સહિત સ્વપુરમાં, પિતા પાસે નિર્ધાર રે. ૧
જઈ પિતાને નમસ્કાર કરિયો, ચરણમાં મસ્તક મૂકી રે;
ઘણે દિવસે મુત મળિયો પિતાને, તેણે તેને જોતો ઢુંકી રે. ૨
લાઈ તું ક્યાં ગયો હતો એમ તે પૂછે, વારંવારે ભાવે રે;
એવે લજ્જવતી રાજપુત્રી તેને, નમી સુખ ઉપજવે રે. ૩
સર્વ નૃપના મધ્યે જોડા, ધર્માસને કરંધમ શૂપ રે;
તદા સ્વકુંવર લેઈ જોડ્યો અવૈક્ષત, થઈ લજ્જસહિત તદ્રૂપ રે. ૪
હો પિતા મારી માતાને અર્થે, કિમિચ્છક વ્રત મોઝાર રે;
મેં જે તમને વચન આપ્યું હતું, તે સિદ્ધ થયું આ વાર રે. ૫
તમે માગ્યું હતું મારી પાસે એવું, કે કરતું ઉત્સંગે પૌત્રદશન રે;
તે પ્રમાણે હરિકૃપાએ સરે, આજ થયું મહારાજન રે. ૬
એમ વદી મરુતકુંવરને, કરંધમ જોળે મૂક્યો રે;
પછે સર્વ વાર્તા વરણુની દાખી, અવૈક્ષત કે'તાં નવ ચૂક્યો રે. ૭
તે નૃપ સ્વપૌત્ર આલિંગન કરીને, હર્ષાશ્રુએ કરતો મલિન નેત્ર રે;
હું ભાગ્યશાળી ભરપૂર છું, એમ વદી યાતો આનંદનું ક્ષેત્ર રે. ૮
સ્વપ્રશંસા તે કરવા લાગ્યો, પછે ત્યાં આવેલા ગંધર્વ જોઈ રે;

- અર્ધપાદાદિકે પૂજા કરી તેની, સારી સાધી સત્કારની સોઇ રે. ૯
- તેને કેટલાક દિવસે સન્માન રાખી, પછે તેમને જાણ આજ્ઞા દીધી રે;
આનંદની વાતો સર્વે તે બોલ્યો, જોઇ પૌત્રસ્વરૂપની સુખસિદ્ધિ રે. ૧૦
- આનંદાસક્ત થયો તેની સાથે, એ વિસ્તરી પુરમધ્યે વાત રે;
કરંધમ સંતતિવાળો થયો એમ, જ્યાં ત્યાં થયું પ્રખ્યાત રે. ૧૧
- નગરવાસી જને ઘેરઘેર કીધો, આનંદ ઉત્સવ અત્ય રે;
થયા ગીતવાદના શબ્દ મનોહર, આનંદમય થયું સહુ સત્ય રે. ૧૨
- સુંદરાંગી વારાંગનાઓએ ત્યાં, અનુત્તમ નૃત્ય આચરિયું રે;
રાજાએ પણ અતિ હર્ષ પામી, દાનેશ્વરીપણું ધરિયું રે. ૧૩
- આખ્યાં દિજને રત્ન દ્રવ્ય અતિ, સુરભિ વસ્ત્રને અલંકાર રે;
પછે તે સુત ત્યાં વધવા લાગ્યો, શુકલપક્ષ ચંદ્રવત સાર રે. ૧૪
- તેણે પિતાપિતામહને આનંદપ્રાપ્તિ, કરી અપરમપાર રે;
સર્વ લોકનો વાલો થયો એ, પછે શાસ્ત્ર શીખ્યો નિર્ધાર રે. ૧૫
- પેલાં આચાર્ય પાસેથી તે શીખ્યો, ચાર વેદ અતુર રે;
પછે સર્વ આગમ ધનુર્વેદ શીખ્યો, થઇ બુદ્ધકર્મમાં આતુર રે. ૧૬
- ખડ્ગકર્મ ને ધનુષ્યકર્મમાં, વળી અન્ય શસ્ત્રાસ્ત્ર વિષે રે;
શ્રમસહિત પ્રવીણતા પૂરી, તેણે મેળવી એકું દીસે રે. ૧૭
- એ સર્વ શીખી રહ્યા પૂઠે તે, ગયો ભૃગુસુત શુકની પાસે રે;
અસ્ત્રવિદ્યા શીખ્યો તેમની કનેથી, એમ પુત્ર આવ્યો પ્રકાશે રે. ૧૮
- વિનયપણે નમ્રતાએ કરીને, તે અત્યંત ગુરૂમીતિ મેળવતો રે;
એમ સર્વાસ્ત્રવિદ્યા શીખી રહ્યા તે, ન હવે તેણે હેળવતો રે. ૧૯
- વેદવેદાંગે પારંગત થાતો, શીખ્યો ધનુર્વેદ પૂર્ણ રે;
સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ થયો તે, જને જોઇ ચિંતા થાય ચૂર્ણ રે. ૨૦
- પછે યુવાવસ્થા તે પામ્યો પૂરી, તદપિ ગંભીર રહ્યો તેમાં રે;

ઉન્મત્તપાણું કાંઈ માપ્ત થયું નહિ, એથી અતિ રતિ ઉપની એમાં રે. ૨૧
 વિશાલ રાજાએ વારતા જાણી, જે પુત્રી પરાણી મારી રે;
 દોહિત્રકેરી ચોખ્ખતા જાણી, પામ્યા અતિ આનંદ તે અવિધારી રે. ૨૨
 કરંધમે પાત્ર જોયો મૌઢો, મહામતિમાન ને ગુણવાન રે;
 તેના મનોરથ સફળ થયા સહુ, પછે વિચાર્યું વન જવા રાજાન રે. ૨૩
 અનેક યજ્ઞ કર્યા તેણે જાતે, આખ્યાં યાગકર્તા દાન રે;
 સર્વ કર્મ સંપૂર્ણ કરીને, નૃપવર કેવાયો મહાન રે. ૨૪
 માંડલિક રાજાએ સહિતે, ધર્મથી પૃથ્વી પાળી રે;
 રાત્રુ છતી સર્વ સમા કીધા, દીન જનની આપદા ટાળી રે. ૨૫
 પછે વન જવાનો નિશ્ચય કીધો, તદા અવૈક્ષતને તેડયો પાસે રે;
 કહ્યું હે પુત્ર હું વૃદ્ધ થયો છું, હવાં વન જવું જોઈએ ઉદ્ધવાસે રે. ૨૬
 હવાં તું આ મારું રાજ્ય ગ્રહાણું કર, હું કૃતકૃત્ય થયો છું આજ રે;
 તને અભિષેક કરવા કરતાં હવે નથી કંઈ, મારે રહેલું બાકી કાજ રે. ૨૭
 મેં સમ્યક્ મકારે સંપાદ્યું જ, તે રાજ્ય આપુ છું તુંને રે;
 એ સાંભળી અવૈક્ષત વધો ત્યાં, પિતાશ્રી એ રૂએ નવ મુને રે. ૨૮
 તપ કરવા વન જતા પિતાને, જોઈ વિનયે તે ભાખ્યો રે;
 હે તાત પૃથ્વીપાલન કરવાનો નથી હું, તને ધર્મ બાકી નથી રાખ્યો રે. ૨૯
 કિંતુ અથાપિ મારા મનમાંથી, લજ્જા ગદ્ય નથી નાશી રે;
 યોજ્ઞે કોઈ રાજ્યાસને બીજને, રે હું બંધાયો થઈ મારી હાંસી રે. ૩૦
 મને છોડાવ્યો મારા પિતાએ, હું સ્વપરાક્રમથી નવ છૂટ્યો રે;
 પુરૂષત્વ તે મારામાં કેટલું, મેં મુને માન્યો પિતા કર્મકૂટ્યો રે ? ૩૧
 પૃથ્વી પુરૂષથી પળાય પિતા, હું સ્વપાલન કરવા નથી સમર્થ રે;

૨૧ રતિ—પ્રીતિ (બીજન સર્વ કોઈની). ૨૨ દોહિત્ર-દીકરીનો દીકરો.

૩૦ યોજ્ઞે ઇ—રાજ્યાસને કોઈ બીજને યોજ્ઞે—બીજ કોઈને રાજ્ય
 માદી આપો.

તો પૃથ્વી શી પેર પાળી શકું હું, કહો થાય મારાથી શો અય રે. ૩૨
 એવું છે માટે રાજ્યાસન અર્પે, કોઇ સારો જોઇ તાત રે;
 જે નરનો કરે પરાભવ બીજા, તેને જાણવો જીવતી જાત રે. ૩૩
 માત્ર સ્નેહાનુબંધનથી તમે મુને, બંધનથી છોડાવ્યો રે;
 તે સ્ત્રી સમ્માન હું ક્યમ થઉં રાજા, જેણે વંશ સહુ વખાડાવ્યો રે. ૩૪
 કરધમ કહે પિતા પુત્રથી, પુત્ર પિતાથી નથી બિન્ન રે;
 એવું છે માટે હે વીર તુજને, નથી છોડાવ્યો પિતાએ કોઇ દિન રે. ૩૫
 નર નારીના સ્વામી થાયે, થાયે થશે પૂરો રાજા રે;
 વેદ વેદાંગ ને શાસ્ત્રપુરાણમાં, લાખી એવી મોટી માઝા રે. ૩૬
 પુત્ર કહે હે પિતા મારાથી, માફ હૃદય નવ ફેરવાય રે;
 તમે મુને મુક્ત કર્યો પિતાજી, લજ્જા એવી ખસતી નથી મહારાય રે. ૩૭
 પિતાની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી, જેહ ભોગવે તેનો પુત્ર રે;
 જેને જનકે સંકટથી મુક્ત કર્યો હોય, તેનું કેમ ચાલે ઘરમજ રે. ૩૮
 જે પિતાના નામથી આજખાએ, એવો નર અમારે કુળ ન થાશે રે;
 જેણે સ્વપરાક્રમે ધન સંપાદ્ય, તેનાથી કોઇ નવ લજ્જાશે રે. ૩૯
 જે સ્વપરાક્રમે પ્રસિદ્ધ થાતો, જેને જોઇ અરિ પામે ત્રાસ રે;
 જે પોતાની મેળે સંકટથી છૂટે, તેના જેવી મારી ગતિ થાઓ પ્રકાશ રે. ૪૦
 માર્કંડેય કહે એમ વદ્યો તે, તેને સમજાવ્યો સમ્યક્ પ્રકાર રે;
 તોય તેણે હડ છોડી નહિ રજ, બાંધી રહ્યો ટેકની તરવાર રે. ૪૧
 તદા કરધમે પૌત્ર બેસાડ્યો, રાજ્યાસને નિર્ધાર રે;
 સ્વપિતાની અનુમતિથી તે પામ્યો, પિતામહનું રાજ્ય તે વાર રે. ૪૨
 પછે મરૂતે સ્વજન સતોખ્યા, આનંદ પ્રાપ્ત થાય કહું તેમ રાજ રે;
 કરધમ નૃપ પત્ની વીર સહિત, ગયો વનમાં કરી સહુ ત્યાજ રે. ૪૩
 તેણે વનમાં વસી તપ આરંભ્યું, મન ગાણી સારી કરી વશ રે;

સહસ્ર સંવત્સર ઉગ્ર તપ કરી, કાઢી લીધો દહનો કસ રે. ૪૪
 એમ કરતાં દહ ત્યાગ થયો તેના, પામ્યો તે નૃપ ઈંદ્રલોક રે;
 માથે જટાવાળી મલિન જોની કાયા, એવી વીરા રહી તે ઝાક રે. ૪૫
 સ્વર્ગે સીધારેલા મહાત્મા પતિની, સાથે જાવા ઇચ્છા જોત રે;
 એવી ભૂગુ મુનિના આશ્રમે રે'તી, તપ સિદ્ધિ માત્ર થઈ તેને રે. ૪૬
 કૂળ મૂળ પર નિર્વાહ કરતી તે, વસતી પ્રાદ્યાણની સ્ત્રીઓ મોઝાર રે;
 હતી દિનસેવામાં આદરવાળી, તે વધુ શત વર્ષ રહી નિરધાર રે. ૪૭
 ટેકતોરો ને રાખો પુરાણી, તો અવૈક્ષત જોવો રાખો રે;
 માગી ખાત્રું ને મસીદ સુતું, એ ન્યાય તે ક્યાંનો લાખો રે. ૪૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિત્ર સમાપ્ત રે;
 અષ્ટાવિંશત્યધિકશતતત્તમોધ્યાય થયો, સુણે લાણે તેને મળે આપ્ત રે. ૪૯
 સકળ તીર્થે જન સ્નાન કરે, તોટલું પુણ્ય પામે સુણી આખ્યાન રે;
 સત્તરસે પાંસઠ્યમાં યથામતિ, વિષે કર્યું વ્યાખ્યાન રે. ૫૦

વલણ.

વ્યાખ્યાન વિષે યથામતિએ, કર્યું ભવતારક લજ્જ હરિ રે;
 આતુર્વિંશી જન પ્રેમાનંદ, મહતા નવ માને જરી રે. ૫૧

—૦*૦—

૪૮ ટેકતોરો—ટેકરૂપી તોરો. ૪૯ આપ્ત—સગાંવાહાલાં.

૧૪૨

મરુત્તચરિત્ર.

કડવું ૨૦૭ મું.

રાગ કેદારો.

વક્રતુંડ શુંડદંડ સ્વામી, ભારતી આરતી પૂરો મહાનામી;

કવિતાકામી જન વિનતિ કરે રે.

કહું મરુત્તચરિત્ર પાવન, સાંધ કરો વિશ્વતણા સ્વામીન;

અનુદિત સંકટ મારા હરો રે.

ઢાળ.

સંકટ હરો શ્રી સ્વામી મારાં, કહું વિનવી વારંવાર;

ક્રૌંદુકિ કે' ભગવન્ મુજને, કરધમકથા કહી સાર.

અયૈશતનુ ચરિત્ર ભાખ્યું, અતિ કરી વિસ્તાર;

હવાં તેના પુત્ર મરુત્તતાણું કહો, ચરિત્ર ગુણભંડાર.

ને મહાત્મા સર્વ કરતાં, હતો પરાક્રમી પૂર;

એવું સુણી આખ્યાન એનું, મારે સુણવું મધુર.

એ નૃપ ચક્રવર્તી ભાગ્યશાળી, તેજસ્વી ને મહાશરો;

ધર્મજ્ઞ ને મહામતિશાલી, પૃથ્વી પાળવામાં પૂરો.

તેના ગુણગણ સુણવા કોણ નવ, ચિત્ત ધરે મુનિદેવ;

માકડેય કહો મુળ્ય એક ચિત્તે, કહું કથા તુંને તતખેવ.

પિતાકેરી અનુમતિથી, મરુત્ત પામ્યો પિતામહનું રાજ્ય;

પિતા જ્યમ ઔરસ પુત્ર પાળે, ત્યમ આચર્યો ધર્મનાં કાજ.

૧ વક્રતુંડ ઇ.—વક્ર (વાંકા) તુંડ (મુખ)વાળા અને શુંડ રૂપી દંડવાળા સ્વામી (ગણપતિ). કવિતા ઈ.—કવિતાનો કામી (હ્રદયવાળો) જન (પ્રેમાનંદ) વિનતિ કરેછે.

- સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીપાલન કરવા લાગ્યો તેહ;
 ઋત્વિક પુરોહિતની આજ્ઞાપાળી, રે'તો તેને સ્વાધીન એહ. ૯
- એવા પ્રહયશાળીપવિત્ર નૃપે, ઘણા યજ્ઞ કરિયા જાણ;
 તેમાં દક્ષિણા દિવને અરપી ઘણી, જેનું થાય નવ પ્રમાણ. ૧૦
- અવિચિત્ર આજ્ઞા તેહની, થઇ સંપ્તદ્વીપમાં માન;
 આકાશ ને પાતાળમાં, જતો અબ્ધિજળ વિષે મહાન. ૧૧
- એવી ગતિના શોધ કર્યાહી, તવ થતો નિરવાણ;
 સર્વ સ્થળમાં વિચરતો તે, મરત જાણ સુજાણ. ૧૨
- એના મખ્મચક્રો ધન પામી ઘણું, સ્વક્રિયા કુશળ વિમ;
 મહાન યજ્ઞ કરી કરતા, પ્રસન્ન પુરંદરને ક્ષિપ્ર. ૧૩
- અન્ય વર્ણના જન ઘણા, થઇ સ્વર્કર્મે સાવધાન;
 નૃપકનેથી ધન લેઇ, ઇષ્ટાર્જીનાદિ કરતા માન. ૧૪
- હૈ દિવ સત્તમ મરતે જે, પાળી પૃથ્વી સાર;
 તે કરતી સ્પર્ધા સ્વર્ગ સાથે, યથા જન સુર સમા નિરધાર. ૧૫
- ઘણા યજ્ઞ કરી તેણે, નમાવિયા નૃપાળ;
 એમાં કાંઇ હતું નહિ પણ, થયું વિશેષ કંઈ તે કાળ. ૧૬
- શકિત કયો શતક્રતુ તેણે, કરી યજ્ઞ અપાર;
 બૃહસ્પતિત્રાતા અંગિરાસુતુ, સર્વત તપભંડાર. ૧૭
- તે મહાનૃષિ ઋત્વિક હતો, મરતકેરે જાણ;
 તેણે મરતઅર્થે આણ્યું તું, નમસુવર્ણશિખર નિર્વાણ. ૧૮
- સુરગણે સેવેલા મુજવાન નગનુ, સુવર્ણશિખર જેહ;

૯ ઋત્વિક-યજ્ઞ કરવામાં યોગ્યતા પ્રાપ્ત. ૧૧ અવિચિત્ર-અપ્રત્યક્ષ.
 અબ્ધિ-સમુદ્ર. ૧૭ બૃહસ્પતિ ૪૦-બૃહસ્પતિના બ્રાહ્મ-અંગિરાનો પુત્ર સર્વર્થ
 એના યજ્ઞમાં ઋત્વિક હતો. ૧૮ નમ ૪૦-પરવતનું સોનાનું શિખર.

- તે તપબળે પૃથ્વી ઉપર આણ્યું, હે દિન નિઃસંદેહ. ૧૯
- તે કષિએ તેના યજ્ઞમાં, ભૂમિભાગાદિક સર્વ;
- નિર્મળ મે'લ આદિક તપબળથી, કનકમય કર્યા'તાં મહાપર્વ. ૨૦
- એ વિષે કષીશ્વર એકા ભાણુતા, વેદ અહોરાત્ર;
- તે રીત મરૂતચરિત્રગાથા, અધ્યયન કરતા હતા મહાપાત્ર. ૨૧
- મહીપર મરૂત સમો, કોઈ નથી મખ કરનાર;
- થયો નહિ થાશે નહિ, એમ મુનિ વદતા સાર. ૨૨
- જેના યજ્ઞમાં અખિલ સભા, વળી નિવાસકેરા મે'લ;
- હતા સર્વે સુવર્ણના, જ્યાં થઈ રે'તી રંગરેલ. ૨૩
- શચિપતિને સોમરસથી, દિનને દક્ષિણાથી જાણ;
- મરૂતમખમાં મદ થયો'તો, એવું નવ કંઈ થયું સુજાણ. ૨૪
- ઈદ્રાદિક ઉત્તમ દેવ જે જે, તે પીરસતા દિનનાં પાત્ર;
- જેમ મરૂતમખમાં દિનમંદિર, રત્ન રૂપ થયાં'તાં માત્ર. ૨૫
- તેમ થવાથી દિન સઘળે, સુવર્ણ નાંખી દીધ;
- એવું કયા નૃપના યજ્ઞમાં, થયું સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ? ૨૬
- તેના યજ્ઞમાં સુવર્ણકેરા, જે હતા મે'લ વિશેષ;
- તે મળ્યા ત્રણ વર્ણાંતી પ્રજાને, નૃપે રાખ્યું ન કાંઈ શેષ. ૨૭
- ઘણું ધન મળ્યું જે જનને, તેણે કર્યા અપરિમિત દાન;
- ઘણા દિને ધન ત્યાગિયું, તેવડે થયા રંકે મહાન. ૨૮
- ધન લેઈ ગયા લિનન લિનન દેશે, ત્યાં કર્યા તેમણે મહાયાગ;
- એ રીતે રાજ્ય કરતા મરૂતને, એક મળ્યો તપસ્વી મહાભાગ. ૨૯
- તે વધો હે મરૂતાધિરાજ, તપસ્વીમંડળને આ વાર;
- મદાનમત્ત સર્વો વિપથી, નીકળ્યા દુઃખ દેવા નિરધાર. ૩૦

- એમ જોઇને તમ પિતાકેરી, વીરા માતા જોહ;
તેણે કા'વિધું છે મુજ સાંચે, તમે સહુ મુણા નિઃસંદેહ. ૩૧
- તારા પિતામહ સમ્યક્ મકારે, કરી પૃથ્વીનું પાલન;
સ્વર્ગમાંહી સીધારિયા તે, હું રહી તપ કરું પાવન. ૩૨
- શક્તિમાન છું તેણે કરું છું, ઔર્વ મુનિઆશ્રમે તપ;
નિરંતર એક તાળી લાગી, કરું છું જગતપતિનો જપ. ૩૩
- હે મરત રાજ્ય કરે છે તું, તેમાં ખામી તારી દખાય;
તેવી ખામી તારા પિતામહમાં, કે પ્રપિતામહે ન કે'વાય. ૩૪
- શું તું બોગાસકત થઇને, અનિદ્રિયજીત થયો છું બાળ ?
તું સાવધ નથી શું સુત મારા, વા સમય આવિયો વિકાળ ? ૩૫
- તારું ચારચક્ષુપણું સુત શું, થઇ ગયું છે નાશ ?
શુભ અશુભ તારા કર્ણનિકટ, પામે આવતાં શું ત્રાસ ? ૩૬
- પાતાળના મદાન્મત નાગે, મુનિમૂનુદંશ્યા સાત;
વિપયુક્ત કર્યા જળસ્થાન સર્વે, કરી પ્રસ્વેદ મૂત્ર વિષ્ણુપાત. ૩૭
- એમ પકવ થયલા હવિષ્યને સુત, કયાળી નાખ્યાં સાર;
ઘણા સમયથી છે આર્પિયો, જે નાગ બલિ નિર્ધાર. ૩૮
- એમ છતાં જાણી જોઇને, અપરાધ ઉદ્દેશ કરી;
નાગે દુરાચાર આરંભિયો, શકે કોણ તેને ધરી. ૩૯
- મુનિઓ ભસ્મ કરવા નાગને, છે સમર્થ અપાર;
કિંતુ એ કાર્યમાં નથી એમનો, હે સુત કંઇ અધિકાર. ૪૦
- એ અધિકાર ધારણ તું કરે છે, સમજ શાણા સુત;

૩૪ પિતામહે—બાપના બાપમાં. પ્રપિતામહે—દાદાના બાપમાં.

૩૬ ચારચક્ષુપણું—ચુપ્તદૃતથી ખબર જાણવારૂપ કાર્ય. ૩૯ અપરાધ

૪૦—અપરાધ કરવાનોજ ઉદ્દેશ રાખીને.

આજ કા'ણું શીખામાણુ તુજને, જેમાં નથી કંઈ અદ્યુત. ૪૧
 સંસાર બોગવિગ્રાસનું મુખ, છે ત્યાં લગી નરદેવ;
 જ્યાં લગી અભિષેક જળ નવ, શિરસ્થિર સ્થપાયું તતજેવ. ૪૨
 દેશ કાળ ઈચ્છા બાણવાને, જે વાંચતા નરેશ;
 તેણે મંત્રબેદબયથી દૂતજનને, મોકલવા દેશ વિદેશ. ૪૩
 તમને અન્ય જન નવ કોઈ બાણે, ત્યમ અટન કરવા દેવી આજાય;
 તે સાધનવડે નૃપતિએ બાણવું, કોણ મારા મિત્ર શત્રુ કે'વાય. ૪૪
 કેટલું છે શત્રુનું બળ, વળી મિત્ર જે જે હોય;
 કેટલા છે અન્ય રાજા, મુજ પક્ષકેરા શોય. ૪૫
 કેટલો છે દ્રવ્યભંડાર મારો, કયા નર પ્રીતિ રાખે પૂર;
 કયા નર અપ્રીતિ રાખે, સમ્યક્ સમજવું એ શૂર. ૪૬
 બેદ પમાડેલા શત્રુઓએ, કયા નર વસે છે પૂર;
 બેદલા અરિગણતાણા, કયા નર વસે ભરપૂર. ૪૭
 મારા નગરમાં કે દેશ મધ્યે, સદાચારી નર છે કોણ;
 સદાચારી છતાં ધર્મનાં કૃત્ય કરતા, એવા કોણ નર છે જોણ. ૪૮
 ધર્મ કર્મમાં મૂઢ મોટા, કોણ છે નરદેવ;
 અપરાધ શિક્ષા સહન કરવા, કોણ તૈયાર છે તતજેવ. ૪૯
 છે પાલન કરવા યોગ્ય ક્રિયા, ક્રિયા સંભાળવા સરખા નથી;

૪૩ મંત્રબેદ બયથી ઇ—રજેને અમારો મંત્ર (ગુપ્ત સલાહ મસ-
 લહત) શત્રુઓ બાણી તો નથી ગયા, એવા બયથી તેની તજવીજ કરવાને
 દેશ વિદેશ દૂત મોકલવા. ૪૪ તમને—દૂતને. અટન કરવા—ફરવા.

૪૭ બેદ પમાડેલા ઇ—શત્રુઓએ બેદ પમાડેલા (ફેડેલા) હોય
 એવા આપણા કયા કયા નર નગરમાં વસે છે તે જોવું. બેદલા ઇ—આપણે
 બેદ પમાડેલા શત્રુના કયા માણસો નગરમાં વસે છે તે જોવું.

- ઇત્યાદિક વિચાર કરવા જોઇએ, શું વધુ કા'ણું તુજને સર્વથી. ૫૦
 સર્વ સચિવાદિક જીપરે, ગુપ્ત દત મૂકવા જાણુ;
 એ રીતે કાર્યાસક્ત નિત્યે, જોઇએ રે'ણું નૃપ ચિત નિર્વાણ. ૫૧
 રાત્રિ દિવસ એવાં કામમાં, છે કાઢવાની રાય;
 કિંતુ ભોગ વિલાસ માંહે પડી, સુખિયા નૃપે નવ થવાય. ૫૨
 હે રાય ! રાજદિકકેરે, થયો જન્મ જે વાર;
 તે ભોગવિલાસાસક્તમાં નથી, તું સહુ સમજ ગુણભંડાર. ૫૩
 રક્ષી સ્વધર્મને પૃથ્વી પાળવી, કરવી મજા રંજન પૂર;
 ક્લેશ સે'વા જન્મ નૃપનો, છે શિરોમણિ મહારૂર. ૫૪
 જે નર પૃથ્વી ને સ્વધર્મ કેરું, કરે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન;
 તેને આ લોકમાં શાંતિ નથી, તું શ્રદ્ધાવડે સુહૃદ રાજન. ૫૫
 કિંતુ સ્વર્ગલોકે પરમ અસય, સુખ પામે તેહ;
 એમ જાણી નરદેવ તારે, કરવું પૃથ્વીપાલન જેહ. ૫૬
 સહુ ભોગ તજવા ક્લેશ સે'વા, છે એવું નીતિશાસ્ત્રતું વેણુ;
 તારા રાજ્યમાં મુનિઓને યથા, સર્પદંડા તો દુઃખદણ. ૫૭
 તોય ચારાંધ તું નથી જાણતો, હવાં કા'ણું વધારે ધુંય;
 તું કરે શિક્ષા દુષ્ટને, સજ્જન પાળજે કહું હુંય. ૫૮
 હે નરમણિ તેણે કરી તું, ધર્મ પટ ભાગ પામીશ;
 જો રક્ષણ નહિ કરે મુનિતાણું તો, તું સર્વ સુખ પામીશ. ૫૯
 દુષ્ટ નરે અવિનયથી જે, હશે કરેણું પાપ;
 તે ચોટશે સહુ તુંને આવી, ન્પછે થશે તાપ ઉત્તાપ. ૬૦
 એવું છે માટે સુત મારા, જાણી સ્વેચ્છિત કરજે તુંય;
 આ મેં જે હવું તે તુંને કહ્યું સર્વે, છું તારી વૃદ્ધ માતા હુંય. ૬૧
 પછે ગમે તે કરગ સુત તું, કે'વા મારાથી ન અવાય;

હુવાં દિન પુરાણીને ઉપદેશ કરતો, ન્યમ શ્રોતાપકતાથી સંભળાય. ૬૨
 ઇર્ષ્યા ને દંભ તજવો, તજવી હું પંદ હે શૂદ્રવ;
 કામ તજવો ક્રોધ તજવો, માનવો યોગ સાધી સેવ. ૬૩
 પુરાણીપણું સહુ તણ દેવું, યવુ નૂતન નાયિકા નાર;
 ઈતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરુતચરિતે નિરધાર. ૬૪
 જીનત્રિંશાધિકશતતમોધ્યાય, થયો સ્થાણુતણી કૃપાય;
 છે પુરાણીને ઉપદેશ જેમાં, દિનતણે સુખદાય. ૬૫

વસણ.

સુખદાય છે ઉપદેશ જેમાં, ગ્રહો પુરાણી દેવ રે;
 વિમ મેમાનંદ સદા સાધે, હર હરિ વિધિની સેવ રે. ૬૬

કંકણું ૨૦૮ મું.

રાગ રામઝી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌશ્ઠકિ, સુણ્યું એવું તપસ્વીવેણ;
 મરુત લજ્જા પામ્યો ઘણી, ધિઃક હું ચારાંધ દુઃખદણ. ટેક. ૧
 એમ વદી નિઃશ્વાસ નાખ્યો ઘણો, પછે લીધું ધનુષ્ય પાણ;
 સત્વર ઔર્ધ્વના આશ્રમે તે ગયો, સુણી પિતા માતાની વાણ. માં ૨
 નદ નમ્યો વીરાદવીને, કર્યા અન્ય ઋષિને મણામ;
 સહુએ આશિર્વાદ આપ્યો, દેખાડ્યા દંશેલા મુનિ, મહાનામ. ૩
 સાત તપસ્વીને દંશિયા, નાગ મહાવિષધર જેહ;
 તે નિકટ પડ્યા જોઈ નરમણિ, ધિઃકારતો સ્વદહ. ૪
 પછે મુખે બોલ્યો તે સહી, કરનાર મુજ વીર્યઅપમાન;

૬૪ પુરાણીપણું—પુરાણીવેડા અથવા જૂની છીપણું. ૬૫ જીન-
 ત્રિંશાધિકશતતમો—એકસો એગણત્રીસમો. સ્થાણુ—મહાદેવ. ૨ પિતા-
 માતાની—પિતાની અને માતાની.

- એવા બ્રહ્મદેવિ સહુ નાગને, કરૂં આજ શિક્ષા મહાન. માર્કંડેય ૦ ૫
- તે નિરખો દેવ દૈત્ય સર્વે મળી, વળી નરયુક્ત અખિલ જગત;
- એમ કહી થયો આકળો, અતિ મરુતનૃપ કોપાસક્ત. „ ૬
- ઉચ્ચાર એવો કર્યો પૂરે, પાતાળ પૃથ્વીપર દુરનાર;
- સર્વ નાગનાશહેતુ ધરી, સાહુ સંવર્તક શસ્ત્ર કર સાર. „ ૭
- હે વિમ પછે તે મૂકિયું, મહાઅસ્ત્ર ઘોર ગંભીર;
- કે નાગલોકે સહુ નાગ ને, લાગ્યા બળવા તણ ધીર. „ ૮
- ને અગ્નિ પ્રગટ થઈ આવતો, તે ખાજ્યો ખળે ન જાણ;
- મરુતમહાઅસ્ત્રકેરા પાતથી, થઈ રહ્યો હાહાકાર મમાણ. „ ૯
- હા તાત હા માત વત્સ હા, એમ કરતા નાગ પોકાર;
- કોઈ વળગી કામિની કંઠ કંથને, કરતી હો હો કરી હોકાર. „ ૧૦
- ઘણા સર્પની લાગી છે પૂછડી, લાગી ફણા કોઈની કરાળ;
- સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર કરી પરા, વસ્ત્રાલંકાર મૂકી તે કાળ. „ ૧૧
- છોડી પાતાળ નાડા નાગ સહુ, ગયા મરુતમાતની પાસ;
- અભયવચનપૂર્વે આપિયું, લક્ષી લામિનીએ ખોવાને ત્રાસ. „ ૧૨
- તેની નિકટ જઈને પડ્યા, કરતા નાગલોક અતિશે પ્રણામ;
- છે ભયથી કંપિત કાયા જેમની, છૂટ્યો અગોઅંગધી ધામ. „ ૧૩
- ગદગદ વાણીએ તે ઉચ્ચર્યા, સ્મરો પૂર્વવચન માત;
- હે વીરમાતા રસાતળ વિષે, માગ્યું પૂર્વે નમી મળ્યાત. „ ૧૪
- તે સમય આજ આવ્યો સહી, અહો મહિષી જાણ સુખાણ;
- નાગ ઉગારો નિવારો સુત તમતણા, અમારા જેમ રહે દહીં પ્રાણ. „ ૧૫
- અસ્ત્રઅગ્નિએ નાગલોક સહુ, ધીકો ઊઠ્યો છે નિર્વાણ;

૭ સંવર્તક—પદ્મ કરનાર અસ્ત્ર. ૧૪ વીરમાતા—વીર એવા પુત્રની માતા. ૧૫ નિવારો—અટકાવો.

- હે યશસ્વિની આ સમે રહી, તારા પુત્રથી દહન થઈએ જાણ. માં ૧૬
- તેને શરણ આપનાર કોઈ નથી, ભામિની તારાવિણ પ્રમાણ;
- દયિતા દયા લાવ દીનમાં, આ સમય સૂઝે શાંત વખાણ. „ ૧૭
- એવું જાણી કૃપા કરચ સહી, કહે માર્કંડેય કથાય;
- એવું વચન સાંભળી તેમનું, સ્મર્યું પૂર્વવેણ સુખદાય. „ ૧૮
- સાધવી સ્વામી પાસે જઈ ઊભી, બોલવા લાગી તે જોલ;
- મેં પૂર્વે પાતાળે સહુ સર્પને, અભય આપ્યું હતું કરી તોલ. „ ૧૯
- સર્વે નાગે મળી મુજને કહ્યું, તારા મુતથી રાખજે નાગ;
- એ વાર્તા કહી હતી સ્વામી મેં, મારે જગ્યો જહીં પૂર્વ રાગ. „ ૨૦
- તે આ નાગલોક સહુ આવિયા, જગતા મરુતરાસથી સ્વામ;
- તે શરણ વાંચે પતિ માહરે, મેં અભય આપ્યું હતું મહાનામ. „ ૨૧
- જે શરણે આવ્યા પતિ માહરે, તે છે તમારે શરણે ચર;
- કાં કે અભિન્નધર્માચરણવતી, હું છું પતિ આપથી પ્ર. „ ૨૨
- જો સર્પ શરણે આવ્યા માહરે, તો છે મારે પતિનું શર્ણ;
- એ સર્પ જાણી મારા પતિ, અટકાવો નાગલોકનું મર્ણ. „ ૨૩
- સમજવો મરુત મુતને, હું પણ આવું પતિ સાથ;”
- હું માગી લેછશ એનીકને, મારું કરો કાર્ય મિત્ર નાથ. „ ૨૪
- અપેક્ષત કહે મુણ્ડ મુંદરી, કયો નાગે મહાઅપરાધ;
- મરુતને કોપ તેણે ચઢ્યો, હણ્યા નાગે સપ્ત મહાસાધ. „ ૨૫
- હું એ કારણની ધારણ ધરું, ત્યારે સૂઝે મુને સતી વાત;
- હે ભામિની મુત તારાતણા, નિવર્તે નહિ કોપ પ્રખ્યાત. „ ૨૬
- નાગલોક કહે નૃપ અમે તમારે, શરણે આવ્યા છું આજ;
- માટે કૃપા કરો અમ ઉપરે, આલો અપેક્ષત કાતીરાજ. „ ૨૭
- પીડિત રક્ષણ કારણે ધરે, કાતી રાસ નિર્વાણ;

- માર્કંડેય કહે નાગ કરગરે, અતિ અતિ દીન કરી વાણ. માર્કંડેય ૨૮
- ભયગ્રસ્ત ને શરણુ ઇચ્છતા, સુણી નાગની એવી વાણ;
- વળી માર્થના સુણી સ્વપ્નનીતણી, અવૈક્ષત યશસ્વી મમાણ. „ ૨૯
- અહો ભદ્રે હું ઉતાવળો, જઈ તારા સુતની પાસ;
- જઈ રક્ષણુ કરું નાગલોકનું, જઈ ખોઈ તેમનો ત્રાસ. „ ૩૦
- ‘શરણાગતનો ત્યાગ નવ ઘટે, એવી શાસ્ત્ર પુરાણે પાંત;
- જો તારો સૂનુ વચન માને નહિ, અસહઉપસંહાર કરે ન મળ્યાત. „ ૩૧
- તો મારાં અશ્રોએ કરી તેહનાં, સર્વ અશ્રોતણો બાણ;
- સંહાર કરીશ હું સુંદરી, હું પાછો નહિ વળું નિર્વાણ. „ ૩૨
- માર્કંડેય કહે પછે ચાલિયો, ક્ષત્રિયોત્તમ જૂવ;
- અવૈક્ષતે લીધી સ્ત્રી સાથમાં, ભાળ્યો ભાર્ગવઆશ્રમ અનુપ. „ ૩૩
- આમ સુત ઉપર ચઢી જાયતો, પુરાણી થાય પાધરા પૂત;
- નીકર નડે કનડે ઘણા, આચરે આચરણુ અદ્ભુત. „ ૩૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, મરૂત ચરિતં નામ;
- ત્રિંશદધિકશતતત્ત્રયોધ્યાય યયો, ભાવે ભજતાં કેશવ રામ. „ ૩૫

વલણ.

- રામ પુરાણી દેવ ભજતા, ધરી હજી મૂશળની બીક રે;
- એ પ્રભુ પ્રેમાનંદ પર કૃપા ધરતા, સહુ કરતા ઠીકાઠીક રે. ૩૬ .

કંકણું ૨૦૯ મું.

રાગ ખાંડ વેરાડી.

માર્કંડેય કહે ઉત્તમ ધનુ ધર્યું કર, વળી વક્ર ભૂકટિવાળો;

૩૫ ત્રિંશદધિકશતતત્ત્રયોધ્યાય—ત્રિંશત (ત્રીશ) અધિક (વતા) શતત-

ત્રયો (સોત્રો)—એકસો ત્રીશત્રયો. ૩૩ ક્ષત્રિયોત્તમ—ક્ષત્રિયમાં ઉત્તમ.

- ક્રોધાયમાન મુખ જેનું અતિ છે, એવા સ્વમુતને નિહાળ્યો. ૧
- તે ધનુષ્ય મધ્યેની જંવાળાવડે, દિશાઅંતરે થયાંજો વ્યાપી;
- મહાભારે અગ્નિ ઝરે છે જેમાંથી, નાખતો નારાકુળ જે કાપી. ૨
- જેવડે અખિલ જગતીકેરું, પૃથ્થ થયું છે જાજ્વલ્યમાન;
- પાતાળના મધ્યભાગ સુધી જે, પો'ચી છે જવાળ મહાન. ૩
- તે સ્થળે ઘોર ભયાનક છે, અસહ્ય રૂપ ધરતા તેહ;
- એવા જોઇ અગ્નિવાન અસ્ત્રને, ત્યાં આવ્યો અવેક્ષત જેહ. ૪
- વારંવાર ઉતાવળે ખોલતાં, જેના અક્ષરક્રમ થયો લોપ;
- મહામતિશાલી ઉદ્ધર દિલનો, અવેક્ષત વઘો અકોપ. ૫
- અવેક્ષત કહે હે મરૂત રાજ, કરીશ નવ તું ક્રોધ;
- અશ્વતથો ઉપસ'હાર કરચ તું, માની મારો આજ બોધ. ૬
- તેણે જનકનું વચન સુણીને, જોઇ માતાને સાક્ષાત;
- કરધનુષ્ય સહિત માનપૂર્વક તેણે, નમસ્કાર કર્યો નમી જાત. ૭
- પછે બોલ્યો પિતાજી સુણિયે, સર્પે કર્યો મારો ઘણો અપરાધ;
- હું પૃથ્વીપાલન કરું છું પિતાજી, તોયે કર્યો તેણે આવી બાધ. ૮
- મારા વીર્યકેરો અનાદર કરીને, આ આશ્રય વિષે તાત;
- મહામુનિઓને દંશ કર્યા છે, જુઓ પડ્યા પેલા સાત. ૯
- હે પૃથ્વીપતિ મારી આજ્ઞા લોપીને, દુરાચારી થયા અતિ આપ;
- આશ્રમવાસી મુનિનાં હવિષ્ય બગાડ્યાં, એ શું એછો પિતા સંતાપ. ૧૦
- સર્વ જળાશય વિષમય કીધાં, એવાં એવાં કારણ છે અનેક;
- માટે આપે આજ્ઞા કાંઇ કરવી ન મુજને, ધારી ધ્યાને માને વિવેક. ૧૧
- ખલહત્યારા સર્પોકેરો, કષય અટકાવવો નહિ સારો;
- અંધમ નીચનો છેજ પિતાજી, આખર તો આ વારો. ૧૨

- અવૈક્ષત કહે જો એમણે કીધી, પ્રત્નહૃત્યા મહાધોર;
તો તે મરણ થયા પછી પડશે નરકે, તૂટશે તાણ્યા વિના તોર. ૧૩
- કિંતુ માન તું વચન મારું, અસ્ત યોગવાધી પામ્ય વિરામ;
મરત કહે એ અપરાધીને, હું ક્ષમા નવ કરું મહાનામ. ૧૪
- જો તેમને શિક્ષા કરવા કારણ, નવ થાઉં પ્રયત્નશાળી હુંય;
તો નરક પડી અતિ દુઃખ ભોગવું, એ જાણું નહિ હું શુંય ? ૧૫
- માટે મુને અટકાવશો નહિ, કહું વારંવારે તાત;
અવૈક્ષત કહે હે મરત રાજ, તું ન કરીશ કોઇની ધાત. ૧૬
- મારી મહતા જોઇ સર્વે સર્વો, શરણ આપ્યા છે મારે
કર્ય ઉપસંહાર અસ્તતણો સુત, સિદ્ધ કારણ એટલે ધારે. ૧૭
- મરત કહે એ અપરાધીને, હું નથી ક્ષમા કરનાર;
સ્વધર્મ ત્યાગી હું આપકેરું, નહિ વચન માતું ગુણભંડાર. ૧૮
- દંડવા યોગ્યનો દંડ કરીને, વળી કરી સજ્જન પ્રતિપાળ;
હું પ્રહુયજ્ઞોકને પામીશ પિતા, બૂલી ન નરકે જવું આ કાળ. ૧૯
- માર્કંડેય કહે એમ અનેક પ્રકારે, વાર્યો પુત્રને ત્યાંય;
તોપણ તેણે કાંઇ ન માન્યું, જોયો વધતો કોપ જ્યાંય. ૨૦
- તદા અવૈક્ષત પુનઃ જોલ્યો, હું તુંને કહુંછું ન્યાય;
તોપણ તું ભય પામી શરણ આપેલા, સર્પની કરે ન સાંય. ૨૧
- માટે તારાથી અવજો માર્ગે, મારે જવું જોઇએ;
હું પણ અસ્ત શીખેલો છું સુત, નવ કરી હું પદ કોઇએ. ૨૨
- આ પૃથ્વીમાં તું એકલો નથી, રાસ્ટ્રાસ્ત્ર જાણુનહાર;
અત્યંત દુર્બળ છે મારી આગળ, તારું પરાક્રમ નિર્ધાર. ૨૩

- હે મુનિસત્તમ એમ કહીને, કાપ કર્યો વિકાળ;
 રક્તનેત્ર અતિશે થયાં તેનાં, લાગ્યો દર્ખાવા અરૈક્ષત મહાકાળ. ૨૪
 તેણે ધનુષ્ય ચઢાવી કાલાસ્ત્રલીધું, સ્વકરમાં તેણી વાર;
 શત્રુસમૂહને નાશકર્તા શર, અગ્નિજ્વાળે આચ્છાદ્યું અપાર. ૨૫
 એણે મહાવીર્યવાન કાલાસ્ત્ર નામનું, અસ્ત્ર ધનુષ્યે કર્યું સંધાણુ;
 તદા સંવર્તીસ્તથી તૃપ્ત થએલી, નગ સમુદ્રવતી મહી જાણુ. ૨૬
 ફોલ પામી ગઈ જોત જોતામાં, કંથ્યા દાનવ દેવ;
 અવૈક્ષતે સિંહગર્જના કીધી, જેણે સિદ્ધ સાધી'તી શુરસેવ. ૨૭
 માર્કંડેય કહે પિતાએ પૂરું, કાલાસ્ત્ર ચઢાવ્યું જ્યાંય;
 તે નીરખી મરતે દીર્ઘસ્વરે કહ્યું, (કે) જે મેં અસ્ત્ર ચઢાવ્યું છે આંય. ૨૮
 તે છે અધમ નાગને શિક્ષા કરવા, નથી કરવા તમારો વધ;
 હું આજ્ઞા વર્તીછું આપનો, મેં સદ્ધર્મની જાણી છે હૃદ. ૨૯
 એવા તમારા પુત્ર ઉપર, થયા અસ્ત્ર મૂકવા તૈયાર;
 એ શું પિતાજી ઘટિત છે રજ, કાંઈ કરી જીયો વિચાર. ૩૦
 હે મહાભાગ મારે કરણું જોઈએ, પ્રજાતણું પાલન;
 ડિંતુ તમે મારો વધ કરવા પિતાજી, ક્યમ ચઢાવ્યું અસ્ત્ર રાજન. ૩૧
 અવૈક્ષત કહે શરણે આવેલાતું, રક્ષણ કરણું મારે;
 એ મારો દૃઢ નિશ્ચય તું જોડો ફેરવવા, હવે આવે શે તું વિચારે. ૩૨
 આડે આવે એ કૃત્યમાં માટે, હું હણું નિશ્ચે તુંને આજ;
 વા મારી મુજને અસ્ત્ર પ્રભાવે, કરય દુષ્ટ નાગઘાત મહારાજ. ૩૩
 કે મારા અસ્ત્રથી મારી તુજને, હું સર્પરક્ષણ કરું હે બાળ;
 કોઈ નર શરણે આવિયો, પછે હોય ગમે તેવો કાળ. ૩૪

- વળી હોય શત્રુપક્ષનો તે સહી, પણ તેને રક્ષવો નિરધાર;
તેને જેહ નર નથી રક્ષતા, છે તેના જીવિતને ધિક્કાર. ૩૫
- હું ક્ષત્રિય છું મરત સાંભળ્ય, આવ્યા અર્પ બયગ્રસ્ત એવું બાણી;
છે તેના નારાકર્તા સુત મારો, તેને કયમ નવ હણું મમાણી. ૩૬
- મરત કહે ને મિત્ર દોષે, વા બંધુ પિતા ગુરુ હોય;
અન્યથા હોય ગમે તે પણ, મળપાલન કરતાં સોય. ૩૭
- ને વિદ્ય કરતા નીવડે તેને, હાણવો નૃપે નિર્વાણ;
એમ છે માટે પિતા આજે, હું કરીશ તમ પર મહારમમાણ. ૩૮
- હે પિતા ક્રોધ કંઈ મારા ઉપર, કરવો ઘટે નહિ શૂર;
મારે સ્વધર્મ પાળવા રૂપી છે, હે પિતા કૃત્ય મહાપૂર. ૩૯
- રજ તમારા પર નથી મુજને, પિતાશ્રી કંઈ ક્રોધ;
કિંતુ ક્ષત્રીકેરો ધર્મ એ છે, તમે એવો કયો છે મુને બોધ. ૪૦
- માર્કંડેય કહે જોય ઉભય એવા, પરસ્પરનો કરતા નારા;
ત્યાં ભાર્ગવાદિ મુનિ આવ્યા, નિશ્ચય તત્તવવાને પાસ. ૪૧
- પિતાપુત્રની મધ્યે આવી, ઊભા રહ્યા દિવ્વદેવ;
મરતને કહ્યું મુનિ સઘળે, તારે પિતાની કરવી સેવ. ૪૨
- તેના સામે અસ્ર તેં નવ, કદી મૂકવું બાળ;
હે રાજન્ તારે પણ ન હાણવો, પરાક્રમાં પ્રખ્યાત બૂપાળ. ૪૩
- મરત કહે હે દિવ્વસત્તમ, છે નૃપધર્મ પ્રખ્યાત;
સંતકેશં કરવું રક્ષણ, કરવો દુષ્ટ જનનો ઘાત. ૪૪
- આ નાગ સર્વે દુષ્ટ છે, તેને હણું છું હુંય;
એમાં અપરાધ શો છે મુનિ મારો. હું અશુભ આવશં શુંય! ૪૫
- અવેક્ષત કહે બૃદેવ સુણીએ, શરાણાગતનું રક્ષણ જેહ;
મારે કરવું જોઈએ દહ થઇ, એમાં ન કંઈ સંદેહ. ૪૬
- મુજ શરાણુ આવ્યા તેહને એ, હણી છે નિર્વાણ;

માટે અપરાધી છે એ પુત્ર મારો, એમ કહી તાણતો બાણ. ૪૭
 ઉભયને ઋષિ વારતા, વળી કહેતાં આમ;
 છે ભયથી ચંચળ નેત્ર જેનાં, એવા કહેનાગ કરીએ કામ. ૪૮
 અમે દંશ જે જે દિવને, કરિયા છે અતિશે સાર;
 તેને સહુ મળી કરીએ છવતા, તમે મુણે રાય રાજકુમાર. ૪૯
 એવું છે માટે જવા દેવો, કરવો વિગ્રહ મુજાણ;
 ઉભય ઉત્તમ નરપતિ છે, વળી ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ. ૫૦
 છે ઉભયજન તમે ધર્મમાંહી, કુશળ જ્ઞાતા આજ;
 માર્કંડેય કહે પછે વીરા માતા, આવી સમાધાન કરવા કાજ. ૫૧
 તે કેવાલાગી પુત્રને, મારા વચનથી તુજ પુત્ર;
 મૃત નાગને હણવા થયો છે, વળી ભાંજવા તેહનાં ઘરમુત્ર. ૫૨
 ને મુખ્યા એવે દિવ તો તો, કાંઈ નથી રાઠ કે આડ;
 કાર્ય થાયે આપણું ને, મટે ઉભયની વઢવાડ. ૫૩
 પછે હણવાતણું નથી કાંઈ, કારણ મૃતને બાણ;
 અવિતદાન દેવું રારાણાગતને, એમાં કંઈ વાંધી નથી નિર્વાણ. ૫૪
 ભામિની કહે પૂર્વે પાઠાળવાસી, નાગના જે લોક;
 તેણે કરી પ્રાર્થના માહરી, ટળવા મૃત્યુકેસી શોક. ૫૫
 તે કાર્ય માટે સ્વામીને મેં, પ્રેરિયા છે માત;
 હે આર્યે અતિ ઉત્તમ આણ્ણિયા, આજ નીવેડો સારાત. ૫૬
 જેણે કરી મારા સ્વામી સુત ને, વળી તમારા પુત્રપોત્રની જાણ;
 શોભા રહી એ ઉભયકેસી, વળી રજા એકના તો માણ. ૫૭

૫૦ ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ-ઉભય (જન્મે) પ્રતિજ્ઞાને પ્રમાણ રો એવા
 છે, અને જન્મેની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ છે

૫૭ એકના ધર્મ-પુદ્ગલાનેમાંથી એક તો મરત માટે આ નીરેમ્યથી
 મેના નહિ તો મમે તે એકના તો પ્રાણુ રજા (જન્મે).

માર્કંડેય કહે પછે વિપદારક, દિવ્ય ઔષધિઆથકી;

નાગસોકે દિવ્ય ઉવાડ્યાં, રહ્યા ધર્મ ઉભયના ઠકી. ૫૮

મરુત રાએ પાણુ કર્યો પછી, પિતાચરણમાં પ્રાણામ;

અવેક્ષતે બેઠી સુતને, કહ્યું ઉત્સાહ આણી આમ. ૫૯

હે મનુ તું યા શત્રુકેરાં, માન ખંડન કરનાર;

કર્ય દીર્ઘકાળ લગી પૃથ્વીપાલન, યાશે તું ને પુત્ર પોત્ર અપાર. ૬૦

તેમના હિતમાં આનંદ પામ્ય તું, વળી તારે શિરઅરિ ન થાએ કોય;

પછે મુનિગણની આજ્ઞા લેઇ, ઉભય નૃપ ઘેર જતા સોય. ૬૧

ભણી ભામિની પતિ સાથ જતી, રવનગર મોઝાર;

ધર્મજા વીરા તપાચરતી, મુનિઆશ્રમ રહી નિરધાર. ૬૨

મહાભાગ્યશાળી પતિવ્રતા તે, પામી સાસોકયમાં વિશ્રામ;

જઈ પતિને આલિંગી પત્ની, એમ થઇ ગયું સહુનુ કામ. ૬૩

ધર્મ પ્રમાણે પૃથ્વીપાલન, કર્યું મરુતે તે કાળ;

પદ અરિને છતી જતે, ભોગવ્યા ભોગ વિશાળ. ૬૪

વિદર્ભપુત્રી પ્રભાવતીને, સુવીરસુતા સૌવોરી નામ;

માગધરાય કેતુવીર્યકેરી, નારી સુકેશી કામનું ધામ. ૬૫

મદ્રરાજ સિંધુવીર્યની, પુત્રી કૈકેયી અભિરામ;

કેકયરાય સિંધુભર્તાતણી, સુતા સૈરંધ્રી કામવિશ્રામ. ૬૬

એદિરાજસુતા વપુષ્મતી, એ સર્વ મુંદર નાર;

ભાગ્યવતી પત્નીઆ મરુતકેરી, હતી તેણી વાર. ૬૭

તે સ્ત્રીમાંથી તેહને, અષ્ટાદશ થયા'તા મુત;

તે સર્વમાં મુખ્ય અને મોટો, હતો નરિણ્યત નામ અદ્ભુત. ૬૮

એવો પરાક્રમી મરુતરાજ, પૂર્વે થયા'તો સોય;

૬૨ તપાચરતી — તપ આચરતી. ૬૩ સાસોકયમાં — પતિના

લોકમાં.

જેની આણ કંઈ વાંધા વિના, વરતાઈ સખત દ્વીપમાં સોય. ૬૯
 બળ પરાક્રમ વીર્ય અતુલિત, હૃતું મરૂત મધ્યે જાણુ;
 તેના સસો મખ કરનાર કોઈ, નથી થયે ભૂમિપૃથ પ્રમાણુ. ૭૦
 કોઈ થશે નહિ એ ભવિષ્ય ભાષુ, સુણ્ય દિવસતમ આજ;
 તે મહાત્મા મરૂતનો જન્મ જે જન્મ, વા સુણે ચરિત્રદિવરાજ. ૭૧
 કથાવક્તા નારા કર્તા, સર્વ પાપનો જાણુ;
 કિંતુ મન ન ભમતું હોય તો, થાયે કૃણશ્રુતિ પ્રમાણુ. ૭૨
 આવી આવી કથાઓ આ કાળમાં, નથી મોટી લાગતી રજ;
 કાં જે પુરાણીને પુરાણીસત્તુ, થતા લઢવા ધર્માધર્મે સજ. ૭૩
 સંવત સત્તરસે પાંસઠ્ય મધ્યે, ગાથુ મરૂતતું ચરિત્ર;
 સુણે ભણે જે શ્રોતાવક્તા, તે થઈ રહે પરમ પવિત્ર. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરૂતચરિતસમાપ્તૌ નામ;
 એકત્રિંશદ્વિંશતતમેધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ પ્રભુ ઘનસ્થામ. ૭૫

વલણુ.

ઘનસ્થામ એવા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની, કૃપાદષ્ટિ થઈ આ વાર રે;
 દિવ આતુર્વિંશી મૂઠ જનને, અલ્પ મતિ અર્પી કર્યો ઉપકાર રે. ૭૬

૭૨ કથાવક્તા ઇ૦—અથવા જે તેની કથાનો વક્તા (કહેનાર) હોય
 તે સર્વનાં પાપનો નાશ કરનાર એ આખ્યાન છે.

૭૩ ધર્માધર્મે—એક ધર્મવડે તો બીજો અધર્મવડે, એમ લઢવાને
 સજ થાય છે. ૭૫ મરૂતચરિતસમાપ્તૌ—મરૂતના ચરિત્રની સમાપ્તિમાં.

નરિપ્યંતચરિત્ર.

કકલુ' ૨૧૦ મું.

રાગ કાલેરો.

- ગુણુનિધિ ગુરુ સમજવો દિજને, ગણેશ કહો આખ્યાન;
કામી કયાનો કૌણ્ડકિ પૂછે, માર્કડેયને માની મહાનં. ટેક. ૧
- તેમ કહો ગુરુજી ગરવા તમે, વિમને કરી વ્યાખ્યાન;
વિમ્ર યથામતિએ પ્રાકૃતકરશે, મળશે ગુરુ જ્ઞે મતિમાન. ગુણુનિધિ ૨
- મરુતઆખ્યાન કહ્યું પૂરેપૂરું, કહો તેની સંતતિતું ચરિત્ર;
એ સાંભળવા છે ઇચ્છા મુજને, થાઈ જેણે પુણ્યે પવિત્ર. „ =
- હો મુનિસત્તમ મરુતવશે, જે રાજ્યચોગ્ય થયા નૃપાળ;
પૂર્ણ પરાક્રમ કરી શોભતા, તમારે મુખે સુણું આ કાળ. „ ૪
- માર્કડેય કહે મરુતનો, પુત્ર નરિપ્યંત નામ;
મરુતના અઘ્ટાદશ પુત્રમાં, તે જ્યેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ હતો મહાધામ. „ ૫
- દાનિયસત્તમ મરુત રાચે, પંચાશી સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
સકળ પૃથ્વીનું રાજ્ય ભોગવ્યું, શુદ્ધ ધર્મ ધરી મતિવંત. „ ૬
- વળી યશ અપાર કરી તેણે, સર્વેશ્વર પૂજન કીધું;
પછી નરિપ્યંતને રાજ્ય સોંપીને, વનવાસ જાવા મન લીધું. „ ૭
- વન જઈને તપ આરભ્યું, પામ્યો સ્વર્ગ તે કેટલે કાળે;
તેના મતિમંત સુત નરિપ્યંતે, રાજ્ય કર્યું વર વાને. „ ૮
- સ્વપિતા અને પિતામહનાં, જ્ઞેય આચરણ કર્યો વિચાર;
આ વંશમાં મારા પૂર્વજ રાજ, થઈ ગયા મહાત્મા મખકરનાર. „ ૯
- તે મહાબલિષ્ઠને ધર્માચારી, પૃથ્વીપાલક હતા પૂર;
દ્રવ્યતાણું દાન કરવામાં તે, સાચે સાચા હતા શૂર. „ ૧૦

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? „ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળે તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર; *
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણના દિવને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શું ?
જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હું. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું કયમ જાણું અજાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરુષત્વકેરો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા પિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચર, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરય સુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૪ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
—યજ્ઞ કરવામાં શોભતા. ૧૯ સંમર્દ—યુદ્ધ. ૨૦, જતને—પોતાની જાતથી.
અવશેષ—બાકી.

- સંગ્રામે પાછા હાલે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું ક'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યા તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? „ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળ તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર; *
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા ભેદએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણસં દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
ન્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજ્ઞાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાહી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરુષત્વકેરો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરય સુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વેશ્વર—ધર્મવર. ૧૮ યજ્ઞશાહી
—યજ્ઞ કરવામાં શોભતા. ૧૯ સંમર્દ—પ્રહ. ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી.
અવશેષ—બાકી.

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યા તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળ તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર;
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. ૧૪
- ગુણજા દિવને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શું ?
ન્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હું. ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લગ્ન, શત્રુપક્ષના આશ્રય જોહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આશ્ચર્ય છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાહી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરુષત્વકેરો પાર. ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજનને જેમણે સદેવ કંઠ્યા, મધ્ય રાખ્યા વિના અવરોધ. ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી નખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચર, માર્કેડેગ કરે શ્રવણ કરય સુજાણ. ૨૧

- સંત્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ॥ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. ॥ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેનો નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર! ॥ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળ તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર;
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. ॥ ૧૪
- ગુણરા દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
ન્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. ॥ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લગ્ન, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંત્રામે નાસતો તેહ. ॥ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાય કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. ॥ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાહી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંત્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. ॥ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંત્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરૂષત્વકેરો પાર. ॥ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. ॥ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી ક્રોધ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરય મુજાણ. ॥ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાહી—યજ્ઞ કરવામાં મોખતા. ૧૯ સંમર્દ—પુર. ૨૦ નતે—પોતાની જાતથી. અવશેષ—બાકી.

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા છરછુછું નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી 'પૃથ્વીનું' પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? „ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન પ્રજા તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર; *
શય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણજ્ઞ દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શું ?
જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હું. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પુરૂષત્વકેરો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મળ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરચ મુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
—યજ્ઞ કરવામાં શોભતા. ૧૯ સંમર્દ—ધુલ. ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી.
અવશેષ—આડી.

- એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેણે, એક મહાદ્રવ્યદાન સમેત;
શાભિતો યજ્ઞ નરિધ્યંતે કીધો, લાવી વિપ્ર ઉપર અતિ હેત. ગુણં ૨૨
તેના જેવો અન્ય યજ્ઞ નથી કંઈ, આજ્ઞામુધી થયો સોયં;
હવિતપયંત ચાલે એટલું આપ્યું, યસે દિવ્વને ધન જોય. ૨૩
વળી દ્રવ્ય એટલું આપ્યા પૂઠે, સતંગણું યજ્ઞ કરવા ધન આપ્યું;
અખિલ પૃથ્વીમાં વસનાર દિવ્વને, અત્યંત ધન આપી દુઃખ કાપ્યું. ૨૪
સુરભિ વસ્ત્રલંકાર આપ્યાં, ધાન્ય ભંરી અપ્યાં ધરખાર;
પછે તે નૃપે અન્ય યજ્ઞ આરંભ્યો, વળી તેને ચલાવ્યો તે વાર. ૨૫
તદા તેમાં પ્રાહ્માણુ નવ મળિયા, જે જે દિવ્વને કે'તો રાય;
ઋત્વિક થા તું મારો આજે, અર્ધું મનમાની દક્ષિણા દિવ્વરાય. ૨૬
ત્યારે બ્રાહ્મણોએ ઉત્તર તેને વાળ્યો, અમે પણ આરંભિયો છે યજ્ઞ;
માટે અન્ય દિવ્વને શોધી કાઢો, સુણી રાયનું મન થયું મગ્ન. ૨૭
દિવ્વ કહે તમે ધન જે આપ્યું, તેનો કઢાય ન કોથી અંત;
વળી બીજું અર્પવા ક્યમ સજ્જ થયા છો, જે નથી સમજાતું મહંત. ૨૮
માર્કંડેય કહે જ્યારે ઋત્વિક તેને, પ્રાહ્મણુ ન મળ્યા કોઈ;
ત્યારે વેદી ખા'ર દાન મૂકવા માંડ્યું, જાણ્યું નૃપે લેશે કોઈ જોઈ. ૨૯
કિંતુ કોઈએ નવ તે ધન લીધું, તેનું કારણ સુણ્ય દિવ્વરાજ;
સર્વનાં ઘર સંપૂર્ણ થયાંતાં, નૃપકૃપાએ ધન ધાન્ય ને સાજ. ૩૦
ધન લેનાર ન દિવ્વ કો મળિયો, ત્યારે નૃપ નિર્વેદ પામી યોલ્યો;
શું જગતીમાં કોઈ દિવ્વ નથી, નિર્ધન તોલ એવો મેં તોલ્યો. ૩૧
એ અત્યંત સમ્યક, પાત છે, કિંતુ યજ્ઞાર્યે મારા ભંડારકેરં;
ધન ખરચાતું નથી તેણે થાય છે, અતિ નિબંધ ને અવેર. ૩૨
શોકજનક છે એહ વારતા, શું થયા સર્વ યજ્ઞ કરનાર ઉદ્યોગી;
શું ઋત્વિક મુને નથી કોઈ મળતો, હું બેઠો ધનનો કરવા સંયોગી. ૩૩
એમ છતાં કોઈ દિવ્વ ન ઈચ્છે, ધન લેવાને આજ;

૨૯ વેદી ખા'ર—યજુની વેદીની બાહ્યાર. ૩૧ નિર્વેદ—ઉદાસીનતા. ૩૨ અવેર—વેહેર્યા વગરનું અર્વાત નકામું.

માર્કંડેય કહે પછે નરિધ્યંતે, ક્યમ કરી લીધું નિજકાળ. ગુણનિધિ ૩૪
 પારંવાર નમસ્કાર કરી દિજને, સંતોખ્યા ભક્તિસંહિત;
 એમ કરી નતિવક્ષ્યજ્ઞે કીધા, આચર્યો મહામખ ધરી ખીત. „ ૩૫
 એ નરવરે યજ્ઞ કર્યો જ્યારે, ત્યારે પૃથ્વીતાણા સહુ લોક;
 ઘેર ઘેર યજ્ઞ કરતા હતા, એ હતું મોટું અવનણું આલોક „ ૩૬.
 સદસ્ય તેમાં કોઈ હતો નહિ, ઘણા દિજ હતા યજ્ઞ કરનાર;
 કેટલાક યજ્ઞ કરાવનાર હતા, નોતો કોઈ નિશ્ચુરૂતિ ધરનાર. „ ૩૭
 નરિધ્યંત નૃપે જ્યારે યજ્ઞ કર્યા, ત્યારે તેના અપેલા ધનથી જાણ;
 સકળ પૃથ્વીમાં યજ્ઞ થતા હતા, મુનિસત્તમ સિદ્ધ પ્રમાણ. „ ૩૮
 અષ્ટાદશ કોટિ કરતાં અધિક મખ, થતા હતા પૂર્વ દિશા મોઝાર;
 પશ્ચિમ દિશામાં સપ્તકોટિ મખ, થતા હતા તે વાર. „ ૩૯
 ચતુર્દશ કોટિ મખ થતા હતા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;
 હે મુનિ જદા નરિધ્યંતે મખકીધો, ત્યારે પમાડું ઉત્તરનો તુમે પાર. „ ૪૦
 પંચાશ કોટિ મખ થતા હતા, ઉત્તર દિશાએ દિજદેવ;
 પ્રખ્યાત છે બ્રહ્મ પૌરૂષજેનું, એવો મરૂત સૂનું ધર્માત્મા એવ. „ ૪૧
 નરિધ્યંત નામ હતું જોહનું, પૂર્વે હતો એવો રાય;
 પુરાણી જો આ વાત જાણે તો, કરે હાયવરાળ લેવા ધન ધાય । „ ૪૨
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નરિધ્યંતચરિત નામ;
 દ્વાત્રિંશદધિકશતતમોધ્યાય, થયો મેઘાનંદ મણુ ભજતાં રામ. „ ૪૩

વસણ.

રામ નામ ભજતાં થયો પૂરો, અધ્યાય આણે કામ રે;
 વિષ્ણુ ચાતુર્વિંશી વર્ણુવે, વળી યથામતિએ સજ્જન કામ રે. ૪૬

ક્રુષ્ણં ૨૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કે' નરિધ્યંતનો સુત છે, યયો દમ નામે અતિ અદ્ભૂત છે;
ક્રુષ્ણ અરિને દમન કરે એવો છે, પરાક્રમમાં પુરંદર જેવો છે. ૧

દાળ.

પુરંદર જેવો પરાક્રમી દમ, યયો મુનિ જેવો દયાળુ;
આમરાણ સર્વે મુનિ જેવાં, હૃતો મહામનિગ્ધાન કૃપાળુ. ૨
બાહુમુતા ઇંદ્રસેનાયકી તે, પ્રગટિયો નરિધ્યંતકમાર;
તે મહાધરાવાન કુંવર માતકેદરે, રથો નવ વર્ષ નિરધાર. ૩
જનનીને દમન જરે રહી કર્યું, તેણે રાજસુત દમન કરનાર;
યશે એણું જાણ્યું સર્વે, ત્રિકાળજ્ઞાનો પુરોહિત નિર્ધાર. ૪
તેણે નરિધ્યંતકેરા કુંવરનું, દમ નામ પાડ્યું તેથી;
અસુરરાય વૃષપર્ષી કનેથી, સમગ્ર ધનુર્વેદ શીખ્યો એથી. ૫
તપોવન વિશ્રામ કરતા, દેવ્ય શ્રેષ્ઠ કુદૃલિ નામ;
તેની કનેથી સર્વાસ્ત્રસમૂહ શીખ્યો, નરિધ્યંતકુંવર ઉદ્દામ. ૬
ઈંદ્ર પાસેથી સહુ વેદ શીખ્યો, વળી સર્વે શીખ્યો વેદાંગ;
આદિપેણ રાજનકપિકનેથી, તે શીખ્યો યોગવિદ્યા સાંગ. ૭
એ રીતે અસ્ત્રાદિવિદ્યા શીખિલો, યયો મહાત્મા મહાબળવાન;
એ રાજપુત્રને દાશાર્ણ્ય દશના, નૃપની પુત્રી ગુણવાન. ૮
બળવાન નૃપ આર્યર્માતણી, સુતા સુમતા અભિધાન;
સ્વયંવર કર્યો પિતાએ, તેમાં તે દમ વરી મહાન. ૯
તે કન્યા અર્ચે જે આપ્યા'તા, મહાબળવાન નૃપાળ;

- તે સહુ જોઈ રહ્યા ત્યાં, કન્યાએ દંભને આરોપી વરમાળ. ૧૦
- તે સમે મદ્રરાજનો સુત, મહાનંદ મહાબળવાન;
વળી પૂરેપૂરો હતો પરાક્રમી, મહાયુદ્ધમાં મતિમાન. ૧૧
- બીજો વિદર્ભ નૃપ સંકંદનસુત, ત્રીજો ઉદારમતિ વપુષ્માન;
એ ત્રણ રાજકુંવર જોઈ સુમનાને, મોહિત થયા હતા મહાન. ૧૨
- સ્વયંવરમાં સુમનાને, વરવાતણી હતી ઇચ્છાય;
તે તો દુષ્ટ અરિને દમન કરતા, દમ વર્ષો મહાકાય. ૧૩
- પછે મોહિત થયેલા કામથી, તેમણે કયો નિશ્ચય એક;
આપણુ ત્રેણુ મળી રૂપવતી કન્યા, હરણુ કરીએ બળાત્કારે છેક. ૧૪
- એ કન્યાને લેઈ જઈ કરી, પછે પૂછિયે તેને વાત;
ત્રણમાંથી જેને સ્વેચ્છાપૂર્વક, તે વરે વર માની પ્રખ્યાત. ૧૫
- તેની સ્ત્રી તે થાય નિશ્ચય, એમાં નહિ કાંઈ સંદેહ;
એ તન્વંગી સ્વયંવર વિધિએ, સ્વઇચ્છાથી અપે દેહ. ૧૬
- જેનાપર પતિમતિ કરે તેની, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થયેલી નાર;
જાણવી સર્વે જણે સહી, વળી કરીએ દૃઢ વિચાર. ૧૭
- આપણુ ત્રણમાંથી મદિરેક્ષણુ, કોઈને ન ઇચ્છતી હોય;
તો કરે નાશ જે દમતણુ, થાયે તેની સ્ત્રી તે સોય. ૧૮
- માર્કંડેય કહે કરી નિશ્ચય એવો, તે ત્રણ રાજકુંવરે ત્યાંય;
દમનિકટ બેઠેલી સુંદરીને, લીધી હરિ જોતજોતમાંય. ૧૯
- તે સમે મળ્યાંતા મહાનૃપ ત્યાં, તેમાંથી તેમના પક્ષના જેહ;
હતા છતાં યદ્ય તેહ બોલ્યા, મન ગમતું યદ્ય નિઃસંદેહ. ૨૦
- કેટલાક મધ્યસ્થ થઈને, લાગ્યા ગર્જના કરવા ત્યાંય;
તે સમે હે મુનિસત્તમ, દમ નિરખતો એદિએ નૃપમાંય. ૨૧
- ગંભીરતાથી નજર નાખી, જોયું તેણે કરી તોલ;

વ્યાકુલ થયા પાછે પરાક્રમી તે, બોલ્યો આ મમાણે બોલ. ૨૨

દમ કે' ધર્મકૃત્યે સ્વયંવરમાં, પધારેલા ધાર્મિક ભૂપ;

આ રાજકુ'વરો બખાત્કારથી, કન્યા લેઈ જા' છે અનુપ. ૨૩

તદા તમે આ સ્વયંવરકર્મને, અધર્મ માનોછો નરેશ !

જો અધર્મ માનતા હો અવનિપતિ, તો કંઈ કે'તું મારે લેશ. ૨૪

જો અધર્મ કર્મ આ માનતા હો, તો મારે નથી નારીતું કામ;

હું કોઈ બીજી પરાણીશ બાલિકા, એનાયકી અતિ અભિરામ. ૨૫

કિંતુ જો ધર્મ માનતા હો તમે, તો તેનો થવા ન દેવો લોપ;

પ્રાણરક્ષણ કરવા કરતાં, ધરવો એ અર્થે પ્રાણહરણ આરોપ. ૨૬

તે સમે દાશાર્ણુનૃપ ચારુધર્મા, કરી સમા સર્વે શાંત;

હે યુનિસત્તમ ! બોલિયા તે, આ રીતે મહાંત. ૨૭

અહો નૃપમણિ આ દમ જે પૂછે, ધર્મ અધર્મ વિષે મત્ર;

તેના ઉત્તર અવિહિન્ન આપો, જેમ ન લોપાય ધર્મની તુષણ. ૨૮

પછે કટલાક રાજા દમપ્રતિ, કે'વા લાગિયા તે કામ;

પરસ્પર પ્રીતિ થતાં યાયલગ્નજ, તે કે'વાય ગંધર્વવિવા' આમ. ૨૯

એ કર્તવ્ય છે સત્રી સર્વતું, કિંતુ ન દિવ વેશ્ય ચદ્રતું સાર;

તે પૃથ્વીપતિ તારી પુત્રીનો, છે મેમ દમ ઉપર અપાર. ૩૦

તે દમને દેવી પુત્રી એ છે, મહાધર્મ ધીમાન !

હે વિમસત્તમ વળી અન્ય બોલ્યા, જે દાશાર્ણુ નૃપપક્ષીયમહાન. ૩૧

જે કહ્યું તે સહુ સત્ય છે, વિદ્વદ્ આચરે ધરી કામ;—

૨૪ તદા ઈ—ત્યારે, તમે આ સ્વયંવર કર્મને શું અધર્મ માનો છો ?

૨૬ તેનો—ધર્મનો. એ અર્થે—ધર્મ અર્થે.

૨૭ ચારુધર્મા—એ નાગનો દાશાર્ણુ દેશનો રાજા. હે યુનિસત્તમ !

—કૌતુકિ ! ૩૧ દેવી—આપવી.

- વા ગોહથી કોઈ કરે એવું, તે અધર્મ જાણવો ઉદામ. ૩૨
- બોલિયા ત્યાં બીજા બૂપત, કહો 'ધુ' ગોહથી શૂરવીર;
 છે ક્ષત્રિયધર્મ જ્યમ ગંધર્વવિવા', ત્યમ અસ્ત્રપર જીવનારા ધીર. ૩૩
- ગંધર્વવિવાહયકી માનતા, ઉત્તમ રાક્ષસવિવાહ;
 હે નૃપ બળાત્કારે રાત્રુ હણી, લેઇ જાય નારી કહી વાહવાહ. ૩૪
- તેમનીજ થાયે રાક્ષસવિધિએ, નારી તો નિર્ધાણ;
 ઉભય પ્રકારના વિવા'વિધિમાં, છે રાક્ષસ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ. ૩૫
- એમ છે માટે મહાનંદાદિકે, ધર્મ આચર્યો છે આજ;
 માકુંડેય કહે પછે પૂર્વકેરા, બોલ્યા ત્યાં મહારાજ. ૩૬
- પરસ્પર પ્રીતિયકી વા, જાતિ ધર્માશ્રય વચન;
 બોલિયા તે બળ કરીને, વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજન. ૩૭
- રાક્ષસવિવાહ ઉત્તમ અતિ છે, એ સત્ય સર્વે વાત;
 ક્ષત્રિયકેરું બૂપણ એ છે, જેમાં થાય પરાક્રમ પ્રખ્યાત. ૩૮
- કિંતુ આ કામ તેના નથો સંભવ, હોય પિતાસ્વાધીનમાં કન્યાય;
 ત્યાં સુધી સંભવે રાક્ષસવિવાહ, પણ અહીં થયું કેવું રાય. ૩૯
- અહીં સ્વેચ્છાએ કુમારિકાએ, કર્યો મનગમતો સ્વામ;
 તેથી વાત વિપરોત એ થઇ છે, સુણો નૃપ તમે મહાનામ. ૪૦
- પિતા આદિકે સબંધીઓને, મારી કરી બળાત્કાર;
 કન્યા લેઇજવી એ છે સહી, રાક્ષસવિવા' નિર્ધાર. ૪૧
- કિંતુ સતી સ્વામીકેરા હાથમાંથી, લેઇ લેવી જેહ;
 તેને કેવો વિવાહ કે'વો, એ વિષે ઉપજે સંદેહ. ૪૨

૩૫ તેમનીજ ઇન્—જે બળાત્કારે દરણ કરીને લેઈ જાય તેમનીજ તે નારી થાય, એ અન્વય. ૩૬ પૂર્વકેરા—પહેલાં બોલ્યા હતા તે—દમપક્ષીય.

૩૭ યુ' બોલ્યો તે કહે છે: વિરૂદ્ધ પક્ષી રાજઓ પરસ્પરની પ્રીતિથી અથવા જાતિધર્મ (ક્ષત્રિયધર્મ)ને આશરીને જે બળ કરીને વચન બોલ્યા, કે રાક્ષસવિવાહ અતિ ઉત્તમ છે, ઇત્યાદિ—૨૫૪ છે.

- સર્વ રાયના દેખતાં, કન્યાએ દમને પે'રાવી પરમાજ;
 માટે ગંધર્વવિવાહ થયો અહીં તો, સુણો સહુ મળ્યા બૂપાજ. ૪૩
 હવાં રાક્ષસવિવાહજણો અહિંયાં, કહો કથો છે સંભવ;
 વિવાહ કરેલી કન્યકાનું, કન્યાત્વ રે'તું નથી કંઈ લવ. ૪૪
 કન્યાકેરો વિવાહવિધિએ, થયો જેની સાથ સંબંધ;
 તે તેના સમ્યક્ પ્રકારે, થાય સ્વામી શુદ્ધ સુગંધ. ૪૫
 હવાં જેઓ આ કન્યાને, બળાત્કારે કરી નિર્વીણ;
 દમકનેથી લેઇ જવા ઇચ્છે, તે જો હોય બળવાન મહાન. ૪૬
 તો બલે એવો કરે ઉદ્યમ, કિંતુ તે ન શુભ કૈ'વાય;
 માર્કંડેય કહે આ વચન સાંભળી, ત્યાં દમને કેવુ થાય. ૪૭
 થયાં ક્રોધથી રાતાં નેત્ર જેનાં, એવા દમે ચઢાવિયું ધનુષ્ય;
 પછે આ પ્રમાણે તે બોલિયા, રે કાંઈ માયે જણ્યો છે મનુષ્ય. ૪૮
 જો બલિષ્ઠ નૃપ મારા દેખતાં, મારી પત્નીને લેઇ જાય;
 તો મારો અવતાર નપુંસકતણો, સહુએ જાણવો મહાકાય. ૪૯
 છે મહાન કુળ જે માહરં, વળી ભુજંગજ માનું હું'ય;
 તે કશા કામનું જો આમ થાયે, કહું વારવાર હું' શું'ય. ૫૦
 જો એમ થાયે તોજ મારાં, અસ્ત્ર શૌર્ય ન વાણ,
 ધનુષ્ય ને વળી મહાત્મા મરુતકુળમાં, મારો વ્યર્થ જન્મ પ્રમાણ ૫૧
 જો આ બળથકી ઉન્મત્ત થયજા, ત્રણ મળિયા મૂર્ખાં;
 મારી પત્ની લેઇ જવતા પજો તો, હું' ધિક્ક જન્મ્યો પુર્ણ. ૫૨
 એ રીતે મહાબલિષ્ઠને, મહાઅરિદમન કરનાર;
 દમન મહાનંદાદિક સન્નુળ બોલી, અન્ય નૃપને કૈ'તો સાર. ૫૩
 આ કન્યકા આ બાલિકા છે, અહિં સુંદર વેરા;

- અવયવ મનોહર જોહના છે, મદિરેસાણા અંગ ઉજ્જેશ. ૫૪
- છે કલવતી એ કામિની, નેન ઘેર નથી એવી નાર;
- તેનો જન્મ છે શા કામનો, એમ વધો નરિધ્ય તકુમાર. ૫૫
- હે સહુ મહામાની મહીપતિ, મેં કહ્યો તેવો કરી વિચાર;
- યુદ્ધ કરવા યાઓ તત્પર, કે મુને જીતી પામો નાર. ૫૬
- એમ વદીને જેમ ઢાંકે, અંધકાર વૃક્ષને નિર્ધાર;
- ત્યમ બાણુની વૃષ્ટિયકી ત્યાં, ઢાંક્યા સર્વ રાજકુમાર. ૫૭
- તે વીર નરે પણ બાણુ શક્તિ, ઋષ્ટિ મુદ્ગર ત્યાંય;
- નાખવા માંડ્યાં એકીવારે, ઊભો નરિધ્ય તકુવર જ્યાંય. ૫૮
- તેને કાપી નાખ્યાં રમત રીતે, દમ મહાપરાક્રમી પૂર;
- નરિધ્ય તસુતના શર મૂકેલા, કાપી નાખતા તે જૂર. ૫૯
- તેમના દમ નાશ કરતો, એમ મર્યુ યુદ્ધ ભરપૂર;
- તે સમે હસ્તમાં ખડ્ગ સાહી, જે ગમ દમ ઊભો હતો સૂર. ૬૦
- તેના બાણી મહાનંદ ધાવો, કરી એકાએક પ્રવેશ;
- તેને હસ્તમાં લેઈ ખડ્ગ આવતો, જોયો યુદ્ધ કારણુ દમ નરેશ. ૬૧
- તદા ઈંદ્ર જ્યમ વૃષ્ટિ કરે તેમ, દમે વૃષ્ટિવત મૂડ્યા બાણુ;
- તેનાં અસ્ત્ર ને સહુ બાણુ કાપ્યાં, મહાનંદે ખડ્ગધી નિર્વાણુ. ૬૨
- કેટલાંક શરથી તેણે બચાવી, સ્વકાયા તેણી વાર;
- પછે ક્રોધ કરી દમ રથે ચઢિયો, બલિષ્ઠ મહાનંદ અપાર. ૬૩
- ત્યાં જઈ યુદ્ધ કરવા લાગિયો તે, દમની સાથે કરાળ;
- તેને જોઈ બહુ પ્રકારે યુદ્ધ કરતો, દમે શર મારિયો વિક્રાળ. ૬૪
- જે અપળતાથી ચેતી માર્યો, દમે મહાનંદ હૃદયે બાણુ;
- તે તેણે પોતાની મેળે ખેંચી કાઢ્યો, વીરત્વ ધારી પ્રમાણુ. ૬૫

હતું હૃદય બેદાયણું મહાનંદનું, કિંતુ દમ સન્મુખ જાતો તેહ;
 અજકારકરતી તરવારકેરી, ઘા મહાનંદે કર્યો દમદેહ. ૬૬
 સળગતા તારા સમી બળમાં, જોઇ આવતી તરવાર;
 દમે શક્તિ નાખી તોડી તેને, લાગી નહિ કાણુવાર. ૬૭
 વળી એક લથુ પાણુ મહાઝેરી ભલ્લથી, છેલું મહાનંદનું શિર;
 હાણાચો મહાનંદ જ્યારે, ત્યારે નાહા નૃપ તજી ધીર. ૬૮
 કિંતુ કુણ્ડન નૃપ વપુઝમાન આવ્યો, દમ સન્મુખ તે કાળ;
 યુદ્ધ રણાંગણમાં ઉતરી તેણે, લીધી દમતાણી સંભાળ. ૬૯
 તે દશિણુદેશના નૃપતણો કંવર, હતો બળ ગર્વ મદથી પૂર;
 અપજતાએ કરી યુદ્ધ કરતાં, દમે કરથી ખડ્ગ પાડ્યું ફૂર. ૭૦
 પછે સંગ્રામે તેના સારથિનું, મસ્તક વિડાર્યું સાર;
 વળી તેની રથ ધ્વજનને કરી નાખી, જોતાં જોતાં તારોતાર. ૭૧
 ભગ્ન ખડ્ગ યતા મધ્યે તેણે, અતિ કંટકવતી લીધી ગદાય;
 તે તેણે પૂરી હસ્તે ધરી નોતો, એવામાં દમે કરી ત્વરાય. ૭૨
 તેના હસ્તમાં ને હસ્તમાં તે, છેદી બેદી કરી છિન્ન ભિન્ન;
 વપુઝમાન જોવો જાય છે વળી, લેવા અન્યં ઉત્તમ શર પીન. ૭૩
 તેવોજ તેને લીધી શરથી, દમે પૃથ્વી પાડ્યો જૂપ;
 પૃથ્વી પર પડ્યો પિર્ફળ થયો તે, વળી કંપિત કાય થઈ કુરૂપ. ૭૪
 તે રાજસૂનુ વપુઝમાનકેરી, ગઈ યુધ્ધ કરવાની મતિ જોહ;
 તેને જોઈ યુધ્ધથી નિવૃત્તિ પામ્યો, તદા ધર્મ વિચારી દમ તેહ. ૭૫
 નવ અસ્ત્ર વિહોણા અદિને કદી, મારવો નિર્ધાણ;
 એમ સમજી પૃથ્વીપર પડ્યો મૂડી, ચાલ્યો ઉદાર દમ પ્રમાણ. ૭૬
 મન પ્રસન્ન થઈ લેઈ સુમનાને, ચાલવા લાગ્યો જૂપ;
 તદા દાશાર્ણ્ય નંપે મીતિ સહિત, દશ દિન દમ રાખ્યો અનુપ. ૭૭

૭૨ કંટકવતી—જેમાં બાહ્યા જડેલા એવી (ગદા).

સુમનાનો વિધિપુરસ્સર, આરંભિયો વિવાહ;
 પગિની પરાણી દમ રહ્યો ત્યાં, દાર્શણું દેહો પૂરું પ્રવાહ. ૭૮
 તેને કેટલાક દિન એમ વીત્યા, પછે થયો સ્વગેહ જાવા સજ;
 દાર્શણુંના નૃપતિએ આપ્યા, તેને હય રથ જાળદને ગજ. ૭૯
 અતિ ખાતે ખચ્ચર આપિયાં, વળી અર્ધ્યાં ઉષ્ઠ તો અનેક;
 દાસો દાસ વસાબૂધણુ આપ્યાં, જ્ઞેઈ જામાત વર વિવેક. ૮૦
 ઉત્તમ સાહિત્ય ધનુષ્યાદિ સ્વયંનું, વળી અન્ય અર્પિયાં ભાજન;
 ઇત્યાદિક પરિપૂરણુ દઈને, કર્યો વિદાય કરી પૂજન. ૮૧
 હે પુરાણી કામ મોહે આમ થાયે, વામ નામ ભજતી સાર;
 સમજે ધામમાં નવ ધ્યાન કોઇનું, પણ જીએ એઠા મુરાર. ૮૨
 ઇતિ શ્રીમાકંડેયપુરાણે, નરિશ્ચંતમુત દમચરિત;
 ત્રયસ્ત્રિંશાધિકશતત્રોધ્યાય જ્યાં, ત્યાં થયું પૂરણુ પ્રીત. ૮૩

વલણુ.

પૂરણુ પ્રીતે ચરિત્ર ગાયું, જન ચાતુર્વિંશીએ આજ રે;
 પાંચરૂં થાવા પુરાણીઆવા, આવ્યું આવ્યું અતિ નિકટ કાજ રે. ૮૪

કડવું ૨૦૬ મું.

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

માકંડેય કહે મહામુનિ, તે દમ રાજકંવર મહાગુણી;
 સુમના પત્ની પામ્યો પ્રખ્યાત, જઈ નમ્યો વૃદ્ધને ચરણે વિખ્યાત. ૧
 જ્ઞેઈ સ્વમાતા પિતાને કર્યો પ્રણામ, સુભ્રુ સુમના નગતી વૃદ્ધને તે ડામ;
 કર્યો સાસુ સસરાને નમી નમસ્કાર, સુહૃદ્ વિજયસત્તમ કૈશ્વકિ સાર. ૨
 તે વૃદ્ધ માતપિતાએ ત્યાંય, આનંદી અભિવદન આપ્યું જ્યાંય;

- પછે હર્ષિત થઇ દીધા આશિર્વાદ, ગર્ભ્યો જ્યાં ત્યાં ઉત્સવકેરો નાહ. ૩
- સ્ત્રી પરણી દારાણું નગરથી આવ્યો, તે નરિધ્યતે મહોત્સવ ઉપજાવ્યો;
- થયો દારાણુંધિપતિ સજો સંબંધા, વળી ધોગ મયતાં થયો દૃઢધંધી. ૪
- સર્વ નૃપને જીતી આવ્યો કુમાર, એ સહુ સુણી નરિધ્યંત આનંદો અપાર;
- પછે સુત નરિધ્યંતનો દમ, નીરખી સુમતા રંભાસમ. ૫
- લાગ્યો તેની સાથેકરવા વિહાર, ઉત્તમ ઉદ્યાન ઉપવન મોઝાર;
- મેંડ મંદિર પર્વત મધ્ય, ઇત્યાદિક સ્થળ નીરખી અવધ્ય. ૬
- લાગ્યો લલનાયુ કરવા કામકેલિ, ત્યમ ત્યમ વરસ્વરૂપા થતી અલખેલી;
- એમ વિહાર કરતાં વીત્યાં ઘણાં વર્ષ, કરે કામકેલિ સુમતા પામી હર્ષ. ૭
- પછે રહ્યા મહાપિને મહાગર્ભ, જન્મ્યો સુત શત્રુકેરો શર્ભ;
- નરિધ્યંત વિધ વિધ ભોગની ભોગ, પછે પામી વિરામ ને ધર્યો નેગ. ૮
- વૃદ્ધ વય નેઇ પોતાતાણુ, તેણે કર્યું મન અતિ દયામાણું;
- પછે દમને બેઠાવ્યો ત્યાંય, રાજ્યમંત્રી મહાજન મળિયા જ્યાંય. ૯
- સર્વની સમતિ લેઇ સાર, કર્યો દમને રાજ્યાભિષેક નિર્ધર;
- પછે સાથે લેઇ ઈંદ્રસેના નાર, થઈ તપસ્વી ગયો વન મોઝાર. ૧૦
- ત્યાં વાનમથાશ્રમ તેણે ધાર્યો, જેણે એ માર્ગ તરવાનો વિચાર્યો;
- પછે ધ્યાની થઇ બેઠો ત્યાં જૂપ, કરે સેના ઈંદ્રસેના અનુપ. ૧૧
- હુલાં બેઠો રાખી નૃપને અહીં, જઇએ નેવા દમનું ચરિત જહીં;
- તેમાં થાશે એ નૃપનું દર્શન, સુણશે ભણશે તે થાશે પ્રસન્ન. ૧૨
- પાપ સંતાપ ટળશે સર્વ, ટળી જશે તન મનકેરો ગર્વ;
- થશે શ્રેના વડતાનું કલ્યાણ, સુણશે ભણશે નરિધ્યંતચરિત પ્રમાણ. ૧૩

પલ્લવ.

નરિધ્યંતચરિત્ર પ્રમાણ કરતાં, તરશે શ્રોતા વકતા જન રે;
ભટ પ્રેમાનંદ હરિ સ્મરી, ગાયે સર્વવંશ પાવન રે. ૧૪

—૦*૦—

દમચરિત્ર.

કડવું ૨૧૩ મું.

રાગ સોરઠી.

ગુરુગણપતિ સારદા, નારદાદિ કરૂં પ્રણામ રે;
હવાં આ શ્રંથ મધ્યે છેલ્લવેલી, કરો કૃપા મહાધામ રે. ૧
સુરગણ કૃપા કરો મુજ ઉપર, જોણે થાય તમારૂં પણ કામ રે;
હું એક વાર વિનતિ કરૂં, તે અનેક મુખે થાય મહાનામ રે. ૨
જો દેવ રીઝો સેવ કરતાં, તો શું આ સેવ નવ કે'વાય રે;
જો કે'વાય તો કરૂણા કરો, દિવજન તમારો ગવાય રે. ૩
નરબુદ્ધિએ કંઈનું કંઈ કહે, કિંતુ ક્ષમાભૂષણ આપ મનાવ રે;
એ ન્યાયથી કરૂણા હું પારંત્રું, તન મને રાખી ભરપૂર ભાવ રે. ૪
માફડેય કહે કોણુકિ મતિ, મુણાત્રું દમચરિત્ર નિરધાર રે;
નરિધ્યંત નૃપ વનમાં ગયો, દમ થયો પૃથ્વીપતિ તે વાર રે. ૫
તે પૂર્વજને પંથે પળ્યો, કર્યા ઘણા યજ્ઞ ને યાગ રે;
વપુઝ્જાન સાથે યુદ્ધ મોહું, કરી છલિયોગા મહાભ રે. ૬

૨ તમારૂં ઇ—હે દેવો ! મારા ઉપર કૃપા કરતાં તમારૂં પણ કામ
યશે અર્થાત્ તમારી સ્તુતિરૂપ સેવા યશે.

૪ ક્ષમાભૂષણ—ક્ષમારૂપ અલંકારવાળા. આપ—દેવ. ૬ પૂર્વજને
પંથે પળ્યો—પૂર્વજે જેમ આચર્યું હતું તેમ કર્યું.

- એકાએક કોઠકિ બોલ્યો, કહો એ કથા મુનિદેવ રે;
હું એક ચિત્તે સર્વ સાંભળું, તછી તન મનથકી અહમેવ રે. ૭
- માર્કંડેય કહે સંકેદન નૃપના, મહાદુરાચારી પુત્ર રે;
વપુષ્માન દક્ષિણ દશનો, જેનું એ દિશાએ ઘરસત્ર રે. ૮
- તે સ્વપ્ન સેના સાથ લેઇ, યગયા કરવા ગયો વનમાંય રે;
તેણે મલિન દહવાળો નિરખિયો, નરિષ્યંત તપસ્વી ત્યાંય રે. ૯
- વપવડે કૃશ થઇ કામિની, એવી ઇંદ્રસેના જોઇ નાર રે;
તેને પ્રેમ આણી પૂછિયું, તું કોણ છે નિર્ધાર રે. ૧૦
- તું છું પ્રાક્ષણી કે અન્ય જાતિ, વા વનવસતા શત્રીકેરી કામિની રે;
વાનમસ્થાશ્રમી કોઇ વૈશ્યકેરી, શું તું છું સ્વરૂપા ગામિની રે. ૧૧
- જે હોય તે કહે સર્વ મુજને, તું તપાચરાણને નથી ચાગ્ય રે;
વામલોચના ! થઇ વૃદ્ધ અતિ તુ, તારે જીવતી ન જોઇએ જોગ રે. ૧૨
- તદા મૌનવ્રત ધારી નૃપ બેઠો, તે નરિષ્યંત ન બોલ્યો કાંઈ રે;
કિંતુ ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું તેને, જેણું હતું સર્વે ત્યાંહી રે. ૧૩
- આ દમ નરપતિકેરો પિતા છે, છું હું દમ સાર્વભામની માત રે;
વાનમસ્થાશ્રમી થઈ રહ્યાં અહીં, એ અમારું ચરિત્ર છે પ્રખ્યાત રે. ૧૪
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય કોઠકિ, વપુષ્માને ઓળખ્યો નરદેવ રે;
કે તેને પૂર્વ વૈર તાદશ થઇ ગયું, જે હણ્યો હતો મુજ અહમેવ રે. ૧૫
- એ મારા અરિકેરો આ પિતા, આજ આવી ચડ્યો મુજ હાથ રે;
એમ વહી અતિ કોપ કરીને, જાણ્યો જટાએ નરનાથ રે. ૧૬
- ઇંદ્રસેના હા હા કરી, આણી અશ્રુ નેત્રમાં આપાર રે;

૧૨ વામલોચના—વાંકી દષ્ટિવાળો—શ્રી ! ૧૪ તાદશ—તેના (પૂર્વના) જેણું. અર્થાત્ પૂર્વે તુ વૈર જેણું હતું તેણેજ આ કાળે પણ મનમાં પ્રકટી આણ્યું. અહમેવ—અહંકાર. ૧૬ જટાએ—જટા આગળથી.

- ગદગદ સ્વરે પોકાર કરતી, પાણુ કો ન સુણે તેની વાર રે. ૧૭.
- એવામાં તો ખડ્ગ ખેંચી, ખોલ્યો વપુર્માન તે તાર રે;
- જેણે સંગ્રામમાં હરાવ્યો મુને, પ્રિયા લેઈ ગયો મુમતા નાર રે. ૧૮
- તેજ આ દમના પિતાને, હું આજ નાખીશ મારી રે;
- જ્ઞેષ્ઠએ ઉગારે ક્યમ દમ એને, એમ વધો દુષ્ટ ખુખારી રે. ૧૯
- જેણે કન્યાઅર્થે રાજકુંવરને, ધ્રુજવિયાંતા ધરાણી રે;
- તે દુર્મતિમાનકેશ પિતાને હું, હાણું દમ જીએ મારી કરાણી રે. ૨૦
- એ મહાદુરાત્મા સંગ્રામ મધ્યે, છે ગર્વતણો મૂર્તિમાન રે;
- તે અટકાવી દમ ક્યમ રહે આજે, તે હું જોઈ છું બળવાન રે. ૨૧
- હું તેના પિતાને આ હાણું છું, માર્કડેય કહે એમ ભાખી રે;
- દુષ્ટ વપુર્માને ઈંદ્રસેના, ત્યાં અતિ રડતી રાખી રે. ૨૨
- હાં કહી ધાયો હાકટી, મારી છાણુમાં તરવાર રે
- નરિષ્યંતકેશ શાર્વ તેણે, કાપી લીધું તે વાર રે. ૨૩
- એ જ્ઞેષ્ઠ તે સ્થળના મુનિ સહુ, વળી વનવાસી બીજા જોહ રે;
- કે' ધિક્ક છે તુ'ને ધિક્ક છે, બજો વપુર્માન તારી દહ રે. ૨૪
- વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધરીને, રહ્યો મુનિવેશે રાય રે;
- તેને અધમ તે' કયી પેર માર્યો, એ શુ ક્ષત્રીધર્મ કે'વાય રે. ૨૫
- તેણે કાન ધર્યું નવ કોઈનું, ગયો વનમાંથી આઢી ઘેર રે;
- તે ગયા પૂઠ ઈંદ્રસેના, ધરતી મન વિષે મહાવેર રે. ૨૬
- તેણે એક રૂદ્ર તપસ્વી તેડિયો, મોકલ્યો તેને દમ નગરે જાણુ રે;
- તેને કહ્યું જા તું ઉતાવળો, મુગ્ધુત્તને કહી દાખ્ય મારી વાણુ રે. ૨૭

૨૦ દુર્મતિમાનકેશ—દુષ્ટ ખુધિવાળા દમના. ૨૧ ગર્વતણો ઈ—
ગર્વની મૂર્તિવાળો—અતિ ગાર્વિષ. ૨૨ રડતી રાખી—રડતી રિપતિમાં
રહેવા દીધી.

૨૩ મારી ઇ—છાણુમાં તરવાર મારી અર્થાત્ અતિ નિર્બળ પરાક્રમ
કર્યું (નરિષ્યંત જેવા વાનપ્રસ્થને મારવા ૨૫).

- વા તું સર્વ જાણે વારતા, માટે તુંને ફરી નવ કહું હુંય રે;
તદપિ રાયતું અપમાન કરિયું, એ જોઈએ ગળતળ છે શુંય રે ! ૨૮
- એમ ધારી કહું તુજને, જોયી યાય મુજ મન સાંત રે;
તું મારું કહું સહુ જઈ કે'જે, હે શૂર તપસ્વી મહાદાંત રે. ૨૯
- મારા સ્વામીએ અર્પ્યો તુજને, ચતુર વર્ણાશ્રમ પાળનાર રે;
રાંચનો અધિકાર, સર્વે, તો તું આવો ક્યમ થયો આ વાર રે. ૩૦
- નથી કરતો તપસ્વીતાણું તું, રક્ષાણુ રૂઢી રીત રે;
એ શું ઘટારત છે તુજને, ક્યમ બંધાઈ બેઠો મેમની પ્રીત રે ? ૩૧
- તું પૃથ્વીપતિ છે સુત મારો, છતાં નરિધ્યંત મારો સ્વામ રે;
તપાચારી થઈ રહ્યો બેસી, વળી હું વિલપતી રહી વામ રે. ૩૨
- તે માર્યો ગયો અનાથ પેરે, ઝાલ્યા જેના કેશ વિણઅપરાધ રે;
હણ્યો બળાત્કારે વપુઆને, કહે જન વિણઅપરાધથી મહાસાધ રે. ૩૩
- એણું છે માટે સુત મારા, આવરય જેમ ન થાય ધર્મનો લોપ રે;
હવાં વધુ કે'વા જેણું નથી કાંઈ, ન ચઢે પિતાવધે કોને કોપ રે ? ૩૪
- હું તાપસી છું તતુજ મારા, માટે કહું એટલું આજ રે;
તારો તપસ્વી વૃદ્ધ પિતા હણિયો, પિતા અપરાધથી મહારાજ રે. ૩૫
- તેને શાસન જેહ કરવું ઘટે, તેનો કરી જો તું વિચાર રે;
છે શૂર સામદ્ય મંત્રી સર્વ તારા, નીતિશાસ્ત્રાર્ય જાણુનહાર રે. ૩૬
- તે મંત્રી સાથે મંત્ર કરીને, જે કરવું ઘટે આ વાર રે;
તે સત્વર યઈ કરચ સર્વ તું, એમ કા'વે સુતને નાર રે. ૩૭
- હે દમરાજન કરચ આમ તું, એણું પુત્ર કે'વાનો અધિકાર રે;
તે તપસી થાતાં તતુજ ગયો છે, સુણય સુત શાણા સાર રે. ૩૮

૩૩ દષ્ટ્યો ઈ—વપુઆને વગર અપરાધે મોટા સાધુને બળાત્કારે
દષ્ટ્યો એમ જન કહેશે.

- વિદૂરથકેરા બાપને જ્યારે, યવને હણ્યા મહાશૂર રે;
 ત્યારે તેણે યવનકુળનો નાશ કર્યો, વંશં નિર્મળ કરી ભરપૂર રે. ૩૯
 જાભાધુરકેરા પિતાને, સર્પે દંશ કર્યો હતો રે;
 તે કારણ માટે તેણે સર્પશય કર્યો, પાતાળ સુધી તો છતો રે. ૪૦
 પરાશરે સ્વરાક્તિ પિત.ને, રાક્ષસે હણ્યો સાંભળી રે;
 સર્પ રાક્ષસકુળ મહાવન્હિ નાખ્યું, અરિ જીવ્યાની આશા નવ કળી રે. ૪૧
 સ્વપક્ષકેરા કોદનું, જેહ થાય અતિ અપમાન રે;
 તે ક્ષત્રિય સહી શકતા નથી, એમ કહે શાસ્ત્રમાં મહાન રે. ૪૨
 તો હણ્યો એણે પિતા તારો, તેની કૈયી પેર કે'વો વાત રે;
 તુજ પિતાને એણે હણ્યો, વા તમને કર્યો રાક્ષસો ઘાત રે. ૪૩
 એમ તારે ન કાંઈ જાણવું, પણ માનવું હણ્યો તું રે;
 જે ધા કર્યો તે તુજ ઉપર, માનું સુત પડ્યો હું રે. ૪૪
 જેણે વનવાસી તાપસ ઉપરે, કર્યો શસ્ત્રપાત પ્રમાણ રે;
 તેના શસ્ત્રકેરો ભય કશો છે, તું સહુ સમજ જાણ સુજાણ રે. ૪૫
 કિંતુ એ રાયકેરા પુત્ર સર્પે, તુજ અસ્ત્રથી નિર્વાણ રે;
 ભય પામો કે ન પામો પછે, કિંતુ તુજ ઉપમર્દ થયો પ્રમાણ રે. ૪૬
 એમાં ન શંકાય છે કહી, સુણ્ય મહાપવિત્ર મોટા રાય રે;
 પરિજન જ્ઞાતિ બંધવ સહિત, વપુઃમાનમતિ ઘટે તે કરચ કાર્ય રે. ૪૭
 માર્કેડેય કહે એ રીત તેને, કા'વી મોકલતી મહારાજ રે;
 દૂત વિદાય કર્યા પૂઠે તે, શું કરતી દંદ્રસેના કાજ રે. ૪૮

૩૯ પિતૃવધનું વૈર લેવું ઉચિત છે તેનાં ઉદાહરણ બતાવે છે: વિદૂરથ ૪૦—૨૫૪ છે.

૪૫ શત્રુની નિર્બળતા વળે છે: જેણે ૪૦—૨૫૪ છે. અર્થાત્ તપસ્વી ઉપર શસ્ત્રપાત કરવા ૩૫ અધર્મથી એનું બળ નાશ પામેલું છે માટે તું એને મુદ્દમાં જીતી શકીશ એ વ્યંગ છે. ૪૬ ઉપમર્દ—અપમાન ૩૫ વધ.

રાજ સ્વસ્વામીકેરું હસ્તમાં લેઇ, તેણે કર્યો અગ્નિપ્રવેશ રે;
જો વેર કરશેા પુરાણી*તો, પરંવો યશે આવો વેશ રે. ૪૯

ધતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિધ્યંતવધ દમચરિત રે;
થયો ચતુસ્ત્રિંશદધિકશતતતમોઘ્યાય, કરી પ્રેમાનંદ મણુએ પ્રીત રે. ૫૦

વસણ.

પ્રેમાનંદ મણુએ પ્રીત કીધી, દીધી આશિય રૂડી આજ રે;
હવાં આવી રહ્યું પુરાણી જાવા, આરંભેલું અંતે કાજ રે. ૫૧

કડવું ૨૧૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે ઇંદ્રસેનાએ જોને, આજ્ઞા કરી મોકલિયો જી;
તે શૂદ્ર તપસ્વી દમભાણી આવ્યો, તેણે રાજ્યાસને મહારાજા કળિયોજી. ૧
જો પેર પૂરે ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું, તે પેર કહ્યું સહુ તેણે જી;
દમપિતા મૃત્યુની વાત નિવેદન, કરી જુક્તિ જુક્તિએ જોણે જી. ૨
શૂદ્ર તપસ્વીએ પિતામરણની, કહી વાત વિસ્તારી જી;
તે મુણતાં યઇ દશા દમની, આજ સર્વ કહું અવિધારી જી. ૩
મદિસ પાવક જેમ હુતધન પામી, જગવા માંડે જગમાં જી;
તેવી ક્રોધાગ્નિકેરી જ્વાળા, લાગી દમહૃદય નિર્મળમાં જી. ૪
હો મુનિસત્તમ તે વીર ક્રોધાગ્નિએ, યઇ પ્રજ્વલિત પૂર જી;
હસ્તેહસ્ત ધરીને બોલ્યો મુખ, આતું વાક્ય મહાશૂર જી. ૫
હું પુત્ર સજીવન છતાં શું માર્યો, અનાયની પેર મારો બાપ જી;
મારા કુળને તુચ્છકાર્યું તે કુષ્ટે, જોણે માખું ન મારું માપ જી. ૬

- જે હું નપુંસક થઈ ક્ષમા કરું તો, નિંદ જગતના મુને લોક છ;
 કુટનાશ સદાચારીનું રક્ષણ, માન્યો ક્ષત્રીધર્મ એહ અશોક છ. ૭
- પિતા હણેલો જોઈ જે જીવે, તે દુષ્ટ જીવ્યાથી શો લાભ છ;
 ઉપકારી નથી કંઈ જગતતણા એ, પોત્તો ઠંઠ માનો આભ છ. ૮
- હા જનક! કહી વિદ્યાર્થી શુ? ત્યારે શું કરવું જોઈએ આજ છ;
 જે કરવું ઘટે તે હું કરું છું જાતે, મને માન્યું જેહ શુદ્ધ કાજ છ. ૯
- જે હું વપુષ્માનકેશ અંગ મધ્યેથી, નીકળેલા શોણિતવડે છ;
 મારા પિતાનું તર્પણ કરું નહિ તો, આ દહ અગ્નિમાં પડે છ. ૧૦
- જે તેના રૂધિરથી જલાંજલિ ને, તેના માંસથી કરાવું ન દિવ્યોજન છ;
 વા પિતાને પિંડમદાન કરું નહિ, તો નાખું અગ્નિમાં આ તન છ. ૧૧
- જે કોઈ સુર અસુર યક્ષ ગંધર્વ, વિદ્યાધર વા સિદ્ધ સમુદાય છ;
 એની સહાય કરવાને આવે તો, મારા શસ્ત્રાસ્ત્રથી ભસ્ય તે થાય છ. ૧૨
- મહાકૂર અત્યંત અધર્મી, તે જન નિંદકને મારી છ;
 ક્ષણિકવાસીને યુધ્ધમાં પાડી, હું બોગવીશ ભૂમિ સારી છ. ૧૩
- એમ કરતાં નહિ મરાય જે તે, તો હું કરીશ અગ્નિમવેશ છ;
 એ અત્યંત કુટમતિવાળાએ, નરિયંત તપસ્વી ગાર્યો નરેશ છ! ૧૪
- વનવાસી સાધુતાણી ક્રિયાઓ, દહન કરતા એહ છ;
 તે અધર્મોધર્મ મહાકુટને હું પશુ. હણીશ નિઃસંદેહ છ, ૧૫
- તેના સર્વ બાધવને મિત્ર પદાતિ, હસ્તિ સૈન્ય સહિત છ;
 અધુના હું હણી હરખાઈશ, દખાડીશ કુટને દુષ્ટ રીત છ. ૧૬
- હસ્તમાં ધનુષ્ય ખડ્ગ ચઢીને, વળી બેસી રથ મોઝાર છ;

૧૦ વપુષ્માન વધતી પ્રતિજ્ઞા કરે છે: જે ઈન્દ્ર—૨૫૪ છે. ૧૧ દિવ્ય-
 બોજન—૨૨૧૨ કુળના આઠાણોને બોજન.

૧૩ ક્ષણિકવાસી—શાશ્વ વાર જેવું જીવતર છે એવો. સારી ભૂમિ—
 સારા સોડ—સ્વર્ગાદિ.

- રાત્રુ સૈન્યમાં આજ નય હું, કરી નાખું તેમનો સર્વ સંહાર છ. ૧૭
- તે નિર્જર વિમાનમાં બેસી જીઓ, મારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવનાર છ;
- તે દુષ્ટને સાંધ કરવા જશે જે, તે તરતું કળ મૂળમાંથી હરનાર છ. ૧૮
- વળી બાહુ માત્ર છે સેના જેની, એવો હું થઈ ઊભો છું સજ છ;
- કદા-તેનું રક્ષણ કરવા કાજે આવે, વજ્રધર ઇંદ્ર બેસી ગજ છ. ૧૯
- વા દોપથી ભયાન્ક દંડ લેઈ, યમરાજ આવે સામે છ;
- ચત્ત કરે ધનદ વરણ કે, અરિહા સ્વતેજ નામે છ. ૨૦
- તોચે હું ઉત્તમ તીક્ષણ બાણે, આચ્છાદી લેઈશ તેને છ;
- હું સમર્થ પુત્ર સમક્ષ છતાં, થઈ નિયમિત વૃત્તિ જેને છ. ૨૧
- સંદેવ વનમાં વાસ કરતા, કરતા ભૂમિ પડેલા કૃત્તનું ભોજન છ;
- સર્વ પ્રાણીનાત્રતા પવિત્ર મિત્ર જે, મારા પિતા પાવન છ. ૨૨
- તેમને હાણનારાકેરું આજે, આમિષશોણિત સર્વ છ;
- ગૃધ્ર તૃપ્ત થતા મુધી ખાઓ, માતી મનથી મોહુ પર્વ છ. ૨૩
- મુત ઉપજવો તો ઉપજવો આવા, પુરાણી બાવા તમે છ;
- માઘકાંગડા રડે જત્યા, તે કામ આવે ન સારે સમે છ. ૨૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, દમચરિતનામ છ;
- પંચત્રિંશદ્વિક્રાંતતત્ત્વોધ્યાય, થયો ભગતાં સીતાપતિ રામ છ. ૨૫

વલણ,

સીતાપતિ રામ ભગતાં જન, તર્યા ક્રોધયાનક્રોધિ બાણ રે;
તો ક્યમ પુરાણ મારું થશે ન પૂરું, નિરખો પુરાણી કરી પ્રમાણ રે. ૨૬

કડવું ૨૧૫ મું.

રાગ સારંગ.

મુનિવર માર્કંડેય કહે એ રીત,
 કરી હાણવાની પ્રતિજ્ઞા રણજીત;
 દુરાત્માને હાણવાને કયો ક્રોધ,
 ચાલી રહ્યા જ્યાં ત્યાં અરિના શોધ. મુનિવર૦ ૧
 અમર્ષવડે થઇ વફ આખ,
 શકે ક્રોધએ તોડી ગરુડની પાંખ,
 તેણે મૂછ ઉપર ફરવી હાથ,
 બોલ્યો દમ વસુધરાનાથ. મુનિવર૦ ૨
 હાથ મને હણે છે એવો,
 સ્થિતિ પિતાની અંતરે આણી જેવી;
 કરી પોતાના ભાગ્યતણે ધિકાર,
 બોલાવ્યા મત્રી પુરોહિત તે વાર. મુનિવર૦ ૩
 દમ કહે આ શૂદ્ર તપસ્વીએ આજ,
 કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું દિગ્ગજાજ;
 મારો તાત ઘાતવડે પામ્યો સ્વર્ગ,
 મેં તેના અરિ મોકલ્યો નરકવર્ગ. મુનિવર૦ ૪
 વા શું કર્યું કહે તે સર્વ,
 છો મંત્રી પુરોહિત મહાપર્વ;
 તે નૃપ વૃદ્ધ તપસ્વી હતો,
 વાનપ્રસ્થ વ્રત ધરી થયો છતો. મુનિવર૦ ૫
 જ્ઞાન વૃત્તિ ધરી બેઠો તેહ,
 હતી જેની શસ્ત્રવિદ્યાણી દહ;
 વળી મારી માતા ઇંદ્રસેના નામ,
 હતી સ્વસ્વામી સમીપે મહાજામ. મુનિવર૦ ૬

તેથી તેના અંગના સંબંધે જાણ,
 માની વપ્તુમાનને નૃપ પ્રમાણ;
 તેના પ્રમનના ઉત્તર આપ્યા યથાર્થ,
 તેથી તેનું કારજ થાતું સાર્ય. મુનિવર૦ ૭
 તેણે વામ હસ્તે ધરી તરવાર,
 હણ્યો જટા ઝાલી જટિલ નિરધાર;
 તે દુષ્ટે લોકનાથ અનાથની પેર,
 મારી નાખ્યો સંભારીને વેર. મુનિવર૦ ૮
 મારી માતા મોકલી મુને ફેવા સંદેશો,
 ગદ્ય સ્વર્ગે ધરી અંતર અંદેશો;
 હા ધિઃક ધિઃક ખોલી બહુ વાર,
 સ્વઅમંગલ મંદભાષ્ય નિંદતી સાર. મુનિવર૦ ૯
 બળી મોઘ અગ્નિ મધ્ય બાધ,
 ધિઃક ધિઃક હું પુત્રકમાધ;
 દુઃખે કરી નરિખ્યંતને આલિંગન,
 ગદ્ય સ્વર્ગે યદ્ય સતી પાવન. મુનિવર૦ ૧૦
 તેણે જતાં જતાં કહ્યું છે જેહ,
 તે તો મારે કરણું સર્વે તેહ;
 તમો થાઓ સત્વર સહુ તૈયાર,
 હસ્તિ રથ અથ લેઇ આ વાર. મુનિવર૦ ૧૧
 પાયદલાદિક ચતુરરંગ સેન,
 વળી ચાદા લેઇ ચઢો સહુ ઐન;
 લીધા વિના પિતાકેશં વેર,

૮ જટિલ—જટાવાળો (નરિખ્યંત). લોકનાથ—રાજા. ૯ અંદેશો—
 વેરનો ખટકો. ૧૦ પુત્રકમાધ—પુત્રરૂપી કમાધ.

પિતૃઘાતકનો કર્યા પાછે કેર. મુનિવર૦ ૧૨

માતાનું વચન માન્યા વિના,

શું હુંને જીવણું ગમે થઈ રહી હીના;

માર્કડેય કહે મંત્રીએ ત્યાંય,

મુણ્ણું વચન નૃપનું જ્યાંય. મુનિવર૦ ૧૩

કે અતિ ગ્લાનિ પામ્યા સહુ તેહ,

હા હા રાજદ ઉચરવા લાગ્યા એહ;

મહામંદભાગ્ય કહી કહી દેહ,

સેન સજ કરવા લાગ્યા સહુ તેહ. મુનિવર૦ ૧૪

મળ્યાં સેના સેવક ને પરિવાર,

વાહન આહન વળી અપરમપાર;

દમ કરી સર્વને ત્યાં તૈયાર,

વળી પૂર્વગામી કરી તે વાર. મુનિવર૦ ૧૫

નીકળ્યો અરિના પુર ઉપર,

તદા ત્રિકાળદર્શી દિગ્ગ આલ્યા મહાવર;

દીધા પુરોહિતે આશિર્વાદ,

ભણી વેદમંત્રને સરવે સાદ. મુનિવર૦ ૧૬

મૂકતો મહાસર્પની પેઠ નિશ્વાસ,

આવ્યો દમ રાજ વપુઃમાન પાસ;

હણ્યા દેશ સીમાને સાચવનાર,

સત્વર કર્યા એવા સામંત તારતાર. મુનિવર૦ ૧૭

વળી આવ્યો દક્ષિણ દિશા ભણી નૃપાળ,

તેને આવતો જાણ્યો સંકંદનગાળ;

૧૨ એન—ઉત્તમ (યોદ્ધા). ૧૫ આહન—આયુધ પૂર્વગામી કરી—
(દમને). અર્થાત્ દમને આગળ કરીને બધી સેના નીકળી. ૧૬ સરવે—
મધુરે.

મુગી વપુમાન ભગ્યો દેખે,
 ભાગ્યું કમ આવ્યો છે મારી શોધે. મુનિવર૦ ૧૮
 પરિવાર મુશાન મેન સમેત,
 ચડી આવ્યો કાગ કરી શું વૃષભકેત;
 તોપણ કંપાયમાન થયો નર તેડ.
 રતો સેન સજ કરવા આસા એક. મુનિવર૦ ૧૯
 જ્યો સજ થઈ ગઈ મહુ મેન,
 કે દર્શાવ્યા મુશનાં તેણે મેન;
 નીકળ્યો નગરની બાહાર રાય,
 પછે કેળે મોકલિયો દૂત ત્યાંય. મુનિવર૦ ૨૦
 દૂત દમને કહેતો જઈ,
 અતિ શૂર પૂરે આમદ થઈ;
 વપુમાન કે' વેણા તું આવ,
 તારા નરિધ્યંતને ધર્યો મુશા. મુનિવર૦ ૨૧
 તે સ્વર્ગે બેઠો જુએ છે તારી વાદ,
 દે દેવળયુ કરીશ નવ હરચાદ;
 હું કુટુંબ સદિત તેની પાસ,
 આજ મોકલીશ ત્રેવડી તુને ત્રાસ. મુનિવર૦ ૨૨
 મારા બાહુબળથી છૂટેલાં બાણ,
 કરે છે તારે રક્ત પીવાની તાણ;
 છે ઘણા દિનથી તરસ્યા એક,
 તે સાંઝામે રૂધિર પીશે બેઠી તારી દેક. મુનિવર૦ ૨૩
 દેતે કહેલા ને ને બાલ,
 તે દમ આંબળી કરતો તોલ;

પૂર્વે કરી રમરી પ્રતિજ્ઞા ત્યારે,
 અક્ષુઃશ્રવાવત્ કુંદવતો વારંવારે. • મુનિવર૦ ૨૪
 ગયો વપુષ્માન સામે સત્વર,
 આવી ઊભો લઢવાને દમ મહાવર;
 વપુષ્માનની સેના મધ્યે નેહ,
 અતિ બળદર્શક ધરતો દહ. મુનિવર૦ ૨૫
 તેને યોલાવ્યો પ્રથમ સામે તેણે,
 કરી પિતા કાને દહ પ્રતિજ્ઞા નેણે;
 થવા માંડ્યું દમ વપુષ્માનનું યુદ્ધ,
 વઢે રથી રથી સાથે થઈ ક્રુદ્ધ. મુનિવર૦ ૨૬
 લઢે છે હસ્તી હસ્તી સંઘાત,
 કરે છે અસવાર અસવારને ઘાત;
 ભાથી ભીંડતા સાથી વખોડી,
 એવી બાધી ઘણી ત્યાં નેડાનેડી. મુનિવર૦ ૨૭
 અહો વિમસત્તમ તેણે ઝાર,
 મહાધોર સંગ્રામ પ્રવર્ત્યો સાર;
 નેવા આવ્યા સુર સિદ્ધ ગંધર્વ,
 યુદ્ધ નેહ રાક્ષસ તનતા ગર્વ. મુનિવર૦ ૨૮
 અહો વિમ લઢવા લાગ્યો દમ ન્યારે,
 વસુંધરા કંપવા લાગી છે ત્યારે;
 કોઈ રથી સારથી કે મહાહાથી,
 ભલે ઘોડેસ્વાર કે હોય ભાથી. મુનિવર૦ ૨૯
 દમકેરાં છૂટે ને ને બાણ,
 નાતો કોઈ સહન કરી શકે એવો બાણ;
 એવું નેહ વપુષ્માનનો સેનાપતિ,

આવ્યો દમ સામે ક્રોધી દુર્મતિ. મુનિવર૦ ૩૦
 લલવા લાગ્યો 'દાવ કરી વિધ વિધ,
 હરિ દમે યોગમથી તેની નિધ;
 એક બાણ હૃદમાં માર્યો કરાળ,
 કે પામ્યો વિંધાઈ નિધન તતકાળ. મુનિવર૦ ૩૧
 જદા સેનાપતિ પડ્યો માન્યો શૂર,
 તદા વપુષ્માનસેન નાસવા લાગ્યું પૂર;
 આવતો નીરખી સેનનાયક વપુષ્માન,
 શત્રુદમન દમ કે'વા લાગ્યો મહાન. મુનિવર૦ ૩૨
 અહો અધમોધમ દુષ્ટ ચાંડાળ,
 હણ્યો તપસ્વી અસ્તવિહીન તે' જૂપાળ;
 પ્રતધારી નિયમધારી નરદેવ,
 હણી હવાં નાસે કાં તતખેવ. મુનિવર૦ ૩૩
 તું છું ક્ષત્રિય વળ્ય વળ્ય પાછો,
 આમ કેમ હીડે છે આછો આછો;
 વપુષ્માન કે' મૂઠ્ય મૂઠ્ય બડાઈ,
 એમ વદી આવ્યો લલવા લઈ સાયલાઈ. મુનિવર૦ ૩૪
 પુત્ર બાંધવ સંબંધી શૂર,
 કોઈને નવ રે'વા દીધા તેણે પૂર;
 ચઈ રથારૂઢ ને લલવા લાગ્યો,
 નેણે મોખરો દમતણે નવ ત્યાગ્યો. મુનિવર૦ ૩૫
 ધનુષ્ય ભરી બાણ મૂઠ્યાં અસખ્યાત,
 કરી દિશા વ્યાપ્ત ને શર વરસાત;

ઢાંક્યો દમને રથ સહિત શરખળ,
 વળી ગર્જ્યો વપુઘ્માન કરીળ. • મુનિવર૦ ૩૬
 પછે પિતાવધક્રોધે પૂરાયલા દમ્ભે,
 સત્વર શર કાપી નાખ્યાં જેહ ભમે;
 વીંધ્યા બીજા બાણે તેમના દેહ,
 એકએક બાણે મારી હરતો તેહ. મુનિવર૦ ૩૭
 વા માર્યા વપુઘ્માનના સપ્ત કુમાર,
 સહુ બાંધવ સંબંધી તે વાર;
 ગણી ગણી મૂકતો એક બાણ,
 તે હણી હણી આવતાં નિર્વાણ. મુનિવર૦ ૩૮
 હણાયા પુત્ર મિત્ર બાંધવ જેના સાર,
 એવો વપુઘ્માન દોધ કરી તે વાર;
 રથારૂઢ થઇ નાખી સર્પ સમ નિઃશ્વાસ,
 ઉપજાવ્યો શરે કરી સંઘ્રામે નાસ. મુનિવર૦ ૩૯
 વારેવારે યુદ્ધ કરવા તે આવે,
 જેમ અતિ પતંગને દીપ ભાવે;
 જે મુનિસત્તમ દમ્ભે જોયો તે ભમે,
 વળી નાખતો તે બાણ ચોગમે. મુનિવર૦ ૪૦
 દમ્ભે તેનાં જોતા જોતામાં બાણ,
 છેદી બેદી નાખ્યાં છે નિર્વાણ;
 પછે થઇ ગયા ઉભય સન્મુખ,
 મારવા માંડ્યાં બાણ તાણી તાણી રૂપ. મુનિવર૦ ૪૧
 બાણ્યુ વપુઘ્માનનું દમ્ભે આપ,
 તદા વપુઘ્માને સાંગ મારી અમાપ;
 તે દમનુ કાર્મુક કટકા કીધું,

તદા દમે હ્યો કર્યો અતિ હસ્ત,
 યોદ્યો મુખ હે શૂર સમસ્ત. મુનિવર૦ ૪૮
 માનવી દાનવી નાગ મહાભાગ,
 જુઓ છવ જંતુ પક્ષી આ જગ;
 હું આ અધમ ક્ષત્રી વપુષ્માનકેરું,
 આજ હૃદય અદ્ય થઇને વેરું. મુનિવર૦ ૪૯
 એમ ભાખી દમે તે વાર,
 ક્રાડ્યું ક્રાડ્યું અરિહૃદય નિરધાર;
 નીકળ્યો તે મધ્યથી રૂધિરમવાહ,
 તે પાન કરવા તત્પર થયો વદી વાહ. મુનિવર૦ ૫૦
 કિંતુ તેમ કરતાં તેને ત્યાંય,
 અટકાવ્યો મુરગણે આવી જ્યાંય;
 પછે તેના રક્તથકી નિર્વાણ,
 અર્પી જલાંજલિ પિતાને પ્રમાણ. મુનિવર૦ ૫૧
 થયો પિતૃકણથકી એમ મુક્ત,
 પછે રહ્યું બાકી શું કરતો સંયુક્ત;
 વપુષ્માનમાંસે કરી નિર્ધાર,
 પિતૃપિંડપ્રદાન કરતો તે વાર. મુનિવર૦ ૫૨
 પછે રાક્ષસકુળમાં નિપજેલા જેહ,
 તેણે તર્ત દિજજન તેડ્યા તેહ;
 તેમને અત્યંત ધન સહિત પિંડદાન,
 અર્પી આમિત્ર જમાડ્યું વપુષ્માન. મુનિવર૦ ૫૩
 પછે ગયો ઘેર તે રાજા ચાલી,
 જેને જોઇ સુમના અતિશે માલી;

હે દિવ્ય યથા સૂર્યવંશ મોઝાર,
 એવા એવા રાજ્ય અપરમ પાર. મુનિવર૦ ૫૪
 યથા સદ્ભૂતિવાળા ધણા શૂર,
 કેટલાકે યજ્ઞ કરતા યથા ભરપૂર;
 યથા ધર્મકુરાજ કર્મે તૈયાર,
 યથા વેદ પારંગત અપાર. મુનિવર૦ ૫૫
 એવા સૂર્યવંશ નૃપની સંખ્યાય,
 શત ભવ લેછએ પણ નવ યાગ;
 એ સર્વ નૃપકેસાં ચરિત્ર,
 યાચે મુણ્ણતાં ભણ્ણતાં પરમ પવિત્ર. મુનિવર૦ ૫૬
 યાથ પાપચુક્ત નર મમાણ,
 વળી અબુધ હોય તો યાચે સુભાણ;
 છે દમનું ચરિત્ર પાવન અતિ,
 પુરાણી ચરિત્રની સોંતી ગતિ. મુનિવર૦ ૫૭
 ને વૈર કરો તો આવા થાઓ,
 શું ખૂણે યેશી ગળ્યો જોળ ખાઓ;
 છે કરવું મરવું તરવું એક વાર,
 હરવું વરવું હરવું છે વારંવાર. મુનિવર૦ ૫૮
 એવો કરી વિચાર થાઓ સામા,
 નહિ તો રહો નમી પુરાણી નકામા;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે આમ,
 દમચરિતે વપુષ્મદ્ધૈ નામ. મુનિવર૦ ૫૯
 યથા વૃત્તિશદ્ધિકરાતતમોધ્યાય,
 દમચરિત્ર મુણે ભણે તે નાકે જાય;

સંવત સત્તરમે પાંસઠય માય,

સંપૂર્ણ દમચરિત્ર થાયે આંય. મુનિવર૦ ૬૦

વસણ.

અહિંયાં દમચરિત્ર સંપૂર્ણ થાયે, દમ જાયે પુરાણી દેવ રે;

મુખક ન હોયે દરદરે, નીકળે કંઈ મણિધર તતખેવ રે. ૬૧

કુકલુ ૨૧૬ મુ.

રાગધનાશ્રી.

પક્ષીઓ કહે જૈમિની વિષ જી, મહામુનિ માર્કંડેયે કથા કહી સિમ જી;

ક્રીષ્ણકિ મુનિને કથા કહી દાખી જી, વિદાયગીરો આપીસમ્યક્ ભાખી જી. ૧

દાળ.

સમ્યક્ ભાખી દિજી વિદાય કીધો, પછે કરી મધ્યાન્હસન્ધ્યાય;

એમ કરી તેમની કનેથી જો, અમે તમને કહ્યું મુનિરાય. ૨

તે પુરાણ સમ્યક્ સુણ્યું છે, હો મુનિસતમ અનાદિસિદ્ધ;

પૂર્વે માર્કંડેયને વિધ્યએ કહ્યું, તે અમે તમનિકટ કર્યું મસિદ્ધ. ૩

આ પુરાણ ભણનાર સુણનારને, છે પ્રણય ફળદા સાર;

છે પવિત્ર આયુષ્ય વૃદ્ધિ કરતા, છે ધર્મધર્મ કામ દેનાર. ૪

વળી સર્વસ્વ પ્રાપ્તિત તજવે, એવું એ છે જાણ;

પૂર્વે ચાર મન્ત્ર જો કહ્યા છે તે, વળી પિતાપુત્રસંવાદ મમાણ. ૫

૬૧ દરદરે—પ્રત્યેક દરમાં. ૫ પુરાણનો ઉપસંહાર કરે છે: પૂર્વે
ઈ૦—પૂર્વે જૈમિનિએ કરેલા, પ્રશ્નો, ચાર જગ પુત્ર અને તેના પિતાનો
સંવાદ, જ્ઞાનાએ ઉત્પન્ન કરેલી સૃષ્ટિ, મન્વંતરની સ્થિતિ, અને રાજાઓનાં
ચરિત્ર, એ પાંચ ભાગમાં આ પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

- શ્રક્ષ્મશ્ચિ ન મનુસ્થિતિ, વળી પવિત્ર તૃપચરિત્ર;
એ અમે તમને, સર્વે કહ્યાં, જે મહામિત્રવિચિત્ર. ૬
- હવાં અન્ય શું સુણવાતાણી છે, તમને મુનિદેવ ધરજાય;
જે નર આ સર્વ સાંભળે, કે નરમંડળ મધ્યે ગાય. ૭
- તેનાં પાપ ન સંતાપ સઘળાં, જૈમિનિ! પ્રદક્ષે થાય;
મહામોધે મળે તેને, અંતે મોક્ષ તો મુખદાય. ૮
- અષ્ટાદશ પુરાણ કહ્યાં જે, પિતામહે પ્રમાણ;
છે સપ્તમું માર્કંડેય તેમાં, મહામખ્યાત પુરાણ. ૯
- હવાં નામ તેનાં દહ ગણાવી, સુણો જૈમિનિદેવ;
તમે મહાત્મા ગુરૂતાણી સાધી છે, સિદ્ધ પ્રસિદ્ધજ સેવ. ૧૦
- બ્રાહ્મપુરાણ પે'લું જાણવું, પાદ્મપુરાણ બીજું સૌય;
ત્રીમું વૈશ્ણવપુરાણ છે, ચૌથું રૌવપુરાણજ હોય. ૧૧
- ભાગવતપુરાણ છે પાંચમું, છઠું નારદીય પુરાણ;
સપ્તમું માર્કંડેય નામે, અષ્ટમું આઝનેયપુરાણ પ્રમાણ. ૧૨
- નવમું ભવિષ્યપુરાણ છે, દસમું શ્રક્ષ્મવૈવર્તપુરાણ;
અગિયારમું ક્ષિંગપુરાણ છે, બારમું વારાહપુરાણ મુખજ. ૧૩
- સ્કંધપુરાણ છે તેરમું, ટ્રીદશમું વામનપુરાણ નિર્ધાર;
પંદરમું કૌર્મપુરાણ છે, સોળમું માત્સ્યપુરાણ અવિધાર. ૧૪
- સત્તરમું ગરુડપુરાણ છે, અષ્ટાદશમું પ્રજ્ઞાંડપુરાણ;
જે નર અષ્ટાદશ પુરાણકેરાં, નામ પડન કરે નિર્વાણ. ૧૫
- વા જપે જપ કરી એહના, તે હયમેધ ફળને પામે;
વિરાટાદિ સ્થિતે વળી, શ્રદ્ધાદિ મુરચ્છિ નામે. ૧૬

૧૬ પુરાણમાં શું વર્ણવવું જોડેએ તે જણાવવાને તેનાં પાંચ લક્ષણ કહે છે: વિરાટાદિ ૬૦—વિરાટને આદિ લેખને સઘળી સહિ(ઉત્પત્તિ), જેને

- વંશવિસ્તાર ને મન્વંતરકથાં, મહાનૃપવંશચરિત્ર;
એ પુરાણનાં છે પંચ લક્ષણ, ભાષ્યાં મહામુનિતપવિત્ર. ૧૭
- ચાર મરને સંયુક્ત જે આ, છે અનુત્તમ પુરાણ;
તે શ્રવણ કરતાં, શતકોટિ કલ્પનાં, થાય પાપ નાશ પ્રમાણ. ૧૮
- વળી બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ જાયે, અન્ય અશુભ કર્મ નિર્ધાર;
જેમ મરત ભગ્ન તણ કરી નાખે, ત્યમ થાય પાપ નાશ અવિધાર. ૧૯
- આ પુરાણ સુણવાથી જૈમિની, જઈ કર્યા અત્યંત ક્ષેત્રમાં દાન;
તેટલું પુણ્ય થાયે શ્રવણથી, વળી નરમણિ થાય મહાન. ૨૦
- આ પુરાણકેરી સમાપ્તિ કરતાં, વેદાધ્યયનથી એધિક;
કૃણમાપ્તિ થાયે સર્વથા, ટળે ચમકિંકર બીક. ૨૧
- શ્રવણ કરાવે પુરાણ આ જે, તેનું કરવું યથાવિધિ પૂજન;
ગંધ કુસુમ વસ્ત્ર ને બ્રહ્મભોજન, ગણવેા કૈ'નાર વિધિસમ પાવન. ૨૨
- તેને યથાશક્તિ કંઈ આપવું સહી, જે સુણનાર હોયે રાય;
તો તેણે ગામ ગરાસ વાહન અર્પવાં, જ્યમ દિવજન રાજ થાય. ૨૩
- વેદ અર્થવડે આ પુરાણ સઘળું, છે પમાડેલું વિસ્તાર;
એક ધર્મશાસ્ત્ર સ્થાનક છે સહી, સુણતાં મનોરથ સિદ્ધ થાયે સાર. ૨૪
- આ પુરાણ પૂરું સાંભળીને, વિચક્ષણ નરે નિર્ધાણ;
કૈ'નાર વ્યાસ મહત્માતણું પૂજન, શુદ્ધ મને કરવું પ્રમાણ. ૨૫
- એવડે ધર્માર્યગામ ને, મળે મોક્ષ કૃણ જ્યમ ભાખ્યું;

‘સર્ગ’ કહે છે તે પેઢેલું લક્ષણ; બ્રહ્માદિ દેવોની સૃષ્ટિ એ ‘પ્રતિસર્ગ’નામે
ળીજું લક્ષણ; મનુના વંશનું કથન એ ‘વંશ’ નામે ત્રીજું લક્ષણ; મન્વં-
તરકથન એ ચોથું લક્ષણ અને મોટા રાખનાં ચરિત્ર એ પાંચમું લક્ષણ છે.
૨૨ ગંધ—ચંદનાદિ. વિધિમગ—બ્રહ્મા જેવો. ૨૪ એક ઇ— પુરાણ
તે એક ધર્મશાસ્ત્રને સ્થાને છે.

- શ્રવણ કર્યાકેરી ફળપ્રાપ્તિ અર્થે, અર્પવાનું આણું દાખ્યું. ૨૬
- કનક વસન આભૂષણ, સંચુકતે, સુરભિ ગુરુને દેવી એક;
- દાનાદિકે કરી ગુરુ સંતોષવા, ધરી મન મધ્ય વર નિવેક. ૨૭
- કથા કરનારની પૂજા કર્યા વિણ, જે સુણે છે એક શ્લોક;
- તેનું તેનું ફળ મળતું નથી, તે શાસ્ત્રચોર કે'વાય છે આ લોક. ૨૮
- જે પૂજા નવ કરે તેનાથકી, નવ થાય દેવ પ્રસન્ન;
- તેના પુત્ર અર્પે શ્રાદ્ધ જે, તે નવ શ્રેષ્ઠે પિતૃ પાવન. ૨૯
- તોયંરનાનાદિક ફળ સહુ, તેને પ્રાપ્ત થાય ન જાણ;
- તેવો નર સદ્ગુણની સભામધ્યે, નિંદાય છે નિર્દાણ. ૩૦
- એટલું બધું થાયે તેનું કારણ, એમ તો કે'વાય;
- તે જન શાસ્ત્રચોર થાયે સહી, પછે તેનાથકી ક્યાંહી રે'વાય. ૩૧
- વિચક્ષણ પુરૂષે કદાપિ, પુરાણના કરી તિરસ્કાર;
- કોઈ વાર સાંભળતું નહિ તે, એવો શાસ્ત્રાર્થ છે નિર્ધાર. ૩૨
- સદ્ગુણી નર મળી વાંચતા હોય, અનુત્તમ શાસ્ત્ર અપાર;
- તેની અવગણના કરનાર સપ્ત જન્મ સુધી, મૂક મૂર્ખ થાયે સાર. ૩૩
- જે આ સપ્તમા પુરાણને, સુણી કરે તેનું પૂજન;
- તેનાં સકળ પાપ સતાપ થાયે, નારા હં મુનિજન. ૩૪
- વળી કૃષ્ણ પવિત્ર યાગ તેહનું, એ દીન થયેવો પવિત્ર;
- સનાતન વિષ્ણુશ્લોક પામે, સુણી સંસારચરિત અરિત. ૩૫
- કદાપિ પડિયો ત્યાંયત્રી તે, તો તેને નરદહુ ધરવો નવ પડે;
- કિંતુ પુરાણકેરા શ્રવણ માત્રથી, પરમ યોગસિદ્ધિ તેને જડે. ૩૬
- નાસ્તિક અધર્મી ને વેદનિંદક, ગુરુવરસદાચારીવિપ્રનિંદક જેહ;
- કુરાચારી માતૃપિતાનિંદક, વેદશાસ્ત્રનિંદક નિઃસદહ. ૩૭

- મર્યાદ વિહોણા અને વળી, જ્ઞાતિજન પર કરતા ક્રોધ;
તેવાને નવ આ પુરાણ કે'વું, કે સીખવી ન દેવે જોધ. ૩૮
- ગળે ઝલાયા હૃદયે કદાપિ, તદાપિ એવા દુષ્ટને જાણ;
લોભથી વા મોહથી તેને, વા હોય વિશેષ ભય પ્રમાણ. ૩૯
- એવાને એ અર્પવું, તે છે મહાનિંદક કામ;
જે અપંતા તે ભોગવે છે, યમયાતના ઉદામ. ૪૦
- એવો દુષ્ટ નર જે આ પુરાણજ, ભણી પુરાણી થાય;
વા ભણાવે પુરાણી થઈને, તે નિશ્ચે નરકે જાય. ૪૧
- પુરાણીજ આ સુણી લેજો, નહિ તો નવીજ કે'વાશો;
જો હશે આવાં આચરણ અંગમાં તો, દુઃખમાં દે'વાશો. ૪૨
- માર્કંડેય કહે એ સર્વ છે, આખ્યાન ધર્મ અનુપ;
સ્વર્ગ મોક્ષ દેનાર છે એ, કરનાર ભયના ભૂપ. ૪૩
- જે આ પુરાણ સુણે કે ભણે, 'તે ઇચ્છે' કરતો સિદ્ધ;
આધિ વ્યાધિથી પીડાય નહિ તે, યાય સમ્યક્ સુણનાર પ્રસિદ્ધ. ૪૪
- પ્રજ્ઞહત્યાદિક પાપથી તે, નિશ્ચય મૂકાયે માન;
સજ્જન મહાજન થાય તેના, મિત્ર હિતેષ્ઠક મહાન. ૪૫
- અરિ ધરાભવ કરી શકે નહિ, તેને ચૈરાભય નવ થાય;
ધનકેરી ખોટ તેને, કદાપિ નવ કે'વાય. ૪૬
- તેને જોજન મળે મન ભાવતાં, નિત્ય નિત્યપ્રતિ મિષ્ટાન;
નવ મહાકાળ તેને પીડતો, ભરાય ભંડાર ગેરે ધાન્ય. ૪૭
- હે દિવસતતમ પરસ્ત્રી પરદ્રવ્ય આદિક, પરહિંસાતાણાં જે દુઃખ;
એવાં પ્રાપ્તી મૂકાય તે જન, સમ્યક્ સુણે પામે સુખ. ૪૮
- જે આ કથા સુણે ભાવથી તે, પામે શિદ્ધિ વૃદ્ધિ શાંતિ;

સ્મૃતિ લક્ષ્મી પુષ્ટિ પામે, વળી સંતોષ ને શુભ કાંતિ.	૪૯
એ નિરંતર તેને પ્રાપ્ત થાયે, નવ ઉણમ રહે અવિધાર;	
સંપૂર્ણ માર્કંડેય પુરાણ જે, હોયે એક ચિત્તે સુણનાર.	૫૦
વળી આ રસમય પુરાણને, સમ્યક્ પ્રકારે ને કે'નાર;	
તે શ્રોકપાત્ર થાયે નહિ કદી, વળી થાય દુઃખને દે'નાર.	૫૧
યોગજ્ઞાનની અતિ નિર્મળ, થાય પ્રાપ્તિ તેને;	
સ્વર્ગાદિલોક વિષે જઈતે, પામે નહ સમ્યક્ નણે.	૫૨
ઈંદ્રાદિદેવો તેની યોગમ, આવી બેસતા નિર્ધાર;	
પૂજન કરે વળી તેનું અતિશે, પામે જન કોણ તેના પાર.	૫૩
આ જ્ઞાન ને વિજ્ઞાનમય છે, માર્કંડેય જેહ પુરાણ;	
તે બેસી વિમાને શ્રવણકર્તા, પૂજય જય પ્રમાણ.	૫૪
અક્ષરસંખ્યા આ પુરાણકેરી, તત્ત્વદર્શીએ કહી જેહ;	
તે સમ્યક્ પ્રકારે સુણો સર્વે, સહુ વર્ણવી કહું એહ.	૫૫
૫૨ સહસ્રને અષ્ટ શત છે, શ્લોક એના સાર;	
શ્લોક અક્ષર ઉભય માનો, એક તો નિર્ધાર.	૫૬
એમાં શત શ્લોક પૂરે કહ્યા છે, માર્કંડેય ગુનિ મતિમાન;	
સુણે ભણે તે થાય પાવન, તેને ગણે સર્વ જન મહાન.	૫૭
જેમિની કહે છે પક્ષીસત્તમ, મારા ભારતતાણા સંશય જેહ;	

૪૯ શિદ્ધિ—દોલત. વૃદ્ધિ—(આયુષ્ય, બુદ્ધિ, સંતાન અને સંપત્તિની).

સ્મૃતિ—સ્મરણ (વિદ્યાદિનું). પુષ્ટિ—(દેવાદિકની).

૫૪ તે ૪૦—પુરાણનો શ્રવણ કર્તા વિમાને બેસીને જય અને પૂજય, એ અન્યથા. ૫૫ અક્ષરસંખ્યા—અક્ષર ગણવા સંબંધી સંખ્યા. અર્થાત્ શ્લોક સંખ્યા.

૫૬ અક્ષરસંખ્યાનો અર્થ રપદ કરે છે: શ્લોક ૪૦—શ્લોક અને અક્ષર એ ઉભય (બન્ને) એક છે એમ માનો.

- જે મઠયા નહિ મુજથી મુનિ તે, તમે કર્યા નિઃસંદેહ. ૫૮
- તમે જે પ્રકારે નિવાર્યા, મારા સંશય સાક્ષી
- મટાડનાર નથી તેવા સંશય, કે આ સમયમાં નિરધાર. ૫૯
- તમે જ્ઞાનમાન ને મતિમાનજ, થાઓ ચિરંજીવ દિન;
- સાંખ્ય ને વળી યોગતત્ત્વે, ભ્રમરહિત મતિ પામે શીઝ. ૬૦
- તમને પિતાએ જે શાપ આપ્યો, તે દુઃખથી થયેલો જે ખેદ;
- તે નાશ પામે સ્વદેહે થાઓ, એમ વધા જૈમિનિ નિર્વેદ. ૬૧
- એટલું વચન ભાખી જૈમિનિ, દિને કહેલાં પરમ ઉદાર;
- વિચાર કરતાં વાઙ્મયકેરો, ગયા સ્વાશ્રમ મુનિ નિરધાર. ૬૨
- પુરાણી પશ્ચાતાપ કરતા, દિન પામતો આનંદ;
- હવાં ઉભય એ પરવારિયાં, આપણુ એક છે સ્વછંદ. ૬૩
- નિંદકજન કદી નવ થયું, એમ ગુરુએ કયો ઉપદેશ;
- કિંતુ મૂઢમતિને હૃદય કયમ્ તે, સ્થિર થઇ રહે લવલેશ. ૬૪
- કારમું કંઇ કર્યા પૂડે, પશ્ચાતાપ કરવો પૂર;
- શાસ્ત્રે કહી નિવૃત્તિ એથી, વધા વચન વ્યાસ મધુર. ૬૫
- વસિષ્ઠ જેવા મહામુનિએ, કયો સમયપરત્વે કોધ;
- દિન મૂઢમતિએ તેજ ગ્રહો ઝટ, અશુભ એકજ યોધ । ૬૬
- સાત હશે તે જાણશે, અજ્ઞાતને શું કે'યું;
- કિંતુ અતિશય વૃદ્ધિંગત થયું'તું, નિંદકજનતાણું શિર દેવું. ૬૭
- તે આ ભવે નવ આપિયે તો, પડે પરભવે આપવું જાણ;

૬૦ જૈમિની પક્ષીઓ પાસેથી આ પુરાણુ સાંભળીને ગુરુદક્ષિણા બદલ વરદાન આપે છે: તમે ૪૦—૨૫૪ છે.

૬૧ સ્વદેહે—પોતાના પૂર્વ દેહે—અર્થાત્ બ્રાહ્મણપુત્ર. ૬૫ કારમું—કાઠ ખોડું કામ—નવાઈ સરખું. ૬૭ દેવું—ધણા નિંદકજનની નિંદા જમા માંડી હતી તેથી.

ઝાડ માંહે ઝાડ ઊગી, વાળી લે માગતું નિર્વાણ ! ૬૮

એમ જાણી આપી દીધું, વળી થાય અન્ય માગણ કોઈ;
ત્યારે ધર્મ ધોઈશું, સહુ જોઈશું, કહે કોઈ શું દિવ્વ સોઈ ! ૬૯

અષ્ટાદશ પુરાણ છે વ્યાસનાં, રમ્ય રચેલાં નિરધાર;
ધ્રુવ પડે શ્રીધર સમું માટે, કંઈ કરું નવ ઉચ્ચાર. ૭૦

મ્રેમ નેમ્ને દ્વેમ થાવા, એમ વેમ ન આણી;
પૂરેપૂરાં પુરાણ પૂજીશ, શ્રીવ્યાસકૃતિ પ્રમાણી. ૭૧

સંવત સત્તરસેં પાંસઠ્યે, શ્રાવણમાસ વૈશ્રવત ચોગ;
વટપત્તને યઇ યત્નશાક્તી, કયો શુભ કર્મનો સંચોગ. ૭૨

વનમાર્ગનીને ખીજવી મધ્ય મૂક્યો, પુરોહાસ પાવન;
પછે અક્ષ મીચી રે'વું બેસી, કયમ પ્રસિદ્ધિપ્રાપ્તિ થાય પૂજન. ૭૩

૭૦ શ્રીધર સમું ૬૮—શ્રીમદ્ ભાગવત વ્યાસ મુનિનું રચેલું છે એમ સર્વ કોઈ માનતા હતા; પણ તેના ટીકાકાર શ્રીધર સ્વામીએ પોતાની ટીકા-મા એક જગોએ લખ્યું છે કે “વોપદેવજીતમિતિ ન શંકનીય—આ ભાગવત બોપદેવે કરેલું છે એમ શંકા ન કરવી.” એ ઉપરથી તે પછીના પંડિ-તોને, બોપદેવ નામે કોઈ ભાગવતનો કર્તા છે કે કેમ, એવો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો. તેમજ માર્કંડેય પણ વ્યાસનું કરેલું છે કે કોઈ બીજાએ એવો સંદેહ ઉત્પન્ન ન થાય, માટે હું તો કાંઈ બોલતોજ નથી. અર્થાત્ માર્કંડેય વ્યાસનું રચેલું હોવા વિષે મને શક છે.

૭૩ વનમાર્ગની—જંગલી ખિલાડી. અર્થાત્ જેમ જંગલી ખિલાડી-એને ખીજવીને તેગની વચ્ચે પુરોહાસ (ખલિદાન) મૂક્યો હોય અને પછી પુરોહાસ મૂકનાર આંખેથી મીચીને બેસી રહે, તેમ આ પુરાણ રચીને તેને પુરાણીઓની વચ્ચે મૂકીને હું નિવૃત્તિથી બેસી રહ્યો છું. કયમ ૬૦—એમ બિલાડીઓની વચ્ચે પુરોહાસ મૂક્યા પછી તેની પ્રાપ્તિ કેમ થાય અને પુરાણીઓની વચ્ચે પુરાણ મૂક્યા પછી તેની પ્રસિદ્ધિ કેમ થાય !

રે મૂર્ખજન કરતા શોચ એવો, નવ રે' ઉદય અસ્ત સદાયે;
 કોઈ મહાત્મ્ય મ આવી માર્ગરી હરે, વાપુરોડાગુને દેખી જાય. ૭૬
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, એતપુગણ્યમાહાત્મ્ય મુંડામામ;
 ચેતતપુરાણ શ્રવણ પ્રકન, મહાકલશ્રુતિનામ. ૭૭
 સમન્તિ રાધિકરાતનગોધ્યાય, સંપૂર્ણ અર્હોઆં થા ;
 ચાતુર્વિંશી જન પ્રેમાનંદ, કથા યથામતિએ ગાય.

વસણ.

યથામતિએ કથા ગાયે, ભજ ભવતારણ શ્રીહરી રે;
 કમા કરજે પુરાણી બાવા, આ ॥ યાગેન કોઈ જુએ ફરી રે. ૭૭

એવો શોચ તો મૂર્ખ હોય તે કરે. શોચ ન કરવાનું કારણ કહે છે ૭૪ નવ
 રે' ૬૦—૨૫૯ છે. કોઈ ૬૦—કોઈ મોટો વાન આવોને મિનાડીઓનેજ
 ખાઈ જાય એમ, અને, અથવા દેખી (મિનાડા) પુરોડારાને ખાય, એમ પણ
 બને તાત્પર્ય કે પુરાણીઓ પુરાણનો નાશ કરે કે કોઈ પુરાણીઓનો નાશ
 કરે, એમ પણ બને કેમકે ઉદય અને અસ્ત તો સદાય છે. ૭૬ જુએ—
 મારી પેટે તમારી તપાસ'લે

